RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA CXXXII.

RAZREDI FILOLOGIJSKO-HISTORIJSKI I FILOSOFIJSKO-JURIDIČKI.

XLVIII.

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA U ZAGREBU

U ZAGREBU 1897.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

Digitized by Google

~~Slav 130.1~~
Slav 8101.74

HARVARD COLLEGE
JUN 23 1899
LIBRARY.
Bright fund
(132-135)

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Književna obznana. Od dra. T. Maretića	1— 47
O metafizičkom sustavu Wundtovu. Dio drugi. O spoznanju. Od dra. Antuna Bauera	48—102
Prvi uspoređivači sanskrita sa slovenskim jezicima. Od dra. M. Murka	103—115
Glavne točke o naglasu književne slovenštine. Od M. Valjavca	116—213

Digitized by Google

Digitized by Google

Književna obznana.

М. Халанскій: Южно-славянскія сказанія о Кралевичѣ Маркѣ въ связи съ произведеніями русскаго былевого эпоса. Сравнительныя наблюденія въ области героическаго эпоса южныхъ Славянъ и русскаго народа. Štampano u varšavskom časopisu: Русскій филологическій вѣстникъ g. 1892.—1895. Izišlo i u osobitoj knjizi. Str. 800.

Predano u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 23. listopada 1896.

NAPISAO PRAVI ČLAN DR. T. MARETIĆ.

Kada sam ja g. 1889. izdao na svijet svoju radnju „Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici“ (Rad jugosl. akademije knj. *97.*), nijesam mislio, da će za kratko vrijeme jedna njezina tesa biti onako lijepo utvrđena, kako je učinjeno u ovom ruskom djelu. Ja sam na ime u pomenutoj radnji svojoj nastojao, koliko mi je moguće bilo, dokazati, da junačke naše narodne pjesme starijega vremena, odbivši historičke i nazovi historičke (kojih je razmjerno malen broj), ponajviše sadržavaju internacionalne motive, t. j. motive, koji nijesu nastali u narodu našem, već ih je on primio od drugud. Svoju sam raspravu svršio s riječma: „U starijoj našoj epici ne treba tražiti ni mitologiju ni istoriju, već pripovjedači materijal, koji nikako nije u onolikoj mjeri originalan, kako se obično misli“. Koliko je onda meni bilo poznato i koliko mi je danas, mogu reći, da sam ja prvi u našoj književnosti (i hrvatskoj i srpskoj) tu tesu postavio; jer ako su prije mene gdjekoji pisci što slično i rekli, oni su to rekli onako mimogred i samo za nekoje pjesme, kojima su slučajno znali za originale u pjevanju ili pričanju drugijeh naroda. To mi je priznao praški profesor J. Po-

Digitized by Google

lívka, koji je o rečenoj mojoj radnji g. 1891. napisao referat u češkom naučnom časopisu „Athenaeum"-u (str. 23.—24.) i počeo s riječma: „Pojednání prof. Maretiće způsobí zajisté obrat v studiu jihoslovanské poesie epické". Polívka potpuno odobrava i posvaja onu moju tesu. A evo sada imamo pred sobom radnju ruskoga naučnjaka M. Halanskoga, u kojoj se mnogim našim junačkim pjesmama nalaze paralele u umjetnoj i prostonarodnoj književnosti drugijeh naroda; i tako pomenuta tesa upravo reći prestaje biti tesa i gotovo postaje naučna tekovina.

Sve ovo ja za to spominjem, što je o onoj mojoj radnji g. 1890 ocjenu napisao i prof. V. Jagić u „Archiv-u für slavische Philologie" (knj. *12.*, str. 609—615), te je imao priliku kazati što o rečenoj mojoj tesi. Ali on o toj stvari nije rekao ni crne ni bijele, već se uhvatio druge moje tese, koju sam ja u „Kosovskim junacima i događajima" razvio, te ju je htio pobiti, a ta tesa glasi: prije kosovskoga boja (ili prije svršetka XIV. vijeka) nije naš narod imao epskijeh pjesama. Jagić se na tu moju tvrdnju žestoko i gotovo bih rekao strastveno oborio, napisao je sila golijeh riječi, ali nije naveo ni jednoga dokaza, koji bi mene morao ili bar mogao ućutkati. Danas iza sedam godina ja bih onu tvrdnju i sam malo ublažio, te bih rekao: niti je dokazano niti se može dokazati, da je narod hrvatski ili srpski imao junačkijeh pjesama prije svršetka XIV. vijeka. To je sva koncesija, koju ja mogu učiniti onima, koji uza me ne pristaju, i velim im: nije moja dužnost dokazati, da nije bilo junačkih pjesama prije rečenoga vremena, već je njihova dužnost dokazati, da ih je bilo: affirmanti incumbit probatio. Sad će možda gdjetko reći: šta bolan? a zar nije Jagić već prije 20 godina u *37.* knjizi „Rada jugosl. akad." str. 110. i d. svjedočanstvima sakupljenima iz istoričkijeh izvora to dokazao? Ja odgovaram: on toga tamo nije dokazao, jer od onih istoričkih svjedočanstva, koja se tiču vremena prije svršetka XIV. vijeka, samo jedno jedino nešto vrijedi, i to samo na prvi pogled; ali ako ga čovjek oštrije pogleda, lako se uvjerava, da ni ono ne dokazuje ništa. To je svjedočanstvo uzeto iz vizantinskoga pisca Nikifora Grigore, koji piše, kako je g. 1325.—1326. putovao po balkanskom poluostrvu, kako su u njegovoj pratnji bili Srbi i Bugari, koji su sjetnim napjevima (μέλεσι τραγικοῖς) pjevali (ᾖδον) slavu junaka (κλέα ἀνδρῶν), o kojima on, Nikifor Grigora, niti je što čuo niti znao. Može se do duše misliti, da su oni pratioci pjevali pojedince, sad jedan, sad drugi, — dakle da su to bile epske pjesme,

Digitized by Google

koje samo pojedinci pjevaju[1]; ali je veća prilika, da su pratioci u skupu pjevali, dakle da su ono bile lirske ili ženske pjesme! A ni riječi κλέα ἀνδρῶν (homerski izraz, koji u ustima Vizantinca XIV. vijeka zanosi na afektaciju!) ne sile nas da mislimo na junačke pjesme, jer kako u XIX. vijeku ima dosta ženskijeh pjesama, u kojima se spominju poznati narodni junaci (ispor. na pr. u Vuka I. (1841.) br. 513. Grčić Manojlo, br. 615. i 637. Sibinjanin Janko, br. 723 i 724. Ljutica Bogdan, br. 727 Herceg Stjepan i dr.), tako je moglo takvijeh pjesama biti i u XIV. vijeku, i nevještom Grku odmah je to bilo κλέα ἀνδρῶν! Ovo dakle svjedočanstvo ni malo ne dokazuje eksistenciju narodne epike u XIV. vijeku, a druga dva svjedočanstva, što ih g. Jagić navodi, dokazuju to još manje te ih nije vrijedno ni spominjati. — Još ću samo reći, da ni poznata bilješka Domentijanova, kako su neki ljudi „duhom svetim naučeni" složili pjesme i pjevali o odlasku sv. Save u kaluđere, ne dokazuje ništa protiv mene, jer nas ništa ne nagoni misliti tu na junačke pjesme ni na ljude iz prostoga naroda. Sva je prilika, da su to bili sveštenici, a one pjesme da su bile u slavu Božju ispjevane.

Ali vrijeme je već, da stanemo ogledati u natpisu naznačeno djelo. Ići ćemo od glave do glave.

I. Происхожденіе Кралевича Марка. 1. Женитьба Вукашина. Navodi se prekrasna pjesma Vukova II. 25. o tom predmetu i njezine varijante iz drugijeh zbornika, i to ne samo hrvatskih i srpskih, već i iz bugarskih. Bugarske pjesme u čitavom svojem djelu navodi pisac gdjegod treba; za to je s pravom metnuta u natpis riječ: южнославянскія (сказанія). Navodi istoričke bilješke o Momčilu, ali u tijem bilješkama kao i u svim gotovo drugima istoričkima u njegovu djelu nema ništa novo. Pisac nije tome kriv, jer u takvijem stvarma gotovo i nije moguće reći što takvo, što stručnjacima ne bi bilo poznato. Našim pjesmama o ženidbi kralja Vukašina navodi Halanski izvor u priči o staro francuskom junaku Bueves d'Hanstone, kako je sačuvana u pjesmotvoru „chanson de geste" i u talijanskom zborniku „Reali di Francia", gdje se junak zove: Bovo d'Antona, ali taj je izvor prije njega našao i priopćio Veselovski. — Srodnosti među rečenim našim pjesmama i među

[1] Eno na pr. u Hektorovićevu „Ribanju", gdje su nam sačuvane tri najstarije narodne pjesme, prve dvije, koje su epske ili junačke, pjeva samo po jedan ribar (prvu samo Paskoje, drugu samo Nikola), a treća je od tijeh pjesama lirska, i nju pjevaju oba ribara zajedno.

*

Digitized by Google

ovom francuskom pričom ima i u cjelini i u pojedinostima toliko, da ne može biti sumnje o izvoru onih naših pjesama.[1] Osim toga navodi g. Halanski jednu paralelu iz poznatoga zbornika „Gesta Romanorum", i to pripovijetku „de subtili diaboli illusione"; ali ta paralela ne pokazuje baš mnogo srodnosti s našijem pjesmama o ženidbi Vukašinovoj. — U Vukovoj pjesmi II. 25. spominje se nekakva „sablja sa očima". Slavenski su mitomani namučili dobrano svoju fantaziju, da protumače ono „sa očima". Gosp. je Halanski već g. 1889. u Русск. филолог. вѣстн. vrlo dobro to protumačio veleći, kako se u Harkovu namjerio jednoć na staru nekakvu tursku sablju iz XIV. vijeka, na kojoj je bilo naslikano oko. Otud se dakle vidi, da je „sablja sa očima" stvar potpuno realna, kojoj ne treba nikakvoga mitologičkoga mudrovanja. Vrijedno je kao lijep dokaz zdravoga razuma Vukova spomenuti, da on u bilješki onoj pjesmi za „sablju sa očima" naslućuje: „da nije na njoj gdje bila kakva šara kao oči?". Halanski ovdje veli, da pomenuta sablja napominje „sablju Siegfridovu u pjesmi o Nibelungima, koja je sablja imala jaspis u jabuci".

2. Женитьба Вукашина на вилѣ. Pisac navodi nekoliko narodnijeh pjesama (Bogišić br. 85. 39., Petranović III. 38. 58., Nikolić br. 33), koje govore, kako je koji junak uhvatio vilu, njom se oženio i porod izrodio, a ona mu napokon utekla. Iza toga donosi g. Halanski paralelne priče i pjesme različnijeh naroda o vi-

[1] Evo u glavnijem crtama pomenute zapadno-evropske priče, i to kako glasi u ruskoj redakciji (a Rusi su je dobili, kako se misli, od južnijeh Slavena): Stari vitez Gvidon ima mladu ženu Blandoju, koja ga ne ljubi, već bi ga se htjela riješiti pa poći za mladoga kneza Dodona. Jednoć pošalje ona slugu Ričarda k Dodonu poručujući mu, neka dođe s 15.000 vojske pod Gvidonov grad Anton, i to u dan, kad će ona opraviti Gvidona u lov bez bojnoga oružja i samo s 20 momaka; onda će Dodon lako moći osvojiti grad, ubiti Gvidona te nju, Blandoju, uzeti za svoju ženu. Dodon čuvši te glase sakupi 15.000 momaka i pođe gradu Antonu pa se sakrije u blizini u nekakav gaj. Blandoja taj dan u jutru zamoli Gvidona, da ide u lov i da joj donese divljači, koje se vrlo uželjela. Gvidon ništa zla ne sluteći ode u lov samo s 10 momaka; tamo ga uhvati Dodon i ubije njega i njegove momke pa bez ikakve muke uđe u Gvidonov grad i združi se s Blandojom, koja ga je jedva dočekala. — Osim istovetnijeh crta s pjesmom Vukovom II. 25., koje su bez daljega komentara svakom očevidne, treba reći, da Gvidon vidjevši se u rukama neprijatelja zaplače i veli „jaoh meni! to je učinila moja žena Blandoja"; tako se i u Vuka Momčilo odmah dosjeti jadu i reče: „izdade me kuja Vidosava!" pa vidjevši, da mu je konju opalila krila — „proli suze niz junačko lice".

Digitized by Google

lama, koje su se udale za ljude. Dalje navodi iz različnijeh pisaca etimologička tumačenja riječi *vila*, ali kako ni jedno nije vjerojatno, tako ih ja ovdje ne ću ni spominjati.

3. Марко — сынъ змѣя. Pisac govori o zmajevima ponajviše u ruskijem „bylinama“, a navodi i pjesme 4., 7., 24., 27., 37., 38. iz Petranovićeve III. knjige, gdje se o zmajevima toliko pjeva, koliko inače nigdje u poznatim narodnim pjesmama. Meni se sve čini, da te Petranovićeve pjesme (kao i dosta drugijeh u II. i III. knjizi) nijesu plod sasvijem narodnoga pričanja i pjevanja, već više ili manje lični produkt Petranovićevih pjevača. Navedene Petranovićeve pjesme meni su nekako odveć umjetne i odveć kićene, za to se ja ne bih na njih ni obazirao toliko koliko g. Halanski. U Vuka je pjesma o zmaju samo II. 43. („Carica Milica i zmaj od Jastrepca“). Čitava ova glava u opće ne vrijedi mnogo, a Halanski ju je, čini se, napisao samo za to, što se u Petranovića III. 24. veli, da je i Marku Kraljeviću kao i drugijem junacima otac bio Zmaj ognjeni. Inače Marko u narodnijem pjesmama (pa ni u Petranovićevima) nema nikakvoga posla sa zmajevima. Pisac navodi iz pričanja i pjesama različnijeh naroda paralele našim i ruskim zmajevima.

II. Дѣтство и юность Кралевича Марка. 1. Рожденіе и дѣтскіе годы. Ovdje se ne nalazi ništa osobito. Navodi se pjesma iz Filipovićeve pjesmarice br. 2., gdje se pjeva, kako je Marko u mladosti mnogo stradao i gladovao, jer je bio siromah. Navode se narodne priče (iz biogradske „Vile“ 1868. i iz „Bosanske vile“ 1885.), koje kažu, da je Marko bio u mladosti pastir, i to slabiji od drugih pastira. I bugarska jedna pjesma veli, da je Marko u mladosti čuvao stoku. Halanski u tom pričanju i pjevanju nastoji naći istoričku jezgru te se poziva na M. Orbina, koji piše, da je otac Vukašinov Mrnjava bio siromašan plemić, kojega je podigla istom milost cara Stefana. Ali ja mislim, ako je djed Markov bio siromah, i to ne čitav svoj život, da otud nikako ne izlazi, da je Marko u svojoj mladosti morao biti siromah i čobanin! Bit će bolje reći, da je narod ovu crtu kao i stotinu drugijeh, koje istoričkome Marku nikako ne pripadaju, prenio iz drugijeh priča i s drugijeh junaka na svoga ljubimca Marka.

2. Полученіе силы. Navodi se Petranovićeva pjesma III. 25., u kojoj se govori, kako je Miloš Obilić po vili postao ugledan i veliki junak; navodi se i Petranovićeva pjesma III. 37., gdje se kaže, kako je vila objema sisama zadojila Sekulu, te je on uslijed

Digitized by Google

toga postao silan junak. Narodne priče: u biogr. „Vili“ 1868. str. 111.—112., u „Bos. vili“ 1885. (str. 62.), dvije bugarske i jedna hrvatska u Valjavca kazuju, kako je Marko dobio veliku snagu time, što je vilu sisao, a vila mu se dala sisati za uzdarje, što je nju ili njezino čedo obranio od sunčane pripeke i načinio lijep hlad. U Filipovića br. 2. nema govora o sisanju, već Marko na prosto dobiva snagu od vile (što joj je hlad načinio, kad je spavala). Kako Marko Kraljević dobiva snagu, s time naš pisac poredi rusko pričanje o Iliji Muromcu, koji je mnogo godina bio veoma slab, dok jednoć ne dođu k njemu nekakvi starci ili prosjaci i ozdrave ga i dadu mu veliku snagu. Teško je složiti se sa zaključkom, što ga iz ove sasma daleke sličnosti među Markom Kraljevićem i Ilijom Muromcem izvodi Halanski veleći, da se u ruskoj „bylini“ pored crta uzetijeh iz hrišćanskijeh žitija pokazuju crte staroga općenoslavenskog mitologičkog vjerovanja.

3. Добываніе коня. U jednoj nar. pjesmi (štampanoj u novosadskoj „Danici“ 1861. str. 58.) veli se, da je Marko, svladavši na mejdanu Starinu Novaka, dobio od njega konja Šarca. U tom povodu govori g. Halanski (držeći se I. Ruvarca) o Starini Novaku i o njegovu imenjaku Debeliću Novaku, te naslućuje, da se možda pod jednim i pod drugim Novakom kriju tamne uspomene na velikoga vojvodu Novaka Grebostreka, koji je po svjedočanstvu istoričkijeh izvora živio i djelovao na početku XIV. vijeka u vrijeme kralja Milutina i cara Andronika II. te se proslavio svojim bojevima u Maloj Aziji. Sam Halanski veli, da ta domisao nema drugoga temelja do istovetnosti u imenu „Novak“. Spominjući domisao Rovinskoga, da je ime Markova konja „Šarac“ načinjeno iz persijskoga imena *Rakš*, kako se zove Rustemov konj u Firdusijevu eposu, kaže pisac, da se to mnijenje ne može primiti, jer nema potvrde, da bi što iz toga persijskog eposa prodrlo među južne Slavene. Ali Halanskoga ispravlja W. Wollner u časopisu „Indogermanische Forschungen“ IV., str. 448. i d. te dokazuje, da takvijeh potvrda ima nekoliko: tako ima dosta zajedničkijeh crta među Firdusijevijem Rustemom i među Markom Kraljevićem; što Vuk u rječniku s. v. Marko Kraljević po narodnom pričanju kazuje, kako je Marko oglédao konje, koji bi za njega dobar bio, dok se nije namjerio na Šarca, — tome navodi Wollner srodno pričanje iz persijskoga eposa o tom, kako je Rustem oglédao konje dok se nije dostao Rakša. Znatno je, što Wollner veli, da je i Rustemov Rakš isto onako šaren kao i Markov konj. Napokon je

Digitized by Google

lijepo Wollner pokazao, da je pjevanje i pričanje naroda našega o porodu Sibinjanin-Janka (vidi u mojim „Kos. jun. i dog.“ br. 5. i 6.) poteklo iz istoga persijskog izvora. Wollner misli, da su pojedine crte iz Firdusijeva eposa mogle k južnijem Slavenima doći dvojakim putem: preko stare Vizantije i preko Turaka.

4. Пріобрѣтеніе сабли. Halanski navodi iz jedne bugarske pjesme, kako je Marko sablju svoju kupio u Stambolu; za tijem pričanje iz Valjavca, kako je Marko kovačima, koji su mu sablju i buzdovan skovali, za nagradu odsjekao ruku, da ne mogu više nikomu takvoga oružja kovati. Ovoj crti navodi pisac paralelu iz moskovskoga pričanja, kako je Ivan Grozni dao iskopati oči graditelju, koji je sagradio crkvu Vasilija Blaženoga; a učinio je to grozni car za to, da ova crkva ostane jedini spomenik umjetnosti onoga graditelja. Čudim se, što pisac nije opazio, da Marko ruku siječe Novaku kovaču, koji mu je dobru sablju skovao, i u Vukovoj pjesmi II. 67.

5. Лишеніе половины силы. U bugarskoj jednoj pjesmi Bog hoteći umanjiti preveliku snagu Marka Kraljevića pretvara se u starca i moli Marka, da mu digne nekakvu vreću. Marko hoće da to učini, ali vreća je odveć teška te Marko od napona izgubi polovinu svoje snage. U bugarskoj jednoj priči to čini anđeo, a a ne Bog. Tako i prosjaci (ili poklonici) uzmu Iliji Muromcu polovinu snage, kad vide, da su mu je previše dali. Halanski navodi paralele iz priča drugijeh naroda, gdje se kojemu prejakom junaku uzima dio snage; on se slaže s onim, što je negdje rekao prof. Ždanov, da je ta crta legendarna i da je potekla iz kakvoga istočnog apokrifa.

III. Первые богатырскіе подвиги Королевича Марка. 1. Корчеванье поля. Bugarska jedna priča kazuje, kako je Marko kao dječak od 7 - 8 godina pošao jednoć sa svojim ocem krčiti polje; radili su zajedno do podne; tada ode otac po vodu i kad se vrati, a to Marko čitavo polje sam iskrčio rukama, bez trnokopa, samo je ostavio jedan orah pa poda nj legao da spava, a kako je udisao i izdisao, tako su se nad njim grane od oraha svijale i u vis dizale. Tu pisac spominje Vukovo pričanje u rječniku o Milošu Obiliću, koji isto onako diše, za tijem pričanje o germanskom jednom junaku. Crta o krčenju (bez disanja) nalazi se u ruskijem „bylinama“ o Iliji Muromcu. Ne može se primiti domišljanje našega pisca, da je ta crta u novije vrijeme prešla iz ruskijeh „bylina“ u bugarsko pričanje. O tom prelaženju (iz ruske epike u jugoslavensku ili

Digitized by Google

obrnuto) reći ću svoje mnijenje dalje pod VII. 2. Halanskoga na rečeni domišljaj navodi to, što je crta o krčenju u jugoslavenskoj epici osamljena i što se ona protivi drugijem tradicijama o Markovu djetinjstvu, što se to ne pjeva, već pripovijeda; u drugu ruku u Rusa je ta crta dobro poznata, a to je Halanskome razumljivo poradi istoričkoga položaja ruskijeh kolonista, koji su na sjeveru i sjeveroistoku Rusije sjekirom i motikom otvorali sebi put; otud je njemu razumljivo i združivanje te crte s glavnijem junakom velikoruske epike. Ovo je razloženje poštovanoga pisca meni nekako mistično.

2. Первая поѣздка богатырская. Navodi se bugarska jedna pjesma, u kojoj Marko Kraljević kao momčić od devet godina mejdan bije s Musom kesedžijom pa ga s pomoću vile (onako kao u Vuka II. 67.) nadbija i ubija, a sultan mu za nagradu poklanja grad Prilip. Što g. Halanski iza toga navodi iz pričanja drugijeh naroda o slavnijem junacima, sve to u slabom savezu stoji s natpisom ove glave. Dalje govori pisac o Iliji Muromcu i o Solovju razbojniku, ali to njegovo razlaganje nema za jugoslavensku epiku nikakve vrijednosti, a sumnjam, hoće li ruska nauka baš sve primiti, što tu pisac iznosi.

IV. Регентство Кралевича Марка. Pisac analizira pjesme: Petranovićevu II. 17., Vukovu II. 34. i Milutinovićevu br. 69., koje sve tri govore o mladom caru Urošu i o Mrnjavčevićima, koji mu carstvo hoće oteti, a Marko Uroševo pravo od njih brani. Petranovićeva pjesma za Marka veli, da je on upravitelj srpskoga carstva u vrijeme Uroševe mladosti; Milutinovićeva opet kaže, da Marko čuva carsku krunu; Vukova pjesma samo veli, da su u Marka „knjige starostavne“, u kojima stoji, kome carstvo pripada. Iza analize tijeh pjesama priopćuje Halanski u izvodu „žitije cara Uroša“ od parijarha Paisija (štampano u „Glasniku“ s. u. d. *22)* te dolazi do zaključka, da je jezgra navedenijeh pjesama književničkoga izvora, t. j. postale su prema izmišljotinama i kombinacijama srpskijeh književnika XVI.—XVII. vijeka. U glavnome se one pjesme slažu s rečenijem „žitijem“; razlika je krupnija samo u tom, što „žitije“ ništa ne zna o tome, da bi Marko Kraljević bio čuvar Uroševijeh prava ili čak upravitelj carstva. U dokazivanju Halanskoga (da su navedene pjesme književničkoga izvora) ne vidim ja nikakve osobite snage, i meni je isto tako vjerojatno, ako ne vjerojatnije, da se stvar ima obrnuti i reći: vijesti „žitija“ postale su iz narodnijeh pjesama (kakve su one tri) i u opće iz

Digitized by Google

tradicija. Ako je Tronoščev ljetopis za cijelo sastavljen ponajviše iz narodnoga pričanja i pjevanja, onda je vrlo lako dopustiti, da se i Paisije držao istoga izvora. — U savezu s ovim svojim kombinacijama govori g. Halanski i o Petranovićevoj pjesmi III. 9., u kojoj je opjevan boj između Srba i Bugara kod Velbužda god. 1330. i junaštvo mladoga Dušana, koji se u tom boju proslavio. Ja u svojim „Kosovskim junacima i događajima“ br. 22. dokazujem, da ta pjesma ovakva, kakva je, sa svojim sklopom ne potječe iz XIV., već istom iz XV. vijeka i da je ona svakako jedini poznati primjer, gdje narodna pjesma opijeva potpuno istorički događaj iz vremena prije kosovske bitke (g. 1389.). Ta je okolnost mene navela na onu naprijed navedenu tesu o tom, da u narodu našem nije bilo epskijeh pjesama prije svršetka XIV. vijeka. Halanski ide u mislima o postanju Petranovićeve pjesme III. 9. još i dalje od mene: njemu je ona suviše istorički točna i u glavnom se slaže s vijestima o velbuždskoj bitki, kako su sačuvane u Camblaka i u Tronošca; postanje te pjesme stavlja naš pisac u vrijeme razmjerno ne daleko „na svaki način ne ranije od XVII. vijeka“. Ako je tako, onda je ona moja tesa još jače utvrđena, nego li sam je ja utvrdio u pomenutoj svojoj radnji. Halanski veli za mene, da ja rečenu pjesmu sasvijem neosnovano („совершенно напрасно“) držim za jedinu istoričku od svijeh pjesama dokosovskoga vremena. Ali u čitavom njegovu djelu ja ne vidim nigdje nikakvoga d o k a z a, da ima još koja takva narodna pjesma; a dok takvoga dokaza nema, „dotle ja jednako držim, da mnijenje, e je narod hrvatski i srpski imao junačkijeh pjesama prije svršetka XIV. vijeka, nije drugo do nedokazana dogma“, kako sam rekao u „Radu“ knj. *112.* str. 101.

V. Марко — краль, его македонскіе побратимы и соперники. Držeći se različnijeh izvora, osobito M. Orbina, govori pisac, kako je Marko jadno kraljevao, jer su ga odasvud bile svakakve nevolje onoga žalosnog vremena. Teško mi se čini pristati uz ovaj zaključak g. Halanskoga: „sućut prema sudbini, a možda i prema samoj ličnosti Markovoj bila je po svoj prilici najglavniji uzrok njegove popularnosti i raširenosti priča o njemu po svoj Srbiji i Bugarskoj“. Ovo nagađanje o velikoj slavi Markovoj u narodnom pričanju i pjevanju ne vrijedi više nego li moje u „Kos. jun. i dog.“ br. 2. Za to je najbolje reći, da mi pored onih vrlo oskudnih istoričkih vijesti, što ih imamo o Marku, ne možemo znati uzroka,

Digitized by Google

za što je on narodu onako omilio mimo sve druge junake svijeh vremena.

1. Марко и Константинъ. Tu nema ništa drugo nego sadržaj Vukove pjesme II. 60. („Marko Kraljević i beg Kostadin“.)

2. Воевода Драгиша. Pisac u nekoliko redaka govori (po I. Ruvarcu i K. Jirečeku) o braći Kostadinu i Dragiši Dejanovićima kao istoričkijem ličnostima.

3. Богданъ Лютица. Tu se navodi sadržaj Vukove pjesme II. 39. („Marko Kraljević i Ljutica Bogdan“) i veli se po Ruvarcu nekoliko riječi o njegovoj istoričnosti.

4. Реля Крылатый. Navedavši istoričke (stručnjacima poznate) bilješke o Relji (ili Hrelji) tumači pisac, za što je taj junak u narodnijem pjesmama krilat. Halanski piše o tome: „Nošenje krilâ uz oružje činjenica je sasvijem obična u slavenskom vojničkom životu XVI.—XVII. vijeka. Jugoslavenski vojnici nosili su krilate oklope (ovdje se citira meni nepoznato djelo „Am Urquell“ 1890. str. 46.). Isto je poznato i o poljskijem husarima. Pokojni A. A. Potebnja pokazivao mi je vinsku čašu s grbom, koji je prikazivao poljskoga husara u krilatoj odori“. Za tijem se iz ruskoga djela: Матеріалы для описанія одежды и вооруженія русскаго (str. 166.) navodi, kako su moskovski „žilci“ nosili na plećima krila iz orlovih pera pričvršćena remenima ili pojasima. Dalje veli pisac, kako se u velikoruskoj priči o Jevpatiju Kolovratu vojnici Jevpatijevi zovu „krilati“. Pisac veli, da su se krila i drugi slični dodaci oružju uzimali za to, da bi se uplašio konj protivnika, a i sam protivnik. Bez sumnje je ovo tumačenje g. Halanskoga kud i kamo bolje od mnijenja Janka Šafarika, po kojemu se Relja za to zove „krilati“ — „što je grb porodice njegove (Ohmučević) imao orlova krila raširena u štitu i na šljemu“. Vidi: I. Ruvarac[1], dve studentske rasprave 66. Rekavši o Relji, što je imao reći, raspravlja naš pisac pitanja, koja ne stoje ni u kakvoj osobitoj svezi s Reljom, i teško je domisliti se, za što o tijem pitanjima baš ovdje govori. Halanski drži, da se narodna jugoslavenska epika razvila u XIV. vijeku, t. j. u vrijeme, kad su živjeli junaci: Momčilo, Relja, Ljutica Bogdan, Kostadin i Dragiša Dejanovići i Marko Kraljević,

[1] Ne razumijem, za što čestiti ovaj istorik srpski u svojoj knjizi „O knezu Lazaru“ str. 186. veli, da je Relja bio rodom Bugarin, kad vizantinski istorici (suvremenici Reljini) Kantakuzin (I. 261.) i Nik. Grigora (II. 626.) izrijekom vele, da je Relja (Χρέλης) bio Srbin (Τριβαλλός).

Digitized by Google

i to na velikaškim dvorovima, pjevači su bili ljudi dvorski i pjevanje im je bilo zanat. Kako su ovi sada navedeni junaci sjedili u (Trakiji i) Maćedoniji, tako Halanski drži, da je u toj zemlji i početak jugoslavenske epike. Pošto su uslijed najezde turske svi velikaški hrišćanski dvorovi po Maćedoniji, po Bugarskoj i po Srbiji iščezli, sklonila se narodna junačka poezija u Zetu, u Bosnu i Hercegovinu, koje su zemlje malo dulje očuvale svoju samostalnost i feudalni ustroj, a kad je i to propalo, onda je nestalo onih dvorskih i profesijonalnih pjevača, i junačka pjesma spustila se u prosti narod, da je on čuva i dalje razvija. Halanski navodi dva citata, jedan iz Križanića, drugi iz hronike Brankovića, da bi dokazao, kako je hrvatska i srpska aristokracija njegovala narodnu epiku; ali iz tijeh citata izlazi samo to, da su hrvatska i srpska gospoda pri veselijem gozbama rado slušala narodne pjesme pa da su (ugrijani vinom) i sami ih pjevali s drugima. Već je Miklošić g. 1863. u članku „Die serbische Epik" razlagao, da naša narodna epika potječe iz samoga prostog naroda, a nikako joj nije izvor na dvorovima negdašnjih velikaša kao zapadnoevropskijem baladama i romancama. Ja mislim, da ne ću biti preoštar, ako rečem, da je sve ovo umovanje čestitoga g. Halanskoga sasma nesigurno. To isto vrijedi i za ono, što u istoj glavi (po drugi put) govori o Marku Kraljeviću, kako su nesreće njegove, što ih je imao kao kralj, pribavile njemu simpatiju naroda. Preveć je smjela i sasvim nevjerojatna misao, koju naš pisac izriče veleći, da je tip nesretnoga kralja Marka prešao i u malorusko narodno pričanje o „Marku prokletom"! Mislim, da mi te misli ne treba pobijati, jer se ona pobija sama. Pisac navodi u ovoj glavi dvije paralele između jugoslavenske i ruske narodne epike, ali mi to možemo preskočiti, jer po mojem mnijenju ne utvrđuju sveze među jednom i drugom epikom.

VI. Враждебныя отношенія Марка къ виламъ. 1. Ослѣпленіе и смерть пѣвца-юнака отъ стрѣлъ вилы. Priopćuje se sadržaj Vukove pjesme II. 38. („Marko Kraljević i vila") i Filipovićeve br. 14. i jedne bugarske pjesme sličnoga sadržaja. Za tijem se veli, da motivima tijeh pjesama odgovaraju grčke priče 1. o smrti pjevača Lina, kojega je ubio Apolon natječući se s njim u pjevanju, 2. o Tamirisu, kojega su oslijepile Muze (Ilijada II. 594. i d.). Priči, da je Miloša rodila i odgojila kobila (Vuk, II. 40.), navodi Halanski paralelu iz grčkoga pričanja, kako je izloženoga Hipotoona dojila kobila, dok ga nijesu pastiri našli i othranili. Za

Digitized by Google

tijem govori, kako je Miloš narodnijem pjevačima simpatičan, simpatičniji od Marka, kojega vasalni odnošaj prema Turcima stali su ljudi u kasnija vremena krivo shvaćati i osuđivati, i tako su na Marka nametane ružne kojekakve crte (okrutnost, pijanstvo i dr.). Ružne te crte ne bih ja tako tumačio, već bih volio reći: kad su s Markovijem imenom skopčani u narodnoj epici svi mogući motivi, onda često motiv sam sa sobom donosi onake crte. Naprijed smo n. pr. pod II. 1. vidjeli, kako se u nekijem pjesmama govori za Marka, da je u mladosti bio siromah i čobanin. Nije moguće pomišljati, da su narodni pjevači mogli ikad zaboraviti, da je Marko bio gospodskoga, pače kraljevskoga roda; što su ga oni ipak učinili siromahom i čobaninom, to je za to, jer je tako motiv tražio, što su ga uz njegovo ime privili; motiv je dakle jači i od jakih istoričkih narodu poznatih činjenica. Osim toga treba uzeti na um, da je naša narodna epika najljepše cvala u onijem vijekovima, kad je narod stenjao pod turskijem zulumom, kad nije bilo nikakve prosvjete, već svuda ljuta surovost; i s toga nije čudo, što su slavni narodni junaci često u pjesmama vrlo varvarske ćudi i vladanja.

2. Вила производитъ ссору. Navodi se pjesma iz Filipovića br. 11., kako je vila zavadila braću Jakšiće, te je Mitar ubio Stjepana. Za tijem se navodi pjesma iz Bogišića br. 43., gdje također vila zavađa braću Jakšiće, te obojica ostaju mrtvi. Iza toga poredi Halanski vilu s *obidom* (nomin. *obida)* u „Slovu o polku Igorevê", ali je sveza među jednim i drugim bićem premalo očevidna. Dalje govori on o *divovima* te ih poredi sa zlijem duhom u istom „Slovu", koji se zove *div*. K tomu dovodi on divove u mitologičku svezu sa zmajevima i s vilama, pa i zmajeve i vile poredi s onijem *divom* u „Slovu". Sve je to slabe vrijednosti i moglo je izostati. Pisac je morao znati, da je hrvatska ili srpska riječ *div* uzeta iz turskoga jezika, dakle da je sasma mlada i ne može biti materijal za mitologičko mudrovanje.

3. Бой Марка съ вилой. Tu se najprije navodi sadržaj Petranovićeve pjesme III. 15., gdje Marko ubija vilu, koja sjedi na vodi i ne da je nikome piti. Za tijem se navode u kratko i druge slične pjesme iz različnijeh knjiga, a onda pjesma Petranovićeva III. 27., u kojoj Miloš Obilić ubija zmaja, koji ne da vode piti, a pri njoj sjedi. Halanski dovodi toga zmaja u savez sa staroindijskim zlim demonom Vrtrom, koji ne pušta vode iz oblaka, dok ga Indra ne ubije strijelom (Vrtra se zove i *ahi*, t. j. zmaj);

Digitized by Google

poradi te sročnosti drži Halanski, da je u jezgri pomenutijeh pjesama sačuvan prastari indoevropski mit. U jednoj pjesmi u Jastrebova (Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ), koju Halanski navodi, sv. Savo i sv. Ilija ubijaju ale, koje sjede u moru i ne puštaju iz njega oblaka, te tri godine nema kiše, i zemlja propišti. Pisac dobro veli, da je u toj pjesmi sv. Ilija zamijenio negdašnjega slavenskoga boga gromovnika Peruna. „Biblijsko pripovijedanje o tom, kako je prorok Ilija doveo kišu na zemlju, združilo se s narodnijem mitom o borbi boga gromovnika sa zmajem, koji drži sušu, i tako je izišao Ilija gromovnik". Iza toga govori pisac o bogu Volosu ili Velesu te držeći se izrečenoga g. 1843. mnijenja ruskoga jednog pisca veli, da taj bog starijeh Rusa odgovara staronordičkome bogu Odinu (Vuotanu), ali za to poređenje ima premalo osnove. Budući da se pomenuti bog spominje u „Slovu o polku Igorevê", navodi to Halanskoga, te tumači nekoja mjesta toga staroruskog spomenika. Čitatelj se uzalud pita: kakva je potreba u ovoj glavi govoriti i o Volosu (Velesu) i o „Slovu"? — U Petranovića III. 15. veli se za vilu, da je „bardarica", te naš pisac drži, da ta riječ dolazi od „brdo", dakle: vila pogorkinja! Ali akademički naš rječnik kod riječi „baždarica" pravo kaže, da je Petranovićevo „bardarica" jamačno griješka, t. j. stoji *r* mjesto *š*. U toj pjesmi boreći se Marko s vilom prevari je veleći: eno, vilo, dolaze dva „zelena" vuka, pa će i mene i tebe uhvatiti i rastrgati, — vila se prevari te se ogleda, a Marko je u taj tren zgrabi i ubije. Lijepu paralelnu crtu navodi Halanski iz ruske jedne „byline", u kojoj Aleša Popović boreći se s Tugarinom Zmejevićem progovara: ti si, Tugarine, rekao, da ćeš mi sam izići na mejdan, a eno za tobom stoji čitava vojska; — Tugarin se ogleda, a Aleša ga tada ubije. Slična se crta nalazi u Aleksandridi, dakle u književnom spomeniku, gdje Aleksandar veli Poru onako kao Aleša Tugarinu, i Por se ogleda. Halanski citira ovdje nekoga V. V. Kalaša, koji je g. 1890. prvi na to upozorio. — Iza toga govori pisac (opet slabo u savezu sa sadržajem ove glave), da narod u južnoj Rusiji nikad nije imao „bylina"; one su se do duše razvile na dvoru kneževskom u Kijevu, ali u prosti narod nijesu ušle, već su ih dvorski pjevači prenijeli iz Kijeva neposredno u sjevernu Rusiju, pošto je važnost Kijeva pala, a sjeverna se Rusija stala dizati.

VII. Кралевичъ Марко и „джидове". 1. Джидовинъ одолѣваетъ Марка и связываетъ; освобождается Марко помощію хитрости. Priopćuje se sadržaj jedne narodne pjesme u maloj knji-

Digitized by Google

žici Stjepana Mažuranića („Hrvatske nar. pjesme“ 1876.), u kojoj Marko boj bije sa „starim džidovinom“. Ta je pjesma varijanta prema Vukovoj II. 68. („Marko Kraljević i Đemo Brđanin“), samo nema one epizode, kako Đemo vodi svezanoga Marka, a poslije Marko svezanoga Đema od grada do grada. Za tijem se po Ruvarcu („Dve stud. raspr.“ 58. 59.) u kratko navode Brlićeve dvije narodne pjesme, gdje se spominje „stari džidovina“. Onda se navodi sadržaj Vukove pjesme II. 68., gdje se dobro veli, da onaj motiv o Đemu i o Marku, kako jedan drugoga vodi od grada do grada tražeći, gdje će ga objesiti, dolazi u dvije Petranovićeve pjesme. Prva je II. 13., gdje se veli, kako veziri cara Simeuna vode kralja Stefana (dečanskoga) od mjesta do mjesta, ali svuda narod moli, da ga tamo ne vješaju; tako objese napokon veziri kralja u nekakvoj planini, gdje nitko za nj ne moli. Druga je Petranovićeva pjesma II. 18., u kojoj car Lazar hoće da objesi Miloša Obilića na tri mjesta, ali ga svuda izmole ljudi; kad tako Lazar vidi, da Miloš svuda ima prijatelja, oprosti mu život. Halanski veli, da je po svoj prilici rečeni motiv najprije nastao u legendi o smrti Stefana Dečanskoga, kojega su god. 1331. zadavili ljudi njegova sina Stefana Dušana. Ja držim, da nije tako, kako g. Halanski piše, a što držim, to mogu evo i dokazati: Hilferding u svojem djelu: Босния, Герцеговина и Старая Сербія (Собраніе сочиненій, III.), str. 101., spominjući nekakve razvaline, što se nalaze negdje blizu Novoga Pazara, veli, da te razvaline tamošnji narod zove: Trojanov grad. Kod toga „grada“ nalazi se malo jezero. Narod priča, „da je nekad iz toga jezera izlazila aždaja, koja je proždirala djevojke iz čitavoga onog kraja, dok nije došao red na kćer samoga „bana“ trojanskoga. Ali tada dođe sv. Đurađ, ubije aždaju i tako izbavi djevojku. Onda sv. Đurađ uzme i povuče ubitoga zmaja, te ga dovuče do sela Vučinića (5 ura daleko od Trojanova grada) i htjede tu da zakopa grdosiju, ali mještani uplaše se i poviču: vuci dalje! vuci dalje! — i od toga, veli narod, prozove se ono selo: Vučinići. Sv. vitez povuče zmaja u drugo selo i počne kopati jamu, kad li na jednoć grdosija makne malo repom, a narod, koji je to gledao, poviče: aj, aj, oživjet će! oživjet će! Toga radi selo se do danas zove: Živolovići. Ali zmaj nije oživio i tu je zakopan u zemlju“. Spomenut ću još ovo: u Vukovoj pjesmi II. 68. gospoda ohridska, vučitrnska i zvečanska moleći Đema, da ne vješa Marka pred njihovijem gradom, vele: „ne će rodit vino ni šenica“. Taj stih nema

Digitized by Google

pravoga smisla za Marka: za što ne bi ondje rodilo vino i pšenica, gdje je Marko obješen? ali za zmaja ima taj stih vrlo dobar smisao, jer narod drži, da zmajevi grade oblake i grād te biju ljetinu (vidi u Vukovu rječniku kod riječi: ала); gdje je dakle zmaj zakopan, tamo ne će biti vina ni pšenice, jer i mrtvi zmaj može navesti grād na ljetinu. Vidi se dakle, da se motiv, o kojemu je ovdje govor, iznajprije pripovijedao u legendi o sv. Đurđu. To je još očevidnije u onoj Petranovićevoj pjesmi o smrti kralja Dečanskoga; tamo na ime narod, gdjegod veziri hoće kralja da objese, moli, da toga tamo ne čine: „jer j' u kralja halovita glava, pobit će nas halovito vr'jeme, ne će nama roditi šenica ni u brdu vinova lozica". Da kralj dečanski ima „halovitu" (t. j. zmajsku) glavu, to se ne može razumjeti drukčije, nego ako se reče, da pomenuti motiv u ovoj Petranovićevoj pjesmi nije prvobitan, već je potekao iz legende o sv. Đurđu i o zmaju. — Gosp. Halanski navodi nekoliko bugarskijeh pjesama, u kojima se protivnik Markov zove Đino, Dinče Arnauče, Gino Arnauče, Gino Latinin, car Sulejman, i Petranovićevu pjesmu III. 20 (Marko Kraljević i Ruško Arap-aga), koje su sve više ili manje nalik na onu Mažuranićevu i na Vukovu II. 68. Pisac drži, da je svima tijem pjesmama osnovni motiv: borba Marka s kakvim gorostasnim delijom te veli, da se u glavnome isti motiv nalazi i u velikoruskijem pjesmama o mejdanu Ilije Muromca sa Svjatogorom, Samsona s istijem Svjatogorom, Dobrinje Nikitića s gorostasnom „polenicom". On navodi sadržaj samo prvoj od navedenijeh „bylina", i otud se vidi, da je sličnosti, a kamo li srodnosti među tom ruskom pjesmom i među navedenijem jugoslavenskima vrlo malo ili upravo: nikakve nema. Osim toga u onim jugoslav. pjesmama gorostasni delija („великанъ") nije ništa bitno, u nekijem ga pjesmama nikako i nema; tako n. pr. odmah Vukov Đemo Brđanin nije gorostasan. Ne mislim, da što vrijedi piščevo dovođenje imena ruskoga gorostasnog delije Svjatogora u svezu s Đemom Brđaninom: ne mareći mnogo za zakone slavenskijeh glasova Halanski za prvi dio imena Svjatogor drži, da isto znači što: svijetli, bijeli, dakle da to ime upravo znači: Svjetlogorac ili Bjelogorac, t. j. Svjatogor živi u planinama ili u brdima kao i Đemo Brđanin! Svatko vidi, da je sveza među navedenim jugoslavenskim i ruskim pjesmama vrlo ovlašna i ona nikako ne dopušta, da s gosp. Halanskim u rečenijem pjesmama naziremo ostatke „staroslavenskih pjesničkih i epskih motiva o gorskom velikanu". — U Vukovoj

Digitized by Google

pjesmi II. 68. govori na početku starac kaluđer: vala tebe, Kraljeviću Marko, svega imaš u bijelu dvoru, još da imaš *ribe od Orida*. Marko hoće i tom jestvinom da počasti svoje goste pa ih ostavlja i odlazi po tu ribu, a na putu se namjerava na Đema Brđanina i pošto ga ubije, vrati se zdravo k svojim gostima s ohridskom ribom. Naš pisac (citirajući potrebna djela) piše o toj ribi: „ohridsko jezero odavno je na glasu po svemu balkanskom poluostrvu sa svoje tečne ribe, a već su i u staroj Vizantiji tu ribu mnogo cijenili".

2. Марко убиваетъ Джидовина назвавшагося его отцомъ. U narodnoj jednoj pjesmi iz knjige Nikolićeve kazuje se: junaci piju vino u mehani; k njima pristupa Neda Džidovina, kojega svi junaci osim Marka pozdrave i poljube u ruku; a Neda izgrdi Marka, što i on ne htjede ustati i pozdraviti ga, te mu veli: ti si moj sin, — „kad su Srbi Budim poarali, ja sam tvoju obljubio majku". Marko odlazi pitati svoju majku, je li to istina, a mati kaže, da ju je kao djevojku Neda Džidovin samo uhvatio i odveo je kralju Vukašinu i Vukašin da je Markov otac. Onda se Marko vrati, pobije se s Nedom, pa ga svlada i ubije. — Iza toga se navodi još nekoliko pjesama, gdje Marko ili drugi koji junak mejdan dijeli sa strašnim kakvim protivnikom, koji se u Petranovića II. 43. zove Dedo Džidović, a u drugijem je pjesmama to kakav strašni Arapin ili Turčin; ali ni u jednoj se od tijeh pjesama ne veli, da su mejdandžije kakav rod jedan drugome, a i u onoj Nikolićevoj pjesmi ne govori Neda istinu, kad kaže, da je on otac Marku. Za to je teško pristati uz Halanskoga, kad on tu pjesmu meće u grupu pjesama o boju oca sa sinom. Čudno je, što ima jedna ruska „bylina", u kojoj Ilija Muromac boj bije sa „Židovinom"; pjesma ništa ne veli, da su Ilija i Židovin kakvi rođaci, ali Halanski drži, da je ta pjesma samo varijanta prema drugima, gdje Ilija mejdan dijeli sa svojim sinom, kojega ne prepoznaje. Identična je crta u onoj Nikolićevoj i u ovoj ruskoj pjesmi, što pobjeditelj (tamo Marko, ovdje Ilija) donosi glavu ubitoga (d)židovina među drugove. Jako udara u oči istovetnost imena džidovin — židovin; u ruskoj je epici — veli pisac — ovo ime „unicum", za to on drži, da je ta „bylina" u novije vrijeme načinjena prema kakvoj jugoslavenskoj pjesmi o boju Marka sa džidovinom. Naprijed pod III. 1. imali smo primjer, gdje Halanski drži, da je pjesnička jedna crta prodrla iz ruske pjesme u jugoslavensku. On misli, da je gdjekoji jugoslavenski guslar mogao u XVI. ili XVII. vijeku doći čak do Poljske

Digitized by Google

i Rusije. Za potvrdu tome navodi pisac mjesta iz Jagićeve rasprave u *37.* knjizi „Rada“, iz kojih se vidi, da su gdjekojim Poljacima onoga vremena bile poznate naše gusle i pjesme. Halanski kaže: premda su junačke narodne pjesme slavenske nastale u dva različna kraja slavenskoga svijeta i nezavisno še jedne od drugijeh razvijale do XV. vijeka, opet su kasnije morale doći u doticaj i djelovati jedne na druge. On taj doticaj i djelovanje odbija na slavensku uzajmičnost, ali priznaje, da dubljih tragova u jednom i u drugom (t. j. u jugoslavenskom i ruskom) narodnom pjesništvu ta uzajmičnost nije ostavila osim nekoliko epskijeh motiva i imena, što je iz jedne epike u drugu prešlo. Ja bih ipak volio ovako reći: ono malo istovetnijih crta u jugoslavenskoj i u ruskoj epici nema se tumačiti uzajmičnim utjecanjem pjesama na pjesme, nego ponajviše tim, što su te crte potekle iz istoga izvora: iz pripovjedaćega materijala čitave Evrope, a donekle i Azije, i to samostalnijem putem, jedne u Rusiju, druge u narod hrvatski, srpski i bugarski; a što je mimo taj izvor iz jedne slavenske epike u drugu prodrlo, to nije bilo neposredno iz ruske pjesme u jugoslavensku (i obrnuto), već preko usmenoga prozaičnog pričanja, i to preko naroda, koji po geografičkom položaju stoje među Rusima i južnijem Slavenima. Ja ovako mislim, jer općenje među prostim narodom sjevernoruskim (u kojega se jedinoga nalaze „byline“) i prostim narodom hrvatskim, srpskim i bugarskim u predašnjim vijekovima, pa i danas, ja mogu sebi predstaviti tek u tako maloj mjeri, da se na tom općenju ne može ništa graditi u ovakvijem pitanjima.

3. Встрѣча Марка съ великаншей, пожелавшей имѣть его своимъ женихомъ. Navodi se sadržaj pjesme u Filipovića br. 15., gdje se govori o mejdanu Markovu s djevojkom goleme jakosti, koja se zove „džidovka“. Marko je ipak svlada i ubije. Vrijedno je zapamtiti ovo: djevojka traži Marka i hoće da ga pozna, bi li bio za nju muž; a kad Marka nađe, odmah zametne s njime boj, te više nema govora o njezinu vječanju s Markom. Iz Nikolića navodi se pjesma „Marko Kraljević i junak-devojka“. I to je goleme jakosti djevojka, ali Marko i nju ubija, a kad umire, djevojka mu veli, da je htjela za njega poći. Iza toga navode se bugarske pjesme o mejdanu Markovu s div-djevojkom, koja se u jednoj zove „Rusalka“, a u drugima se zove „Arvatka“. Ovo drugo ime dovodi pisac u svezu s imenom „Arnauti“, koji se zovu također „Arvaniti“ (grč. Ἀρβανῖται), i dobro napominje, da dvojako ime

Digitized by Google

istoga epskog čeljadeta „džidovka“ i „Arvatka“ lijepo odgovara naprijed (pod VII. 1.) navedenome dvojakom nazivu „džidovin“ i „Dinče ili Gino Arnauče“, gdje su također dva imena za isto epsko čeljade. Halanski kaže, da ima istovetnijeh crta među pomenutim jugoslavenskim div-djevojkama i među germanskima, koje se zovu „Riesinnen“ ili „Waldfrauen“ te navodi ovu: „Arvatka“ u jednoj pjesmi nosi jelu, koja joj služi za vreteno, a germanske „Riesinnen“ hode noseći debla u rukama. Riječ „džidovin“ izvodi Halanski iz grčk. γίγας; što je u početku *dž*, to on kaže da bi moglo biti prema tal. gigante. On dopušta, da su južni Slaveni mogli već odavno zaboraviti pravo značenje te riječi te je pomiješati sa: Židovin (Judaeus). Priče o divovima (γίγαντες) mogli su, kaže pisac, južni Slaveni uzeti od Grka, koji u vrijeme dolaska južnijeh Slavena na balkansko poluostrvo još nijesu zaboravili starodrevnijeh priča o gigantima. Ja mislim, da je ovo tumačenje dosta nesigurno i da je „džidovin“ isto što i „židovin“ (Judaeus). Malo dalje ćemo vidjeti, da se u bugarskijem pjesmama strašni protivnik Markov upravo zove „čifutin“; a i sam Halanski spominje Vukovu pjesmu II. 18. („Časni krsti“), u kojoj je govor o „prokletom caru Jevrejinu“. Dakle znadu nar. pjesme za Židove, od kojih su one, kao od nekrštene čeljadi, mogle lako načiniti nekakve grdosije, koje ipak ne mogu odoljeti hrišćanskome junaku. — Ime: Gino ili Đino u naprijed navedenijem pjesmama uzeto je, kako pravo veli naš pisac, iz arnautskoga jezika, u kojemu to ime znači „Đurađ“. On još veli: Gino se u nekijem pjesmama zove bratom Muse kesedžije. To nam daje povod, da ga dovodimo u svezu s glasovitim talijanskim hajdukom XIII. vijeka, kojega spominju Dante i Boccaccio pod imenom „Ghino di Tacco“. Iz Italije moglo je koješta doći u jugoslavensku narodnu epiku, ali da je i ovo došlo, to je slabo vjerojatno.

4. Болгарскія пѣсни о расправѣ Марка съ насильникомъ великаномъ евреемъ. Navode se dvije bugarske pjesme o boju Markovu sa „žutijem Čifutinom“, koji hoće da podjarmi sv. Goru i rastjera kaluđere. Marko dakako Čifutina svlada i ubije. U jednoj od tijeh pjesama Čifutin ima srce od kamena te ga Marko mora sjeći po nogama, da ga ubije. Dobro navodi Halanski toj crti paralelu iz Bogišićeve pjesme br. 86., gdje se veli, da je Mihna od Kostura kamenit do pojasa, pa ga Marko siječe po nogama. Iz Grimmove mitolologije spominje Halanski deliju Hrûngnira, u kojega je bila glava od kamena, a srce također od kamena i tro-

Digitized by Google

uglasto, i štit mu je bio kamenit. U drugoj od onih bugarskih pjesama ima Čifutin tri srca, koja Marko vidi, kad ga raspori. Pisac pravo veli, da je to „stara epska crta“ i navodi joj paralelu već iz Virgilijeve Eneide VIII. 563., gdje se veli, da je kralj Erul imao tri srca (animas), pa ga je Evandar na mejdanu morao tri puta posjeći, dok ga je ubio.

VIII. Кралевичъ Марко и черные арапы. Južni su Slaveni, veli naš pisac, imali dosta prilike poznati Arape (Saracene) još u vizantinsko doba, a u tursko po gotovu, jer je u turskijem vojskama bilo dosta Arapa — crnaca. Arapi su u jugoslavenskoj epici svagda siledžije i dušmani naroda hrišćanskoga. Ali ja ću dalje (pod XIII. *VIII.* 2. i pod XIV. *V.* B. 2.) pokazati, da se pod Arapima imaju kašto misliti Tatari.

1. Марко отбиваетъ у араповъ плѣнницъ. Navode se o tom predmetu pjesme: Vukova II. 63. („Marko Kraljević i 12 Arapa“), Petranovićeve III. 16. i 29. (u ovoj drugoj pjesmi Markovo je mjesto zauzeo Miloš Obilić), a i jedna bugarska, u kojoj sv. Đurađ oslobađa od samodiva njihove sužnje: orače, vinogradare i ovčare. Za tijem navodi pisac ruski duhovni stih, kako je sv. Đurađ (Егорій храбрый) oslobodio svoje tri sestre iz sužanjstva od prokletoga cara busurmanskoga Demjanišča, kojega on i ubija te sretno dovodi kući svojoj materi oslobođene sestre. Vidi se dakle, da Halanski drži, da su u nekijem pjesmama došli Arapi na mjesto zmajeva, koji otimaju i proždiru djevojke, a junak osloboditelj došao je na mjesto sv. Đurđa. To se mišljenje nastavlja u glavi, koja sada dolazi.

2. Марко избавляетъ отъ арапа царскую дочь. Pisac navodi Vukovu pjesmu II. 66. („Marko Kraljević i Arapin“) obilno, u kratko njezinu varijantu u Milutinovića br. 137. i neke bugarske pjesme sličnoga sadržaja. Dovodeći Halanski te pjesme u svezu s legendama o sv. Đurđu veli: u Vukovoj pjesmi II. 66. raširen je do duše sadržaj stare legende o oslobođenju carske kćeri od zmaja, ali je još sačuvano dosta crta prvobitne legende; zmaja je zamijenio Arapin, on osim drugoga nameta traži (kao i zmaj) od grada Stambula po jednu djevojku na dan (koju djevojku on do duše ne proždire, već mu ona ob dan vino služi, a ob noć je on ljubi); careva kći voli utopiti se nego poći za Arapina i za to dolazi k jezeru, da u nj skoči; tu je nađe Marko i utješi je, neka se ne baca u vodu, on će već Arapinu doskočiti. U legendama o sv. Đurđu boravi zmaj u jezeru, kod kojega treba da ga čekaju

Digitized by Google

djevojke, koje će on proždrijeti. Meni se ovo razlaganje g. Halanskoga čini sasvijem osnovano. On još u nekoliko riječi spominje (po Buslajevu) starogrčke priče s istim osnovnim motivom o Perseju i Heraklu, koje su ušle u kršćanske legende o sv. Đurđu, a otud u narod. Pod kraj glave nalazi se nepotrebna i na ovom mjestu ni malo neopravdana digresija o Iliji Muromcu, gdje se gotovo isto govori, što je bilo u glavi III. 2.

IX. Кралевичъ Марко и Филипъ мадьяринъ (банъ Свилаинъ и др.). Navodi se Vukova pjesma II. 59. („Marko Kraljević i Filip Madžarin") i njezine varijante iz drugijeh zbornika, n. pr. u Milutinovića br. 91. U nekim je takvim pjesmama (kao u Milutinovićevoj br. 94.) združen osnovni motiv spomenute Vukove pjesme s drugijem motivom: Markov je na ime dušmanin veliki siledžija i traži tešku svadbarinu od djevojaka i momaka, koji hoće vjenčati se. Marko ubija dušmanina i ukida svadbarinu. Taj drugi motiv sačinjava osobitu pjesmu u Vuka, II. 69. („Marko Kraljević ukida svadbarinu"). Halanski navodi iz različnijeh zbornika pjesme, koje su i s tom Vukovom u savezu. Navodi i pjesmu u Filipovića br. 31., u kojoj ban Svilain poziva Marka na mejdan, a ako mu ne će izići, poslat će mu preslicu i vreteno, neka prede platno za gaće i košulju. Ovu crtu nalazi Halanski još u Vuka III. 20. i u Hörmanna I. 262., pa navodi za paralelu iz Pavla đakona pripovijedanje, kako je Sofija, žena cara Justina rekla o Narsesu: pozvat će ga u Carigrad i posaditi za preslicu, a Narses čuvši to poruči joj, da će joj on već opresti nit, pa pozvao Langobarde u Italiju. Marko ubija Svilaina te odlazi u Budim kralju Matiji na krštenje, a otud u Carigrad, gdje ubija sultana. — Bez vidljivoga saveza veli na jednoć Halanski, da su jugoslavenski pjevači, koji su stvorili narodnu epiku, stajali u prosvjeti mnogo više od staroruskijeh pjevača, koji su stvorili „byline"; a to je njemu i razumljivo, jer je, kaže, u starim jugoslavenskim državama bilo više kulture nego u staroj Rusiji. — Dalje navodi pjesmu Filipovićevu br. 42., u kojoj nekakav Turčin poziva Marka na mejdan; Marko izlazi i ubija Turčina, te njegovo tijelo nosi sa sobom i ne će da ga preda slugama Turčinove matere, koji ga u njezino ime mole za to; istom na velike molbe Turčinove ljube predaje Marko tijelo. Halanski veli, da je taj motiv posve osamljen u jugoslavenskoj epici i da opominje čitatelja na poznatu episodu u Homerovoj Ilijadi, gdje stari Prijam moli Ahileja, da mu preda tijelo Hektorovo. Poradi toga sklon je Halanski dopustiti, da ta

Digitized by Google

pjesma nije čisto narodna, već je prošla kroz književničke ruke. Ja bih rekao, da se čovjek ne smije prenagliti izvodeći ovakve zaključke; evo jednoga primjera, gdje se sasvijem ista crta nalazi u našoj jednoj junačkoj pjesmi i u Homerovoj Ilijadi: u Vuka II. 72. („Turci u Marka na slavi") majka Markova vadi dojke iz njedara i tako zaklinje Marka, da ne čini krvi na svoje krsno ime (ista crta dolazi i u Vuka I. br. 345.); tako u Ilijadi XXII. 79. i d. Hektorova majka vadeći dojke iz njedara zaklinje Hektora, da se ne pušta u boj s Ahilejem pred gradom. Tko bi mogao poradi ove istovetnosti dvojiti o pravom narodnom izvoru rečene crte u našoj pjesmi? Ili n. pr. ovo: u Vuka II. 59. udara Filip Madžarin buzdovanom Marka, a Marko „ni habera nema", samo veli Filipu, neka miruje i neka mu ne plaši po kožuhu buha; u pjesmi II. 69. Arapin bije Marka buzdovanom, a Marko se smije i pita Arapina, dali se šali ili od zbilje bije? Tako u ruskoj jednoj „bylini", koju je Halanski u drugom poslu naprijed naveo, Ilija Muromac živo udara Svjatogora, a ovaj veli na to: ala ruske muhe baš ljudski kolju! i istom, kad mu dodija, okrene se, da vidi, tko ga bije. Ima dakle slučajeva, gdje je istovetnost slučajna, t. j. ista je crta u dva različna djela dvaju različnijeh naroda nastala u jednom i u drugom nezavisno, svojim putem. — Vrlo je dobra paralela, što je Halanski priopćuje među našom pjesmom o Filipu Madžarinu i donekle o Arapinu zulumćaru (Vuk. II. 59. i 69.) i među germanskom pjesmom iz XIII.—XIV. vijeka o Wolfdietrichu i Belianu. Istovetnijeh crta među tijem pjesmotvorima pokazuje pisac nekoliko, i tako su očevidne, da se o srodnosti ne može sumnjati. Tako na pr. Filip Madžarin živi u *Budimu*, a Belian u gradu *Büdinu*; pravo veli naš pisac, da je istovetnost ovijeh imena „внѣ всякого сомнѣнія". Na zupcima kula i Filipovih i Belianovih nataknute su ljudske glave, samo jedan je zubac još bez glave, ali na čiju glavu čeka taj zubac, onaj ubija gospodara kúlâ. Arapin je posjekao 77 đuvegija i glave im ponaticao na kolje oko svoga šatora, a u germanskoj pjesmi glave su također od đuvegija, i to od đuvegija Belianove kćeri. Napokon i Wolfdietrich, koji je Beliana ubio na mejdanu, i Marko, koji je ubio Filipa i Arapina, skidaju nataknute glave i lijepo ih sahranjuju. Halanski kaže, da rečene naše pjesme nijesu potekle neposredno iz pomenutoga njemačkog djela, nego iz zajedničkoga, njemu nepoznatog izvora.

Digitized by Google

X. Участіе Кралевича Марка въ свадебныхъ походахъ. Što pisac u ovom odjelu svoje radnje govori, sve to stoji u sasma slaboj svezi sa zadatkom radnje, t. j. s Markom Kraljevićem, koji je u natpisu naznačen kao središte svega istraživanja. U uvodu ovome odjelu govori se o svadbenijem običajima srednjega vijeka po Evropi, ali to za glavni posao nema osobite važnosti.

1. Исполненіе мудреныхъ задачъ. Najprije se navodi sadržaj Vukove pjesme II. 79. („Ženidba Đurđa Smederevca"). Nije dobro, što Halanski veli, da je ova pjesma sa svojim dubrovačkim kraljem (tastom Đurđevim) odjek neprijateljstva grada Dubrovnika prema Đurđu Smederevcu; za potvrdu tome navodi pisac Tronošca, koji piše, kako su Dubrovčani lukavo zadržali sebi sve blago Đurđevo, pošto je on, bojeći se Turaka, otišao iz njihova grada. Ja držim, da je Dubrovnik u ovu pjesmu ušao kao latinski, t. j. katolički grad, iz kojega se pravoslavni junak ženi, a Dubrovčani kao ni drugi „Latini" nijesu bili prijatelji pravoslavnima; za to se za Dubrovčane u ovoj pjesmi veli: „Latini su varalice stare" (stih 117.), isto onako, kako se veli za Leđance (Vuk II. 29., stih 112) i za Mlečane (Vuk II. 87., stih 34 i 64.). — Dalje navodi pisac sadržaj „velikolêpne" pjesme Vukove II. 29. („Ženidba Dušanova") i napominju se poznati neki istorički podaci. Nikako se ne može primiti što pisac govori o *bugar*-kabanici, u koju se Miloš Vojnović obukao, i o njegovoj *bugarskoj* šubari i o tom, što se on načinio crnijem *Bugarinom*. To je tako jasno, da znači „bunar ukraj rijeke kopati", tko to hoće tumačiti: Milošu je do toga stalo, da ga u *srpskim* svatovima nitko ne prepozna, za to se oblači na *bugarsku!* Halanski nije zadovoljan s tim tako jasnim i jedino mogućim tumačenjem, već veli, da „bugarski" ovdje isto znači što: prostački. t. j. da tu riječ „bugarski" (bulgaricus) dolazi od lat. *vulgaris* ili tal. *volgare!* Gotovo bih rekao, da takovo tumačenje ne služi na čast ozbiljnoj i učenoj radnji. Isto je tako nevjerojatno i gotovo smiješno tumačenje imena *bugarštica* ili *bugarkinja* za stare hrvatske narodne pjesme; pisac veli, da to ime znači: vulgarna, prostonarodna pjesma! U nesretno ovo tumačenje zaveo je pisca poznati Panto Srećković, kojega i citira. — Halanski navedavši još i druge pjesme (među njima i bugarske) sličnoga sadržaja veli, da tijem pjesmama odgovara glavnijem sadržajem starogrčko pričanje o Jasonu, kako se ženio Medeom, i pričanje o Melanijonu (Hipomenu) i Atalanti. Ali osobito odgovara VI.—VIII. aventura njemačke pjesme o Nibelungima, gdje se govori o že-

Digitized by Google

nidbi Guntera Brunhildom. Evo koje glavne srodne crte nalazi Halanski u tom njemačkom djelu i u onim našim pjesmama: 1. Kralj Gunter s junacima Siegfridom, Hagenom i Dankwartom ide preko mora, u Islandiju, njima se poslije pridružuje 1000 Nibelunga: u jugoslavenskim pjesmama Dušan, Đurađ Smederevac i dr. opravljaju 1000 svatova ili se i oni s njima opravljaju po djevojku u daleki grad Leđan, Dubrovnik i t. d., među svatovima ističu se glavni epski junaci Marko, Miloš, Relja i dr. 2. I germanski i naši junaci idu u zemlju neprijateljsku među kovarne ljude, otud izlazi jednaki oprez i u jugoslavenskom i u germanskom eposu. 3. Kad svatovi već dolaze, sluge Brunhildine hoće da im uzmu oružje, ali Hagen kaže, da ne dadu; Siegfried opet veli, da je ovdje takav običaj, te svatovi predadu oružje; u 28. aventuri veli se, kako Krimhilda traži oružje od Burgunda, koji dolaze u goste njoj i kralju Etzelu u hunsku zemlju; ona veli gostima, neka nitko s oružjem ne ulazi u kuću, već neka ga njoj predadu, ona će ga već spraviti; na to veli Hagen, da bi to bila prevelika čast, kad bi ona — kraljica — čuvala oružje Burgunda, i tako Burgundi ne dadu oružja: u Vukovoj pjesmi II. 79. svatovi ne dadu oružja, kad sluge djevojačkoga oca dolaze, da im ga uzmu. 4. I u Nibelungenlied-u i u jugoslavenskijem pjesmama daju se svatovima teške junačke zadaće. 5. Ni tamo ni ovdje glavni junak nije mladoženja, već njegov pomoćnik Siegfrid, Marko, Miloš i dr. Napokon nalazi Halanski još jednu svezu među rečenijem pjesmotvorima: Burgundi idu u Islandiju, t. j. u ledenu zemlju, a Dušan sa svojim svatovima ide u Leđan grad, t. j. u ledeni, sjeverni grad. Halanski dakle zabacuje Ruvarčevo (u „dve stud. raspr.“) i Novakovićevo (u „Letopisu matice srpske“, knj. 120.) dokazivanje o Leđanu-gradu. Ali ja držim, da je Novaković sigurno dokazao, da se pod tijem gradom ima misliti nekakav grad u Poljskoj ili u opće Poljska zemlja, i da Halanski toga resultata nije pokolebao, t. j. ime „Leđan“ samo je slučajno nalik na riječ „led“. Dalje naš pisac nalazi jaku svezu među navedenijem pjesmotvorima u ovome: u jednoj narodnoj pjesmi (ne veli, u kojoj) dolazi stih: al' govori *sablja Kraljić Marko*[1]; u starom njemačkom jeziku riječ *degen* značila je „junak“, za to se i veli u Nibelungenlied-u:

[1] Ispor. još ove primjere, kojih Halanski ne navodi: jadan sinko, *sabljo* Kraljić Marko, đe pogibe, kuku tvojoj majci! Vuk, rječn. s. v. смртан; ono začu *sablja* pope Rade, Vuk, pjes. IV. 113., pretekoše *sablju* popa Rada, ibid. 114. Isp. i Vukov rječn. s. v. сабља.

Digitized by Google

Gunther der *Degen*. Istom iz kasnijega vremena dolazi ta riječ u značenju „sablja“. Ova je činjenica meni tako čudnovata, da upravo ne znam, što bih o tome rekao. Halanski ne misli, da su pomenute jugoslavenske pjesme potekle iz Nibelungenlied-a, već iz nekoga njima i njemačkome ovom djelu zajedničkoga izvora.

2. Женихъ на службѣ у отца невѣсты. Pisac navodi ljudoždersko pjesme Petranovićeve II. 54. 55. 56., za tijem Vukovu pjesmu II. 96. („Ženidba Jakšića Mitra“) i Hörmannovu br. 18. (u kojoj je također ljudožderstvo kao u Petranovića). Dalje pisac iz njemačke pjesme o Hugdietrichu, iz pjesme o Roteru i iz Tidreksage navodi motiv, kako momak, željan djevojke, dolazi u službu njezinu ocu te se krije ili pod tuđim imenom ili je preobučen u žensko ruho, dok napokon ne dođe do cilja i ne dobije djevojku, koje inače nikako ne bi dobio. U našim narodnim pjesmama izgubio se gotovo sasvim motiv, da se takav momak preoblači u ženske haljine; Halanski je samo jednu takvu pjesmu našao, i to u Stojadinovića I. 7. („Ženidba od Senja Ivana“). Opet Halanski veli, da jugoslavenske pjesme ovoga kruga nijesu potekle iz germanskijeh priča, već jedne i druge imaju zajednički izvor. Pisac navodi i Vukovu pjesmu II. 101. („Ženidba Jova Budimlije“) i njoj slične pjesme, gdje momak željan djevojke dolazi kao trgovac sa svakojakom robom u lađi pred grad, gdje živi djevojka; kad ona dođe razgledati robu, momak brže otplovi s njom i odveze je te se s njom vjenča. Halanski je našao pjesmu i s obrnutijem motivom, t. j. djevojka dolazi u lađi po momka i odvozi ga (biogr. „Vila“ 1866. str. 425.). On navodi rusku „bylinu“ o Solovju Budimiroviću i paralelnu jednu rusku priču (književnu, ne prostonarodnu), kako momak gradi prekrasnu palaču, a djevojka ništa zla ne sluteći dolazi je razgledati, onda momak uhvati djevojku, obljubi je te se poslije njom i oženi. — Ja ću sada ovdje navesti lijepu paralelu Vukovoj pjesmi II. 101., koju sam paralelu sam našao, a u Halanskoga je nema. U poznatom njemačkom eposu Gudruni kazuje se (aventura 5. 6. 7.), kako kralj Hetel oprema lađu s prekrasnom robom te je povjerava trojici svojih junaka, da na njoj, preobučeni kao trgovci, otplove Irlandiji, gdje kraljuje Hagen, u kojega je prekrasna kći Hilda. Nju su prosili već mnogi prosci, ali Hagen samo onome hoće dati svoju kćer, koji od njega bude na mejdanu jači, i tako je ubio silne prosce. Kad ona tri nazovitrgovca doplove Irlandiji, Hagen ih lijepo prima i časti, te dopušta Hildi, da s djevojkama ide gledati prekrasnu robu u lađi.

Digitized by Google

Kad djevojke dođu, tobožnji trgovci brže otplove i tako Hildu dovedu kralju Hetelu, koji se njom vjenča, a ona mu rodi kćer Gudrunu.

3. Покушеніе новобрачной на мужеубійство. Ovdje najprije nalazimo sadržaj pjesme o ženidbi Jakše, oca Jakšićâ (iz rukopisnoga zbornika Lj. Kovačevića), gdje mlâda (Turkinja) mrzeći na muža kaurina hoće u prvoj noći da ga zakolje, ali ga samo rani. Marko (djever) hoće na to da ubije djevojku, ali Jakša ne da i opravdava je riječima: „nije lasno vjerom prevrnuti“, t. j. Turkinji se to može oprostiti. Za tijem se navodi Vukova pjesma II. 82. („Ženidba Todora od Stalaća“), gdje mlâda doista ubija mladoženju u prvu noć. Halanski navodi vrlo slabo očevidne paralele iz germanskoga pričanja.

4. Передача просватанной за одного жениха невѣсты другому и отнятіе ея сватами перваго. Najprije dolazi sadržaj Petranovićeve pjesme II. 42. o ženidbi Zmaj-ognjenoga Vuka; iza toga navodi se iz Tronošca bilješka, da Zmaj-ognjeni Vuk nikad nije bio oženjen. Halanskome nije valjada poznat članak S. Novakovića u „Letopisu matice srpske“, otkle se (str. 27.) vidi, da je Zmaj-ognjeni bio oženjen, i to dva puta, i tko su mu bile obje žene.

5. Нападеніе на сватовъ съ цѣлью отнятія невѣсты и бой изъ-за невѣсты. Ima dosta narodnijeh pjesama — veli pisac — gdje kovarni tast šalje za svatovima, koji njegovu kćer vode, kakvoga deliju; u drugijem opet pjesmama dočekuje svate kakav mejdandžija, koji hoće da im otme djevojku i darove, što su ih dobili u djevojačkoj kući. Za tijem navodi pisac sadržaj Vukove pjesme II. 87 („Ženidba Popovića Stojana“), Filipovićeve br. 12. i Hörmannove I. 1. Spominje Balačka vojvodu iz pjesme Vukove o ženidbi Dušanovoj i zabacujući dojakošnja nevjerojatna tumačenja toga imena[1] veli, da je Balačko isto što „Bimrock von Palacker“ u germanskoj pjesmi o Wolfdietrichu, koju smo već naprijed imali i vidjeli, da u njoj ima zajednice s našim narodnim pjesmama. Trebalo bi izbliže ogledati, koliko taj „Palacker“ odgovara Balačku i svojom ulogom, što je ima u rečenoj pjesmi. — Navedavši za tijem nekoliko svatovskih narodnih junačkih pjesama dolazi pisac do Petranovićevih II. 2. i 3., u kojima nijesu ljudi, već so-

[1] Halanski nije opazio, da je to ime pokušao protumačiti i A. N. Veselovski, koji ga u Записках имп. акад. наукъ *37.* 1. 3. 115. dovodi u svezu s rumunjskom riječi ***balaurul***, koja znači: zmaj.

Digitized by Google

koli, vile i zmajevi; soko se ženi, uzima kćer vilinu, na putu ih dočekuje aždaja itd. Halanski daje tijem pjesmama veliku važnost i u povodu njihovu zanosi se u mitologičke spekulacije, kojih mu ja ne mogu povladiti. O ove dvije pjesme vrijedi isto, što sam za druge neke Petranovićeve pjesme rekao naprijed pod I. 3. — Ovoj glavi dodao je pisac dodatak, kojemu je natpis: Мотивъ сказанія о Гагбардѣ (Hagbarth) и Сигне (Sygne) въ устной славянской словесности. Tu on navodi sadržaj starodrevne priče danske (koja se nalazi već u Eddi i u Saksona gramatika) o ljubavi Hagbarta (ili Hafbura) i Signe: kraljević Hagbart, želeći dobiti kraljevnu Signu za ženu opravlja se na put preobučen u ženske haljine. Djevojački otac ništa ne sluteći uzima preobučenoga momka među drugarice svoje kćeri. Među momkom i djevojkom nastaje velika ljubav, a zlobna neka sluškinja javlja to djevojačkom ocu. Ovaj daje objesiti momka, a djevojka od žalosti zapali kuću i sama izgori u plamenu. Onda se kralj kaje i daje ubiti zlobnu sluškinju. Halanski navodi tri po sadržaju srodne „byline“ i Vukovu pjesmu II. 30 o Momiru i Grozdani, osim toga napominje starinsku priču o Piramu i Tizbi (Ovid, metam. IV.), te veli, da su sve te varijante istoga osnovnog motiva.

XI. Nibelungenlied и славянскій героическій эпосъ. Čitava ova glava ne stoji ni u kakvoj svezi s Markom Kraljevićem, a gotovo ni s jugoslavenskom epikom. Pisac spominje do duše u početku nove neke paralele, što ih je našao među Nibelungenliedom i jugoslavenskom epikom, ali su slabo očevidne, te ih mirne duše možemo ovdje preskočiti. Obilno se navode neobično zgodne paralele među onim njemačkim eposom i među današnjim ruskim „bylinama“, a ima ih također među ovima i među Tidrek-sagom[1].

[1] Ima stara narodna pjesma (bugarština), u kojoj se govori, kako su vjerenice Obilićeva i Brankovićeva hvalile svaka svoga vjerenika, te se poradi toga i posvadile, premda su te dvije vjerenice sestra jedna drugoj (vidi: „Kos. jun. i dog.“ br. 45.). Toj pjesmi navodi Halanski paralelu iz Nibelungenlied-a, gdje se govori, kako su se kraljice Brunhilda i Krimhilda posvadile poradi svojih muževa hvaleći svaka svoga. Ali osim samoga uzroka svađe ja ne vidim ništa drugo zajedničko među obje priče ni u cjelini ni u pojedinostima (tako na primjer Brunhilda i Krimhilda nijesu sestre, niti jedna drugu u svađi udara i t. d.). Nešto više srodnosti ima u ovoj paraleli, koje Halanski ne navodi: Ja sam u „Kos. jun. i dog.“ br. 23.—25. naveo narodne pjesme o smrti cara Uroša: kako je Vukašin izveo Uroša u lov, pa kad je Uroš ožednio i nagnuo se nad jezero, da se napije vode, onda ga Vukašin otragu udari buzdovanom i tako ga ubije. Orbin priča, da je

Digitized by Google

Što pisac govori o istoriji ruske prostonarodne epike i o njezinu odnošaju prema germanskijem pričama i pjesmama, to možemo prepustiti ruskim naučnjacima da presude koliko vrijedi. — Dalje pisac ponavlja misao, koju je već rekao u glavi IX., da je u starih južnih Slavena bilo više prosvjete nego u starijeh Rusa, i za to da je naša epika u svakom obziru dotjeranija od ruske.

XII. Сватовство и женитьба Кралевича Марка. I. Любовныя похожденія Марка. 1. Кралевичъ Марко и сестра девяти братьевъ. Iz knjige „Vienac uzdarja narodnoga o. Kačiću Miošiću" navodi se pjesma, kojoj je ovo sadržaj: Marko se hvali, da je već mnoge djevojke obljubio, samo još nije sestre devet braće, a i nju će. Kad to čuje devet braće, dobro zatvore sestru, ali se Marko prometne u liječnika iz primorja pa tako dolazi k djevojci i obljubi je. Iza toga se navodi pjesma iz Nikolićeve knjige br. 36., u kojoj se Miloš Obilić hvali Jovi Igraloviću, da mu je sestru obljubio, a Jovo, koji je do tad mislio, da mu je sestra nevina, ide kući i nalazi u sestre darove, koje joj je dao Miloš; onda je Jovo posiječe. Dalje se navode ruske pjesme sličnoga sadržaja, gdje braća ubijaju sestru, koja je svoje djevojaštvo okaljala; oni to doznaju od samoga momka, koji ju je obljubio, pa se tim hvali. Pisac citira (ali ne navodi potanje) i poljske pjesme srodnoga sadržaja, te zaključuje ovu glavu s riječima: „sudeći po tome, što se osnovni motiv ovijeh pjesama nalazi već u drami Lope de Veginoj „Zvijezda seviljska", može se misliti, da one prikazuju slavenske preradbe zapadno-evropskih pjesama ili priča."

2. Кралевичъ Марко и сараевская вдова. Tu ništa drugo nema, nego je preštampana pjesma iz Begovićeva zbornika br. 204., a ta je pjesma varijanta prema Vukovijem pjesmama I. (1841.) br. 436., 437., 438., samo što u Begovića Marko ljubi sarajevsku udovicu, a u Vuka nema Marka.

3. Дѣвушка-воинъ и Марко. Navode se dvije pjesme iz knjige Nikolićeve (br. 27. i 55.), za tijem iz knjige „Miloš Osvetnik"

istijem načinom zaglavio sam Vukašin od svoga sluge. U 16. aventuri Nibelungenlieda veli se, kako je Hagen u lovu došao sa Siegfridom studencu, i dok je Siegfrid pio, ukloni Hagen njegovo oružje, koje je Siegfrid bio skinuo, i onda ga Hagen u leđa probode kopljem (pa onda pobjegne, a Siegfrid onako ranjen zgrabi štit, jer je drugo oružje bilo uklonjeno, pa poteče za Hagenom i ljuto ga štitom izlupa, ali onda od teške rane padne i umre. Hagen je ubio Siegfrida za volju kraljici Brunhildi, koja je na nj mrzila).

Digitized by Google

br. 2. Po sadržaju srodne su te pjesme s Vukovom III. 40. („Zlatija starca Ćeivana"), koje Halanski ne spominje kao ni Vukovijeh pjesama I. 746.—749., koje bi također ovamo išle. U drugoj Nikolićevoj pjesmi Marko Kraljević sumnja o neobičnom junaku, da nije djevojka, a onda ga majka njegova svjetuje, kakvijem će se pokusima uvjeriti o spolu toga junaka; ali pokusi ne pomažu i t. d. U one druge dvije pjesme nema o Marku ni riječi. U opće teško je dokučiti, kako je g. Halanski mogao o ovijem stvarma govoriti ovdje, gdje bi trebalo da razvija „любовныя похожденія Марка"! Pisac spominje nekoliko ruskijeh radnja, koje govore o „djevojci-vojniku" i kaže, da je resultat tijem radnjama ovaj: slavenske versije o „djevojci-vojniku" u svezi su s krugom sredovječnijeh priča, koje o istom predmetu govore, a raširuju ga motivom spolne metamorfose, koji se u slavenskijem versijama možda izgubio. Sredovječne opet priče u glavnome su srodne sa staroklasičnijem predajama, na pr. o Ifidi (Ovid, metam. IX.)

II. Неудавшаяся женитьба Марка. 1. Невѣсту отталкиваетъ суровость Марка. Tu nije ništa drugo nego sadržaj Vukove pjesme II. 41 („Djevojka nadmudrila Marka").

2. Марко жестоко мститъ невѣстѣ за презрительный отзывъ о немъ. Navodi se sadržaj Vukove pjesme II. 40. („Sestra Leke kapetana") i druge jedne slične pjesme. Iza toga citirajući Destunisa i Veselovskoga navodi pisac za paralelu novogrčku pjesmu, kako je Digenis ugrabio nevjestu. Tu se veli: tri junaka sjede i piju, pa se razgovaraju; jedan od njih kazuje o nekakvim prekrasnim dvorima, u kojima je lijepa djevojka. Digenis šalje prosca, da prosi za nj djevojku, ali mati djevojačka ne će ni da čuje za, Digenisa i pogrdi ga pred proscem veleći: „mati mu je Arapka otac Žid, a on sam skitalica; ne ću takvoga zeta". Prosac se vrati k Digenisu i kaže mu, što je rekla mati djevojačka. Digenis se naoruža, zajaše konja i dođe pred dvore djevojačke, pa zagudi na guslama, a djevojka se pokaže na prozoru i Digenis je ugrabi. Za njima poteče otac i mati djevojačka, ali Digenis oboje ubije za osvetu, što je majka o njemu ružno govorila. Premda se ova novogrčka pjesma u pojedinostima razlikuje od one Vukove o sestri Leke kapetana, ali u cjelini je među obje pjesme velika srodnost. Važno je i ovo: u stihovima 243 i d. opisuje Vukova pjesma gospoštinu i ljepotu Lekinijeh dvora, — a i novogrčka pjesma do duše malo u kraće, ali opet dovoljno hvali sjaj dvora djevojačkijeh.

3. Кралевичъ Марко и никопская вдова. Kazuje se sadržaj bugarske jedne pjesme, u kojoj Marko i crni Arapin prose lijepu

Digitized by Google

udovicu Nikopsku (t. j. iz grada Nikopa ili Nikopolja); da ih ne bi uvrijedila, zadaje im ona težak posao, pa tko ga prije i bolje izvrši, njegova će biti. Kad Marko posao svrši, ide k udovici, ali nju već nadje u krilu Arapovu, koji je ljubi; onda Marko oboje posiječe. Pisac donosi dvije sadržajem srodne priče, jednu jermensku, drugu bjelorusku.

4. Марко Кралевичъ и дочь арапскаго короля. Iza sadržaja Vukove pjesme II. 64. („Marko Kraljević i kći kralja arapskoga") spominju joj se varijante (također bugarske). Navode se neke priče, koje su samo nešto malo nalik na tu pjesmu, a mnogo se srodnosti nalazi u vizantinskoj priči, koja se nalazi u pjesmotvoru X. vijeka o Digenisu Akriti. U toj se priči veli: vizantinski jedan junak čami u tamnici velikoga emira (t. j. arapskoga kralja) Aploravda. Kći se emirova zaljubi u sužnja i u dogovoru sa svojom materom izbavi ga iz tamnice; on odluči, da bježi s djevojkom u svoju domovinu i zakune joj se, da će se njome oženiti. Djevojka s dopuštenjem matere svoje bježi s vizantinskim junakom uzevši konja i dosta novaca. Ali na trećem konaku Vizantinac ostavi djevojku samu u pustinji; ona plače i zaklinje ga, ali on ne mari. — Halanski drži, da je ovaj motiv u jugoslavenskoj epici književnoga izvora; u starobugarskoj na ime književnosti nalazio se prijevod vizantinske epopeje o Digenisu Akriti (citira Galahova, Исторія русск. слов. I. 405). Halanski spominje svoju u Русск. филол. вѣстн. 1884. sv. II. priopćenu paralelu među Vukovom pjesmom II. 97. („Jakšićima dvori poharani") i jednom epizodom rečene vizantinske epopeje. Ali ja sam već u „Kos. jun. i dog." br. 19. rekao, da je ta paralela slabo očevidna, a sada bih rekao: vrlo slabo.

5. Невѣста Марка оказывается его сестрой. Navodi se sadržaj narodne pjesme u Steića („Sabor istine i nauke, 1832.) br. 2., gdje se veli, kako je Marko isprosio djevojku u vojvode Mirčete pa je vodio svome domu; ali kad su svatovi na po puta, udari strašna mećava, da se svi prepadnu; Marko onda zapita djevojku, kojega je roda i plemena, i tako se dozna, da je to Markova sestra, koju su u djetinjstvu zarobili Turci pa je prodali Mirčeti, a on je uzeo za svoju kćer. Kad to Marko čuje, proplače i izljubi se sa sestrom te je dâ za ženu Zmaj-despotu Vuku; svatovi krenu k Vukovijem dvorima, i odmah se nebo lijepo izvedri. Pisac spominje bugarske varijante u Miladinovaca br. 76., 87., 135., a izmakla mu je Vukova pjesma I. 725. („Prodata ljuba Bogdanova") te je ne spominje. Za tijem se samo spominju bez naznake sadržaja maloruske

Digitized by Google

varijante u Čubinskoga (Матеріалы и изслѣдованія, str. 201.) Antonovića i Dragomanova (истор. пѣсни малорусск. народа I. 275.).

6. Марко пытается отнять Гроздану, просватанную за Иво. Navodi se goli sadržaj (bez ičega drugoga) bugarske pjesme u Miladinovaca, br. 144.

III. Женитьба Марка. 1. Марко и сестра будимскаго короля. Tu nije ništa drugo do goli sadržaj Bogišićeve pjesme br. 4.

2. Похищеніе невѣсты. Sadržaj nekoliko bugarskijeh pjesama, gdje momak otima djevojku.

3. Отбой невѣсты. Sadržaj Filipovićeve pjesme br. 25. i jedne iz biogr. „Vile“ 1866. str. 97.

4. Женитьба Марка на Латинкѣ. Sadržaj bugarske jedne pjesme, koja je varijanta prema Vukovoj pjesmi „Ženidba Dušanova“.

5. Кумъ пытается соблазнить невѣсту Марка. Navodi se sadržaj Vukove pjesme II. 56. („Ženidba Marka Kraljevića“) i spominje se srodna s njom pjesma u Milutinovića br. 119. Onoj crti, kako je mlâda prevarila kuma zavodnika, te se on dao obrijati, navodi Hałanski zgodnu paralelu iz književnoga ruskoga pričanja o papi rimskome. Priča veli, kako je papa htio jednoć obljubiti nekakvu ženu, a ona mu rekla, da mu se ne da prije obljubiti, dok on ne obrije bradu; na to se papa obrije, a žena baš onda ne htjede, i tako papa ostane prevaren. Onda on da bi sramotu svoju pokrio, proglasi svojim biskupima i sveštenicima, da mu je Bog javio, da treba bradu obrijati, tko hoće biti sličan anđelima, koji su golobradi. Tako se za papom obriju i biskupi njegovi i sveštenici. To rusko pričanje uzeto je iz polemičkih ruskih spisa protivu Latina, koji spisi potječu iz XI.—XV. vijeka.

6. Море приноситъ Марку жену. Navodi se sadržaj pjesme štampane u „Bosanskoj Vili“ 1887. str. 283., kako je Turčin Omer-beg čuvši, da njegova sestra ljubi Marka, prisilio je, da se utopi. Ona skoči u Savu, Sava je ponese u Dunavo, a Dunavo u more, i tako ona dopliva k Markovijem dvorima, a Marko je izvadi iz vode i vjenča se njome. Sličan motiv nalazi naš pisac u staroj Eddi, gdje veli, kako se Gudruna poslije smrti svoga muža bacila od žalosti u more, ali je valovi donesu živu k zemlji kralja Jonakra, koji se njome oženi.

7. Марко женится на выкупленной имъ самимъ полонянкѣ. Spominje se u kratko pjesma štampana u novosadskoj „Danici“ 1868. str. 235., gdje Marko iskupljuje iz sužanjstva djevojku i

Digitized by Google

vjenča se njome. Iza toga priopćuje pisac istoričku — stručnjacima poznatu — bilješku o ženi Markovoj.

XIII. Кралевичъ Марко и Турки. *I.* 15-лѣтній Марко торбой побиваетъ Турокъ. U Nikolićevoj pjesmi br. 34. Marko kazuje ocu, kako je jednoć kao momčić od 15 godina na zemlju oborio tri alaja Turaka torbom, u kojoj su bile potkove za Šarca; u Filipovićevoj pjesmi br. 20. pripovijeda Marko materi, kako je jednoć u mladosti ubio Turčina torbom. Kao paralelu pominje Halanski bibličkoga Samsona, koji je magarećom čeljusti ubio nekoliko Filisteja, — južno-ruskoga Čobotka, koji ubija dušmane čizmom, — i veliko-ruskoga Mikulu Seljaninovića, koji bičem ubija hajduke.

II. Маркова пахота. Pisac navodi Vukovu pjesmu II. 73. („Oranje Marka Kraljevića") i donosi joj dvije paralele, jednu rusku, drugu novogrčku, ali su slabo očevidne; u njima do duše junak ore, ali ne ubija nikoga plugom.

III. Navedavši Halanski Vukovu pjesmu II. 72. („Turci u Marka na slavi") i njezine varijante u Milutinovića br. 35. i u Petranovića II. 39. donosi motivu tijeh pjesama paralelu iz novogrčkoga pjevanja, ali mu ta paralela vrijedi vrlo malo.

IV. Султанъ повелѣваетъ взять Марка. 1. Марко избиваетъ пришедшихъ за нимъ Турокъ. Pisac navodi iz Filipovića pjesmu br. 52., gdje Marko ubija Turke, koje je car poslao, da ga ili ubiju ili k njemu živa dovedu. Ali Halanski sumnja, je li ta pjesma pravo narodna, jer mu „napominje scene iz Ilijade". Marko na ime poubija sve Turke, samo još ostaje mlado jedno Ture, koje Marka moli, da ga ostavi na životu, jer je on najmlađi u majke, i mati će mu od žalosti umrijeti, kad sazna za njegovu smrt. Ali Marko ne sluša, već ubije i to Ture. Pisac veli, da je ta crta osamljena u našoj narodnoj epici, a još mu i dvije druge sitnice smetaju, da pomenutu pjesmu drži pravo narodnom. Vidjeli smo već pri IX. glavi, da s istoga razloga Halanski sumnja i o autentičnosti Filipovićeve pjesme br. 42.

2. Марко убиваетъ султанскаго посланника и затѣмъ добровольно идетъ и является къ султану. O tom predmetu ima nekoliko pjesama (n. pr. Vuk II. 71. „Marko pije uz ramazan vino", Filipović br. 53., Milutinović br. 111. i dr.), među njima i bugarskijeh. Halanski navodi te pjesme i donosi im paralelu iz novogrčkoga pjevanja, ali je srodnost vrlo mala.

V. Поединокъ Марка съ Алилъ-агой. Taj je predmet opjevan u Vukovoj pjesmi II. 61. („Marko Kraljević i Alil-aga"). Halanski je našao zgodnu paralelu u germanskoj Tidrek-sagi: Sinovac kralja

Digitized by Google

Erminreka Waltari izaziva Tetleifa, da se s njim nadigrava u bacanju koplja i kamena, a koji bude nadigran, osjeći će mu se glava. Tetleif nadigra izazivača, a kralj onda nudi Tetleifu otkup za glavu svoga sinovca, ovaj prima otkup i poklanja život Waltariju. — U Vukovoj pjesmi ima u stihovima 70. - 87. episoda, kako Marko strahom svoga buzdovana kadiju nagoni, da pravo piše sindžilat; a Halanski nalazi, da je ta epizoda srodna sa staroruskom pričom o sudu Šemjake; ali ja u čitavoj toj priči ne vidim ništa srodno s ovom epizodom.

VI. Марко съ Турками на охотѣ Goli sadržaj Vukove pjesme II. 70. („Lov Markov s Turcima“) i Filipovićeve br. 37. i jedne bugarske.

VII. Кралевичъ Марко и банъ Кулевичъ у царя Солимана. Navodi se jedna bugarska pjesma o tom predmetu.

VIII. Заключеніе Кралевича Марка въ тюрьму. 1. Марко и Муса кесеџија Илья Муромецъ и Калинъ царь. Нејаки Деян. Pisac navodi Vukovu pjesmu II. 67. („Marko Kraljević i Musa kesedžija“) i njezine varijante. U glavnome isti motiv nalazi Halanski u ruskoj epici: knez se Vladimir rasrdi na Iliju Muromca pa ga baci u tamnicu, u kojoj bi Ilija brzo zaglavio, da ga nije kradom hranila kneginja. Na jednoć padne pred Kijevo s golemom vojskom Kalin-car, a Vladimir je u najvećoj nevolji i ne zna, kako će odoljeti Kalinu. Kneginja tješi Vladimira i kaže mu, neka iz tamnice pusti na slobodu Iliju, on će se boriti s Kalinom. Vladimir tužno odgovara: ta Ilija je već odavno u tamnici poginuo! ali kneginja veli: možda je ipak Ilija živ. Vladimir pošalje sluge u tamnicu, i oni nađu Iliju živa, a on sjedi i čita jevanđelje pred gorućom svijećom[1]. Ilija ne može odmah u boj, već traži nekoliko dana roka, dok se oporavi, a onda izlazi u boj i svlada Kalina. — Pisac veli, da se isti motiv nalazi u jednoj francuskoj epopeji, u pričama rumunjskima, kirgiskima i t. d. — Iza toga držeći se Bezsonova navodi lijepu paralelu iz staroslavenskoga književnog spomenika: o premudrom Akiru, u kojemu se kazuje: Na dvoru asirskoga cara Sinagripa živi mudri Akir, koji nema sa svojom ženom Teodulijom poroda; za to posinjuje svoga sinovca Nadana. Kad ovaj Nadan odraste i stupi u carsku službu, obijedi Akira

[1] Halanski ne spominje, da se ova crta nalazi u Vukovoj pjesmi II. 14. Kad starac iguman iza devet godina otvora tamnicu, da potraži nahod-Simeuna, a ono: „u tamnici sunce ogrijalo, Simo sjedi za stolom zlatnijem, u rukama drži jevanđelje“.

Digitized by Google

pred carem, a car zapovjedi, da se Akir pogubi. Ali onaj, komu je to naloženo, dade se Akiru namoliti i mjesto njega pogubi nekakvoga njemu sličnog roba, a Akira drži u tamnici tri godine. Među tim glas o smrti Akirovoj raširi se, te dva cara, misirski i persijski, udare na Sinagripovo carstvo. Sada Sinagrip ljuto žali za Akirom. Kad to vidi onaj, koji je imao Akira da pogubi, on pristupi k caru i reče mu, da je Akir u životu. Onda car ode u tamnicu i našavši Akira živa pun radosti pita ga, bi li on mogao svojom mudrošću odoljeti dušmanima? Akir veli, da bi, ali se mora prije oporaviti od nevolje pretrpljene u tamnici. Oporavlja se šest mjeseci i onda ode k misirskomu caru pa pogodi sve teške njegove zagonetke, i tako oslobodi Sinagripa i njegovo carstvo, a poslije Sinagripove smrti zacari se na njegovo mjesto Akir. — Halanski veli, kako je već odavno poznato, da je slavenska priča „o premudrom Akiru“ potekla iz arapskoga zbornika 1001 noći, i to iz priče o mudrom Hejkaru. Poznato je i to, da je V. Jagić u IX. knjizi Kukuljevićeva „Arkiva za pov. jugoslav.“ str. 137. i dd. izdao dvije versije rečene priče, jednu hrvatsko-slovensku, drugu srpsko-slovensku[1]. — Za tijem navodi naš pisac pjesmu „o nejakom Dejanu“ (iz knjižice V. Krasića br. 10.) i njezine varijante, pa veli, da su te pjesme srodne sa starofrancuskom legendom o caru Konstantinu. On navodi i sadržaj te legende, ali ja nikakve srodnosti ne vidim. — U cijeloj ovoj glavi govori se mnogo koješta o ruskim „bylinama“, ali mi to možemo izostaviti, jer nema vrijednosti za jugoslavensku epiku.

2. Кралевичъ Марко въ азовской тюрьмѣ. Navodi se Vukova pjesma II. 65. („Marko Kraljević u azačkoj tamnici“), njezin nastavak u Milutinovića br. 68., za tijem Petranovićeva pjesma III. 19. i druge sličnoga sadržaja. Od svega, što u povodu tijeh pjesama Halanski govori, najvrednije je zapamtiti, da se strašna azačka (ili azovska) tamnica spominje i u ruskoj prostonarodnoj književnosti; n. pr. ima „bylina“: о заключеніи Ермака въ азовской

[1] Naš pisac nigdje ne spominje ovu crtu u Vukovoj pjesmi o Musi kesedžiji: kad Marko napokon nađe Musu, vidi ga, kako prekrštenijeh nogu sjedi na konju pa baca topuz nebu pod oblake i dočekuje ga u ruke. To se isto veli o Đemu Brđaninu u Vukovoj pj. II. 68., kad ga Marko ugleda. Ova se crta često ponavlja u Petranovićevim pjesmama. Iz radnje A. N. Veselovskoga o južno-ruskijem „bylinama“ (Сборникъ отд. русск. яз. и словесн. *36.* str. 13.) vidi se, da ta crta dolazi ne samo u bugarskim, već i u ruskim i u novogrčkim pjesmama.

Digitized by Google

тюрьмѣ. Citirajući dva historička djela veli Halanski: „poznato je, da je Azov još i u vrijeme Genovljana u XV. vijeku bio tržište robova". Ovdje ću ja nešto da dodam. Grad Azov ili Azak (kako ga još i danas Turci zovu) uz more po njemu prozvano bío je u XIV. vijeku u tatarskijem rukama, u XV. vijeku osvojili su ga Turci, a u XVI. Kozaci. Arapski taj grad nije bio nikad, niti je igda tamo bilo Arapa, a ipak Vukova pjesma II. 65. (stih 112.) stavlja taj grad u arapsku zemlju. To je, ja mislim, dokaz, da je narod zamijenio Tatare Arapima.

3. Жена избавляетъ Марка отъ турецкой неволи. To je sadržaj nekijem pjesmama, što ih pisac navodi iz različnijeh knjiga te veli, da su srodne s njemačkom pjesmom „Graf von Rom" i „Graf Alexander von Metz". Citirajući Veselovskoga piše on: i grof i Marko dopadaju sužanjstva; jedan i drugi pišu iz sužanjstva svojim ženama; žene njihove idu preobučene, da izbave svaka svoga muža; žena rimskoga grofa i žena Markova (u knjizi Jastrebova) odjevene su u kaluđersko ruho; žene sretno izbavljaju svoje muževe i vraćaju se s njima kući, ali se sve do kuće ne odaju. — Iza toga (citirajući V. V. Stasova) veli, da se ovaj motiv često nalazi u istočnijem pričama.

4. Марко Кралевичъ въ Кара-Оканѣ. Navodi se pjesma iz nekakve knjige izišle u Pragu g. 1852. i veli se, da nije pravo narodna. I to je sve.

XIV. Отношенія Кралевича Марка къ членамъ своего рода-племени. Pisac veli, kako harakter Markov nije u narodnijem pjesmama jedinstven; u jednima je on čovjek blag i valjan, u drugima zao i opak; iz pjesama ove druge vrste izišlo je malorusko kolo priča o „Marku prokletom" (to je pisac već rekao, ali drukčije izveo naprijed pod V. 4.). Drukčije nego pod VI. 1. tumači pisac ovu protivnost Markova haraktera veleći, da je ona tako nastala, što su pjesme postajale u različnijem krajevima južnoga Slavenstva, pod različnijem raspoloženjima i simpatijama pjevačâ.

I. Наказаніе Марка за нарушеніе святости воскреснаго дня (Млада недѣля): змѣй обвивается вокругъ его шеи. Navodi se pjesma Milutinovićeva br. 153. i njezine varijante. Dobro je, što se s tijem pjesmama u savez dovodi i lirska pjesma o Pavlu Zećaninu (Vuk I. 289.) Ovoj pošljednjoj pjesmi nalazi pisac dvije vrlo srodne paralele u zborniku maloruskih lirskih pjesama Čubinskoga (108 i 532), samo nije lako pristati uz Halanskoga, kad veli, da su te maloruske pjesme nastale iz jugoslavenskijeh. Pisac

Digitized by Google

spominje i sicilsku jednu priču, u kojoj se kaže, kako se zmija obavila oko vrata nekakvom kraljeviću za kazan, šte se nije oženio, kako je bio obećao, djevojkom, koju je osramotio.

II. Отношенія Марка къ матери и отцу. Tu se veli, da narodne pjesme prikazuju majku Markovu ponajviše u lijepoj svjetlosti, isto tako i vladanje Markovo prema njoj; odnošaj pak Markov prema ocu u pjesmama je ponajviše neprijateljski, ali opet Marko osvećuje smrt očevu u Vuka II. 57. 58. Navode se paralelne crte o Marku Kraljeviću i maloruskom „Marku prokletom“, ali ja otud ne mogu s Halanskim zaključivati, da se „Marko prokleti“ razvio iz Marka Kraljevića.

III. Братья Марко и Андріашъ Кралевичи. Pisac dijeli pjesme o odnošaju Marka prema bratu Andriji u četiri razreda: u prvom razredu Andrija gine došavši jedva u napon, i to uslijed svoga neopreza i prazne želje, da se natječe s Markom; u drugom Andrija u svojoj mladosti dopada sužanjstva, i Marko ga traži; u trećem su obadva prva motiva združena; u četvrtom Marko u svađi ubija Andriju. Pisac za svaki od ova četiri motiva navodi potvrde; za prvi: Milutinović br. 6. i 36., Bogišić br. 89. i dr. (u jednoj Nikolićevoj pjesmi isti je motiv prenesen na braću Jakšiće Stevana i Mitra); za drugi motiv: Krasić, br. 8. i varijante; za treći: nekoliko bugarskijeh pjesama i jednu iz knjižice B. M. (Branka Mušickoga) br. 47; za četvrti: Bogišić br. 6. Još se veli, da za ovaj pošljednji motiv prof. N. Sumcov u „Etnogr. Obozr.“ XVI. navodi paralele iz škotskijeh balada i druge.

IV. Марко и сестра. Pisac navodi iz Orbina nesigurnu bilješku, da je Marko imao dvije sestre, i za koga je koja bila udata.

1. Сестра Марка удалая поленица. Navodi se bugarska pjesma iz Miladinovaca br. 146., koja kaže, kako u turskom carstvu zulum gradi junačka jedna djevojka; Marko joj izlazi na mejdan, ali prije boja prepoznadu se kao brat i sestra. Također se navode pjesme Vukove I. 234. i VI. 260. Slabo vrijede paralele, što ih pisac od drugud donosi.

2. Марко отбиваетъ у Араповъ свою сестру. Pisac navodi bugarsku jednu pjesmu, kako Marko ubija Arape u arapskoj zemlji; iza njih ostaje jedna robinja, koja Marku očituje, otkle je i kojeg je roda, i otud Marko vidi, da mu je to sestra. Donosi se vrlo dobra paralela iz ruske jedne „byline“ o Aleši Popoviću i njegovoj sestri.

Digitized by Google

3. Марко отыскиваетъ свою сестру увезенную „баномъ од Випера". Navodi se Filipovićeva pjesma br. 16., Bogišićeva br. 105., Petranovićeva III. 47. Ovamo idu i Vukove pjesme I. 723., 724. i bugarska pjesma iz Miladinovaca br. 192., kojih Halanski ne navodi. Sve ove pjesme (osim bugarske, koja se malo drukčije svršuje) govore, kako junak (Marko ili Ljutica ili Sibinjanin Janko) ide u pohode sestri, koja je daleko udata; nevjernica sestra opija brata i veže ga u gvožđa; njezin muž izvodi svezanoga šuru na polje, da ga posiječe, ali na molbu šurinu odvezuje mu ruke, a onda šura skoči, pa ga ubije, te odlazi u dvore i čini isto sa sestrom. Halanski navodi paralele iz ruskijeh „bylina", koje su dosta srodne s navedenijem pjesmama, samo u „bylinama" nevjernica nije sestra, već žena. Evo u kratko sadržaja jednoj „bylini": Mihajlo Potik pije u krčmi vino, a tada dolazi u njegovu kuću carević Fedor Ivanović iz „pogane" Litve i odvodi Potikovu ženu Mariju-bijelu labudicu. Kad to sazna Mihajlo, preoblači se u prosjačke haljine pa dolazi pred dvore Fedora Ivanovića i prosi milostinju. Marija ga prepoznaje te veli Fedoru, da ga pozove u sobu; Mihajlo dolazi; tu ga poje i hrane, a Fedor mu umiješa zaboravne trave u piće, te Mihajlo tvrdo zaspi Onda ga Marija i Fedor bace u tamnicu, u kojoj bi zaglavio, da se nije u nj zagledala kći Fedorova Ana, koja Mihajla u tamnici hrani i poji, pa ga i pusti iz nje, a onda on ubije Fedora i Mariju te se oženi Anom. Pisac veli: „već je odavno opažena bliska srodnost među tom „bylinom" i drugom polovinom staropoljske priče o Valteru smjelom". Za taj motiv drži on, da je potekao iz književnijeh priča o caru Solomunu.

V. Отношенія Марка Кралевича къ женѣ. *A.* Пѣсни типа сказаній о невѣрной женѣ. Измѣна жены Кралевича Марка. 1. Жена Марка сповнается съ Дукой. Halanski navodi četiri pjesme (među njima dvije bugarske), u kojima se veli, kako Markova „vjerna" ljuba ljubi drugoga junaka (Duku Sankovića ili Hercegovca). Kad se Marko o tom uvjeri, pozove na gozbu sve vojvode osim Duke; na to se ljuba vrlo ljuti, a onda joj Marko dopusti, i Duku da pozove; kad Duka dođe, Marko ga posadi na kraj stola, na što se Markovica opet ljuti; i tako Marko vidi, da ona ljubi Duku, pa je ubija. Dobro Halanski napominje Orbinovo pričanje, iz kojega se vidi, da je Markova žena Jelena doista nevjerna bila svome mužu i ljubila druge ljude, i za to je Marku omrznula. Ako je ovo Orbinovo pričanje istinito, onda je

Digitized by Google

u navedenijem pjesmama doista sačuvana uspomena nevjernosti te žene. Još Halanski donosi onijem pjesmama jednu rusku paralelu iz „byline“, ali ta mu paralela ne vrijedi ništa.

2. Сынъ Марка Михаилъ застаетъ свою мачеху гуляющею съ латинами и заключается ею въ погребъ. Taj je predmet opjevan u bugarskoj jednoj pjesmi, koju pisac navodi i donosi joj paralelu iz novogrčkoga pričanja, ali ta paralela nije baš najočevidnija.

3. Жена Марка въ борьбѣ его съ соперникомъ принимаетъ сторону послѣдняго. Vukovoj pjesmi II. 44. („Banović Strahinja“), koja se samo spominje, a i pjesmi u Vuka III. 7. („Nevjera ljube Gruičine“) navode se različne varijante, među njima i bugarske, ali u ovima ljuba nije nevjerna, već vjerna. Halanski spominje djela, u kojima se motiv rečenijeh pjesama pretresa; među drugima i članak A. N. Veselovskoga u Журнал-у министерства народнаго просвѣщенія 1889. Май (часть 263) str. 35.—38. Mislim, da ću ugoditi čitateljima ove moje ocjene, ako im iz toga članka navedem što treba, da se vidi, da motiv lijepe pjesme o Banoviću Strahinji nije nikao u narodu našemu. Junak ruskijeh „byliна“ Ivan Godinović odvodi ženu (Avdotju, Mariju, Nastasju — kako već u kojoj „bylini“) nekakvoga Tatarina, po jednijem varijantama odvodi je s njezinom voljom, po drugima na silu. Ali ih na putu stiže predašnji mladoženja i odmah se hvata u boj s Ivanom Godinovićem. Ovaj odoli protivniku, udari njime o zemlju i sjedne mu na prsi, pa moli ženu, da mu dâ nož, da zakolje Tatarina, a Tatarin onda progovara Avdotji (Mariji, Nastasji): ako ostaneš žena Ivanova, bit ćeš od svakoga prezirana, a uza me ćeš biti kao carica i u velikoj časti. Na to žena zgrabi Ivana za kosu i baci ga na zemlju; onda Tatarin sveže Ivana za hrast i ode sa ženom pod čador veseliti se (dolete tri goluba i grde nevjernicu, Tatarin se maša strijele, da ustrijeli golubove, ali se strijela okrene i zabode njemu u prsi; onda Ivan ubija ženu). Za tijem iz nekakvoga ruskog rukopisa XVI. vijeka (koji se rukopis izbliže opisuje) navodi Veselovski ovu legendu: Nekomu vojniku oteše i odvedoše ženu. Vojnik pođe za otmičarima sa sjekirom i s vjernim psom. Otmičari dođu u nekakvo selo, tamo se opiju i legnu pijani spavati. Vojnik dođe i posiječe ih sve osim kolovođe otmičarskoga, jer se žena probudila, dok je vojnik drugima glave odsijecao, pa probudi i kolovođu, u kojega se već bila zaljubila. Na to se kolovođa s vojnikom uhvati u koštac, svlada ga, obori na

Digitized by Google

zemlju, sjedne na njega i stane vaditi nož, da ga zakolje; kad pas to vidi, skoči na kolovođu, stane ga gristi i svali ga sa svoga gospodara; a vojnik onda ustane i ubije neprijatelja, pa se vrati sa ženom kući (nije je dakle kaznio kao ni Strahinja svoje ljube). — Halanski veli, da su ruske „byline“ o Ivanu Godinoviću srodne s germanskijem pričanjem u Eddi (mlađoj). Iza toga navodi on Vukovu pjesmu III. 21 („Ženidba Stojana Jankovića“) i njezinu varijantu u Krasića br. 9. („Janković Stojan i Zlatija djevojka“), pa sretno dokazuje, da su te pjesme sasvijem srodne s germanskom pjesmom o Waltariju (koja potječe iz X. vijeka, a pisana je latinski), gdje se kazuje kako je Walter (Waltharius) akvitanski junak boravio kod Atile i s Atilina dvora pobjegao s burgundskom kraljevnom Hildegundom, kako ih je stigla potjera i zametnuo se boj i kako je napokon Walter sretno došao kući i vjenčao se s odvedenom kraljevnom. Halanski pokazuje srodnost među onim našim pjesmama i među ovom germanskom ne samo u cjelini, već i u pojedinostima: 1. Walter i Hildegunda bježe s dvora Atilina upotrebivši zgodu, kad Atila i njegovi Huni spavaju pijani, a Zlatija u Krasića oslobađa Stojana i bježi s njim u čas, kad njezin otac iza mnogoga pića tvrdo zaspi; 2. brat Hajkunin (u Vuka) ide u potjeru sa svojim drugovima za bjeguncima, a u germanskoj pjesmi gone i stižu Waltera i Hildegundu Gunter i Hagen s drugijem junacima; 3. Walter zaspi prije nego ga stigne potjera metnuvši glavu na koljena Hildegundi, a upravo tako spava u isti čas i Stojan; 4. i Walter i Stojan prije nego će se pobiti s potjerom opravljaju s bojišta svoje vjerenice; 5. u boju ostaje pobjednik Walter i Stojan; 6. poslije boja Walter i Stojan idu svojim kućama, vjenčaju se s vjerenicama i sretno žive; 7. harakteri Hildegunde i Hajkune ili Zlatije posve su slični.

B. Пѣсни типа сказаній о вѣрной женѣ. 1. Закладъ Кралевича Марка. Navodi se pjesma Milutinovićeva br. 81. i njezine varijante iz različnijeh knjiga. U tijem se pjesmama s Turčinom Marko kladi, da je njegova žena vjerna, te Marko doista dobiva okladu. Da se motiv tijeh pjesama nalazi u pričanju i pjevanju različnijeh naroda, to je lijepo dokazao Veselovski. Vidi u mojoj radnji „Kos. jun. i dog.“ br. 19. Halanski govori o tom predmetu držeći se Veselovskoga.

2. Похищеніе жены Кралевича Марка. Navodi se nekoliko varijanta (među njima i bugarskijeh) Vukovoj pjesmi II. 62. („Marko Kraljević i Mina od Kostura“). Pisac donosi jednu para-

Digitized by Google

lelu novogrčku i jednu francusku, ali te su slabe vrijednosti. Mnogo više vrijedi paralela iz germanske pjesme o Wolfdietrichu, u kojoj se kazuje, kako je stari div Drasian odveo ženu Wolfdietrichovu Siegeminnu. Drasian je bio poslao pred Wolfdietricha zlatoroga jelena, i dok je Wolfdietrich jelena lovio i ženu u šumi samu ostavio, dođe Drasian i odvede Siegeminnu. Kad se Wolfdietrich vrati i ne nađe žene, obuče poklonički mantiju („eine rauhe Kutte“) i opravlja se tražiti ženu. Put ga za neko vrijeme nanese pred kulu Drasianovu. Ugledavši Siegeminna s prozora putnika zamoli Drasiana, da ga pozove u kulu. Drasian ga pozove i posadi za trpezu. Siegeminna pita putnika, nije li gdje čuo što o Wolfdietrichu; a putnik odgovori, da nije; ali malo poslije onako mimogred spomene putnik, da je nešto čuo o ženidbi Wolfdietrichovoj. Na to Siegeminna zaplače, a stari div se vrlo razjari na putnika, što ju je rasplakao, i Siegeminna ga jedva umiri. Poslije jela div hoće da legne spavati, a Wolfdietrich zbaci onda mantiju sa sebe, zgrabi sakriti mač i navali na Drasiana, koji se bijesno brani, te ga Wolfdietrich jedva svlada i ubije. Onda on divovu kulu zapali i sa Siegeminnom se vrati svojoj kući. — Ja sam u svojim „Kos. jun. i dog.“ br. 39 dokazao, da je Vukova pjesma II. 62. složena od dvije posve samostalne pjesme; u jednoj se govori o vojni turskoj s Arapima, u kojoj vojni i Marko sudjeluje, a u drugoj se pjesmi govori o Mini od Kostura. Prvu pjesmu spominjem ja ovdje za to, jer držim, da su u njoj također (kako smo vidjeli već pod XIII. *VIII.* 2) zamijenjeni Tatari Arapima. U pjesmi se na ime veli, kako turski car „Pojazet“ vojuje s Arapima i podsjeda njihov grad Kara-Okan (za koji ja ne znam, što ima značiti), a Marko mu je Kraljević glavni pomoćnik. Ja mislim, da je u ovoj pjesmi sačuvana uspomena rata cara Bajazeta s Tatarima (kod Angore, 1402.), u kojem je ratu srpski despot Stefan Lazarević bio vjeran saveznik Turaka i junački se borio protiv Tatara.

3. Продажа жены Кралевичемъ Маркомъ. Navode se varijante pjesmi Vukovoj I. 725 (a sama ta pjesma ne spominje se); u tijem varijantama prodaje ljubu Marko, a u Vukovoj pjesmi Bogdan. Tome motivu veli Halanski da odgovaraju pjesme u Antonovića i Dragomanova (Историческія пѣсни малорусскаго народа, str. 296.—311.).

4. Марко пропиваетъ жену. Ovdje ništa ne nalazimo nego sadržaj bugarske pjesme u Miladinovaca br. 101., koje sadržaj odgovara ovome natpisu.

Digitized by Google

5. Жена Марка въ его отсутствіе терпитъ притѣсненіа отъ своей свекрови. Pisac navodi tri pjesme (iz „Danice“ 1870., iz „Bos. vile“ 1885. i iz Nikolićeve knjige), kako Marko brzo nakon svadbe mora ići na vojsku, a njegova mati tjera svoju snahu u polje, da čuva ovce. Sirota Markovica živi kao ovčarica u velikoj bijedi i nevolji. Marko se iza devet godina vraća i namjerava se na neznanu ovčaricu, pa kad Marko od nje sve čuje, on ode i ubije svoju mater. Tomu se navodi vrlo slična novogrčka pjesma, a navode se i druge paralele, ali te već manje vrijede.

6. Марко Кралевичъ на свадьбѣ своей жены. Halanski navodi nekoliko pjesama, kojima je u glavnome sadržaj: Odmah poslije svoje svadbe mora Marko u vojsku te veli ljubi Anđeliji, da ga čeka devet godina, i ako ga ne dočeka, neka se preudaje. Devet godina prođe, Anđelija se udaje, a Marko baš tada dolazi u svoju kuću, gdje ga nitko ne prepoznaje, dok on Anđeliji ne pokaže vjenčani prsten. Halanski spominje ruske radnje, u kojima se navode paralele tome motivu iz pričanja drugijeh naroda. U jednoj od tijeh radnja izvodi se rečeni motiv iz Odiseje, ali pravo ima Halanski, kad veli, da se pričanje Odiseje s onijem pjesmama slaže samo u općenosti, a ne u izvedbi i u pojedinostima.

7. Напрасное убійство Маркомъ своей жены, беременной чудеснымъ мальчикомъ. Navode se pjesme, u kojima Kraljević Marko za kakvu sitnicu ubija ili pali svoju ženu, koja je noseća, i iz nje dijete propišti. (U opće su te pjesme neiskazano surove, koje su mogli ispjevati samo hajduci). Onda se Marko kaje, ali prekasno. Srodan predmet, ali manje surov, nalazi se i u ruskijem „bylinama“: junak Dunaj ili Don strijelja svoju ženu, koja ga moli, da je ne ubija, jer je noseća i rodit će divno čedo; junak ne sluša, već ustrijeli ženu, pa je raspori, da vidi, je li istina, što je govorila; kad se o istini uvjeri, sam se ubija od žalosti (to Marko ne čini), te od njegove i ženine krvi proteče Don ili Dunaj rijeka. Pisac navodi tome jugoslavenskom i ruskom motivu paralelu iz Ovidijeva pričanja u Metamorfosama (II. knj.) o Febu i Koronidi. Iza toga govori nešto o „bylinama“, što mi možemo izostaviti.

8. Смерть жены Кралевича Марка. Goli sadržaj Nikolićeve pjesme br. 39.

VI. Кралевичъ Марко и сынъ. 1. Рожденіе сына у Марка. Opet goli sadržaj dviju pjesama (od kojih je jedna bugarska), kako Marku ljuba nerotkinja napokon rodi sina.

Digitized by Google

2. Марко везетъ сына Михаила на св. гору учиться грамотѣ. Spominje se bugarska jedna pjesma.

3. Сынъ Марка Огненъ на свадьбѣ сына латинскаго короля. Navodi se bugarska pjesma iz Miladinovaca br. 84., kojoj je predmet vrlo srodan s pjesmom Vukovom II. 89., a Halanski te pjesme i ne spominje.

4. Женитьба сына Марка. Spominje se bugarska jedna pjesma, koju je pisac već naveo pod X. 1.

5. Кумованье Марка. Prema Vukovoj pjesmi II. 6. („Kumovanje Grčića Manojla“) navodi se varijanta iz knjige Nikolićeve, u kojoj je nevjerni kum Marko, i Begovićeva pjesma (br. 25.), gdje je kum Momčilo.

VII. Дочь Кралевича Марка идетъ вмѣсто него на войну. Navodi se bugarska jedna pjesma, u kojoj ide u boj jedna od 10 kćeri Markovijeh, „bijela Rada“. Ona ostaje neprepoznata u vojsci tri godine, a onda se vraća kući. (Tu dakle nema episode o ogledanju spola). Pisac navodi rusku jednu „bylinu“, gdje mjesto Ilije Muromca odlazi u boj njegova žena Savišna, koje nitko ne prepoznaje i svi je drže za Iliju.

VIII. Кралевичъ Марко и племянникъ. 1. Марко женитъ племянника. Pisac navodi pjesmu iz Jastrebova (str. 259.—264.), koja je upravo gatka u stihovima, i varijante iz Milićevićeve „Kneževine Srbije“ (str. 409.—411.) i iz Miladinovaca br. 145.

2. Бой Марка съ племянникомъ. Najprije pisac govori o izvoru priča, kojima je predmet: boj oca sa sinom. On spominje znatan broj pisaca, koji su o tome pisali te držeći se Liebrechta stavlja početak tijeh priča u ona stara vremena, kad je vladala gruba sila, kad je otac samo dotle bio gospodar svoga imanja, dok je imao snage braniti ga od sina ili od sinova. U ta je gruba vremena često otac sina ubijao ili sin oca zaradi imutka. Ja ne uviđam potrebe zalaziti tako daleko, možda čak u kameno doba, jer se i u vremena, koja su više ili manje kulturna, može dogoditi, da se otac i sin ne poznaju, a to je u onijem pričama glavno. Halanski drži, da su sve te priče potekle iz starogrčkoga pričanja o Telegonu, koji je u neznanju ubio svoga oca Odiseja. Mjesto oca dolazi u pričama također stric (ujak), brat, kći, sestra, a u gdjekojima se protivnici prepoznadu prije boja te se pomire. Za tijem govori pisac o ruskijem „bylinama“, gdje se Ilija Muromac bori sa svojim sinom. Dalje navodi Halanski Vukovu pjesmu III. 56. („Ivo Senković i aga od Ribnika“) i pokazuje njezinu srodnost s ruskijem

Digitized by Google

„bylinama“ o mladom (dvanaestogodišnjem) junaku Ivanu (Mihajlu) Daniloviću. Taj Ivan (Mihajlo) izlazi na mejdan Tatarinu i ubija ga pa se vraća kući noseći njegovu glavu na koplju; otac ga iz daleka vidi, ali ga ne prepoznaje te ga drži za Tatarina i hoće s njim da se bije, ali mu se sin javlja. U onoj Vukovoj pjesmi motivirano je, što otac sina ne prepoznaje: mladi se Ivo na ime preobukao u odijelo Turčina, kojega je na mejdanu pogubio, i tako se otac mogao prevariti. Halanski drži, da je Vukova pjesma u novije vrijeme neposredno potekla iz ruske narodne epike, ali mu dokazivanje nije tvrdo; on se na ime oslanja na to, što je ruska „bylina“ privita uz ime Ivana Danilovića, koji je živio u XII. vijeku, a Vukova je pjesma iz t. zv. hajdučkoga vremena. Predmet ruske „byline“ došao je u Rusiju — veli Halanski — iz zapadne Evrope. On navodi dalje pjesme, koje navodim i ja u „Kos. jun. i dog.“ br. 12. i još neke njihove varijante, pa veli, da je sadržaj svih tih pjesama nalik na ruske „byline“ o mejdanu Ilije Muromca s njegovijem sinom ili nećakom, i to ne samo u cjelini, već i u nekijem pojedinostima. Kaže, da su sve te pjesme i ruske i naše po svoj prilici uzete iz germanske sredovječne epike, u kojoj je takav predmet običan; tako na pr. u starodanskoj jednoj pjesmi bori se Sivard sa svojim nećakom Amelungom; a u staronjemačkoj jednoj pjesmi bori se Hildebrand sa svojim nećakom Alfartom. Napokon napominje Halanski Orbinovu bilješku, po kojoj je Markova sestra Milica bila udata za Đurđa Balšića, koji je bio gospodar Zete i dijela Dukađina. On sam ne vjeruje odviše Orbinu, ali ovdje misli, da bi Orbin mogao imati pravo; i tako bi „dijete Dukađinče“ u nekima od pomenutijeh pjesama moglo imati istoričku osnovu.

IX. Марко и племянница. Navodi se bugarska jedna pjesma, u kojoj nema ništa epsko. U dodatku ovoj glavi govori pisac o tom, kako su motivi iz klasične starine prelazili u priče današnjih naroda. K Slavenima, veli on, nijesu klasične priče dolazile neposredno, već preko zapadno-evropskih naroda; a u zapadnoj Evropi prvi su valjada anglosaski pjevači (u vijeku VI.—VIII.) počeli starogrčke priče uzimati u svoje pjevanje. Iza toga ima drugi dodatak, gdje pisac Vukove pjesme I. 340.–345. (o smrti drage i dragoga) poredi s maloruskom jednom pjesmom, koja im doista lijepo odgovara i u cjelini i u pojedinostima. Spomenut ću samo ovo: u maloruskoj pjesmi sahranjeni su dragi i draga jedno pored drugoga, iz njezina groba izraste liljan, a iz njegova ružmarin, pa

Digitized by Google

ta dva cvijeta porastu visoko sve do vrha crkve. Ta je crta veoma nalik na završetak Vukovijeh pjesama I. 341. 342. 345., gdje iz grobova drage i dragoga izrastu dvije biljke, koje se viju jedna oko druge. Iz Liebrechtove knjige: Zur Volkskunde, 166. 168. 182. 189. razabiram, da se ta crta često nalazi u novogrčkim pjesmama. Dalje im stoji staronjemačka jedna pjesma i novela Boccacciova 48. i Ovidijeva priča o Ifisu i Anaksareti, metam. XIV. 698. i d. Napokon se navode tobože varijante rečenim Vukovim pjesmama, i to: Vuk III. 51. („Mali Radoica“) i Nikolić br. 43. 44., gdje se momak ili djevojka gradi mrtvim (mrtvom), pa dolaze kušnje. Ali u tijem pjesmama ne vidim ja varijanta onim prvima.

XV. Различныя похожденія Кралевича Марка. U uvodu veli pisac, da je ovamo pometao nekoliko manje znatnijeh pjesama, kojima se nije našlo mjesta naprijed.

1. Bugarsku pjesmu u Miladinovaca br. 156. poredi Halanski s ruskom jednom „bylinom“ i nalazi u njima toliko sličnosti, da mu je ta sličnost siguran dokaz uzajmičnosti među epikom jugoslavenskom i ruskom u XVII. vijeku. U bugarskoj je pjesmi opjevan Dojčin, kojemu Halanski ne umije naći lica u istoriji, koje bi mu odgovaralo, kako nije ni do sad nitko našao. Njegova je sveza, veli pisac, sa Solunom postojana, uspomena je Dojčinova u pričanju i današnjih Solunaca vrlo živa; u Solunu pokazuju kuću, u kojoj je Dojčin bolovao, i njegovu grobnicu.

2. Марко и змѣй. Pisac navodi bugarsku jednu pjesmu, u kojoj se Marko pokazuje kao strašivica, i drugi su junaci bolji od njega. Marko je strašiv i u pjesmi Jukićevoj br. 10. Pisac veli o tome: Strašivost Markova crta je iz najkasnijih vremena, koja je nastala onda, kad je Marko već prestao privlačiti sebi simpatije pjevačâ i naroda.

3. Sadržaj Jukićeve pjesme br. 10.

4. Sadržaj Milutinovićeve pjesme br. 74., koja je varijanta prema Vukovoj II. 81. („Smrt vojvode Kaice“).

5. Pjesma Milutinovićeva br. 159. o Sekuli.

6. Pjesma Miladinovaca br. 179.

7.—10. Sasma neznatne pjesme ili pjesmice o Marku.

XVI. Болѣзнь и смерть Кралевича Марка. 1. Марко и соколъ или орелъ. Sadržaj Vukovijeh pjesama II. 54. i 55. i njihovih varijanta bugarskih.

2. Смерть Кралевича Марка. Navodi se Vukova pjesma II. 74. Riječ „stari krvnik“, što u toj pjesmi za Boga dolazi, prevodi

Digitized by Google

Halanski: старый мститель i poredi s tijem mjesta iz I. poslanice Pavlove k Solunjanima (4. 6.), gdje se veli: мститель есть господь, i iz poslanice k Rimljanima (12. 19.), gdje se kaže: мнѣ отмщеніе, азъ воздамъ. Posrtanje Šarčevo, koje znači smrt Markovu, poredi Halanski s episodom u Ilijadi XIX. 404.–410., gdje konj Ksant proriče Ahileju blisku smrt; ali tu je sličnosti vrlo malo, jer Markov Šarac, koji inače u pjesmama dosta često govori, na onom mjestu šuti, i mjesto njega vila tumači Marku, što znači Šarčevo posrtanje. Isto je tako malo srodnosti, koju Halanski mimogred navodi, među onijem mjestom Ilijade, gdje Atena uzevši lik Hektorova brata Dejfoba dolazi k Hektoru i nagovara ga, da se pobije s Ahilejem, i među Vukovom pjesmom III. 6., u kojoj vila kao lijepa djevojka zasjenjuje oči Grčiću Manojlu. Pisac navodi i pjesmu Milutinovićevu br. 121. i dvije bugarske i spominje ljetopisne vijesti o smrti Markovoj, u kojima se veli, da je Marko poginuo u boju na Rovinama (vlaškom selu blizu Bukreša). A što Vukova pjesma smrt Markovu prenosi na Urvinu planinu (za koju Halanski držeći se Drinova veli da je u Maćedoniji), to je po mnijenju našega pisca izišlo iz sličnozvučnosti: Rovina — Urvina.

XVII. Гибель богатырей. Navodi se bugarska pjesma, u kojoj Marko Kraljević družini svojoj kazuje, kako su na Kosovu Turci pobijedili za to, jer je sam Bog tako htio; Gospod je na ime hrišćanskoj vojsci doviknuo: ne može biti drukčije, bježite! Halanski ne spominje narodne jedne srpske priče iz vranjskoga okruga, koju je priopćio u negdašnjoj „Otadžbini“ II. 5. 497. M. Rakić. U toj se priči kaže, da je i Marko Kraljević bio na Kosovu i isprva se borio, a onda otišao iz boja, pa kad su ga pitali za uzrok, on je odgovorio: „i ja hoću i moj Šarac hoće, ali Bog ne da; sam sveti Jovan ide po Kosovu i veli, neka odstupimo“. Halanski spominje priče različnijeh naroda, gdje jednoj strani pomažu natprirodne sile (sad sveci i anđeli, sad đavoli), te druga strana mora biti svladana. On te priče izvodi iz Azije, i to iz mongolskih i budističkih legenda. Ali se može pitati: je li baš tako?

XVIII. Распространеніе сказаній о Кралевичѣ Маркѣ. Pisac citirajući djelo arhim. Antonina (Поѣздка въ Румелію, 1879.) i Filipovićeva „Marka Kraljevića“ str. XVI. veli, da je Marko zajedno s ocem svojim Vukašinom i s materom Jelenom sahranjen u manastiru Vlasjanu blizu Skoplja. Iza toga govori on o kojekakvim mjesnim pričama, kako narod ovo ili ono mjesto, ovu ili onu prirodnu ili lokalnu osobinu dovodi u savez s Markom. Onda opet

Digitized by Google

(već četvrti put!) govori, da je maloruski „Marko prokleti“ postao od jugoslavenskoga Marka Kraljevića. Dalje piše, da je konačna, umjetnička obradba narodne epike izvedena u Zeti, u Bosni i Hercegovini (ali i o tom je već bilo govora); veli, da se potpuno slaže s V. Jagićem, koji u „Archiv-u für slav. Philol.“ XVI. 232. kaže, da je narodna epika u Bugara i u Hrvata srpkoga izvora; ali on opet prikričuje, da su pjesme o najstarijim junacima, o Momčilu, o Relji i o Marku, izvora „македонско-славянскаго“, t. j. te su pjesme nastale u zemlji, gdje je domovina tijeh junaka. Ja ću samo toliko reći, da je ova misao a priori doduše vjerojatna, ali sigurno se dokazati ne može, jer ja mogu sasvijem lijepo misliti, da su o onim najstarijim junacima nastale u njihovoj domovini priče u prozi, koje su mogle u stihove biti prenesene kasnije, kad već tijeh junaka davno i davno nije bilo na svijetu, i to se moglo dogoditi u kraju, koji je daleko od Maćedonije.

XIX. Ova se glava ne tiče ništa jugoslav. epike, već samo ruske. Opet se govori o svezama među germanskom i ruskom epikom. Na početku pisac veli, za što on u ovoj radnji govori tako mnogo o Iliji Muromcu; to je za to — veli on — jer se gotovo svi motivi pjesama o Iliji Muromcu nalaze u kolu pjesama i priča o Kraljeviću Marku, tako da je istraživanje predmetâ Markova eposa ujedno istraživanje „bylina“ o Iliji Muromcu. Tko je ovu moju ocjenu dovle pročitao, mislim, da ne će među Markom i Ilijom naći ni iz daleka toliko srodnosti, koliko bi se po ovijem riječima moglo zaključivati.

XX. Славянскій эпическій стихъ. Slavenskim (hrvatskosrpskim, bugarskim, poljskim, maloruskim) sedmercima, osmercima, desetercima, šesnaestercima (u bugaršticama) nalazi Halanski paralele u sredovječnom latinskom pjesništvu i drži, da su otud oni stihovi došli među Slavene. Za ruski stih u „bylinama“ (kojemu navodi pravila) veli, da nije izvora zapadnoevropskoga, već domaćega, ili kako Halanski kaže: to je „древнѣйшій видъ славянскаго тоническаго стиха“. On povlađuje Vostokovu, koji je već god. 1817. držao, da pjevanje i metar u narodnijem pjesmama nemaju nikakve zajednice, t. j. ne zavisi jedno o drugom, da se često i prečesto jedno drugom protivi i u kvantiteti i u akcentu. (Ovo bi dobro morali utuviti oni hrvatski pisci, koji svom silom hoće da metar narodnijeh pjesama dovedu u zavisnost o pjevanju.) Za stihove jugoslavenske veli Halanski, da nijesu čisto tonički, već silabičko-tonički, t, j. broje slogove, paze na cesure, a samo malo na

Digitized by Google

akcenat. Utjecaj zapadne Evrope na stih (i na motive) jugoslavenske epike veli Halanski da je plod krstaških ratova, kada su s vojnicima zajedno i gdjekoji pjevači zapadnoevropski prolazili kroz jugoslavenske zemlje, a neki se u njima i zadržavali. On spominje i to, da je u vojskama jugoslavenskijeh vladalaca često bilo mnogo Nijemaca, Talijana i dr. Napokon postavlja Halanski (bez saveza dakako s natpisom ove glave) pitanje: za što Rusi i Jugoslaveni nijesu stvorili jedinstvenoga velikog epskog djela, kakvo je u Nijemaca Nibelungenlied ili u Francuza „chanson de Roland“ ? On odgovara: nijesu stvorili za to, što je u jednih i u drugih bilo malo prosvjete, manje nego u Nijemaca i u Francuza. Za kosovske pjesme veli, da su samo kolo (ciklus) pjesama, a nijesu se složile u cjelinu.

* * *

Za ovu se moju ocjenu može, mislim, reći Horacijevo: non missura cutem nisi plena cruoris hirudo. Makar da je tko uzeo pisati ocjenu ovoga djela, ne bi mogao biti kraći, ako bi htio, da u potpunoj i pravoj svjetlosti prikaže sve vrline i mahne, što se u velikom tome djelu nalaze, t. j. da prema piscu bude što pravedniji, što dalji od svake praznine i u hvali i u kuđenju; za tijem ako bi htio, da od ocjene imadu korist i oni ljubitelji jugoslavenske narodne epike, koji samoga djela niti su čitali niti će čitati. A takvijeh je ljubitelja za cijelo mnogo: jednima je djelo nepristupno poradi skupoće (stoji nekoliko rubalja), drugima poradi jezika, kojim je pisano, a treći opet ili ne znaju za nj ili ako znadu, teško bi ga s kraja na kraj pročitali, jer je tako veliko. A opet je, mislim, potrebno, da ljubiteljima narodne naše epike bude to pored svih svojih nedostataka važno djelo poznato. Ono je n. pr. kud i kamo važnije i za nauku plodnije od hiperkritičnih i jalovih istraživanja A. Soerensena u Jagićevu Archiv-u i u osobitoj knjizi.

Najveća i trajna vrijednost radnje g. Halanskoga stoji u mnogobrojnim dobrim paralelama, što ih je on našim narodnim pjesmama našao u različnim evropskim pričama i pjesmotvorima. Ako pomislimo, kako je traženje takvijeh paralela posao težak, ali koristan, lako ćemo piscu oprostiti pogrješke, na koje se namjeravamo u njegovu djelu. Evo mu glavnijih pogrješaka: po natpisu radnje sudeći, Marko je Kraljević središte cjelokupne jugoslavenske narodne epike; ali da tako nije, to se otud vidi, što je sam pisac

Digitized by Google

često usilovan navoditi pjesme, u kojima nema o Marku ni riječi, a gdje se o njemu i govori, on je gotovo svuda samo nosilac pjesničkijeh motiva, koji se često isto tako lijepo privijaju uz imena drugijeh junaka, dakle nije u pjesmama glavno Marko, već su glavno motivi. Dalje sveza među jugoslavenskom i ruskom epikom nije tako tvrda, kako pisac ističe i u natpisu i često u radnji. Među slabosti našega pisca pripada mitologiziranje, koje je s tijem čudnije, što je upravo on u ovoj svojoj radnji i u nekima pređašnjima dao lijepijeh primjera zdravoga realističkog tumačenja gdjekojih pjesničkih crta i motiva, koje mitomani na svoju navlače. Dosta neugodno dira čitatelja na dosta mjesta veliki trpanac, koji je uzrokovan time, što se pisac često odmiče od predmeta i govori o stvarma, koje nemaju nikakvoga saveza s dotičnom glavom; što obilno navodi sadržaj mnogijeh pjesama, o kojima ne zna ništa reći ili bar ništa potrebno; što donosi dosta paralela, koje ili nijesu ni malo očevidne ili su vrlo slabe; što napokon istu misao rado ponavlja. Ali ako metnemo na mjerila što je dobro u ovoj radnji i što je loše, morat ćemo po pravdi reći, da ono prvo znatno preteže. Za to ja u ime svijeh ljubitelja narodnoga našeg pjesništva izričem ovdje zahvalu i priznanje g. Halanskome na njegovu velikom trudu i marljivosti, te nas je obdario ovako zaslužnijem djelom.

Digitized by Google

O metafizičkom sustavu Wundtovu.

Dio drugi. O spoznanju.

Čitao u sjednici filosofijsko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16. ožujka 1896.

PROF. DR. ANTUN BAUER.

Mišljenje se neposredno tiče samo naših predočaba. Da li predodžbe odgovaraju predmetima, da li se u spojevima misli odrazuju uzajmice predmeta, ne pita se kod mišljenja, koliko je mišljenje. Kad se ovo predmnijeva, onda mišljenje postaje *spoznanje. Spoznanje je dakle mišljenje, s kojim se spaja uvjerenje o zbiljnosti takovih predmeta i objektivnih uzajmica, koje odgovaraju predodžbenomu sadržaju naših misli.*

Ovako Wundt. Jesmo li smatrali potrebitim, da ispitamo, kako Wundt shvata mišljenje, koliko je subjektivno djelovanje naše; onda je po gotovo potrebito, da razmotrimo, što on uči o objektivnosti spoznanja našega, ako hoćemo, da temeljito pretresemo njegov metafizički sustav. Slijedimo ga dakle tragom i ispitajmo ponajprije njegovo načelno i osnovno stajalište u pitanju o spoznanju uópće.

1. Osnovno stajalište Wundtovo s obzirom na spoznanje uopće.

1. Osnovno stajalište svoje s obzirom na spoznanje i zadaću noetike tumači Wundt ovako.

Mišljenje je uvijek i samo sobom spoznanje, te zapravo nema mišljenja, koje ne bi od početka bilo spoznanje. Razlikovanje mišljenja i spoznanja tek je naša logička tvorevina. Isto se tako izvorno spaja sa svakim spoznanjem svojstvo njegovo, da predodžbama i njihovim uzajmicama pripada stvarno znamenovanje. Tek po malo, stranom u povodu refleksije na djelovanje pameti i mašte,

Digitized by Google

stranom u povodu opreka između pojedinih spoznajnih čina, razlikujemo *djelovanje mišljenja* (den Vorgang des Denkens) *od predmeta ili objekta*, kojega se ono tiče. Istom kad se obavilo ovo razlikovanje, shvata se mišljenje kao subjektivno djelovanje, koje nije istovetno s objektima. Nasuprot je isprvična jednota između mišljenja i spoznanja podjedno *jednota između mišljenja i bitka; naše su predodžbe isprvično same objekti.* Sam sobom potpuno jedinstveni pojam *predočenoga objekta* rastavlja se logičkom raščlanbom u dva pojma: *pojam predodžbe i objekta.* U izvornom *predodžbenom objektu* oba su ova pojma ujedinjena, i upravo za to ne nalazi se u njemu niti pojam objekta, koji se misli, niti pojam subjekta, koji misli, *kao takovi,* već je predodžbeni objekat oboje zajedno: Denkendes und Gedachtes zugleich.

S ovakovim naivnim oblikom nužno se začinje sve spoznanje, ali ono upravo tako nužno prelazi u reflektujući oblik, u kome se razlikuje objekat predodžbe od same predodžbe. Ovo reflektujuće spoznanje nije nipošto izvorno, već nastaje istom onda, kad smo razlučili različite pojmovne biljege, koje izvorno pripadaju potpuno jedinstvenomu predodžbenomu objektu. Jasno je naime, da refleksija može obaviti pojmovnu raščlambu, ali mi smijemo ovu pojmovnu raščlambu samo onda prenijeti u same predmete, ako možemo refleksijom razlikovane česti zorno pokazati kao razlučene, ili dajbudi razlučljive. Toga pak ovdje nema. *Neovisno o našem spoznanju nema nikakovih objekata.* Mi možemo pomisliti, da imade predmeta, kojih sada ne spoznajemo ni mi, ni tko drugi, ali i njima pripada neotklonivo svojstvo, da mogu biti objekti predodžbe. Sve, što je biće, može biti predmet spoznanja, a što to ne može biti, jest ništa. Isto vrijedi i za predodžbe, ako ih lišiš biljege, da su objekat. Može se pomisliti, da predmet koje predodžbe nije upravo nazočan; ali i ovo je već refleksna misao, a *u istinu sadržava svaka predodžba sama sobom uvijek objekat.*

Značilo bi doduše zahtijevati nešto nemoguće, kad bi se htjelo, da se mišljenje, pošto se je već dovinulo stupnja refleksije, povrati naivnomu shvatanju. Treba ipak, veli Wundt, dvoje zahtijevati od refleksije, što imade biti osnov svemu umovanju o uzajmici između subjekta, koji misli, i objekta mišljenja. *Prvo* valja se sasvim kloniti pogreške, da se refleksni pojmovi pomute s izvornim zorom. *Drugo* treba uvijek imati na umu pobude, koje su ponukale refleksiju na razlikovanje, te se jedino na osnovu ovih pobuda imade prosuđivati stvarno znamenovanje razlikovanja.

Digitized by Google

Protiv prvoga pravila griješi i objektivni realizam i subjektivni idealizam, kao što i transcendentalizam.

Tek drugo pravilo kazuje nam put, kojim valja udariti, da se riješi spoznajni problem. Treba naime potražiti psihološke pobude, u povodu kojih smo razlučili predodžbu i objekat, a tad valja prosuditi, kakova je logička vrijednost ovih pobuda, i što se smije izvoditi iz njih za naše shvatanje zbiljnosti.

Pobude, koje su nas ponukale, da razlučimo subjekat i objekat, jesu, kako kaže Wundt, potpuno iste s onima, u povodu kojih smo izvorno jedinstvenu činjenicu našega unutrašnjega života stali dijeliti u više *neovisnih* (sic!) događanja. Ovakova je pobuda ponajprije *tvornost i trpnost*. Predodžbi smo dosudili na osnovu ove pobude sva ona počela našega unutrašnjega života, koja kao podana (gegeben) moramo prihvatiti onakova, kakova jesu; koja niti možemo stvarati, niti samovoljno mijenjati. Volji pak i čuvstvu dosuđujemo onu stranu sadržaja naše svijesti, koja se neposredno tiče našega samohotnoga djelovanja i uzbijanja (Rückwirkung) njegova na nas. Ali tvornost i trpnost ne mogu nikako biti osnov za stvarno razlikovanje predočavanja i htijenja, jer nema ni predočavanja ni htijenja, koje ne bi bilo i tvorno i trpno.

Iz toga slijedi, da tvornost i trpnost ne mogu dotjecati, da se izvede razlučenje subjekta i objekta. Mora dakle da sudjeluje i druga pobuda, koja usposobljuje volju, da ona, premda se veže uz predodžbe, postane središte svih onih uzajmica, po kojima se stapljaju u jedinstvo samosvijesti mnogovrsni unutrašnji doživljaji naši. Ovakova pak se pobuda doista nalazi u *trajnosti* (Constanz), kojom su svijesti nazočne osjetne podloge funkcijâ naše volje. Osjeti naprezanja, koji prate volju i kod spoljašnjega djelovanja, i kad je njezino djelovanje upravljeno na područja pojedinih sjetila za osjetne pažnje, čine skup kvalitativno srodnih osjeta, koji trajnošću nadmašuju sve druge predodžbene sadržaje. Ovi su nam osjeti, što ne stoji ni za koji spoljašnji osjet, *uvijek* nazočni, i prema stupnju njihove jakosti mjeri se energija djelovanja naše volje. Ovi raznostupni osjeti gibanja i naprezanja, koji su uvijek vezani s djelovanjem volje, tek davaju biljezi *samotvornosti*, koja pripada svakomu htijenju, *predočljivi sadržaj*, koji se neposredno spaja s *čuvstvom* teženja i opiranja. Prema tomu pripadaju i same pobude, koje su činile odlučnu podlogu za razlikovanje subjekta, koji misli, od predočaba kao njegovih objekata, *također na bitni dio predodžbenoga sadržaja svijesti naše*. I opet se dakle vidi, da naše apstra-

Digitized by Google

hujuće mišljenje može samo nasiljem razlučiti subjekat od objekta, dok u istinu ostaju oba nerazljučljivo spojena. „*Denkendes und Gedachtes bilden einen zusammengehörigen Bewusstseinsinhalt, dessen Bestandtheile überall nur durch relative, niemals durch absolute Merkmale von einander geschieden sind.*“ U svakom pojedinom spoznanju nalazi se zajedno promjenljivi predodžbeni sadržaj i trajno osjećanje vlastitoga djelovanja. Svaki je dakle čin spoznanja istodobno i podan i učinjen. Može u neposrednoj svijesti jedan ili drugi momenat prevlađivati, ali nikad nije jedan bez drugoga. Za to nije dovoljno reći, subjekat i objekat jesu samo jedan za drugi, već je istinito ovo: *oba su samo zajedno.* Nema uopće subjekta i objekta, osim u našem mišljenju, koje apstrahuje i razčlanjuje. Ono što zbilja jest, uvijek je subjekat i objekat zajedno. *Das wirkliche ist immer Subject und Object, Denkendes und Gedachtes zugleich.*

Sad će Wundt odrediti logičku vrijednost ovih psiholoških pobuda, koje su nas ponukale, da razlikujemo subjekat i objekat, te veli, da se logička vrijednost ovih pobuda razbira neposredno iz postanja njihova. Kad god se radi o tom, da pojmovima shvatimo ono, što je apstrakcija razlučila na osnovu naravnih pobuda unutrašnjega iskustva, možemo uvijek govoriti o subjektu i objektu, spoznajnom činu i spoznajnom predmetu. Ali ne smijemo nikad ovoj raščlambi našega apstrahujućega mišljenja dati drugo znamenovanje, osim ovoga, da se oba ova momenta zaisto nalaze u svakom spoznajnom činu i svakom spoznajnom objektu; da dakle nema objekta, koji ne bi mogao biti od nas pomišljen i htijen, i da nema mišljenja subjektova, koje ne bi obuhvatalo objekat, kao neotuđivu svoju čest.

Priznaje ipak Wundt, da u pojedinim slučajevima može biti pobuda, da se od nekih predodžbenih objekata odstrani svojstvo: biti objekat, tako da ostane samo drugo svojstvo, naime svojstvo: biti predodžba. Tako se već u predznanstvenom mišljenju slike mašte i sjećanja razlikuju od realnih predodžbenih objekata. Znanstvena analiza odstranjuje od stvarnoga predodžbenoga objekta još mnoštvo biljega, za koje znade navesti razloge, da one pripadaju predodžbi, a ne objektu. Wundt misli, da upravo ovo poricanje objektivne vrijednosti nekim predodžbama i predodžbenim počelima i jest najviše pogodovalo razlučivanju subjekta i objekta. Ali je, kaže on, samo sobom jasno, da je ovo poricanje samo ondje opravdano, gdje na nj sile valjani razlozi, a ne valja već za to, što je ovo

Digitized by Google

poricanje gdjekad nužno, protegnuti ga na sve naše predodžbe te reći, da su svi naši predodžbeni objekti sami sobom samo predodžbe, a objekti postaju tek onda, ako se dadu navesti biljege, koje nas sile, da im pridjenemo objektivnu vrijednost. Ako se iz predodžbenoga objekta odstrani pripadajuća njemu biljega, da je objekat, onda se ne dade nikad više uspostaviti objektivnost našega mišljenja. Razorena zbiljnost ne dade se nikad više stvoriti s pomoću samoga mišljenja. Zadaća teorije spoznanja ne može biti ta, da ona stvori objektivnu zbiljnost od počela, koja je sama još ne obuhvataju, već je njezina zadaća, da uščuva objektivnu zbiljnost, gdje je ima, da odluči o njezinom bivstvovanju, gdje je izvrgnuta dvojbi.

Na osnovu svega ovoga evo kako shvata Wundt zadaću teorije o spoznanju. Izhodište imade biti *predodžbeni objekat* sa svim svojstvima svojima, a naročito sa svojstvom, da je *zbiljski ili stvarni objekat*. Za tim valja ponajprije navesti razloge, koji sile naše mišljenje, da biljege ovoga izvornoga predodžbenoga objekta djelomice ispravi, a djelomice sasvim odstrani. Ovako dolazimo do *pojma* o objektu, koji se razlikuje od predodžbe, a ipak je stvarna podloga njezina. Tad valja prosuditi one pobude, koje vode naše mišljenje tomu, da na osnovu ove otkrivene razlike između pojma i predodžbe stvara *ideje* o objektima, koji se ne mogu ostvariti ni u kojoj predodžbi ili o kojima ne možemo načiniti nikakove predodžbe. Napokon treba ispitati spoznajnu vrijednost i moguću zbiljnost ovakovih ideja.

Obavljajući ovako zadaću noetike, valja razlikovati tri stupnja spoznanja: *zamjedbeno, razumno i umno* spoznanje. Prije nego li što ćemo slijediti Wundta u područja ovih raznih stupnjeva spoznanja, ispitajmo istumačeno načelno stajalište Wundtovo s obzirom na objektivnost spoznanja uopće.

2. Kako smo vidjeli, razlikovanje spoznanja u naivno i reflektujuće upravo je odlučno za osnovno načelo Wundtove noetike. Pod naivnim spoznanjem razumijeva on takovo *predočavanje*, u kojemu je *predodžbeni objekat* još nerazlučeno i *predodžba i objekat*. Prema tomu je po Wundtu *predodžba i objekat, subjekat i objekat, mišljenje i bitak izvorno jedno isto: jedan jedinstveni, nerazlučeni i istovetni predodžbeni objekat.*

Ovaj predodžbeni objekat naivnoga mišljenja jedina je izvorna iskustvena činjenica, iz koje se razvija sve potonje spoznanje naše, koje i nije drugo, nego logička obradba one izvorne iskustvene

Digitized by Google

činjenice. Ovo je tako značajna nauka u Wundtovu sustavu, da po njegovu mišljenju jedino do nje stoji objektivnost spoznanja našega. Za obično mudroslovno poimanje, koje drži, da su predodžba i objekat, kojega se ona tiče, dvije same sobom razlučene stvari, dva bitka, a nijesu samo dvije logičke tvorevine našega apstrahovanja, veli Wundt, da ruši iza sebe svaki most do objektivnosti spoznanja. Prva je naime pogreška ovoga mišljenja, što se predočavanje poima kao djelovanje, koje bi imalo objekte tek učiniti svojinom naše svijesti; a ovako se sámo naše predočavanje pretvara u objekat, koji stoji prema objektu predodžbe tako, da i objekat opstoji neovisno o našim predodžbama, i da je moguće predočavanje neovisno o objektima, kojih se tiče. Druga je pogreška ova: Kad bi, kako refleksija drži, objekat i predodžba bili izvorno razlučeni, te bi ih mišljenje imalo tek naknadno ujediniti, trebalo bi posebnih biljega i na objektu i na predodžbi, koje bi nam jemčile, da se predodžba dajbudi nekim biljegama tiče ne koga predmeta, a predmet da se dajbudi nekim biljegama podudara s predodžbom. A kako bismo mogli doći do jemstva o ovom uzajamnom podudaranju? Teorija spoznanja dosta se je izmučila oko ovoga nastojanja, dok napokon nije morala priznati potpune svoje nemoći. Jedino jemstvo za objektivnost našega spoznanja može nam pružiti samo apsolutna istovetnost predodžbe i objekta u izvornom predodžbenom objektu.

Za to su krivi svi oni mudroslovni sustavi, koji shvataju kao dvije razlučene stvarnosti ono, što su samo tvorbe naše refleksije. Kriv je *objektivni realizam*, koji sve rastavlja u objekte, te mu je i sam misleći subjekat jedan ovakav objekat. Kriv je *subjektivni idealizam*, kojemu zbiljski opstoji samo misleći subjekat, a objekti su samo čini mišljenja subjektova. Kriv je napokon i *transcendentalizam*, koji u sebi spaja pogreške obaju pređašnjih sustava. Transcendentalna noetika je objektivni realizam, koliko prihvata, da bivstvuju bića od predodžbe neovisna, ali je i subjektivni idealizam, kad se sve spoznanje naše ne tiče ovoga bića, već se tiče samo predočaba o njemu kao pojavna svijeta subjektova.

Budući dakle da je od tolikoga znamenovanja za Wundtovu noetiku jedinstveni predodžbeni objekat naivnoga spoznanja, koji bi imao biti subjekat i objekat, predodžba i objekat, spoznajni čin i spoznani predmet, pa sve ovo još nerazlučeno i nerazlučljivo, jer su ovo samo tvorbe naše refleksije; potrebno je, da prosudimo, može li ovako shvaćeni naivni oblik spoznanja izdržati ozbiljnu kritiku.

Digitized by Google

Što je dakle zapravo ovaj predodžbeni objekat?

Ovaj predodžbeni objekat pripada bezuvjetno onomu jedinstvenomu unutrašnjemu događanju, u kojemu po Wundtovu mišljenju samo logički razlikujemo predočavanje, čuvstvovanje i htijenje. Predodžbeni je dakle objekat na svaki način neko događanje u našoj svijesti, on je neko naše unutrašnje djelovanje. Pitamo sad, kojemu stupnju svijesti naše odgovara ovakovo naivno spoznanje, da ono subjektivno zgađanje u nama u istinu samo sobom uvijek obuhvata objekat, da je predodžba i objekat, dakle da je subjekat i objekat jedno isto?

Ne ćemo poricati, da imade unutrašnjih događanja u nama, kojih nijesmo nikako svijesni; ali ovakovo događanje pod ni pošto nije nikakovo spoznanje. Moguće je nadalje, dà vjerojatno je, da imade takav najniži stupanj u razvoju životinjske i djeteće svijesti, da u povodu spoljašnjih podražaja nastaju osjeti, na koje ova bića samo praktički reaguju, ali bez ikakove pa i polusvijesne spoznaje, što su ova unutrašnja stanja, što li podražaji. Ni ovo još nije nikakovo spoznanje. Ali već kod životinja možemo se po reakcijama uvjeriti, da one sámo svoje unutrašnje događanje nipošto ne drže za spoljašnji predmet. Kad mačka zamjeti miša, spoznaje ga jamačno, neposredno i bez svake refleksije, kao spoljašnji, od sebe i subjektivne svoje zamjedbe različit predmet, koji za sebe opstoji. Ako dakle i ne možemo točno pokazati, kada i kako nastaje ovo stvarno razlikovanje predodžbe i objekta, da ono opstoji, biva sve očitije, što dalje slijedimo razvoj svijesti sve do prave refleksije.

Prema tomu držimo, da naivnoga spoznanja, dakle predodžbenoga objekta, kako ga Wundt shvata i s kojim bi imalo začeti svako spoznanje, uopće nema, već je ovakovo spoznanje puka fikcija.

Ali Wundt ne tvrdi samo to, da se spoznanje sámo začinje s ovim fiktivnim predodžbenim objektom naivnoga spoznanja, koji bi imao biti nerazlučeno predodžba i objekat, već on tvrdi, da to odgovara zbiljnosti tako, da je predodžba i objekat zbilja i u istinu nešto jedno i identično, kao što je jedno i identično i subjekat i objekat. Nema predodžbe, koja ne bi sama sobom bila objekat, kao ni objekat što ne može opstojati neovisno o predočavanju našem. (Ispr. str. 93, 94, 101, 151, 184.)

Tu se opet sastajemo s osobitim mišljenjem Wundtovim o stvarnom i samom logičnom razlikovanju, koje je po našem sudu upravo kobno za cijeli sustav njegov. On kaže, da refleksija može obavitį

Digitized by Google

pojmovnu raščlambu, ali mi smijemo ovu pojmovnu raščlambu samo onda prenijeti u same predmete, ako možemo refleksijom razlikovane česti zorno pokazati kao razlučene, ili dajbudi razlučljive. Toga pak, veli Wundt, ovdje nema. Da vidimo!

Predodžbeni je objekat po samom Wundtovu shvatanju bezuvjetno neko unutrašnje događanje u našoj svijesti. Koliko je ovo unutrašnje događanje spoznanje, običavalo ga je staro peripatetičko-skolastičko mudroslovlje razmatrati i *s obzirom na subjekat i s obzirom na objekat.*

S obzirom na subjekat svako je spoznavanje, bilo ono predodžbeno ili pojmovno, svakako neko djelovanje subjektovo. Prema predočavanju (i poimanju) kao spoznajnom djelovanju subjektovu stoji predodžba (i pojam), kao djelo ili čin što stoji prema djelovanju, kojim je nastao. Ovo djelo ili čin, dakle predodžba, nije nešto spoljašnje za samo predočavanje, za to se predočavanje i predodžba ne razlikuju stvarno t. j. kao dva razlučljiva bitka, već se razlikuju samo virtualno. Predodžba je dakle s obzirom na subjekat (notio subjectiva) neko zbiljsko djelovanje subjektovo i kao takovo nesumnjivo neki zbiljski bitak (ens naturae) u našoj svijesti. Wundt doduše poriče, i to, kako smo već istaknuli, a kašnje ćemo o tom raspravljati, *samo poradi metafizičkih razloga*, da bi ovo djelovanje bilo djelovanje nekoga subjekta, već bi imalo biti samo sobom subjekat. Mi ovoga shvatanja ne možemo nikako prihvatiti, ali po ovom shvatanju može biti još manje sumnje, da je ovo unutrašnje događanje neki zbiljski bitak. Prema tomu je misleći subjekat nešto zbilja jedno, ali po našem shvatanju jedno sastavljeno od subjekta i njegova djelovanja, od supstancije (duše) i akcidenta.

Sad tek nastaje pitanje, kako stoji spoznanje kao unutrašnje događanje naše svijesti prema svomu predmetu ili objektu? Jer smo pak kazali, da je misleći subjekat nešto zbilja jedno, možemo postaviti pitanje i ovako: kako stoji misleći subjekat sa predodžbom svojom (ili pojmom) prema objektu?

Začnimo sa zamjedbenom spoznajom, s kojom se uopće i začinje sve spoznanje naše. Kad osjetnom zamjedbom spoznam koji spoljašnji predmet, kad n. pr. zamjetim pred sobom knjigu, nastane u svijesti mojoj predodžba knjige. Ova je predodžba kao moje subjektivno djelovanje svakako neki zbiljski bitak u meni; ali koliko je ovo isto subjektivno djelovanje moje spoznanje nečega, predočuje mi ovo nešto, dakle ovdje knjigu. Tko će ikad reći, a

Digitized by Google

da nije noetički idealist, da je predodžba knjige, koja je bezuvjetno imanentna tvorevina moje svijesti, i knjiga, što je kao nazočnu gledam, pipam i t. d., nešto absolutno jedno i istovetno, dakle jedan isti bitak? Ta zar je knjiga zbilja tek nastala, kad je u mojoj svijesti nastala predodžba njezina? Ili zar zbilja i knjiga prestaje bivstvovati, kao i predodžba knjige što prestaje bivstvovati u svijesti mojoj, kad na nju više ne mislim?

Kako dakle stoji kod osjetne zamjedbe predodžba prema svomu predmetu?

Staro je peripatetičko-skolastičko mudroslovlje učilo, a uči i sada, da kod zamjedbenoga spoznanja spoljašnji predmet nekakovim *utjecajem* svojim (species impressa) djeluje na spoznavajući subjekat, koji pod ovim utjecajem stvara u sebi *idealan lik* spoljašnjega predmeta, naime predodžbu (species expressa).[1] Spoznavajući subjekat ne ide kod spoznavanja za tim, da spoznavanjem načini sam objekat, već spoznanjem nastaje u subjektu neka *naličnost* objekta. Ova naličnost nije naličnost po bitku, već je naličnost idealna, intencionalna. Zato je ova naličnost, dakle i istovetnost i jednota između predodžbe i predmeta njezina samo analogična.[2] Ili drugim riječima, predodžba kao species expressa duševna je, intencionalna je slika predmeta; ona je *znak,* ali *naravan i formalan* a nipošto *objektivan* znak predmeta (signum naturale et formale, non instrumentale seu objectivum). To će reći: Predodžba kao species expressa čin je unutrašnji samoga spoznavajućega subjekta, ona je sam spoznajni čin, kojim neposredno spoznajemo objekat, a nije nipošto sama predodžba spoznajni objekat, koji bismo najprije i neposredno spoznali, a tek po njemu i u njemu predmet (što bi značilo, da je predodžba objektivni znak predmeta).

Kad je dakle spoznavajući subjekat pod utjecajem spoljašnjega predmeta, određen spoznajnim likom t. j. predodžbom, rodio spoznajni čin zamjedbene spoznaje, zahvatio je sam spoljašnji predmet,

---

[1] Već sv. Augustin kaže: „Ab utroque enim notitia paritur, a cognoscente et cognito". De Trinit. l. 9. c. 12.

[2] „Similitudo alia invenitur ac intentionalis dicitur, quia proprie cernitur intra potentias in objecta intendentes. Quia ergo talis tendentia non est, ut potentia realiter ipsum objectum efficiat, sed ut ei se conformet: ideo multum deficiens est talis conformitas sive unitas . . . unde per quandam solummodo analogiam attributionis cognitio unitatem seu identitatem ac proinde similitudinem cum objecto habet". Suarez, De anima l. 3. c. 2. n. 26.

Digitized by Google

te njega sama nekim načinom u sebi rodio; jer ono, što je svijesti našoj u spoznaji objektivno i formalno predočeno, to je upravo sam spoljašnji predmet. Prema tomu predmet zamjedbene spoznaje, koji imade izvan naše svijesti svoj naravni bitak i bivstvovanje, dobiva u spoznanju našem neki novi, kako kažu skolastici, *objektivni* ili *intencionalni bitak i bivstvovanje.* Ovaj intencionalni bitak i bivstvovanje spoznanoga objekta ne znači ništa drugo, nego upravo *spoznanu biti,* te se svakako stvarno razlikuje od onoga bitka i bivstvovanja, koje pripada samomu predmetu izvan naše svijesti.

Sve ovo, što smo do sada naveli o zamjedbenoj spoznaji spoljašnjih predmeta vrijedi na svoj način uopće za svaku predodžbenu i pojmovnu spoznaju. Uvijek se naime predodžba i pojam, koji su neki zbiljski bitak u našoj duši i samo intencionalna slika spoznanoga predmeta, stvarno razlikuju od samoga predmeta spoznanja.

To vrijedi i za onaj slučaj, kad pomišljamo kakav samo mogući predmet, koji u istinu ne bivstvuje, ali bi mogao bivstvovati, kao što vrijedi i onda, kad pomišljamo kakovu nemoguću himeru. Kad n. pr. pomislim zlatno brdo, čim je nastala u mojoj svijesti ova predodžba, nastao je u njoj neki zbiljski događaj, dakle i neki zbiljski bitak, ali je i objekat mojega pomišljanja dobio objektivni ili intencionalni bitak i bivstvovanje u mojoj svijesti, kojemu pripadaju takova svojstva, koja nikako ne mogu pripadati predodžbi, kao zbiljskomu bitku naše svijesti. Predodžba sama niti je sjajna, niti tvrda, niti velika, niti joj pripadaju hemijska svojstva i t. d. a ovakovo nam se objektivno i formalno predočuje zlatno brdo, i ovakovo bi moglo bivstvovati u naravi. Kad pak pomišljamo nešto nemoguće n. p. četverokutni okrug, i onda nastaje u svijesti našoj neki zbiljski događaj, dakle i zbiljski bitak, i predmet moga pomišljanja dobio je u umu objektivno ili intencionalno bivstvovanje, premda mu zbiljski bitak i bivstvovanje izvan uma ne može pripadati; zato se ovakove tvorevine uma zovu entia rationis.

Dapače i onda, kad refleksivnom spoznajom spoznamo same naše predodžbe ili bilo kakovo godijer događanje u svijesti našoj, imadu same predodžbe kao što i sva druga događanja svijesti naše svoj zbiljski bitak, ali kao objekti našega refleksivnoga spoznanja dobivaju u svijesti našoj novi, intencionalni bitak i bivstvovanje.

Prema ovomu shvatanju ne može pitanje o objektivnosti našega spoznanja imati drugoga značenja do ovoga: *koliko se sa zbiljskim predmetom, koji opstoji ili bi dajbudi mogao opstojati u prirodi,*

Digitized by Google

neovisno o našoj svijesti, podudara intencionalna slika njegova, nazočna u našoj svijesti.

Wundtovo pak je načelno noetičko stajalište takovo, da bi ipak, premda on pobija noetički idealizam, a bezuvjetno zagovara objektivnost našega spoznanja, trebalo dosljedno prema njegovu tumačenju poreći svaku objektivnost našemu spoznanju.

Wundt ponajprije zabacuje kao najopasnije pobrkanje sasvim nespojivih nazora, što se je rodilo u povjesti čovječjega mišljenja, da bi predmeti bili uzroci naših predočaba. Njemu se zato ne čini čudnovato, što su idealisti protiv ovoga pobrkanja voljeli naučati, da se sve naše spoznanje začinje i završuje subjektivnom predodžbom, jer se ovako čuva dajbudi jednota zora.

I nema sumnje, da predmeti ne mogu biti ni jedini ni pravi tvorni uzroci naših predočaba. Pravi je tvorni uzrok predočaba kao subjektivnoga djelovanja jedino spoznavajući subjekat — duša —; ali i predmeti moraju uzročno utjecati kod spoznanja (skolastici kažu kao causa objectiva, te je pribrajaju u svršne ili spoljašnje lične uzroke). Jer ne utječu li sami predmeti na naše spoznanje, ne određuju li naime oni sami, kakova predodžba nastaje u našoj svijesti, kako bismo uopće mogli govoriti o zamjećivanju transsubjektivne zbiljnosti? Kako nastaje onaj uzajamni vez između intrasubjektivne svijesti i transsubjektivnoga predmeta, ako ovakova zbilja imade, i ako je spoznanje u istinu spoznanje transsubjektivne zbiljnosti?

Ali Wundt kaže, da obično mudroslovno poimanje, koje drži, da su predodžba i objekat dva zbiljski razlučena bitka, čini upravo prvu pogrešku, što uči, da je predočavanje djelovanje, koje bi imalo objekte tek učiniti svojinom naše svijesti. Zašto bi ovo imalo biti pogrešno?

Prvo za to, što se u ovom mišljenju sama predodžba pretvara u objekat, koji stoji prema objektu predodžbe tako, da i objekat opstoji neovisno o našim predodžbama, i da je moguće predočavanje neovisno o objektima, kojih se tiče. Na to odvraćamo, da Wundt sasvim pravo kaže, da je pogrešno shvatiti predodžbe, kao da su one nekakovi objekti. Ali niti se ovakovo pogrešno mišljenje nužno zahtijeva za to, da se predočavanje shvati kao takovo djelovanje, koje objekte tek čini svojinom naše svijesti, niti se ono zbilja nalazi u običnom mudroslovnom poimanju: u skolastičkom mudroslovnom sustavu jamačno ga nema. Predodžbe su čin, kojim se shvata sam predmet, a nijesu neposredni objekti spoznanja. Ali

Digitized by Google

su zato ipak predodžbe kao zbiljski bitak naše svijesti stvarno različite od predmeta, kojega se tiču; one mogu postati i objekat refleksivnoga spoznanja. Koliko pak se svaka predodžba tiče svoga predmeta, može se, a u nekom smislu mora se kazati, da niti predodžba opstoji neovisno o objektima, niti opstoje objekti neovisno o predodžbama, samo treba točno odrediti smisao ove ovisnosti i uzajmice između predodžbe i predmeta. Između predodžbe kao spoznaje nečega i njezina predmeta opstoji uvijek stvarna uzajmica ovisnosti, te doista ne može biti predodžbe, koja ne bi bila predodžba nekoga objekta, kao slike što ne može biti, a da nije slika nečega. I u ovom smislu imade Wundt pravo, kad kori kao pogrešno ono mišljenje, koje uči, da je moguće predočavanje neovisno o objektima. Istinito dakle kaže Wundt, da predodžba sama sobom uvijek sadržaje svoj objekat, ako se pod tim razumijeva, da ga sadržaje intencionalnim načinom. Koliko pak tvrdnja njegova više sadržaje, naime to, da se predodžba kao subjektivni bitak mislećega subjekta samo logički razlikuje od zbiljskoga predmeta, pače i kod zamjedbene spoznaje; da su dakle predodžba i objekat same pojmovne tvorevine, a ne dva stvarno različita bitka; onda sadržaje nešto, čim se posvema ukida svaka transsubjektivna vrijednost našega spoznanja.

Nadalje kad Wundt kaže, da nema nikakovih objekata neovisnih o našem spoznanju, pa to tumači tako, da je svaki predmet i uopće sve, što je biće, nešto predočljivo, t. j. da može postati objekat zbiljskoga spoznanja, onda je kazao nešto, što je bezuvjetno istinito i dobro poznato staromu mudroslovlju; to je dapače ono isto, što je sadržano u skolastičkoj nauci, da je sve, što jest i koliko jest, u ontološkom smislu istinito: ens et verum convertuntur. Slijedi li pak iz toga, da se zbiljski predmet ne razlikuje stvarno od zbiljske predodžbe, koja o njemu nastaje u mojoj svijesti? Predmet, kako on u sebi i za sebe opstoji, jest i ostaje, što jest, ma ga nitko ne pomišljao: on ne stoji nipošto u stvarnoj uzajmici ovisnosti s našim predočavanjem i predodžbama.

Drugo, što Wundt kori u običnom mudroslovnom poimanju, ovo je: Kad bi objekat i predodžba bili izvorno razlučeni, te bi ih imalo mišljenje tek naknadno ujediniti, trebalo bi posebnih biljega i na objektu i na predodžbi, koje bi nam jemčile, da se predodžba dajbudi nekim biljegama tiče nekoga predmeta, a predmet da se dajbudi nekim biljegama podudara s predodžbom. I ovdje imade Wundt sasvim pravo, koliko njegove riječi znače samo ovo: Pre-

Digitized by Google

dodžba ne može biti najprije predodžba u nama, kao neki objekat, koji se neposredno spoznaje, a tek naknadno je prenosimo na spoljašnje predmete. Ali ni ovo nije nauka običnoga mudroslovnoga poimanja, a najmanje je nauka staroga skolastičkoga mudroslovnoga sustava. Predodžba (i pojam) je kao species expressa samo odredba, samo aktuacija, čin spoznajne moći, kojom neposredno spoznajemo sam predmet, duhovnim ga načinom u sebi rodivši. Predodžba je dakle odmah od prvoga časa neposredno duševno shvatanje ili spoznanje samoga objekta, a tek kad reflektujući shvatamo svoje predodžbe, postaju one objekat spoznanja našega.

Nijedan dakle od Wundtovih prigovora nema te snage, da bi nas prisilio poreći, da je predočavanje takovo djelovanje, koje čini predmete od subjekta stvarno različite svojinom naše svijesti. A kako bi se to i moglo poreći, a da se zajedno ne poreče svaka objektivnost i transsubjektivna vrijednost našega spoznanja?

Da vidimo sada, kako Wundt pozitivno dokazuje, da je subjekat ili predodžba i objekat u zbiljnosti jedno isto, a mi ih samo refleksijom logički razlikujemo. On nastoji to dokazati ispitujući psihološke pobude, koje su nas ponukale na ovo razlikovanje, i određujući njihovu logičku vrijednost.

Jedina je psihološka pobuda, koja dotječe, da razlikujemo subjekat od objekta, ona *trajnost*, kojom su svijesti našoj nazočne osjetne podloge funkcijâ volje. U svijesti su naime našoj *uvijek* nazočni osjeti naprezanja, koji prate svako naše djelovanje, i po ovim se osjetima mjeri energija naše volje. I kod svakoga spoznanja nalazi se zajedno sa promjenljivim predodžbenim sadržajem trajno osjećanje našega vlastitoga djelovanja. To će reći u kratko: mi smo svijesni sebe kao principa samotvornoga djelovanja ili kako bi Wundt kazao, naše unutrašnje događanje je svijesno sebe kao samotvornoga djelovanja. Ovo ako i nije istinito u egzkluzivnom smislu, u positivnom je smislu svakako istinito. Mi smo doista neposredno svijesni sebe kao samotvornoga principa djelovanja, kao što smo svijesni sebe kao subjekta, koji prima utjecaje spoljašnjega svijeta. I ovo vrijedi za nas napose također za predočavanja.

A što Wundt iz toga izvodi? On je najednoć ovako okrenuo: Ovi raznostupni osjeti gibanja i naprezanja (Bewegungs- und Spannungsempfindungen), koji se vežu s djelovanjem volje, tek davaju biljezi *samotvornosti*, koja pripada svakomu htijenju, *predočljivi sadržaj*, koji se neposredno spaja *s čuvstvom* teženja i opiranja. Prema tomu pripadaju i same pobude, koje su činile odlučnu pod-

Digitized by Google

logu za razlikovanje subjekta, koji misli, od predočaba, kao objekata njegovih, *također bitnomu dijelu predodžbenoga sadržaja svijesti naše.* I opet se dakle vidi, da naše apstrahujuće mišljenje može samo nasiljem razlučiti subjekat od objekta, dok u istinu ostaju oba nerazlučljivo spojena.

Možda bi se dalo ovo zakučasto mišljenje Wundtovo ovako razumljivo ponoviti. Mi neprestano osjećamo *svoje* naprezanje, *svoje* djelovanje i zato smo trajno svijesni sebe kao samotvornoga subjekta, a naročito i za spoznavanja. Hoćemo li sebi predočiti svoju samotvornost, ne možemo toga drugačije učiniti, nego da si predočimo one osjete gibanja i naprezanja, pa tako i oni pripadaju bitnomu dijelu predodžbenoga sadržaja svijesti naše. I pobude dakle, u povodu kojih razlikujemo subjekat od predočaba, nijesu drugo, nego opet predodžbe, dakle je razlikovanje subjekta od objekta samo nasilno djelo našega apstrahujućega mišljenja. Nije li ovo dokazivanje puki sofizam, koji nije mučno otkriti!

Mi smo svijesni, i to neposredno svijesni svoga naprezanja, svoga djelovanja i prema tomu raznih stupnjeva energije svoje volje. Ali u svijesti su našoj nazočna ova izvorna duševna stanja kao neka zbiljska događanja u nama, kakovo je i predočavanje: dakle su ona i neki zbiljski bitak, koji pripada našemu zbiljskomu jastvu, ili, kako bi Wundt rekao, koja upravo čine naše zbiljsko jastvo. Kako su sad najedanput ova zbiljska događanja mogla postati samo predodžbeni sadržaj naše svijesti? Zar nije nešto drugo moje zbiljsko naprezanje, moje zbiljsko djelovanje, da i moje zbiljsko predočavanje, a drugo samo predožba o ovim zbiljskim duševnim stanjima, dakle samo pomisao o njima? Nijesam li nešto drugo „ja“, subjekat kao zbiljsko biće, a nešto drugo pomišljeni „ja“, ma ga ja sam ili tko drugi pomišljao? Hoću li sebi sebe predočiti, mogu to učiniti samo zbiljskim djelovanjem svojim, i onda je moje zbiljsko jastvo postalo predodžbeni objekat svoje predodžbe, svoga zbiljskoga djelovanja. Hoću li sebi predočiti svoju samotvornost, mogu i to polučiti zbiljskim spoznajnim djelovanjem svojim; ali je ova predodžbena samotvornost nešto sasvim drugo od zbiljske samotvornosti, kako je nešto sasvim drugo zbiljska zubobolja od same pomisli ili predodžbe o njoj.

Ako je dakle neprestano osjećanje našega samotvornoga djelovanja ona odlučna pobuda, u povodu koje se „razlikuje misleći subjekat od predočaba kao objekata svojih“, tad ponajprije kažemo, da se pod ovim osjećanjem mora razumijevati zbiljsko osjećanje

Digitized by Google

zbiljskoga samotvornoga djelovanja, koje kao zbiljski bitak pripada zbiljskomu subjektu; a onda pitamo, što se imade razumijevati pod predodžbama, od kojih se, kao od svojih objekata, na osnovu ove zbiljske pobude razlikuje zbiljski subjekat?

Ako se pod predožbama imade razumijevati sámo spoznajno djelovanje, dakle predočavanje, onda i ono kao zbiljsko djelovanje naše, kao zbiljsko događanje naše svijesti, dakle kao zbiljski bitak pripada samomu zbiljskomu subjektu. I sve ovo zajedno sastavlja zbiljski, misleći subjekat: Das Wirkliche — Subjekt — Denkendes.

Imade li se pod predodžbom razumijevati objekat spoznanja, pak se kaže, da je i on sa subjektom jedan isti zbiljski bitak, kao Wundt što kaže veleći: Das Wirkliche ist immer Subjekt und Object, Denkendes und Gedachtes zugleich, onda više ne može biti govora o tom, da se naše spoznanje tiče transsubjektivne zbiljnosti; onda je noetički idealizam istinita nauka.

Da ovo bude jasno i očito, upozorujemo na dvoznačnost izraza „das Vorgestellte“ i „das Gedachte“. Kao što neki drugi pridjevi, tako mogu i pridjevi „vorgestellt“ i „gedacht“ svoju imenicu ili samo atributivno odrediti, ili joj dati sasvim drugo značenje. Tako „predočeni predmet“ može označiti zbiljski predmet, koji zbiljski u prirodi bivstvuje, i intentionalni, duševni bitak predmeta u spoznajnom liku ili predodžbi.[1]

Ako „Gedachtes“ označuje onaj intencionalni bitak predmeta, što ga spoznani predmet dobiva u umu, onda ovaj intentionalni bitak, jer nije ništa zbiljsko, ne može činiti sa subjektom jedan zbiljski bitak. Ako li „Gedachtes“ označuje zbiljski predmet, pak čini sa subjektom jedan nerazlučljivi zbiljski bitak mora pripadati onomu jedinstvenomu nerazlučljivomu događanju, koje po Wundtu čini našu svijest, naš unutrašnji život. Onda taj predmet našega spoznanja ne može biti drugo, nego predodžba u subjektivnom smislu. Spoznanje naše ne može biti spoznanje transsubjektivne zbiljnosti, već same naše predodžbe, koje su svakako neko unutrašnje događanje naše, postaju i jesu jedini objekti našega spoznanja.

Razmotrimo odmah ovdje, kako Wundt malo niže, govoreći o osjetnoj spoznaji, tumači uzajmicu izmedju mislećega subjekta i

[1] Isp. dr. Kasimir Twardowski. Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellung. Wien 1894. §. 12.—20.

Digitized by Google

objekata njegovih. Budući da smo, govori Wundt, subjekat razlučili od objekata na osnovu onih biljega, koje se tiču djelovanja volje, razvija se podjedno predodžba, da svi oni dijelovi izvornoga zamjedbenoga sadržaja, koji su u neposrednoj svezi s voljom, čuvstva dakle i htijenja, pripadaju samo subjektu. Od ukupne dakle zamjedbe ostavlja se objektima samo predodžbeni dio, a jer i predodžbe svagda utječu na čuvstvo i htijenje, rađa se predodžba, da se subjektova stanja osnivaju na djelovanju objekata na subjekat. Ovako se u praktičnom iskustvu razvija nazor, da izvan nas opstoje objekti, koji u bitnosti nalikuju našim predodžbama, i da ovi objekti djelujući na nas tvore u nama ne samo nalične sebi predodžbe, već i čuvstva i gibanja volje, koja su čisto subjektivna, te ne opstoje u bićima izvan nas. Ovako se čuvstva, koja prate svaki čin zamjedbe, stavljaju samo jedanput, naime *u nama*, a predodžbe dva puta, i *u nama* i *izvan nas*. Kad smo pak spoznali, da katkada može u nama biti predočaba, kojima ne odgovaraju spoljašnji objekti, lučimo sve činjenice zamjetaba u *posredno* i *neposredno* dane. Neposredno su nam dane sve *subjektivne* zamjedbe, a posredno *objektivne*, u koje pripada malen dio spoljašnje zamjedbe, pa i ovaj dio ipak pripada subjektivnomu sadržaju naših zamjetaba.

Sve ovo hoće Wundt da obori, jer da obuhvata logičko protuslovlje. Predodžba je, veli on, kao što i ostali sadržaj zamjedbene spoznaje subjektivna, pa bi se ipak imalo po nekim biljegama polučiti to, da joj se dade i objektivna vrijednost. Sve pak ove biljege mogu i opet pripadati samo subjektivnoj zamjedbi. Tu se nikako ne razbira, kako bi ovim putem spoznavajući subjekat mogao ikad izaći izvan sebe. Pa kad bi se to i moglo dogoditi nekakovim transcendentnim činom, polučilo bi se samo to, da bi se stvorio subjektivnoj predodžbi jednaki objekat izvan subjekta. Ne vrijedi izgovor, da je samo spoljašnji objekat zbiljski, a subjektivna predodžba da se imade shvatiti samo kao slika njegova; jer ovaj je izgovor samo neprikladna slika same stvari. Kad u ogledalu spazimo kakovu sliku predmeta, razlikovanje slike i predmeta opravdava činjenica, da su za naš vid zbilja nazočna dva predmeta. A predodžba i predmet nijesu nikada za nas dva predmeta. Sve biljege osjetnoga predmeta moraju biti osjetno predočljive. A to očito ne znači drugo, već da se u objekat stavljaju one iste biljege, koje su u predodžbi već prihvaćene. Ovo se protuslovlje ne ukida tim, što u objektivnoj korekturi naših predočaba

Digitized by Google

odstranjujemo neke biljege kao takove, koje ne pripadaju objektu, već samo subjektu, jer bi ipak preostalo dvostručenje objekta s obzirom na sve one biljege, kojima bi se objekat imao podudarati s predodžbom.

Ako se ne varamo, ovo Wundtovo shvatanje upravo izravno poriče svaku mogućnost spoznaje transsubjektivne zbiljnosti. Ako naše predodžbe imadu biti nekakovo spoznanje, shvatanje predmeta, koji opstoji izvan nas, onda se to ne može nikako drugačije pomisliti, nego da u nama mora nastati nekaki *subjektivni spoznajni čin*, koji nam predočuje spoljašnji predmet; koji nekim načinom nalikuje predmetu. Zvali mi ovu prvotnu i izvornu činjenicu kako mu drago, rekli mi da shvatamo, spoznajemo predmet, rekli mi, da je predodžba intencionalan lik ili slika predmeta, svejedno je: spoznajni čin mora biti subjektivna činjenica naše svijesti, koja se podudara sa transsubjektivnim predmetom — nešto mora biti u nama, u našoj svijesti, a nešto izvan nas, a između obojega mora opstojati neka naličnost. Dakako da toga ne možemo nikada polučiti, da bismo mogli ispoređivati svoj spoznajni čin — sliku — i neposredno sam predmet, što je upravo apsurdno zahtijevati, jer oboje, što poređujemo, mora biti u našoj svijesti. Mi možemo refleksnom spoznajom razmatrati samu našu predodžbu, možemo je ispoređivati s drugim predodžbama i iskustvima o istom predmetu, ali sa samim predmetom nikada i nikako. Da se pak predodžba ne bi smjela zvati duševna slika od sebe razlučena predmeta za to, što bi ovako morala nastati dva razlučena predmeta, kao što su slika u ogledalu i predmet izvan ogledala za naš vid dva razlučena predmeta, to se može i smije tvrditi samo na osnovu pomutnje pojmova. Ovako se smije tvrditi samo onda, ako se pretpostavi, da je predodžba kao takova, naime kao subjektivna činjenica, neposredni objekat spoznanja, a to poriče sam Wundt, a bezuvjetno poriču i skolastici. Mi ne spoznajemo najprije i neposredno same svoje predodžbe, već je predodžba spoznajni čin, koji određuje dušu, da spozna *neposredno* predmet. Za to su skolastici dobro razlikovali spoznajni lik kao medium quo cognitionis od sredstva, koje neposredno spoznajemo i u njemu posredno još nešto drugo — medium in quo.

Što pak koristi Wundtu, kad hoće da spase objektivnost našega spoznanja tako, što se poziva i ovdje na stajalište identiteta, da je naime izvorni predodžbeni objekat jednako nužno predodžba i objekat, da je jedno isto, to smo vidjeli. Jedno jošte treba da is-

Digitized by Google

taknemo. Ako je jedinstveni predodžbeni objekat upravo tako nužno objekat, kako je nužno predodžba, onda nikako ne uviđamo, kako bi bilo moguće nekim počelima njegovim ili dapače čitavim predodžbenim objektima poreći objektivnost. Onaj Wundtov prigovor, što ga iznosi protiv zablude objektivizma, koji shvata same predodžbe kao objekte, pitajući, kako bismo onda mogli doći do jemstva o uzajamnom podudaranju predodžbe i objekta, vraća se ovdje svom silom protiv samoga Wundta, samo u drugom obliku. Mi naime pitamo: ako je izvorni jedinstveni predodžbeni objekat sam sobom predodžba i objekat, ako je svako spoznanje samo sobom objektivno, kakovo to može biti novo spoznajno djelovanje, kojim bismo spoznali, da su neka počela predodžbe ili dapače neki čitavi predodžbeni objekti samo subjektivni? A ipak Wundt dosuđuje noetici upravo tu zadaću, da odredi, što je u našem spoznanju samo subjektivno, a što objektivno.

E. v. Hartmann, kritizujući Wundtov „Sustav mudroslovlja", kaže: „ostane li Wundt kod svoga sustava, ostati će na osnovu samih protuslovnih polovičnosti, kojih nije domislio (lauter widerspruchsvollen Halbheiten, die er nicht zu Ende gedacht hat".[1] Ovakova protuslovna polovičnost čini nam se da je svakako Wundtov jedinstveni predodžbeni objekat, koji bi imao biti neko događanje u nama i opet još nešto više — naime zbiljski objekat, što se čini i J. Volkeltu, drugomu kritičaru Wundtovu, da je „ein unvollziehbarer Gedanke".[2]

2. Osjetna spoznaja.

1. Wundt razlikuje, kako smo gore spomenuli, tri stupnja spoznaje: *osjetnu, razumnu i umnu* spoznaju. Da se s ovom razdiobom ne slažemo, ne trebamo isticati; ali se opet ne marimo baviti samom razdiobom. Po našem shvatanju imadu dvije vrste spoznaje; a ove se *bitno* razlikuju: naime *osjetna* i *razumna* spoznaja. Wundt razlikuje tri stupnja, ali naročito opominje, da ovim izrazima ne će nipošto da označi vrsno različite, na posebnim duševnim moćima osnovane funkcije, niti hoće da označi uopće ikad u zbiljnosti strogo razlučene spoznajne oblike. Napose pak ne marimo se ovdje osvrtati na dovoljno poznatu zbrku pojmova, što

[1] Preussische Jahrbücher 1890. August S. 152. kod H. Gruber-a. Der Positivismus. Herder. 1891. S. 159.

[2] Philosophische Monatshefte. 1891. S. 268.

Digitized by Google

je obuhvataju u njemačkim mudroslovnim sustavima izrazi Verstand i Vernunft.[1] Uzmimo dakle Wundtovu razliku, kako glasi, i čujmo, što on dosuđuje pojedinim stupnjevima spoznanja.

Području osjetnoga spoznanja pribraja Wundt one preobrazbe izvornih predodžbenih objekata, koje se obavljaju u tôku običnoga zamjećivanja bez pomagala i metoda znanstvene tvorbe pojmova. Razumnoj spoznaji pribraja ono popravljanje i dopunjanje u sadržaju i spoju predočaba, što se obavlja s pomoću metodičke logičke analize. Napokon pod umnom spoznajom shvata sve ono nastojanje mišljenja, koje ide za tim, da sve pojedine spojeve, što ih je polučilo razumno spoznanje, sastavi u jednu cjelotu, pa tako od česti spoznanja o svijetu, koje se dobivaju osjetnom i razumnom spoznajom, sastavi jedinstveni nazor o svijetu: što je upravo prava zadaća mudroslovlja.

Ne ćemo dirati u druga pitanja, već će nas zanimati samo ovo: *kakovu imade po Wundtovu mišljenju vrijednost osjetna, razumna i umna spoznaja s obzirom na transsubjektivnu zbiljnost, i, prema tomu, kako je noetički osnovan njegov metafizički sustav?*

Ukupni sadržaj *osjetne* spoznaje nešto je *mnogostručno,* u čemu možemo razlikovati *tvar,* što su osjeti, i *lik,* što je poređanje osjeta u prostoru i vremenu, a ovako sastavljenu zornu cjelotu dijelimo u *pojedine predodžbene objekte.*

Osjetno dakle spoznanje obuhvata dva stupnja: *sintezu osjetâ* u prostorno-vremeni sadržaj zamjedbe, i *analizu* ovoga sadržaja u razne predodžbene objekte. Ove sinteze i analize nema u samoj zamjedbi, već je ona tek tvorba logičke raščlambe zamjedbenoga sadržaja, u kojem se nalaze samo nužne pobude, koje nas nukaju, da obavimo onu raščlambu, kad spoznaju ispitujemo sa stajališta bilo psihološkoga bilo logičkoga. Zamjedbeni sadržaj dolazi u susret svijesti našoj odmah od početka u obliku pojedinih predočaba, koje stoje u prostorno-vremenim uzajmicama, pa ovako spojene čine naš ukupni zamjedbeni sadržaj. Što je dakle u logičkoj rekonstrukciji zamjedbe posljednje, ono je u samom zamjećivanju prvo.

Psihološke pobude — što naime opažamo, da prostorno-vremeni oblici uvijek pretpostavljaju uzajmice različitih predočaba, i da se mijenjaju jedino s načinima ovih uzajmica, a ne i s drugim svojstvima predočaba — ne tiču se ni malo načela metafizike ili teorije spoznaje. — Teorija spoznaje imade po logičkim načelima

[1] Isporedi: Dr. M. Schmid, Erkenntnisslehre. Bd. 2. S. 4—13.

Digitized by Google

razglobiti zamjedbeni sadržaj, kakav jest, bez obzira na empirijske uvjete njegovih česti. Prema tomu imade noetika najprije u zamjedbenom sadržaju pokazati *pojmovna* počela, a tad tek treba da objasni *izvor* ovomu razlučivanju počela i *znamenovanje* njegovo.

Da uopće možemo u osjetnoj zamjedbi razlikovati tvar i lik, treba da već imamo općenit pojam *mnogostručnoga*; a ovaj obuhvata *mnoštvo* počela i *uzajmice* ovih počela. Ali očito nam je upravo sam zamjedbeni sadržaj pružio ove pojmove. U samom dakle zoru moraju se nalaziti uvjeti, u povodu kojih se izvodi razlučivanje tvari i lika. Za noetiku ne odlučuju nimalo empirički motivi psihološke analize, već sve stoji do logičkih uvjeta raščlambe zamjedbenoga sadržaja u *tvarna i lična* počela. Ovi uvjeti jesu jedino: *neovisna promjenljivost tvarnih i ličnih počela, i trajnost (Constanz) općenitih svojstava prostorno-vremenoga lika.*

Ne ćemo potanko navoditi, kako Wundt na ovom osnovu tumači razvoj pojmova o tvari osjeta; o prostorno-vremenom liku, za koji kaže, da se može zvati *zor formalne naravi* (Anschauung von bloss formaler Beschaffenheit, Anschauungsformen), samo se ne smije nikad poreći, da je i *pojam;* o općenitim svojstvima prostorno-vremenoga lika; o uzajmici, u kojoj stoji prostorni i vremeni lik jedan prema drugomu, te kako od tuda izvodi osnovne matematičke pojmove i pojam gibanja. Pređimo odmah na to, kako on tumači analizu zamjedbenoga sadržaja, naime razlučivanje pojedinih objekata, i subjekta od objekta spoznaje.

Razlučivanje isprvice nerazlučenoga zamjedbenoga sadržaja u različite prostorno-vremene predmete spaja se istodobno s razlučivanjem tvari i lika, i to na osnovu predodžbe gibanja. Ako gibanje objekata i nije jedina psihološka pobuda, to je neovisno gibanje pojedinih objekata svakako *logički* dostatan razlog za razlučivanje objekata, te ono, što se ne razlučuje u gibanju, ostaje na stupnju osjetne spoznaje jedan objekat. U ovako nastalo mnoštvo predodžbenoga svijeta pripada i naše tijelo.

Ovo logičko razlikovanje razlučenih predodžbenih objekata događanje je tako neposredno spojeno sa zorom gibanja, da je izvorno nerazlučen zamjedbeni sadržaj u empiričkom smislu samo fikcija.

Kad smo ovako razlučili pojedine predmete, određujemo njima *vrijednost.* Osijecanje vrijednosti osniva se uvijek na *čuvstvima*, koja se spajaju sa razlučenim predmetima zora. Kakvoćom i jakošću čuvstva osobito se odlikuje jedan objekat, što smo ga već

Digitized by Google

razlučili samostalnim gibanjem od ostaloga zamjedbenoga sadržaja, a taj je sam subjekat, koji zamjećuje. Gibanje ovoga subjekta-objekta prati odmah predodžba, da je ono *vlastito, htijeno* gibanje. Ova pak se predodžba sastavlja od više elementarnih predočaba, koje prate jaka čuvstva. Tako se poimence s predodžbom htijenoga vlastitoga gibanja spaja a) *osjećanje* gibanja (Bewegungsempfindung), koga nema u zamjedbi objektivnoga gibanja; b) ovo gibanje shvata se kao posljedica drugih s jakim čuvstvima spojenih predočaba, naime *pobuda* volje; napokon c) zamjećujemo uzbijanje izvedenoga čina volje na svijest opet u obliku osobitoga čuvstva.

Kad je misleći subjekat sebe na osnovu svoga samohotnoga gibanja razlučio od svega ostaloga zamjedbenoga sadržaja, rađaju se s mjesta neka iskustva, koja postaju odlučna za shvatanje, kako stoji subjekat prema objektima. Čin volje očituje nam se kao neposredni motor vlastitoga gibanja, ali djelovanje ovoga gibanja na spoljašnje predmete utječe i na svojstva njihova i na spoljašnje uzajmice njihove; kao što opet uzbijanje spoljašnjih predmeta sad pospješuje, sad sprečava gibanje subjekta, ili ga dapače giblje bez njegova htijenja. Ovako se već na stupnju osjetne spoznaje razvija predodžba o *uzajamnom djelovanju subjekta i objekta.* Tvornost i trpnost osjeća neposredno samo subjekat, ali onda oboje nužno prenosi i na objekte; jer spoljašnji učinak vlastitoga djelovanja shvata kao trpnju objekta, a učinak objekta na sebe kao tvornost njegovu. Ova iz iskustva potekla predodžba prenosi se onda i na teoretičku uzajmicu subjekta i objekta. Objekat treba da djeluje na subjekat, da bude predočen. Ovako je već na stupnju osjetne spoznaje dovoljno pripravljeno razlikovanje *unutrašnje i spoljašnje* zamjedbe i s njom spojena raščlamba isprvice nerazlučenoga predodžbenoga objekta u *objekat i predodžbu.*

Čim se obavilo ovo razlikovanje, javlja se pitanje: *što uopće u našim predodžbama pripada objektu, a što nama, subjektu, koji predočuje?* Samo teorija spoznaje može ovo pitanje načelno riješiti, a ona imade da odgovori na ova pitanja: *kako stoji subjekat prema objektima uopće? Kako stoji tvar prema liku zamjedbe, a kako svaki od ovih čimbenika i prema subjektu i prema spoznanomu objektu?*

Već smo gore ocijenili Wundtovu nauku o uzajmici između subjekta, koji misli, i objekata njegovih. Istaknuvši Wundt kako je logički neosnovano razlikovanje posredne i neposredne, subjektivne

Digitized by Google

i objektivne *zamjedbene* spoznaje, jer je zamjedbena spoznaja izvorno zajedno subjektivna i objektivna, tvrdi, da spoznavajući subjekat prima isto tako objekat kao neposredno dan, kao što i sebe. Tek logička korektura predodžbenoga objekta, kojom se neke biljege njegove ili i čitavi objekti u subjekat prenose, rađa *pojam* samo posredno danoga objekta, a ovaj je već predmet razumne, pojmovne spoznaje, a ne zamjedbene. Uspjeh dakle analize sadržaja zamjedbene spoznaje s obzirom na logičku vrijednost razlučivanja subjekta i objekta jest ovaj.

Subjekat zadržaje kraj sve korekture zamjedbenoga sadržaja u povodu porječnosti predočaba nepromijenjeno neposrednu realnost, koja mu od početka pripada. Svi ispravci, koji mogu nastupiti s obzirom na samospoznaju subjekta, ne tiču se nikada sadržaja njemu pripaloga dijela zamjedbe, već se tiču jedino točnosti shvatanja, i poimence toga, jesu li se pravo shvatile uzajmice i spojevi, koji opstoje između pojedinih dijelova subjektivnoga sadržaja zamjedbe. Analiza samo sobom nepromjenljive činjenice ostaje ovdje kao jedino sredstvo za rješavanje problemâ, koji se mogu roditi. *Objekat* nasuprot također je isto tako neposredno dan kao realan i realnost njegova bivstvovanja nije nikakav korekturi podvrgnut dio zamjedbenoga sadržaja. Samo u *pojedinim* slučajevima može nastati nužda, da se ukine biljega objektivnosti, a bila bi logički neosnovana samovolja, kad bi se ovo htjelo učiniti sa svakim zamjedbenim sadržajem. Je li dakle *bivstvovanje* objekta uopće tako neposredno i neoprovrzivo zajamčeno, kako i subjekta, to nasuprot na naše *shvatanje* ove realnosti, kako pokazuju nužne korekture izvorne predodžbe, utječe činjenica, da je svaki dani objekat našega spoznanja neposredni predodžbeni objekat, da nam je dakle dan u subjektu, pomiješan sa svim dijelovima zamjedbenoga sadržaja, koji nijesu objektivni. Čisto zamjedbena spoznaja ostaje kod ovoga rezultata, da joj je objekat dan, a mora se odreći odluke, kako joj je dan. U pojedinim slučajevima pomaže se ona zornim riješenjem pitanja; a ovo vrijedi samo za onaj slučaj. Kad bi zamjedbena spoznaja htjela više od ovoga praktičnoga riješenja, odmah bi uvidjela jalovost svoga poduzimanja, jer objektu, kakav ostaje poslije obavljenih korektura, ne pripada više svojstvo, da bi mogao biti *predočen*, već može biti samo poiman. U kratko: subjekat može *samo sebe zamjećivati, a objektivni svijet može samo poimati.*

Digitized by Google

Što se tiče drugoga pitanja: *kako stoji tvar prema liku zamjedbe*, misli Wundt ovako. Premda se tvar i lik kao razlučeni dijelovi zamjedbenoga sadržaja mogu samo pojmovno shvatiti, jer su ipak pobude za razlučivanje tvari i lika zorne naravi, pita se već ovdje, da li biljege, koje su nas ponukale na raščlambu tvarnih i ličnih počela, zahtijevaju za oba počela različito realno znamenovanje?

Lična počela — prostor i vrijeme — nadmašuju tvar osjeta jedino *konstantnošću* svojih *najopćenitijih svojstava*. I upravo ova konstantnost t. j. stalna zakonost, kojoj je podvrgnuta tvar osjeta s obzirom na njezino poređanje i spoj, upućuje nas, kako je znatno različita objektivna vrijednost tvarnih i ličnih počela.

Prema tomu odgovara Wundt na treće pitanje: *kako stoji tvar, a kako lik prema subjektu i prema spoznanomu objektu*, ovako: S obzirom na tvar osjeta bila je znanost poradi neprestanih protuslovlja u tôku iskustva prisiljena poslije svakojakih kompromisa konačno *sav* zamjedbeni sadržaj prenijeti u subjekat. S obzirom na lik zamjedbe nije do toga došlo, a nije došlo očito za to, što se u tôku iskustva nije našao tomu razlog, kao što se nije našao razlog ni tomu, da se poreče objektivnost predodžbe uopće. Jer već u neposrednom zoru pripada svakoj predodžbi biljega, „biti objekat“, tako, da se smije samo na osnovu posebnih uvjeta ova biljega poreći za pojedine predodžbe; a upravo je tako i prostorno-vremeni lik neukidljiva čest zamjedbe.

Konačni dakle uspjeh, koji izbija iz analize zamjedbene spoznaje, stoji u tom, da spoznavajući subjekat nalazi *objekte prostorno vremenoga lika kao dane*, kao zbiljske, koji bi se mogli samo potpuno neosnovanim ukinućem konstantnih biljega prenijeti u subjekat, poradi česa se upravo moraju priznati kao *zbiljski dani*.

Premda bi se ovako činilo, da neke česti osjetne zamjedbe preostaju kao zbiljske, to se ipak u istinu ukida svaka objektivna zamjedbena spoznaja, koliko ona imade ostati zorna. O objektu naime, kojemu nedostaje svaki osjetni sadržaj, kojemu preostaju kao jedina svojstva prostorni lik i vremenska određenost, ne može biti zora. Ovakav se objekat može samo pojmom shvatiti, pa kao za sve pojmove što treba predodžbe zamjenice, tako je treba i za ovaj pojam, da može našoj svijesti poslužiti za upotrebu u mišljenju. Kad se dakle iz objekta uklonio sav osjetni sadržaj, uklonio se sa tvarju i lik naše zamjedbe. Čim se zahtijeva, da u prostorno-vremenim oblicima apstrahujemo od svih počela, koja pripadaju kvalitetama osjeta, onda to znači, da se prostor i vrijeme imade

Digitized by Google

pojmovno, a ne zorno pomišljati. To pak možemo samo tako izvesti, da *pomišljamo* bilo kakav sadržaj, pak tomu *primišljamo*, da je on za objektivni sadržaj pojma ravnodušan. Drugim riječima zor prostora i vremena postaje *osjetni simbol* samo pojmom a nikad zamjedbom shvatljivoga reda objekata. Kad pak subjekat natrag u sebe uzme sav sadržaj osjeta, i s njim upravo sve, što je u zamjedbe neposredno zorno s obzirom na tvar i lik, tada tek dobiva opreka između subjekta i objekta, koja se izvorno mogla samo psihološki odrediti, logički sadržaj. Kao što se objekti mogu samo *pojmovno* a nipošto zorno spoznati, tako nasuprot može subjekat sebe samo *čisto zorno* spoznati. Sadržaj subjektove samospoznaje razlučuje se opet u one sastavine, na kojima se osniva izvorno psihološko razlikovanje subjekta i objekta: u čuvstvovanje, teženje i htijenje, što se sve od početka smatra kao modifikacija volje, i *predočavanje*, kojemu se od početka pridijeva neposredna objektivnost. Kad se je u povodu razvoja zamjedbene spoznaje sav osjetni sadržaj predočaba prenesao u subjekat, mogu predodžbe vrijediti samo kao *subjektivni simboli objektivnoga znamenovanja*, obradbom kojih se jedino *pojmovnim* putem polučuje spoznaja spoljašnjega svijeta. Tim pak odstranjuje se porječnost, u koju se zaplela refleksija osnovana na naivnom stupnju zora, kad u objektu i u predodžbi jedno isto stavlja dva puta, dok ipak sam zor obuhvata uvijek samo jedan isti predodžbeni objekat. Ova porječnost iščezava, jer predodžbeni objekat prestaje biti *stvarni objekat*, te mu još preostaje samo znamenovanje *subjektivnoga simbola*, koji nas upućuje na realni objekat, koji se može s obzirom *na tvar i lik* samo pojmovno odrediti. Ovako Wundt.

Kao što nema sumnje, da se sve naše znanje o spoljašnjem svijetu začinje osjetnom spoznajom — zamjedbom, tako je očito, da se i sva naša razumna spoznaja spoljašnjega svijeta može i mora ticati zamjedbenoga sadržaja. Prema tomu ne može biti sumnje ni o tom, da objektivna vrijednost svega spoznanja našega s obzirom na spoljašnji svijet mora stajati do toga: *kakova objektivna vrijednost pripada našoj osjetnoj zamjedbenoj spoznaji?* Koliko dakle vrijedi po Wundtovim noetičkim načelima naša osjetna zamjedbena spoznaja s obzirom na spoznanje transsubjektivne zbiljnosti?

Wundtov je odgovor na ovo pitanje, kako smo vidjeli, sasvim jasan; mi *zamjećujemo samo sebe, samo svoja subjektivna stanja: predodžbe pripadaju subjektivnoj samospoznaji; predodžbeni objekat prestaje biti stvarni objekat, te mu još preostaje samo znamenovanje*

Digitized by Google

subjektivnog simbola, koji nas upućuje na realni objekat, koji se može s obzirom na tvar i lik samo pojmovno odrediti.

A kako dolazi Wundt do ovakova mišljenja, kako li ga obrazlaže?

Vidjeli smo, da se po Wundtu raspada ukupni sadržaj zamjedbene spoznaje u mnogobrojne i raznolike predodžbene objekte, a u pojedinim predodžbenim objektima razlikuje Wundt poput Kanta tvar i lik, tvarna i lična počela. Pa ipak se Wundt bitno razilazi s Kantom u shvatanju ovih počela. Tvar zamjedbe čine jednomu i drugomu upravo sve osjetne kvalitete predodžbenih objekata, ali lična počela — prostor i vrijeme — Kantu su sasvim subjektivni, duši a priori prirođeni likovi, u koje ulazi tvar zamjedbe, što nam je pruža iskustvo. Kant je ovako svu osjetnu spoznaju — a isto je učinio i s razumnom spoznajom — rastrgao u dva sasvim heterogena počela. Jedno, tvar očuta, daje nam se a posteriori u iskustvu, a drugo, lik, sasvim je subjektivna primjesa naše očutne naravi, koja se nalazi a priori gotova u nama. Ovo sasvim neosnovano mišljenje s pravom osuđuje Wundt te uči, da su nam i lična počela zamjedbe dana u iskustvu upravo tako, kako su nam dana i tvarna počela: jedna su i druga samo razumom apstrahovana i razlučena počela u neposrednom predodžbenom objektu. U ovom se pitanju u ostalom Wundt u glavnom podudara s današnjom fiziološkom školom smjera genetičkoga ili empiričkoga, a nativistima dopušta samo to, da su čovjeku — dakako u monističko-darvinističkom smislu — prirođene samo neke uredbe u osjetnim i centralnim organima za zamjećivanje prostornosti.[1]

[1] Schliesslich ist übrigens auch hier nicht zu vergessen, dass wir bestimmte Einrichtungen in den Sinnes- und Centralorganen, in den ersteren hauptsächlich die stetige Vertheilung der Localreihen, in den letzteren die regulatorischen Herde der motorischen Innervation, als Bedingungen voraussetzen müssen, welche das Einzelwesen als angeborenes Besitzthum mitbringt. Hierin liegt die relative Berechtigung der nativistischen Ansicht. Dieser unzweifelhafte Einfluss, den wir der Vererbung bestimmter Organisationsbedingungen auf die individuelle Entwicklung zugestehen müssen, ist zuweilen auf eine zwar ursprünglich von den Voreltern der Gattung erworbene, den Individuen aber angeborene räumliche Ordnung der Gesichtsvorstellungen bezogen worden ... Nur in dem Sinne können wir also auch hier der Vererbung eine Bedeutung zugestehen, als in der durch Entwicklung enstandenen Einrichtung der Centralorgane zugleich psychophysische Dispositionen gegeben sind, welche eine wesentlich *abgekürzte* Entstehung der individuellen Vorstellungen zulassen". Grundzüge der physiologischen Psychologie. Leipzig 1893. II. Band. S. 233. Isp. n. n. mj- str. 255.—305.

Digitized by Google

U tvari osjeta t. j. u osjetnim svojstvima ili kvalitetama predodžbenog objekta mnogi su poslije Lockea razlikovali prvotna i drugotna osjetna svojstva (qualitates primariae et secundariae) te su prvima (kao što su: gustoća, protežnost, oblik, gibanje) dosuđivali vrijednost objektivnu ili trassubjektivnu. Ovakovo razlikovanje zabacuje Wundt. U svojoj logici n. pr. kaže: „Pa se i ne može razabrati, kako bi tako zvane prvotne kvalitete imale u sebi veće jemstvo objektivne realnosti, nego li drugotne.[1] Sveukupna dakle tvar osjeta ili svekolike osjetne kvalitete predodžbenoga objekta imadu s obziron na objektivnost sasvim jednaku vrijednost.

Svi pak osjeti, od kojih se sastavljaju predodžbe, i koji čine svukoliku tvar zamjedbene spoznaje, jesu po Wundtovu mišljenju *„prvi psihički čini“* jesu *„subjektivna stanja naše svijesti“*. A pod osjetima ne razumijeva Wundt tek osjećanja, koliko su ona zaista svijesni psihički čini, već same osjetne kvalitete zamjedbe, dakle: modro, tvrdo, toplo, četverouglasto, mirišljivo itd. Ovako je Wundt učio već u najstarijem djelu svome: *„Beiträge zur Theorie der Sinneswahrnehmung“* od god. 1862.; ovako on uči i u svim potlašnjim djelima sve do danas.[2] — I u ovom se mišljenju Wundt ne razlikuje od današnje fiziološke škole uopće.

---

[1] „Auch ist nicht abzusehen, warum die sogenannten primären Qualitäten, Undurchdringlichkeit, Ausdehnung, Zahl und Bewegung in höherem Grade die Bürgschaft objectiver Realität in sich tragen sollen als Farbe, Ton und Wärme, wenn nicht, wie es schon bei Descartes geschah, der mathematische Character der Vorstellung als Maass ihrer objectiven Sicherheit betrachtet wird, wozu dann bei der Undurchdringlichkeit, dem vom Tastsinn wahrgenommenen Widerstand der Körper, noch augenscheinlich das Motiv hinzukommt, mit den allgemeinen Voraussetzungen der Physik im Einklang zu bleiben. Aber dieses Motiv an sich ist hier ebenso unzulänglich wie bei der Ausdehnung, Zahl und Bewegung der von Locke hervorgehobene Umstand, dass mehrere Sinne gleichzeitig diese Vorstellung vermitteln können“. Logik. 2. Aufl. I. Band. S. 403.

[2] Navedimo n. pr. samo nešto. U navedenom djelu: „Beiträge zur Theorie der Sinneswahrnehmung“ na str. 446. veli: „Wir haben die Empfindung definiert als den *ersten Seelenakt* der durch unmittelbare Umsetzung des physischen Nervenprocesses auf noch unbekannte Weise entsteht, und der als der elementarste Vorgang psychischer Art sich nicht näher zergliedern lässt“. Isp. str. 423. Na n. mj. str. 396. „alle Empfindungen sind ursprünglich rein qualitative Veränderungen unseres Zustandes“. „Die Unterscheidung von objektiver und subjektiver Empfindung haftet nicht der Empfindung selber an, sondern sie ist ein Produkt bewusster Reflexion“. str. 397. Svi su dakle osjeti, ovi prvi

Digitized by Google

Lična počela — prostor i vrijeme — nijesu nešto, što bi pripadalo u tvar predodžbe. Ovi zorni likovi nemaju samostalnih osjetnih počela, oni nijesu kakove osobite specifične kvalitete pojedinih osjeta, već su u psihološkom smislu samo **uzajmice** osjetâ, te nastaju u nama asociativnim procesom osjeta. Za teoriju spoznaje ne vrijede ništa empirijske pobude psihološke analize, u povodu kojih smo razlučili lična i tvarna počela, već tu imadu odlučiti samo logički motivi. Ovakova imadu samo dva: ***neovisna promjenljivost tvarnih i ličnih počela i trajnost općenitih svojstava ličnih počela,*** kojim potonjim svojstvom lična počela nadmašuju tvar osjeta s obzirom na objektivnu vrijednost.

Premda smo uvjereni, da psihološko stajalište Wundtovo nije podobno istumačiti zamjedbe empirijskoga prostora i vremena, a isto tako da ne zadovoljava ni njegovo pojmovno shvatanje prostora i vremena, ne možemo se ipak ovdje upuštati u potanju kritiku njegova mišljenja o ovom predmetu, jer je glavna naša zadaća samo ta, da razmotrimo, kako je po Wundtovu sustavu osnovana objektivnost našega spoznanja.

Kad dakle zamjećujemo bilo kakov predmet, nastaje u nama predodžba, a svaka pojedina predodžba ili predodžbeni objekat nije drugo nego skup mnogovrsnih osjetnih kvaliteta, koji stoje u prostorno-vremenim uzajmicama s drugim predodžbenim objektima, što smo ih razlučili na osnovu neovisnoga gibanja. Jedan ovakav na osnovu samostalnoga gibanja razlučeni predodžbeni objekat je i naše tijelo, koje je s obzirom na spoljašnju zamjedbu iste vrijednosti s ostalim objektima.

Kad mi prema tomu zamjećujemo pojedine predmete kao što su n. pr.: naše tijelo, pas, vrebac, krasuljak, zlato, sastavlja se svaka pojedina od ovih predočaba od mnogih osjeta, koji stoje u prostorno-vremenoj uzajmici, te čine jednu zornu jednotu. Kad

psihički čini, sämo subjektivna stanja naša. A da pod osjetima ne razumijeva sämo osjećanja kao što su n. pr. slušanje, gledanje, itd., već upravo sáme osjetne kvalitete, jasno se vidi n. pr. iz ova dva mjesta: „So ist die Empfindung blau, die ich beim Anblick des Himmels in mir finde, unmittelbar gewiss; sie ist mir gegeben als eine nicht zu bestreitende Thatsache meines Bewusstseins". Logik II. Aufl. 1893. I. Band. S. 422. „Da alle Wahrnehmenden mit normalen Gesichtssinn den unbewölkten Himmel blau sehen, so ist er blau, mag es sich auch für die wissenschaftliche Untersuchung herausstellen, dass Blau kein Object, sondern nur ein subjektiver Zustand unseres Bewusstseins ist". N. n. mj. str. 425.

Digitized by Google

n. pr. zamjećujem komad zlata, onda je predodžbeni objekat moje zamjedbe nešto žuto, tvrdo, teško, protežno, oblo itd., ali žuto, tvrdo itd. subjektivna su stanja naše svijesti. Što je dakle od ukupne naše zamjedbe objektivno?

Ispitujući Wundt u svojoj logici[1] načela o izvjesnosti (Gewissheit) razlikuje izvjesnost *subjektivnu* ili *neposrednu* i *objektivnu* ili *posrednu*. Neposredno su nam izvjesne samo subjektivne činjenice naše svijesti, te je neposredna izvjesnost uvijek samo subjektivna. Koliko se naša spoznaja tiče objektivnosti, transsubjektivne naime zbiljnosti, o tom ne možemo imati nikada neposredne izvjesnosti, već je objektivna izvjesnost uvijek samo posredna; ona je samo rezultat obavljene logičkim mišljenjem obradbe neposredno danih činjenica naše svijesti. Načela, koja imade mišljenje slijediti u ovoj obradbi činjenica naše svijesti, da polučimo objektivnu izvjesnost, navodi ova: *„Objektivno izvjesno je sve ono, što zamjećujemo, a nema svoga izvora u subjektu, koji zamjećuje“*. — *„Izvjesno je, što se u svakoj zamjedbi obistinjuje kao dano“*. — *„Kao objektivno izvjesne imadu vrijediti sve one činjenice, koje se u tôku postepenoga ispravljanja zamjetaba ne mogu više ukloniti“*. Tek ovo potonje načelo dotječe, da se odredi objektivna vrijednost našega spoznanja; tek ono vrijedi kao adekvatno pravilo objektivne izvjesnosti.

Prema ovomu pravilu u prvom je redu zajamčena objektivna vrijednost prostorno-vremenih likova, koji kraj promjenljive tvari pojedinih zamjetaba ostaju u svima konstantni; koji pripadaju svim našim zorovima, i u kojima se zakoni našega mišljenja najneposrednije očituju. Poradi toga označuje Wundt objektivnu izvjesnost i ovako: *Kao izvjesno vrijedi ono, što je svedeno u neporječnu svezu, naličnu na posvemašnje podudaranje zornih likova.* — Budući pak da je spoznavajući subjekat, uspoređujući i spajajući svoja iskustva, opazio mnogovrsne porječnosti, u kojima stoje razne zamjedbe među sobom, bila je znanost napokon *prisiljena cjelokupni osjetni sadržaj prenijeti u subjekat,* jer je samo ovako moguće prema navedenomu pravilu sastaviti neporječan spoj pojedinih iskustva. Kad dakle zamjećujemo komad zlata, sav osjetni sadržaj t. j. sve što zamjećujemo: tvrdo, žuto, teško itd., sve je to čisto subjektivno, te nema nikakove objektivne vrijednosti. Ovako se Wundtovo psihofizičko stajalište: ukupna tvar osjeta, sve osjetne

[1] I., 422.—437.

Digitized by Google

kvalitete samo su unutrašnja stanja naše svijesti, zaista podudara s noetičkim stajalištem njegovim: ukupna tvar osjeta nema nikakove objektivne vrijednosti.

S obzirom na lik zamjedbe nije se u tôku iskustva našao razlog tomu, da bi ga trebalo prenijeti u subjekat: likovi zamjedbe ostaju objektivni, jer se konstantnošću svojih najopćenitijih svojstava posvema podudaraju i poradi toga se sastavljaju u neporječni spoj. I ovo je noetičko stajalište Wundtovo već osnovano i pripravljeno u psihofizičkom mišljenju njegovu, po kome lična počela nijesu nikakova tvar osjetna, nijesu kakove osobite kvalitete.

Premda se je ovako sva tvar predodžbenoga objekta prenijela u subjekat, ostaje on ipak realni objekat prostorno-vremenoga lika. Za što? Jedini razlog je taj, što je „zamjedbena spoznaja izvorno zajedno subjektivna i objektivna", što „spoznavajući subjekat prima isto tako objekat kao izvorno dan, kao i sebe što prima", što „već u neposrednom zoru pripada svakoj predodžbi biljega ‚biti objekat' tako, da se smije samo na osnovu posebnih uvjeta ova biljega poreći za pojedine predodžbe, a upravo je tako prostorno-vremeni lik neukidljiva čest svake zamjedbe".

Prema tomu bi od ukupne zamjedbene spoznaje objektivno ostalo samo toliko, da imade nekakovih zbiljskih objekata prostorno-vremenoga lika. I ovo je mogao biti samo privremeni uspjeh logičke obradbe zamjedbene spoznaje: načelno stajalište Wundtovo moralo ga je i dalje potisnuti. Očito je, da prostorno-vremeni lik predodžbenoga objekta zamjećujemo samo na tvari osjeta, mi ga dapače ne možemo sebi zorno ni predočiti, nego u osjetnoj tvari; prostorno-vremeni dakle lik, koliko je zoran, pripada tvari zamjedbe, pa kad se je sva tvar zamjedbe prenijela u subjekat, iščezavaju u subjektu i prostorno-vremeni likovi, koliko su zorni. Ovako je napokon predodžbeni objekat i s obzirom na tvar zamjedbe i s obzirom na prostorno-vremeni lik sasvim iščeznuo u subjektu. Predodžbeni dakle objekat prestaje biti realni objekat, pa kao što se objekat, koji nema nikakovih osjetnih kvaliteta, ne može više osjetno zamjetiti, već se može samo pojmovno odrediti, tako se i realni prostor i realno vrijeme može samo pojmovno a ne može se i zorno pomišljati. Prostorno-vremeni likovi zamjedbe samo su *osjetni, zorni simboli poređanja objekata;* sam prostor i vrijeme može se samo pojmom, a nikad zamjedbom shvatiti. Tako napokon postaju *cijeli predodžbeni objekti samo subjektivni simboli objektivnoga znamenovanja.*

Digitized by Google

Da vidimo ponajprije, kako se podudara cijelo ovo mišljenje Wundtovo s nesumnjivim svjedočanstvom svijesti naše?

Wundt kaže, da su osjeti, i to ne samo osjećanja u aktivnom smislu, već upravo konkretne same osjetne kvalitete: modro, toplo, tvrdo itd. „*prvi psihički čini*“, da su „*subjektivna stanja naše svijesti*“. Da su osjećanja u aktivnom smislu, dakle gledanje, slušanje, itd. psihički *čini*, psihička djelovanja, u našoj svijesti, a da nijesu samo učinci spoljašnjih predmeta na naša osjećala i svijest našu, kako je to jošte Hermann Helmholz[1] učio, nema sumnje; ali da su i osjetne kvalitete ili objekti zamjedbe također „subjektivna stanja naše svijesti“, toga ne posvjedočava nikad nikoje iskustvo. Kad n. pr. zamjećujemo oblu, crvenu, tvrdu, mirišljivu jabuku, onda je zamjećivanje doista naše subjektivno psihičko djelovanje, ali zar su i osjetne kvalitete subjektivna stanja naše svijesti? Kada ih mi zamjećujemo kao naša subjektivna stanja? — Sam Wundt kaže, da objektivnih zamjetaba upravo nikada neposredno ne shvatamo zajedno kao subjektivna stanja naše svijesti.[2] Kad bi nadalje ono, što kod spoljašnje osjetne zamjedbe zamjećujemo, zaista bila subjektivna stanja naše svijesti, onda bi trebalo reći, da je naša svijest crvena, tvrda, mirišljiva, obla itd., a može li se to kazati? Zar se napokon osjetno zamjećivanje spoljašnjega predmeta zbilja ne razlikuje od puke predodžbe? Il je možda tko u istinu podoban puku predodžbu, upotrebivši svu svoju psihofizičku energiju, tako projicirati izvan svoje svijesti, da bi je mogao zamjećivati, dakle gledati, pipati, mirišiti kao oblu, tvrdu, crvenu, mirišljivu jabuku? Poradi psihofizičkoga i noetičkoga stajališta Wundtova stoji naučanje njegovo u opreci sa najočitijim svjedočanstvom svega iskustva, a i u sebi je porječno.

Osnovno je načelo Wundtove noetike, da je jedina izvorna iskustvena činjenica, iz koje se razvija sve daljnje spoznanje, *jedinstveni predodžbeni objekat*, koji je isprvično nerazlučeno i predodžba i objekat; kojemu pripada kao neukidljivo svojstvo, da je *zbiljski ili stvarni objekat*. Ovo je jedino jemstvo za objektivnost spoznanja našega. Sva je zadaća noetike u tom, da navede razloge, koji sile naše mišljenje, da biljege onoga predodžbenoga objekta djelomice ispravi, a djelomice sasma odstrani. Ovako je

[1] Die Thatsachen in der Wahrnehmung. S. 12. Handbuch der physiologischen Optik. S. 192. 414. Isp. E. L. Fischer. Theorie der Gesichtswahrnehmung. Mainz 1891. S. 26 sll.

[2] Logik I. 424.

Digitized by Google

Wundt realistički začeo, a uspjeh je logičke obradbe ovoga predodžbenoga objekta taj, da su upravo sve biljege predodžbenoga objekta prenesene u subjekat kao stanja svijesti njegove: *predodžbeni objekat prestaje biti stvarni objekat.* Očito pak je porječno ovo dvoje: *predodžbeni objekat jest zbiljski, stvarni objekat,* što je njegovo neukidljivo svojstvo, i *predodžbeni objekat nije stvarni objekat.* Ako je Wundt postavio kao jedino jemstvo za objektivnost našega spoznanja apsolutnu istovetnost predodžbe i objekta u izvornom predodžbenom objektu, koji je zbiljski stvarni objekat, kakova objektivna vrijednost može konačno pripadati u Wundtovu sustavu svemu spoznanju našemu, kad se je ovo jedino jemstvo konačno otkrilo kao fikcija? Ta predodžbeni objekat nije stvarni objekat, u predodžbenom objektu zamjedbene spoznaje nema ništa objektivno, već je upravo sve čisto subjektivno.

Kad Wundt nadalje kaže, da nam je objekat u zamjedbi upravo tako *neposredno dan* kao realan, kao što i subjekat, onda to ne može značiti drugo, nego da ono, što mi u spoljašnjoj zamjedbi neposredno zamjećujemo, jesu upravo sami spoljašnji stvarni objekti, ali tomu je opet porječno, kad Wundt kaže, da mi možemo zamjećivati samo sebe, samo svoja subjektivna stanja. Jesu li pak zbilja jedino subjektivna stanja naše svijesti ono, što zamjećujemo, onda bi kod spoljašnje zamjedbe same predodžbe u nama zaista bile same sobom objekti naših zamjetaba, onda bi izvorni predodžbeni objekat bio u istinu predodžba i objekat u apsolutnom jedinstvu, ali onda bi sve, što spoznajemo, bili mi sami, naša svijest; onda bi sva naša zamjedbena spoznaja bila čisto subjektivna, čisto unutrašnja, nestalo bi u opće svake spoljašnje zamjedbe. Idealizam noetički, koji Wundt hoće da pobije, bio bi istinit sustav. Reći će Wundt, da zamjedbena spoznaja nije čisto subjektivna, jer predodžbeni objekat, ako i je prestao biti stvarni objekat, ipak je subjektivni simbol, koji nas upućuje na stvarni objekat. Što to znači, i kako se to može smjestiti u Wundtov sustav?

Predodžbeni objekat imao bi biti simbol zbiljskoga objekta. Taj simbol je svakako neka duševna tvorevina u našoj svijesti, i ako se kaže, da mi neposredno upravo taj simbol zamjećujemo, onda je taj simbol zaista i predodžba i objekat zajedno, a to sasvim odgovara mišljenju Wundtovu, ali onda mi ne zamjećujemo upravo nikako stvarnoga objekta, već taj ostaje našoj zamjedbi apsolutno nedohvatno *„biće o sebi — das Ding an sich“,* što Wundt toliko kori, dà, čemu se gotovo ruga u Kantovu sustavu. — Čemu je

Digitized by Google

Wundt tolikim trudom i tako uporno utvrđivao svoje osnovno načelo apsolutne istovetnosti predodžbe i objekta, da spase objektivnost našemu spoznanju i mimo pitanje: kako se predodžba podudara sa objektom, kad predodžbeni objekat nije stvarni objekat? Ali je simbol! Wundt kaže, da je simbol, ali takav, po kojemu mi ne spoznajemo upravo ništa od stvarnoga objekta, već jedino to, da ga ima — dakle pravi „Ding an sich". Pače u čitavom Wundtovom sustavu nema ni tračka jemstvu, da imade stvarnih objekata. Zajemčeni su nam samo predodžbeni objekti, i Wundt je pošao iz toga stajališta, da su upravo ovi predodžbeni objekti stvarni objekti spoznanja, a završio je time, da oni nijesu stvarni objekti, već bi nas imali samo putiti na stvarne objekte, ali čim, kako? Predodžbeni objekat i stvarni objekat moraju svakako biti dva različita bitka, dvije stvarnosti, jedna u svijesti našoj, a druga izvan nje. Kako pak može po Wundtovu sustavu stvarni objekat, koji u sebi i za sebe bivstvuje svojim bitkom i bivstvovanjem, u spoznanju postati predmet svijesti naše?

Gdje je izvor tolikih porječnosti? Bez sumnje u tom, što Wundt krivo shvata narav zamjedbene spoznaje: što zamjenjuje sredstvo sa svrhom.

Kad zamjećujemo kakav spoljašnji predmet, sve psihofizičko i čisto psihičko događanje je sredstvo, da se poluči svrha, spoznanje, zamjećivanje spoljašnjega predmeta, koji je jedini objekat zamjedbene spoznaje. Vanjski podražaj, koji je neko gibanje, pak psihofizičko zgađanje u našem živom organizmu, koje je i opet neko gibanje, imadu samo tu svrhu, da u svijesti našoj nastane spoznajni čin, duševno neko stanje, zvali ga predodžba, species expressa, duševni lik, ili upravo subjektivni simbol, svejedno je, ali sve to nije ono, što se neposredno — immediate et per se — spoznaje, nije objekat spoljašnje zamjedbene spoznaje, već je ono, čim se spoznaje, sredstvo je, kojim duša zahvata, dakako prema netvarnoj svojoj naravi netvarnim načinom spoljašnje tvarne predmete i tvarno zgađanje njihovo.

Po našem je dakle shvatanju svrha svemu osjetnomu spoznanju, od kojega se sastavlja naše spoljašnje iskustvo, da nas pouči o zbiljskim spoljašnjim predmetima i o zbiljskom spoljašnjem zgađanju: što i jest prvi i neposredni objekat spoljašnje zamjedbene spoznaje. Što pak mi tvarna svojstva, tvarna zgađanja spoljašnjih predmeta spoznajemo osjetnim, psihičkim činjenicama, kvalitetama, kao sredstvom, ne čini ništa. To je za prvo upravo nužno, jer

Digitized by Google

kako kažu skolastici: Quidquid cognoscitur, cognoscitur per modum cognoscentis, pa tako duša ne može nego netvarnim načinom spoznati tvarno zgađanje, i prema tomu smo već gore spomenuli, da je naličnost ili istovetnost između spoznaje i predmeta posebne vrste, da je samo analogična. Za drugo, tim ne trpi ni malo objektivnost naše zamjedbene spoznaje, jer između naših zamjetaba i spoljašnjega svijeta — kad su ispunjeni uvjeti od prirode određeni — vlada takova zakonost i naravna suvislost, da osjetne zamjedbe naše sasvim odgovaraju određenim fizičkim zgađanjima. Duša naša određena osjetima — recimo po Wundtu osjetnim simbolima — zamjećuje i spoznaje spoljašnja tvarna zgađanja tako istinito i izvjesno, kao da bi ih spoznavala u njihovoj objektivnoj tvarnoj naravi.[1]

3. Razumna spoznaja.

1. *Razum* definuje Wundt ovako: Svojstvo ili sposobnost misliti pojmovima predmete i njihove uzajmice. Ovo se djelovanje, kaže Wundt, može ticati *unutrašnjega i spoljašnjega iskustva.* Unutrašnjemu iskustvu pribrajaju se sve činjenice naše svijesti, dakle čuvstvovanje, htijenje i upravo sve osjetno zamjećivanje s obzirom na tvar i prostorno-vremeni lik predočaba. Spoljašnjemu pak iskustvu pripadaju samo objekti, *koje pomišljamo, da opstoje neovisno o našim predodžbama,* te se mogu samo pojmovno shvatiti.

Prema tomu je unutrašnje iskustvo *čisto zorno*, a spoljašnje *čisto pojmovno. Pojmovi*, koji se tiču unutrašnjega iskustva, jesu pojmovi *općeniti, kolektivni,* koji nam služe samo tomu, da konkretne činjenice neposredne zamjedbe razlikujemo, općenito označimo,ređamo; za poznavanje pak samih činjenica ne pomažu nam ni najmanje, već nam tuj može poslužiti jedino analiza samih konkretnih činjenica. Nasuprot za spoznanje objekata (za objektivnu spoznaju) vrijede nam predodžbe samo kao zorni znakovi predmeta nedohvatna zornoj spoznaji, već samo pojmovnoj. Zato su pojmovi spoljašnjega iskustva prije svega *pojedinački* ili *osebiti* pojmovi, koji hoće da odrede pojedinačku činjenicu prema svojstvenim razlikama i uzajmicama njezinima s drugim činjenicama.

Dakako da se za ovu svrhu upotrebljavaju i općeniti pojmovi, ali samo za to, da shvatimo samu činjenicu prema njezinoj indivi-

[1] Isp. Gutberlet. Psychologie. II. Aufl. Münster 1890. S. 76.

Digitized by Google

dualnoj naravi, pa tako križanjem općenitih pojmova stvorimo pojedinački pojam. Općeniti pojmovi, što ih upotrebljavamo za spoljašnje iskustvo, stoje tako prema pojedinačkim pojmovima, kao u unutrašnjem iskustvu što stoje općeniti pojmovi prema pojedinačkim činjenicama neposredne zorne zamjedbe.

Prema ovomu shvatanju ističe Wundt, kako su različite zadaće u istraživanju unutrašnjega i spoljašnjega iskustva. U spoljašnjem su iskustvu posljednji predmeti istraživanja *pojmovi,* za koje vrijede predodžbe samo kao znakovi, u unutrašnjem pak *zorovi, neposredne zamjedbe.* Poradi toga su na stajalištu razumne spoznaje unutrašnje i spoljašnje iskustvo dva različita svijeta, koji doduše stoje u uzajmici, jer predodžba osim svoga subjektivnoga znamenovanja imade i vrijednost objektivnoga simbola, ali se poradi sasvim različitoga sadržaja ne može nikada jedan svesti na drugi.

U oba ova područja spoznanja služi se razum onim pomagalima, u kojima se od početka očituje njegova bit: *zakonima mišljenja.* Ovi su zakoni *zorni* zakoni, jer se obistinjuju svuda u predodžbama, ali su i *pojmovni,* jer ih neposredna zamjedba ne može nigda predočiti u adekvatnom obliku, već uvijek nastaju tek abstrakcijama ili samovoljnim misaonim uzajmicama između objekata, koji su u zoru razlučeni. Ovo vrijedi toliko za načelo istovetnosti i porječnosti, koliko i za načelo razložnosti ili za uzajmicu ovisnosti.

Poradi toga, što zakone mišljenja ne nalazimo nigdje u neposrednoj zamjedbi predočene u adekvatnom obliku, biva, da što se više udaljuju predmeti i činjenice zamjedbe od pretpostava mišljenja, to je više prisiljeno mišljenje, da stvara samovoljne zorne slike, koje bolje odgovaraju njegovoj upotrebi, nego neposredne činjenice zamjedbe. U tom stoji prednost simboličkoga predočavanja pojmova. Ovakovi su simboli riječi govora i drugi znakovi pojmova, kao što su n. pr. matematički znakovi.

Služeći se razumna spoznaja ovakovim simbolizovanjem, može ona apstrahovanjem stvarati takove pojmove, kojima se shvata samo neka strana zbiljnosti, da je zasebice razmotri prema svima pojedinima svojstvima i uzajmicama njezinima. Ovako zasebice analizovane pojmove može mišljenje ili opet međusobno spojiti, ili k pređašnjim pretpostavama po malo nadodavati nove, određenije. Oba ova puta vode od samo pomišljene stvarnosti do spoznanja zbiljske stvarnosti, a da se ona ipak nikada potpuno ne polući. Shvatanje zbiljnosti pojmovima u dva je smjera beskonačna, nikada ne iscrpljiva zadaća. Zbiljnost je za naše spoznanje zadaća

Digitized by Google

intenzivno neograničena, jer naš razum, budući da je svima zakonima mišljenja vezan na apstrahovanje, ne može nikada iscrpsti svega sadržaja zbiljnosti. Budući pak da je naše mišljenje sposobno upotrebom samovoljne idealne simbolike obuhvatiti sve vrste zbiljnosti, moguće na osnovu zakonâ mišljenja i njihovih zornih uvjeta bez obzira na to, da li ona opstoji ili ne, a ova moguća zbiljnost nadmašuje sve granice, to se otvara razumnoj spoznaji druga, *ekstenzivno neograničena* zadaća. Kad dakle ne možemo zbiljnosti nikojim pojmom iscrpljivo odrediti, ostaje zapravo sve naše mišljenje uvijek u području mogućnosti, jer nam svaki idealni simbol, ticao se on postojeće zbiljnosti ili se ne ticao, predočuje samo nešto moguće. Poradi toga je upravo nužno pomagalo za svaku razumnu spoznaju *hipotez* t. j. stvaranje neke pretpostave o biti i spoju određene činjenice zora — i sa stvaranjem hipoteza završuje se sva razumna spoznaja.

Wundt sam izriče bojazan, da bi se prema tomu činilo, kao da je sve naše spoznanje osnovano na vrlo klimavom tlu. Čini se dapače, da nam je stalno zajemčena samo spoznaja neposrednih činjenica unutrašnjega iskustva, a spoljašnjega samo toliko, koliko imademo pravo objektivnu zamjedbu smatrati podjedno znakom zbiljnosti različite od subjekta.

Protiv skepticizma, kojemu bi mogli voditi svakojaki samovoljni i neosnovani hipotezi empiričkih znanosti, ističe Wundt, kako su se ovim putem već polučili neosporivi uspjesi, ali dodaje, da sve to ne dotječe za teoriju spoznaje, dok se ne odrede *logički* razlozi, koji ograničuju samovoljno stvaranje hipoteza. On vrlo oštroumno izvodi dva ovakova načela. *Prvo* zahtijeva, da sve naše empiričko spoznanje imade odgovarati zakonu *neporječne suvislosti* ukupnoga iskustvenoga sadržaja. Prema ovomu zakonu sve već ustaljene spoznaje određuju smjer za tvorbu hipoteza s obzirom na druge činjenice, te se ovaj zakon može zvati *postulat spoljašnjega* ispravljanja. Kaže *drugo*, da je hipotetičko dopunjanje i ispravljanje neposrednoga iskustvenoga sadržaja samo toliko opravdano, koliko ga traže porječnosti neposredne zamjedbe. Ovo se načelo može zvati *postulat unutrašnjega omeđašenja hipoteza.*

Jesu li pak sama ova načela osnovana? Jedino, što ovdje odlučuje, mogu biti sämo zakoni mišljenja, a ovdje osobito i jedino *načelo razložnosti*, koje se uvijek tiče suvislosti predmeta, koji stoje u uzajmici ovisnosti.

Digitized by Google

Ovu suvislost predmeta možemo shvatiti uže ili šire, ali napokon sama suvislost nalazi svoju među jedino u međama svih naših zamjetaba i pojmova. Za to mi, premda možemo još uvijek samovoljno odrediti sad uži sad širi opseg za međusobne uzajmice pomišljenih objekata, moramo sve ove uže obsege suvislosti, koje smo načinili u povodu posebnih iskustva, smatrati čestima jedinstvene suvislosti svih zorova i pojmova. Prema tomu je posljednja zadaća našega spoznanja naći ovu općenitu suvislost, ili joj se dajbudi, budući da su moguća iskustva beskonačna, beskonačnim napredovanjem približavati.

Zakon spajanja po načelu razložnosti i posljedičnosti postaje ovako za razumnu spoznaju *zakon spajanja ukupnih dijelova spoznajnoga sadržaja,* ili *zakon neporječnoga spajanja zbiljnosti.*

Kad je osjetna spoznaja u porječnosti neposrednih činjenica zamjedbe nalazila raznolike pobude za ispravljanje izvornih zamjetaba, stajala je već i ona pod utjecanjem ovoga načela, koje i imade svoju podlogu u zoru. Ali tek razumnoj je spoznaji moguća načelna provedba ovoga načela. Postulat spajanja ukupnih dijelova spoznajnoga sadržaja već pretječe iskustvo, ali kako on potječe iz prvotnoga djelovanja mišljenja oko najjednostavnijih zorova, tako ga odsele sveudilj prati i potvrđuje iskustvo.

Probleme, koji nas nukaju na ovakovu obradbu iskustva, možemo skupiti u tri glavne zadaće: istraživanje *spoznajnih oblika* mogućih prema zakonima mišljenja, što je zadaća *matematike;* obradba *objektivnih predočaba,* da se poluči neporječan sustav *objektivne, posredne ili pojmovne spoznaje,* a to pripada u *prirodnu nauku;* obradba ukupnoga sadržaja svijesti, da se poluči neporječna sustavna suvislost *subjektivne, neposredne, zorne spoznaje,* za čim ide dušoslovlje.

2. Vidjeli smo, da se po Wundtovu noetičkom sustavu sva zorna, zamjedbena spoznaja tiče samo naših unutrašnjih stanja, da mi spoljašnjih objekata ne možemo zamjećivati, već ih možemo samo pojmovno shvatati, što se postizava u razumnoj spoznaji. Budući dakle da objektivna vrijednost našega spoznanja s obzirom na spoljašnji svijet pripada samo pojmovnoj spoznaji, primakli smo se glavnomu i najbitnijemu dijelu Wundtove noetike. Ispitajmo dakle u glavnim crtama izloženu nauku Wundtovu o razumnoj spoznaji, ali i opet samo s toga stajališta, da vidimo, kako je zajemčena objektivnost spoznanja našega.

Digitized by Google

Pojmovima, kaže Wundt, obrađuje razumna spoznaja unutrašnje i spoljašnje iskustvo. Ovo jedno i drugo iskustvo nije isprvično razlučeno, jer predodžbenim objektima pripada svojstvo „biti objekat“ upravo tako neposredno kaošto i svaka druga biljega njihova. Razlučivanje jednoga i drugoga oblika iskustva začinje se, kad se je začela lučiti čuvstvena i predodžbena strana zamjedbe, a dovršuje se, kad se je osjet zajedno sa zornim prostorno-vremenim likom, kad se je dakle čitav predodžbeni objekat prenesao u subjekat, koji spoznaje, tako da objekat, koji pomišljamo kao neovisan o subjektu, može mišljenje samo pojmovima shvatiti. Ovako tek prima unutrašnje i spoljašnje iskustvo one biljege, kojima se odsele logički razlikuju tako, da je unutrašnje iskustvo čisto zorno, a spoljašnje čisto pojmovno.

Za spoznanje objekata mogu nam zorovi poslužiti samo tomu, da pojmovna određenja o objektima dobiju za porabu mišljenja prikladan oblik. Predodžbe služe nam u objektivnoj spoznaji samo kao zorni znakovi predmeta nedohvatna zornoj, već samo pojmovnoj spoznaji. Tomu sasvim obratno jesu činjenice unutrašnjega iskustva uvijek samo zorovi, kojima bitno pripadaju i spoljašnjemu iskustvu pribrojene predodžbe, koliko su samo predodžbe, a nijesu obrađene u pojmove.

Jer su prema tomu u unutrašnjega iskustva *zorovi*, a u spoljašnjega iskustva *pojmovi* zadnji predmeti istraživanja, ostaje na stajalištu razumne spoznaje sasvim nemoguć prijelaz iz jednoga područja u drugo, koliko nas god upućuje na zajedničku podlogu činjenica, da je izvorni predodžbeni objekat ishodište jedne i druge vrste spoznaje. Svaki pokušaj, da se premosti ovaj jaz, mora ostati bezuspješan za pomagala razumne spoznaje; jer ova spoznaja upravo predpostavlja razliku između zora i pojma, u povodu koje je razlike pukao onaj jaz. Na ovom dakle stajalištu ostaju unutrašnje i spoljašnje iskustvo dva različita svijeta, koja doduše stoje u uzajmici, jer predodžbe osim svojega subjektivnoga znamenovanje imadu i vrijednost objektivnoga simbola; ali se poradi sasvim različitoga sadržaja njihova ne može jedan nikada svesti na drugi.

Sve ovo tumačenje Wundtovo, kako je u jednu ruku oprečno svakomu iskustvu, tako je u drugu ruku u sebi porječno, a povrh toga ne jemči nikako za objektivnost spoznanja našega.

Unutrašnjemu iskustvu pripadaju bezuvjetno po općenitom shvatanju sve one činjenice, što ih neposredno zamjećujemo i shvatamo kao naše unutrašnje duševne doživljaje, kao stanja svijesti naše.

Digitized by Google

Ovomu unutrašnjemu iskustvu pribraja sav rod ljudski razna čuvstva, svakojake prićute, čine volje, pa i sama predočavanja, koliko su svijesni spoznajni čini, a Wundt k tomu pridaje još i same predodžbene objekte, dakle sve ono, što zamjećujemo spoljašnjom zamjedbom i to s obzirom na tvar i lik. — Odgovara li ovakovo shvatanje unutrašnjega iskustva zbilja iskustvu? Imade li ikoji stupanj, ne ćemo reći samosvijesnoga čovječjega spoznanja, već svijesnoga spoznanja u djeteta ili životinje, da bi se spoljašnji predodžbeni objekti javljali svijesti kao njezina unutrašnja subjektivna stanja? Tko je ikada n. pr. ovaj crveni, teški, tvrdi, obli itd., predmet, što ga upravo zamjećuje, držao za unutrašnje stanje svijesti svoje? Spoljašnji predmeti, što ih zamjećujemo spoljašnjom zamjedbom, nameću se našoj svijesti tako neodoljivom silom kao spoljašnji, da ih mi nikada ne shvatamo kao stanja svijesti naše. — Pa to i Wundt izrijekom veli u svojoj „*Logici*“.[1] Ovako već

[1] Navodimo ovo mjesto, jer ćemo iz njega jasno razabrati, kuda vodi, kad se rabe izrazi, a da im značenje nije točno određeno. Wundt kaže: „Jeder subjective Zustand unseres Bewusstseins, ein Gefühl oder eine Willensregung ebensogut wie ein Vorstellungsact, ist als solcher Gegenstand unserer inneren Wahrnehmung“. Ovo je sasvim istinito, ako se pod „Vorstellungsact“ razumijeva ono, što se obično ovim imenom označuje, naime samo predočavanje, kojega smo doista svijesni kao našega djelovanja. Sad nastavlja: „Als äussere Wahrnehmungen gelten uns dagegen nur die *Vorstellungen*, denen wir, wie schon der Name dies andeutet, unmittelbar eine von unserem eigenem Sein verschiedene gegenständliche Existenz anweisen“. Što da mislimo ovdje pod izrazom „*die Vorstellungen*“? Prema općenito prihvaćenoj upotrebi ovoga izraza znači „die Vorstellung“ neka duševna slika; ona stoji prema „*Vorstellungsactu*“ kao djelo ili čin što stoji prema djelovanju; a jer se ovdje radi o immanentnom djelovanju, razlikuju se *Vorstellung i Vortellungsact* doista samo logički t. j. jesu jedno isto duševno stanje naše svijesti. U ovom pak slučaju ne vrijede nam nikada same predodžbe kao spoljašnje zamjedbe, niti mi njima ikada posredno ili neposredno dosuđujemo od našega bitka različito vlastito stvarno bivstvovanje, već one kao stanja naše svijesti pripadaju našemu bitku. Drugačije bi bilo, da je Wundt ovdje stavio mjesto „*Vorstellungen*“ „*Vorstellungsobjecte*“. Onda bi rečenica bila opet sasvim istinita, samo što bi „*Vorstellungsobject*“ morao značiti ono, što u općenitoj upotrebi zbilja znači. Dalje veli: „Da wir die objective (= äussere) Wahrnehmung gar nicht unmittelbar zugleich als subjectiven Zustand unseres Bewusstsseins auffassen, so ist ursprünglich *die Vorstellung des Gegenstandes* eins mit dem Gegenstande selber; erst eine nachträgliche Reflexion unterscheidet diesen von seinem subjectiven Bilde und trennt so das ursprünglich einheitliche Vorstellungsobject in zwei Bestandtheile:

Digitized by Google

sama Wundtova podjelba iskustva u unutrašnje i spoljašnje, po kojoj bi unutrašnjemu iskustvu imalo pripadati i sve ono, što zamjećujemo spoljašnjom zamjedbom, stoji u sasvim očitoj opreci sa samim iskustvom. Kad bi pak unutrašnjemu iskustvu doista pripadalo sve ono, što mu Wundt dosuđuje, što je onda spoljašnje iskustvo i kakav mu je predmet? Iskustvom zove sav svijet neposredno vlastito zamjećivanje. Wundt pak hoće, da se sve zamjećivanje tiče i može ticati jedino subjekta sama t. j. subjektivnih stanja svijesti njegove. Čega se onda tiče spoljašnje iskustvo? Wundt kaže, da se tiče nekakovih objekata, koje samo pomišljamo, koje samo predpostavljamo kao spoljašnje, kao takove, koji imadu od našega bitka različit vlastiti stvarni bitak i bistvovanje, a kojih ne možemo nikad i nikako neposredno zamjetiti. Kako se može zvati iskustvom ono, što mi samo predpostavljamo, samo pomišljamo, a ne možemo nikad i nikako neposredno spoznati? — Tu se je Wundt opet udaljio od općenito prihvaćenoga običaja u govoru. A zašto? Čini se samo zato, da prikrije prijelaz iz

---

das *Object* und die *Vorstellung*. Erst nach dem sich diese Trennung vollzogen hat, kann von Vorstellungen die Rede sein, denen keine Objecte entsprechen, und kann die Frage entstehen, ob die Vorstellung und das zu ihr gehörige Object einander gleichen oder von einander verschieden sind". Kad bi Wundt opet ovdje bio mjesto „*die Vorstellung des Gegenstandes*" rekao „*das Vorstellungsobject*", onda bi Vorstellungsobject ne samo isprvično bio, već bi i sveudilj ostao isto, što je sam predmet, dok predodžba o predmetu nije nikada ni na kojem stupnju svijesti jedno isto s predmetom, kojega se tiče; pa ni onda, kad sebi predočujem kakav predmet, koji zbilja ne opstoji. Bez refleksije ili prije refleksije zamjećuje svijesno biće neposredno i direktno sâm predmet i ne znajući za svoju predodžbu kao takovu. Kad se je već javila samosvijest, kad već znademo reći: ja zamjećujem n. pr. ovaj kamen, ja imadem u sebi predodžbu t. j. netvarni duševni lik kamena, koji opstoji izvan moje svijesti svojim fizičkim tvarnim bitkom, onda ovim reflektujućim spoznanjem spoznajem sebe kao sebe, svoju predodžbu kao subjektivno stanje svoje, kao spoznajni čin svoj, i predmet sam. Ovakovoga reflektovanja dakako nema ni u životinje ni u djece, dok nemaju samosvijesti, pa ipak i životinje i djeca, dok nemaju samosvijesti, dajbudi na razvijenijem stupnju svijesti, ali svakako vrlo rano, zamjećuju direktno spoljašnje predmete: i za njih je „Vorstellungsobject" i „Gegenstand" jedno isto, a „Vorstellung" nikada. Refleksija ne ruši jedinstvo predodžbenoga objekta, već dovodi u svijest spoznaju samoga svoga spoznajnoga čina i njegova djela naime predodžbe, i onda se zaista može svakojakim istraživanjem ispitivati, kako stoji predodžba prema objektu.

Digitized by Google

subjektivnosti u objektivnost, što mu i I. Volkelt zgodno predbacuje.[1]

Ali pustimo, neka Wundt spoznanje transsubjektivnih objekata zove *spoljašnje iskustvo*, premda to spoznanje po njegovu shvatanju nije nikakovo neposredno zamjećivanje spoljašnjih predmeta, dakle niti iskustvo prema općenito prihvaćenom shvatanju, pa da vidimo, kakovo je ovo spoznanje?

Wundt je, kako znademo, postavio kao osnovno načelo cijele svoje noetike, da je izvorni predodžbeni objekat, koji je jošte nerazlučeno i predodžba i objekat, jedina izvorna iskustvena činjenica, iz koje se razvija sve daljnije znanje naše: ovo dapače i nije drugo, nego logička obradba one činjenice. Upravo poradi toga tvrdi on i ovdje, da se unutrašnje i spoljašnje iskustvo izvorno ne razlikuju, već se tek kašnje u logičkoj obradbi ovoga jedinstvenoga predodžbenoga objekta dobivaju one biljege, po kojima se odsele *logički* razlikuju. Znajući pak kakovo znamenovanje i kakovu vrijednost dosuđuje Wundt ovakovomu *logičnomu* razlikovanju, trebalo bi prema njegovu mišljenju reći, da unutrašnje i spoljašnje iskustvo zapravo jest i ostaje samo sobom jedno isto, a mi ga samo mišljenjem razlikujemo. Pa ipak kaže Wundt ovdje, da je izmedju unutrašnjega i spoljašnjega iskustva nepremostiv jaz; da su to dva različita svijeta, koji se poradi različitoga sadržaja svoga na stajalištu razumne spoznaje i s njezinim pomagalima ne mogu svesti jedan na drugi.

Kojima se dakle biljegama razlikuju? Unutrašnje je iskustvo *čisto zorno*, a spoljašnje *čisto pojmovno*. Samo unutrašnja stanja svijesti naše možemo spoznati zornom ili zamjedbenom spoznajom, a spoljašnje predmete samo pojmovima. Zorovi dakle, zamjedbe, predodžbe tiču se samo naših zbiljskih unutrašnjih stanja, a s obzirom na spoznanje spoljašnjih objekata, služe nam samo tomu, da pojmovna određenja o objektima dobiju za porabu mišljenja prikladan oblik.

Sjetimo se ponajprije, što su pojmovi po Wundtovoj nauci. Mišljenje je po Wundtu uvijek uzajmičenje t. j. suđenje, koje je jedna nerazdjeljiva činitba mišljenja. Ipak možemo u ovakovoj mišljenjem načinjenoj uzajmici t. j. u sudu logički apstrahovati i razlikovati česti, i upravo ove samo logički razlikovane česti suda jesu pojmovi. Pojam prema tomu nije izvorno samostalan mišljeni

[1] N. n. mj. str. 276.

Digitized by Google

sadržaj, nije nikakova osebita i od predodžbe bitno različita psihička tvorevina, već je tvor apstrakcije iz tôka zbiljskoga mišljenja t. j. uzajmičenja, i upravo ove uzajmice, u kojima stoji pojam s drugim pojmovima u sudu, davaju mu značaj pojma i razlikuju ga od ostalih predočaba.[1]

Iskušajmo ovo na konkretnom primjeru, koji Wundt sam navodi. „Ako pojam vode u kemijskom smislu označimo, da je slučenina od dvije jedinice kolikoće vode i jedne kisika, to su sva počela ovoga pojma: kisik, vodik, jedinica kolikoće i brojevi jedan i dva — pojmovi, a nijesu zorovi. Ove pojmove, kako i sve druge doduše zastupaju odredjeni zorovi, ali plinovi: vodik, kisik, što ih osjetno zamjećujemo, ne čine sadržaj ovoga fizičko-kemijskim istraživanjem određenoga pojma, kao što ga ne čini ni zamjedbeni (t. j. zorni) lik vode. Nasuprot se ovdje svuda predodžbe smatraju samo kao zorni znakovi za predmet dohvatan samo pojmovnoj obradbi, a nipošto zoru, upravo u opreci sa činjenicama unutrašnjega iskustva, kojemu bitno pripadaju i spoljašnjemu iskustvu pribrojene predodžbe, koliko su samo predožbe, a nijesu obrađene u pojmove".

Nesumnjiva je istina, da su sva počela navedene definicije pojma vode zaista opet pojmovi. Pojam „slučenina" je viši, rodni pojam, koji se pobliže određuje pojmovima, što smo ih našli kemijskom analizom, pa smo ovako shvatili bit vode; a shvatili smo je pojmom općenitim. Kad smo naime pojmom shvatili vodu kao slučeninu HO_2, onda je formalni predmet ovoga pojma zaista bitno različit od formalnoga predmeta predodžbe i zamjetbe o vodi, premda je materijalni predmet jedan isti. Kad naime zamjećujemo vodu, onda zamjećujemo njezine nama upravo sada nazočne sasvim individualno određene osjetne kvalitete, jer je ovako individualno određena i svaka reprodukovana osjetna predodžba o vodi. Jesmo li pak apstrakcijom razuma stvorili pojam „voda", stvorili smo novu, od osjetne predodžbe bitno različitu psihičku tvorevinu, stvorili smo pojam općenit, jer smo — da li pravo ili ne, drugo je pitanje — shvatili bit vode uopće. Razum je htio da shvati ono (intentio intellecta), što čini vodu vodom: i ovu, što je upravo zamjećujem, i svaku drugu, gdje god je ima, ne gledeći na njezina individualno određena svojstva: da li je ima puno ili malo, da li je topla ili hladna itd. Što mi ovako općenitim pojmom shvatamo i upravo

[1] Ispr. Logik. I. 49., 95. i sl.

Digitized by Google

nazočnu vodu, dolazi od refleksije razuma na nazočnu osjetnu zamjedbu istoga materijalnoga predmeta.[1]

Prema ovomu je dakle shvatanju jedan isti spoljašnji predmet, koji spoznajemo i zamjedbom i pojmom, samo je način spoznanja bitno različit. Pa kao što ono, što zamjedbom neposredno i direktno spoznajemo — dakle objekat zamjetbe — nijesu nipošto unutrašnja stanja naše svijesti, već su ova samo sredstvo, kojim spoznajemo direktno sam spoljašnji predmet, tako i objekat pojmovne spoznaje nijesu psihičke tvorevine u našoj svijesti, već je upravo bit onoga istoga objekta, koji smo zamjedbom spoznali.

A kako Wundt? Budući da je on zabacio teoriju o apstrakciji, pojam i predodžba više se bitno ne razlikuju, već upravo same predodžbe postaju pojmovi, kad smo apercepcijom u tôku mišljenja t. j. u suđenju osamili i shvatili samo neka počela pojedinačke predodžbe, koja obuhvata sav zamjećeni sadržaj. Kad dakle Wundt kaže, da plinovi: vodik i kisik, što ih osjetno zamjećujemo, ne čine sadržaj fizičko-kemijskim istraživanjem određenoga pojma vode, kao što ga ne čini ni zamjedbeni t. j. zorni lik vode, onda to prema Wundtovu shvatanju ne može značiti drugo, nego da smo mišljenjem apercipovali samo neka počela predodžbe kisika, vodika i vode, a izostavili koješta iz ukupne zamjedbe. Cijela zorna predodžba nazočnoga kisika, vodika, vode, bitno pripada našemu unutrašnjemu iskustvu, t. j. svakom od njih spoznajemo samo subjektivna stanja svijesti naše, a kad smo apercipovali samo neka počela istih ovih predočaba i mišljenjem ih sastavili u sud, onda se rađa spoljašnje iskustvo, onda pojmom shvatamo zbiljsku spoljašnju vodu, kisik i vodik. I ovakovim načinom hoće Wundt da spase objektivnu vrijednost našemu spoznanju s obzirom na spoljašnji svijet!

Kad su Wundta noetička načela njegova dotle dovela, da je cio predočbeni objekat i s obzirom na tvar i s obzirom na lik prenesao u subjekat tako, da sve ono, što mi zamjećujemo, sebi predočavamo, nije drugo nego subjektivno stanje svijesti naše; kad je prema tomu predodžbeni objekat prestao biti stvarni ili zbiljski objekat; kad sve daljnije opažanje naše nije drugo nego logička obradba ovoga predodžbenoga objekta; kad povrh toga ova pojmovna obradba nije drugo nego apercipovanje i uzajmičenje samo nekih elemenata samih predočaba: nije li onda moralo u subjektu utonuti sve spoznanje naše! Ta sam je Wundt, tumačeći osnovna

[1] Vidi Gutberlet. Psychologie. 159.—160.

Digitized by Google

načela svoje noetike tako uporno zagovarao, da predodžbenomu objektu bitno pripada biljega „biti objekat“ samo zato, da spase objektivnost spoznanju našemu. Dä, jedino jemstvo za objektivnost našega spoznanja može nam pružiti apsolutna istovetnost predodžbe i objekta u izvornom predodžbenom objektu. „Jer, veli on, ako se iz predodžbenoga objekta ukloni pripadajuća njemu biljega ‚biti objekat‘, onda se ne dade nikad više uspostaviti objektivnost našega mišljenja. — Razorena zbiljnost ne dade se nikad više stvoriti s pomoću samoga mišljenja“. Kako je pak sada Wundt najedanput došao do toga, da od samih subjektivnih elemenata stvara objektivnu zbiljnost? Zašto nije pokazao onu ljuljačku, kojom se je prebacio iz subjektivnosti u zbiljski spoljašnji svijet?

Kad bi Wundt bio ostao dosljedan svojim noetičkim načelima, što on na sreću nije ostao, morao bi bio završiti s noetičkim idealizmom. Onda se razumna spoznaja više ne bi mogla baviti s prirodnim naukama, onda napose ne bi bila moguća ni psihofizika kao realna znanost — a ona je ipak glavno područje Wundtova istraživanja, u kojem je području on toliko privrijedio realnoj znanosti — već bi jedina znanost bila psihologija, pa i ova bi bila samo fenomenalna.

Wundt je dakle i protiv svojih noetičkih načela ostao realist, a kako lijepo znade on raspravljati upravo i teoretička pitanja, kad ih raspravlja kao realist! To je on osobito i ovdje zasvjedočio krasnim raspravljanjem o hipotezu i njegovoj upotrebi, u kojem je raspravljanju toliko lijepa i istinita napisao; a tako on radi svuda, gdje nema natruhe, koja potječe iz njegovih noetičkih načela.

4. Umna spoznaja.

1. Već na stupnju razumne spoznaje sastavlja matematika na osnovu likovnih pojmovnih sustava, nađenih u unutrašnjem i spoljašnjem iskustvu takove *idealne, transcendentne* pojmovne *likovne* sustave, koji su mogući prema zakonima mišljenja, pa se ipak ne nalaze nigdje u zbiljskom iskustvu. Ako je moguće duhu čovječjemu, da na osnovu zakona mišljenja sastavi ovakove transcendentne sustave i o *mogućim stvarnostima*, kojih ne nalazi ni u kojem zbiljskom iskustvu, nastaje pitanje, koliko se mogu upotrebiti ovakovi transcendentni pojmovni sustavi, da dopune one sustave iskustvene spoznaje, što ih razum sastavlja bilo pojmovnom analizom

Digitized by Google

objektivnih predočaba, bilo egzaktnim opisivanjem i spajanjem činjenica subjektivne svijesti?

Ovo pitanje ne nameće nam samo *mogućnost* ovakovih transcendentnih tvorba, već nam ga jamačno isto toliko nameće i *potreba* idealne dopune, koju realna spoznaja pobuđuje, a ne može joj udovoljiti. Načelo razložnosti goni nas, da sve više i više proširujemo suvislost objektivnih i subjektivnih spoznaja. Ovako nas ovo načelo dovodi do ideje o jednoj jedinoj pojmovnoj svezi, koja obuhvata ukupnost (Totalität) svih mogućih spoljašnjih iskustva, i opet do zorne jednote svijesti, koja obuhvata sve unutrašnje zamjedbe. Ove se ideje same sobom ne mogu nikad predočiti u realnom pojmovnom ili zornom sustavu, jer se ni spoljašnje ni unutrašnje iskustvo, koje nas je potaklo na tvorbu ovakovih ideja, ne može nikada zazbilja dovršiti. Ista potreba i nagon za spoznajom, koji nas je doveo do ova dva u sebi završena idealna sustava ukupnoga objektivnoga i subjektivnoga iskustvenoga sadržaja, goni nas i dalje, da napokon oba ova sustava svedemo prema načelu razložnosti na jedan jedini sustav. Ovaj zahtjev podupire već samo iskustvo, jer nam svuda pokazuje ovisnost mislećega subjekta o spoljašnjem svijetu i djelovanje njegovo na spoljašnji svijet.

Pripada li kakova spoznajna vrijednost ovakovim transcendentnim, idealnim pojmovnim sustavima?

Obradba ovih pitanja sama sobom ne nadmašuje naše spoznaje. Glasio uspjeh kako mu drago, cijelo istraživanje treba da se obavi po općenitim načelima mišljenja i spoznanja. *Ali ova pitanja leže svakako onkraj međa razumne spoznaje.* Razumna spoznaja ređa ukupno spoljašnje i unutrašnje zbiljsko iskustvo, te uvijek ide za tim, da poluči neporječnu svezu činjenica; ona hoće samo to, da *istumači* empirički danu svezu činjenica našega iskustva; bilo da ide za ovom svrhom egzaktnom analizom neposrednih činjenica zamjedbe, kako to biva u psihologijskoj spoznaji, bilo da joj zato trebaju pomoćni pojmovi više ili manje hipotetičkoga značaja, kako to biva u prirodnim znanostima. Tvorba pak ovih transcendentnih pojmovnih sustava ne ide za tim, da istumači činjenice zamjedbe prema njihovoj empiričkoj svezi, već ona hoće, da *dopuni* sámo iskustvo u svrhu, da zadovolji potrebu uma za jedinstvenošću. Da označi različnost ovih dopuna uma od hipotetičkih pojmovnih tvorba razuma, zove ih Wundt po primjeru Kantovu „*ideje*“. Umna dakle spoznaja ima tu zadaću, da ispita opravdanost ovih umnih ideja i pokaže logičko podrijetlo glavnih oblika njihovih.

Digitized by Google

Wundt hvali Kanta, što je osnovni problem stare metafizike sveo na tri pitanja: o ukupnosti prirode, o apsolutnoj jednoti subjekta, koji misli, i o posljednjem razlogu svega mišljenja i bitka uopće; hvali ga, što je ova pitanja jasno odredio, i još više poradi toga, što je upozorio, da se odgovor na ova pitanja ne smije pobrkati sa zadaćama iskustvene spoznaje, kako je to činila dotadašnja metafizika, pa dosljedno tome nije kritički ispitala uvjete, kojim se moraju podvrći svi pokušaji ovakove transcendentne dopune. Ali on prigovara Kantu, da nije ovim pitanjima dosudio pravo mjesto, niti ih je pravo riješio. Evo, kako Wundt tumači opće logičke osnove ovih transcendentnih dopuna. Samo jedan imade opći zakon mišljenja, po kojem je moguće segnuti preko faktičnoga iskustvenoga sadržaja t. j. zakon spajanja naših pojmova po načelu razložnosti i posljedičnosti. Ako naime načelo razložnosti, kako to zahtijeva njegov značaj kao uopće valjanoga zakona mišljenja, imade vrijediti za svaki pojedini sadržaj mišljenja, onda misaono dopunjanje preko međa zbiljskoga iskustva postaje upravo nužno. Naše je zbiljsko iskustvo uvijek omeđeno; omeđen je dakle i niz posljedica i razloga, doklegod spajamo samo zbiljska iskustva. Budući pak da se imade načelo razložnosti protegnuti i na sva moguća iskustva a ne samo na zbiljska, postaje onaj niz neomeđen; jer naše mišljenje mora za svaki prvi i posljednji član iskustva tražiti pripadan član izvan iskustva. Dakako da se zbiljnosti ovako dodana idealna dopuna može pretvoriti u zbiljsku, iskustvenu; ali se tada samo odmiče prijelazna točka iz zbiljskoga iskustva u idealnu dopunu, a nikad se ne odstranjuje. Dà, upravo ovaj sveudiljni razvoj prijelaza iz samo mogućih doživljaja u zbiljske, u kojem se svaka polučena međa opet prekoračuje, čini, da um postaje svijestan sebe, kao mišljenja, koje teži u beskonačnost. Moglo bi se u neku ruku reći, da sâm um ovako tek nastaje. U ovom je smislu spoznaja opće valjanosti načela razložnosti rodište samoga uma.

Budući pak da uzajmica razloga i posljedice pretpostavlja raščlambu cjelote u njezine česti, spaja se s idejom beskonačnoga niza ideja beskonačne ukupnosti (Totalität) svega bitka, u kojoj se ovaj niz pomišlja završen, premda se pojedinim odredbama ne može nikada završiti. Spoznanje, da su ove obje ideje najtješnje svezane, nametnulo se neodoljivom naravnom snagom svemu istraživanju o sadržaju transcendentnih ideja, premda nam ostaje to više sakriveno, kakav je ovaj vez, što su pojmovi obiju beskonačnosti bitno različiti. Na nekom bi se stupnju razmatranja dapače činilo, da je

Digitized by Google

beskonačan razvoj preko svake međe i završena ukupnost svega bitka nešto porječno. Pa ipak jedna beskonačnost ne bi bila moguća bez druge, jer upravo spajanje članova nekoga niza, dakle i svaki razvoj u tom nizu pretpostavlja uzajmicu ovisnosti članova, dosljedno i njihovu uzajmicu s cjelotom, u kojoj su svi članovi sadržani.

Za ovakav beskonačan razvoj pruža nam jasan primjer matematika. I ona začinje s iskustvom. Ona stvara pojmove o brojevima, prostornim likovima, uzajmicama količine apstrakcijama načinjenima o iskustvenim predmetima. Ali matematika je svuda gonjena preko međa iskustva, te razvija pojmove sve dotle, doklegod joj to dopušta unutrašnja dosljednost matematičkoga mišljenja sasvim neovisno o spoljašnjoj potvrdi. Ovako ona razvija pojmove o brojevima, količinama i funkcijama, koji se ne dadu upotrebiti za brojenje predmeta osjetnoga svijeta, ni za zbiljske nizove mnoštva predmetâ, ni za uzajmice zbiljske ovisnosti. Za ovakove pojmovne tvorbe, koje idejalno dopunjuju zorove, crpa i ovdje mišljenje svoju snagu jedino iz spajanja po načelu razložnosti, koje je izvor i obim idejama beskonačnosti. Zorovi prostora i vremena nijesu uzori, već su tek *primjeri* za tvorbu ovakovih idejâ, a pravi im je izvor misaono spajanje po načelu razložnosti i posljedičnosti. Sva je prednost matematičkih primjera transcendencije u jasnoći njihovoj, i zato nam pružaju neki kažiput za razvoj umnih ideja uopće.

U matematičkom se pak području razlikuju dvije vrlo različite vrste beskonačnosti i transcendencije. Prva je *kvantitativna ili realna transcendencija,* koja se osniva na beskonaćnom razvoju mišljenja, ali tako, da je svaka jedinica beskonačnoga niza, kojom idealno dopunjamo iskustvo, kvalitativno istovetna s iskustvenim jedinicama. Primjeri su: beskonačni niz pozitivnih i negativnih cijelih brojeva, beskonačna protega prostora i vremena. Budući da formalna svojstva predmetâ, što ih poimamo pojmovima broja, prostora i vremena, imadu općenitu valjanost, te ne možemo ni pomisliti zbiljskoga predmeta, kojemu ne bi pripadala; budući da bi se nadalje mogla kvantitativna trascendencija na svakom stupnju razvoja pretvoriti u zbiljnost: zato se zove ova transcendencija *realna transcendencija.* Drugačije je *s kvalitativnom ili imaginarnom transcendencijom.* Mi naime možemo, dakako na osnovu iskustvenih likova zornih predmeta, bez kraja pomišljati kvalitativno sasvim nove likove, možemo stvarati sasvim nove formalne pojmove, koji se odmah

Digitized by Google

od početka razlikuju kvalitativnim svojstvima od srodnih zbiljskih pojmova, kojih obradbom smo ih načinili. Primjerom su imaginarni sustavi brojeva, količine i funkcija. Dogodi li se kada, da se ovakav isprvično imaginaran pojam može kasnije realno tumačiti, pretvara se onim mahom u realan; ali tim ne prestaje mogućnost, da se idealne tvorbe i dalje nastavljaju, već svakako prestaje mogućnost, da bi se sve mogle realno tumačiti, jer je niz ovakovih pojmovnih tvorba neograničen, a likovi su zbiljskih predmeta ograničeni.

Iz ovoga razmatranja izvodi Wundt dva pravila. Ponajprije smijemo se nadati, da ćemo svuda naići na oba osnovna oblika transcendencije. — Drugo, budući da se u ova oba oblika prijelaz od iskustvenih činjenica preko međa iskustva tiče likova mišljenja i obavlja likovnim pojmovima, rađa se slutnja, da ovakov razvoj mišljenja imade svuda, kako i u području matematike, samo formalno znamenovanje, a da se nigdje ne tiče sadržaja pomišljanja.

Prvo se zaista obistinjuje. Matematički oblici realne i imaginarne transcendencije nijesu drugo, nego osobiti primjeri djelovanja umu imanentnoga nagona za dopunom iskustveno spoznatljive zbiljnosti. Iz toga ipak ne slijedi, da bi obje transcendencije morale imati u mudroslovlju isto znamenovanje, što ga imadu u matematici. Realna transcendencija imade doduše isto znamenovanje, jer prostor, vrijeme i broj predmeta ostaju i izvan specifično-matematičkoga područja predmeti beskonačnoga niza, a isto valja priznati i za neke pojmove, koji ne pripadaju matematičkim likovnim pojmovima, kao što su na pr. uzročnost događanja, kojoj svakako pripada realno znamenovanje preko svake međe iskustva, ako joj i ne pripada u beskonačnost. Je li tako i s imaginarnom transcendencijom?

Imaginarna transcendencija imade u matematici veliku vrijednost, ma i ne bilo ni kakova izgleda, da bi se mogla ikad realno tumačiti. Ovakove imaginarne pojmovne tvorbe dajbudi objašnjuju realne pojmove, te nas nukaju, da razmatramo i *opseg* nekih likovnih pojmova, dok smo dosele logički govoreći bili stegnuti samo na *sadržaj* njihov. Mogu li dakle ovakove imaginarne tvorbe imati dajbudi ovakovu relativnu vrijednost u području umne spoznaje uopće?

Tko ne će, veli Wundt, da cijelu historiju mudroslovlja smatra samo prizorom duševnih zabluda, biti će sklon da prizna neku vrijednost duševnim tvorevinama ovakove vrste, dajbudi onima, koje su stekle trajan utjecaj na znanost. Pa doista i sadržaje svaki mu-

Digitized by Google

droslovni sustav trajnoga historijskoga znamenovanja bilo koju istinitu osnovnu misao, a ne postizava svoje svrhe ponajviše poradi toga, što sa stajališta one osnovne misli sve jednostrano shvata. Ako igdje, upravo ovdje je područje trajnih hipoteza samo ne valja stvarati takovih, koje bi bile u porječnosti sa bilo kojom česti realne spoznaje. Zato nikako ne valja metafiziku u opće smatrati „pojmovnim maštanjem" poradi toga, što imaginarne dopune tako očito utječu na tvorbe mudroslovnih sustava. Metafizika se ne bavi samo imaginarnim, upravo tako kao ni matematika što se ne bavi, već se bavi u prvom redu i osobito zbiljskim, a imaginarnim samo toliko, koliko nam može poslužiti, da shvatimo zbiljsko.

Kad dakle obje vrste transcendencije imadu sličnu vrijednost u mudroslovlju, kakovu imadu i u matematici, imade li transcendencija i u mudroslovlju upravo tako samo formalno znamenovanje, kao i u matematici što ga imade? Nije tako, odgovara Wundt, te navodi dva pravila, po kojima ove idealne dopune mogu vrijediti ne samo za formalni, već i za tvarni sadržaj nadempiričke suvislosti bićâ.

A. Koliko je sadržaj spoznaje ovisan o liku njezinom, toliko nam je s općenitom valjanošću lika utvrđena i općenita valjanost sadržaja. Tako n. pr. dosuđujemo mehaničnim načelima općenitu valjanost, pa ipak ovim načelima ne pripada samo formalno znamenovanje, kao aritmetičkim i geometrijskim aksiomima što pripada, već upravo najznatniji među njima, kao što su n. pr. zakon trajnosti, jednakosti akcije i reakcije, pretpostavljaju neki supstrat gibajuće sile. Prihvatajući dakle ova načela prihvatamo uvijek nešto i o svojstvima samoga supstrata.

B. Svagdje, gdje nas mišljenjem ustanovljena sveza između razlogâ i posljedicâ vodi preko međa iskustva, zahvata ovaj razvoj izvođenja (zaključivanja) s likom također i sadržaj. Ovo se pravilo još bliže tiče tvarju i likom potpuno danoga sadržaja spoznaje. Znanstveno istraživanje uzročnih nizova nikad se ne zadovoljava spajanjem neposrednih iskustvenih činjenica, već nas neodoljivom snagom ovakovo spoznanje tjera preko međa iskustva: da naime neposredno iskustvenu zbiljnost shvatimo kao čest neke cjelote; jer tek u suvislosti s njome nalazimo potpuno razumijevanje pojedinoga iskustvenoga sadržaja. Ovdje se pak ne radi samo o nekom apstraktnom sadržaju spojenom s formalnim zakonima iskustva, već ova upotreba načela uzročnosti zahvata i najkonkretnija počela

Digitized by Google

zbiljnosti; jer nema tako neznatna dijela nazočnoga iskustva, na koji ne bismo mogli nadovezati uzročni niz natrag i naprijed. Ali i ove idealne dopune ma i najkonkretnije činjenice iskustva, što se dalje izvode, to su nestalnije, te se pretvaraju u više ili manje vjerojatne hipoteze.

Kako se vidi, oba su ova pravila samo posebni slučaji jednoga istoga logičkoga načela, naime načela razložnosti, te transcendentni razvoj osnovan na ovom načelu obuhvata cjelovito iskustvo t. j. s obzirom na tvar i na lik njegov.

Ovako shvata Wundt osnovna načela umne spoznaje; njih se drži istražujući *kozmološki*, *psihološki* i *ontološki* metafizički problem.

2. Prije svega treba da spomenemo u pohvalu Wundtu, što on izrijekom zagovara objektivnu vrijednost metafizičke spoznaje uopće, te je brani od prigovora, da je metafizika puko pojmovno maštanje. Ovo je svakako značajna pojava, kad se uzme na um, da se u naše vrijeme na metafiziku sa strane idealističkih sustava gotovo ponajviše samo s prezirom osvrće — a Wundt je učio u Kanta —; a pojava je ova još radosnija, što Wundt s obzirom na metod istraživanja i sam pripada pozitivizmu, koji je danas najopćenitiji i najljući protivnik svakoj metafizici.

Poimence pak ističemo u pohvalu Wundtu njegovu sasvim očitu opreku, u koju je i ovdje stupio s Kantom. Kant je između pojmova razuma i ideja uma podigao neprelazljivu ogradu. Ova je ograda stvorena, kaže Wundt, „nakaznim pojmom: ‚biće o sebi — das Ding an sich'".

Budući da se po Kantovu shvatanju sve spoznanje naše tiče samo „pojavâ" t. j. u našim zornim i pojmovnim likovima danoga objekta, ne možemo o samim trascendentalnim objektima ništa znati, premda im Kant ne odriče bivstvovanja. Poradi toga se i svi zakoni naše razumne spoznaje mogu ticati samo ovoga pojavnoga svijeta; oni vrijede samo za naše iskustvo, a ne vrijede i ne kazuju ništa za sama bića; jošte im manje može pripadati kakova objektivna vrijednost, kad bismo kušali idealnim razvojem mišljenja prekoračiti međe zbiljskoga iskustva. Za to, kao što po Kantu teoretičko spoznanje razuma rađa ideju o realnom transcendentnom predmetu, koji je neovisan o našim spoznajnim likovima, ali je upravo za to nespoznatljiv; tako i *um* težeći preko međe iskustva dopire do ideje zadnjega razloga svemu ili do apsolutno neovisnoga bića; ali *um* opet uviđa, da je za našu teoretičku, na pojave

Digitized by Google

vezanu spoznaju objekat ovakove ideje apsolutno nedohvatan postulat.

Wundt zabacuje sve ovo umovanje Kantovo, samo što se nama čini, da noetička načela Wundtova njemu ne pružaju toga prava. Wundt veli, da je Kant mimoišao pitanje, kako bismo uopće imali doći do toga, da za neki svim svojim svojstvima nama nepoznati objekat ustvrdimo bivstvovanje, koje se ipak smije ustvrditi samo na osnovu određenih svojstava. Izvor ovoj Kantovoj zabludi nalazi Wundt u sofizmu, što se rečenica nedvoumno istinita: „sve objektivno spoznanje naše *nastaje* iz naših predočaba" pretvara u isto tako nedvoumno neistinitu rečenicu: „sve objektivno spoznanje naše *sastoji* od naših predočaba".

I mi smo pitali, kako dolazi Wundt do spoznanja realnih objekata? Kao jedino jemstvo tomu navodio je Wundt prije, a navodi i sada ovdje, da izvorno svim našim predodžbama pripada svojstvo „biti objekat", i da mi ovoga svojstva ne smijemo odreći predodžbama uopće. Poradi toga mi pojmovima spoznajemo zbiljske predmete, jer smo pojmove tako razvili, što smo iz izvornoga predodžbenoga objekta izlučili samo porječnosti, što smo ih opazili u spajanju iskustva. Ali, nije li Wundt ovo izlučivanje porječnosti tako daleko proveo, da je upravo sva osjetna zamjetljiva svojstva predodžbenoga objekta, dà cio predodžbeni objekat s obzirom na tvar i lik prenio u subjekat tako, da je napokon predodžbeni objekat prestao biti realnim objektom? Koja su dakle ta „određena svojstva", na osnovu kojih on tvrdi bivstvovanje nekakovih realnih objekata, kojih nikojim osjetom ne možemo apsolutno nikako zamjetiti? Nije mu više dopušteno pozivati se na to, da predodžbi pripada svojstvo „biti objekat", jer to svojstvo ne znači više „biti realni objekat". Za našu je zamjedbenu spoznaju i po Wundtovoj nauci realan objekat transcendentan upravo tako, kako je i u Kantovom sustavu, jer ono, što mi predodžbama spoznajemo, jesmo mi sami, jesu subjektivna stanja svijesti naše. Sva pak razumna, pojmovna spoznaja nije drugo, nego obradba naših predočaba, a u predodžbama svuda spoznajemo samo subjektivna stanja svijesti naše: kako onda „*nastaje*" objektivna spoznaja od predodžbene, od samo subjektivne zamjedbene spoznaje? Ni Kant ne uči, da bi sve naše spoznanje „*sastojalo*" od samih predočaba, jer i on prihvata pojmove i ideje, ali njima ne spoznajemo sama bića, transcendentan svijet, već svijet pojavan, a ni Wundt nije nigdje obrazložio, kako „nastaje" objektivna spoznaja, kako to biva, da mi pojmovima

Digitized by Google

shvatamo zbiljske objekte: to je, kako smo uvjereni, na Wundtovu noetičkom stajalištu sasvim nemoguće.

Wundt dakle, kako se vidi, nije oborio Kantovu zabludu, niti je podao čvrst noetički osnov svojemu realizmu, već je nasuprot sakriveno prenesao i u svoj sustav Kantovu zabludu, čim je prihvatio, da su *ono*, što zamjećujemo, subjektivna stanja svijesti naše, pa tako zameo razliku između sredstva i svrhe, objekta spoznanja i spoznajnoga čina.

Nama je ipak drago, što je u Wundta prevladao realizam, premda ga nije noetički valjano osnovao; drago nam je, što on dajbudi pojmovnoj spoznaji dosuđuje objektivnu vrijednost, pa tako i zakonima našega mišljenja daje realno znamenovanje; jer samo ovako može i transcendenciji uma preko svake međe iskustva pripadati realno znamenovanje.

Da vidimo, kako Wundt shvata umnu spoznaju, i kako ona stoji prema razumnoj spoznaji?

Umna i razumna spoznaja nijesu dakako Wundtu dvije specifično različite spoznaje, jer on ovakove razlike u spoznanju uopće ne prihvata. Tomu nemamo što prigovoriti, jer kao što nam je nesumnjivo, da se osjetna i razumna spoznaja bitno razlikuju, tako nam je stalno, da se razumna i umna spoznaja ne razlikuju bitno. Kako se dakle razlikuju? Wundt uči, da razumna spoznaja hoće, da činjenice iskustva po njihovoj empiričkoj suvislosti *istumači*, *objasni*, (erklären), dok je zadaća umne spoznaje, da ih *dopuni* (ergänzen) idejama, koje prekoračuju međe svakoga iskustva. Razumna dakle spoznaja hoće, da suvislost iskustvenoga svijeta *razumije* (begreifen), a umna hoće da ga *dokuči* (ergründen). Razumijevanje je postiglo svoju svrhu, ako se sve iskustveno poznate činjenice svedu u shvatljiv spoj, a dokučivanje uma ide preko toga: ono hoće, da idejama, kojih ne nalazimo u iskustvu, koje dopunjuju činjenice iskustva i od njih načinjene pojmove, obuhvati sve, dok se nije zadovoljilo nagonu uma za jedinstvenošću.

Wundt je, kako se vidi, tako u opreku stavio tumačenje i dopunjanje, razumijevanje i dokučivanje, da samo razumna spoznaja tumači i objašnjuje, a umna samo dopunja, pa prema tomu samo prva ide za razumijevanjem zbiljnosti, a druga za dokučivanjem.

Ovakovu je razlikovanju umne i razumne spoznaje prigovorio I. Volkelt[1] s punim pravom dvoje. — Gledamo li naime, što

[1] N. n. mj. str. 130—182.

Digitized by Google

znači kod Wundta tumačenje i razumijevanje za razumnu spoznaju, onda to u bitnosti vrijedi i za umnu spoznaju, a koliko ne vrijedi za spoznaju uma, toliko ne vrijedi ni za spoznaju razuma.

Objašnjivanje, razumijevanje razumne spoznaje shvata Wundt tako, da ide za tim, da dođemo do neporječne suvislosti činjenica, i to na osnovu načela razložnosti. Na istom pak osnovu stoji i umna spoznaja. Isti zakon goni naše mišljenje, da prekorači međe iskustva, i ne učini li toga, ostaje naše spoznanje nedovršeno, te ćemo još uvijek ovu nedovršenost moći shvatiti kao porječnosti. Zato i sam Wundt upravo ovdje[1] kaže, da se metafizika samo toliko i samo zato bavi *imaginarnim*, da nam *realno* učini *razumljivim* (begreiflich).

U drugu pak ruku, kaže Wundt, drži se razumna spoznaja samo onoga, što nam je dano u iskustvu i preko toga ona ne ide. A tomu opet po naučavanju samoga Wundta nije tako. On sam obradbu, što je razumna spoznaja obavlja na iskustvu, uvijek opisuje kao preobrazbu zamjedbe, kao dodavanje hipoteza i pomoćnih pojmova, dapače upravo kao *dopunjanje.*[2] Tako on n. pr. pobija i odbacuje pozitivizam već na stajalištu razumne spoznaje upravo poradi toga, što pozitivizam apriori zabacuje kao nepotrebno sve ono, što ne pripada neposrednomu sadržaju iskustva.[3]

I umna dakle spoznaja, kao što i razumna, *dopunja* sámo iskustvo, a opet i jedna i druga hoće, da na osnovu načela razložnosti poluči neporječnu suvislost iskustva, pa kad Wundt poriče, da bi bila zadaća umne spoznaje razumijevanje, već bi imala biti samo nekakovo idealno dopunjanje, onda time samo umanjuje objektivnu vrijednost umne spoznaje.

Istinito je dakle samo to, da umna spoznaja, kad je Wundt već razlikuje od razumne spoznaje, stojeći na načelu razložnosti ide dalje od razumne spoznaje, te ne miruje, dok nije proširila suvislost spoljašnjega i unutrašnjega iskustva tako, da shvati jedno i drugo kao dva dovršena pojmovna sustava, kozmološki naime i psihološki sustav, i dok napokon nije za oba sustava našla konačni razlog u ontološkom sustavu. Ovu je pak zadaću umne spoznaje Wundt izrazito označio i istaknuo, samo što je ova obradba iskustva isto tako dopunjanje i tumačenje, koje vodi razumijevanju zbiljnosti, kao što je i obradba razumne spoznaje.

---

[1] N. n. str. 180.—182.
[2] System. str. 201.
[3] System. str. 108.

Digitized by Google

Gledamo li sada sam osnov, na kojem je Wundt osnovao umno dopunjanje iskustva, priznajemo, da ga je osnovao na jedinom valjanom osnovu: naime na načelu razložnosti i posljedičnosti; načina pak, kako s pomoću ovoga načela hoće da riješi probleme umne spoznaje, ne možemo prihvatiti.

Načelo razložnosti zaista nas neodoljivom snagom nagoni, da za svaku u iskustvu danu činjenicu pretpostavimo razlog; za svaki dakle prvi i posljednji član iskustva mora se nalaziti razlog izvan iskustva, te nas ovako načelo razložnosti goni na transcendenciju preko iskustva. U samom razvoju umne transcendencije uopće razlikuje Wundt prema matematičkoj transcendenciji dvije vrste transcendencije: *kvantitativnu* ili *realnu i kvalitativnu* ili *imaginarnu transcendenciju*. Wundt doduše kaže, da zorovi prostora i vremena nijesu nipošto *uzori* za sve moguće oblike transcendencije i ideje beskonačnosti, već su samo primjeri ostvarenja ove ideje,[1] ali opet kaže, da su u ovim dvima vrstima matematičke transcendencije — realnoj naime i imaginarnoj — iscrpeni svi mogući oblici beskonačnosti. Prva se ograničuje na *konstrukciju zbiljnosti*, i one, koja nam nije dana u iskustvu, a druga nas vodi samo do *pomišljajne mogućnosti*.[2] Obje dakle ove transcendencije vrijede svuda u umnoj spoznaji uopće, samo što se u matematici tiču jedino lika, a u metafizici cijeloga spoznajnoga sadržaja s obzirom na tvar i na lik. U području kozmološkoga problema imade s obzirom na likovna svojstva svemira realna transcendencija, a s obzirom na sadržaj samo imaginarna; psihološke pak i ontološke ideje pripadaju sasvim u područje imaginarne transcendencije.[3]

Kad Wundt kaže, da su u obim vrstama matematičke trascendencije iscrpeni svi mogući oblici transcendencije i beskonačnosti, onda je, bilo to i nehotice, postavio ogradu, koja upravo sprečava riješenje konačnih problema umne spoznaje.

Wundt sam priznaje, da se matematička transcendencija tiče samo likovnih počela iskustva, a opća umna transcendencija da se tiče i sadržaja spoznaje. Tako mi, jesmo li jedanput priznali objektivnu vrijednost spoznanju našemu, već u području razumne spoznaje moramo za svaku zbiljsku pojavu pretpostaviti supstancijalan bitak, koji nam se pojavljuje, a koji ipak nije samo ono, što zamjećujemo: on je jošte nešto, koje *„nešto“* nije dohvatno zamjedbenoj spoznaji našoj, ili drugim riječima iskustvu našemu. Evo

[1] System str. 193.
[2] N. n. mj. str. 196.
[3] N. n. mj. str. 207.

Digitized by Google

ovako čini već razumna spoznaja neku vrst transcendencije, za koju ne treba tek kakav beskonačan, pa ni konačan razvoj u kauzalnom nizu, jer ona biva sasvim neposredno. Isto tako za biće nenužno moramo pretpostaviti biće nužno, pa ni za to ne treba da prođemo kauzalni niz konačnoga ili bezkonačnoga mnoštva članova.

Ova jedna i druga transcendencija ne može po Wundtovu shvatanju biti realna transcendencija, koja je samo kvantitativna, te se ograničuje na konstrukciju zbiljnosti, ali takovim nizom članova, da svi članovi ostaju istovetni sa članovima iskustvenima, s kojima se začeo niz. Ova bi dakle transcendencija imala biti samo imaginarna, jer je supstancija i nužno biće zaista nešto kvalitativno različito od iskustvenih članova, obradbom kojih smo došli do pojma o supstanciji i o nužnom biću. Prema tomu pak bi supstancija i nužno biće bilo samo nekakova „Denkmöglichkeit", a ne bi bilo nešto zbiljsko. Ali, budući da se ne mogu poimati pojave bez supstancijalnog bitka, ni mnoštvo bića nenužnih bez zadnjega razloga, koji se može naći samo u biću nužnom, to zbiljske pojave i zbiljska nenužna bića pretpostavljaju zbiljsku supstanciju i zbiljsko nužno biće. Iz toga se podjedno razbira, da nam ova jedna i druga transcendencija zaista *objašnjuje* iskustvenu zbiljnost, da nas vodi *razumijevanju* zbiljnosti, a nije puka i idealna *dopuna* iskustva.

Wundt dakako pomišlja ovo sasvim drugačije. Kad po načelu razložnosti tražimo razlog za svaku u iskustvu danu činjenicu, onda bi ovaj niz razloga i posljedica imao biti beskonačan, jer se uvijek prvi i posljednji član iskustva može beskonačno odmicati. U drugu pak ruku moramo i ovakav niz pomišljati kao dovršen, moramo ga shvatati kao *beskonačnu ukupnost svega bitka*. Wundt sam kaže, da bi se na nekom stupnju razmatranja činilo, da je beskonačan razvoj preko svake međe iskustva i beskonačna završena ukupnost nešto porječno, a nama se čini, da ova porječnost ostaje porječnost na svakom stupnju mišljenja.

Stari su metafizici razlikovali *infinitum potentia* ili *indefinitum* i *infinitum actu*. Što je na prvi način beskonačno, jest u zbiljnosti uvijek konačno, a samo *mogućnost umnožavanja jest beskonačna, neiscrpljiva*. Ovakov beskonačan razvoj, kojega beskonačnost čini upravo to, da se ne može nikada dovršiti i iscrpsti, ne može nikada biti zbiljska beskonačnost, već je puki pojam, ideja. Nasuprot je ono, što je *infinitum actu*, tako neograničen bitak, da se savršenost njegova ne može nikako i nikada iscrpsti. I pojam o ova-

Digitized by Google

kovom neograničenom biću nije nipošto samo puka ideja, već mi ovim pojmom shvatamo biće zbiljsko, biće najrealnije.[1]

Wundt pak shvata sav svemir i sve što opstoji kao jednu beskonačnu ukupnost bitka. I koliko se umovanje naše tiče onoga dijela ove ukupnosti, koji čini spoljašnji svijet — kozmos —, bila bi s obzirom na likovna počela moguća realna beskonačna transcendencija, a s obzirom na sadržaj iskustva samo imaginarna. Području ove potonje transcendencije pripadale bi i sve one ideje, kojima hoćemo shvatiti psihološki i ontološki problem.

Na ovakovo poimanje ne samo da nas ne gone zakoni mišljenja, već ovakova ideja beskonačne ukupnosti obuhvata sasvim očitu porječnost. Sav je naime empirički svijet nužno omeđen, konačan; jer je sastavljen, jer imade neku određenu kolikoću i po broju česti i po prostoru.

Kad bi dakle samo ova ukupnost imala biti *sav bitak*, što ga god ima, ne bi cijela ova ukupnost bitka činila *beskonačan bitak*. Kad bi pak *sav bitak* bio sam sobom konačan bitak, onda on ne bi mogao biti bitak, *koji o sebi nužno opstoji*, već bi mogao opstojati samo pukim slučajem, a to bi značilo na završetku umovanja poreći zakon razložnosti, kojemu se ipak i po samom Wundtu imade sveudilj podvrgavati sve naše mišljenje i spoznanje.[2]

Ako dakle po načelu razložnosti, koje imade vrijediti i za bića, kao što i za sve naše umovanje i spoznanje, moramo doći do bića beskonačnoga, onda ovo biće mora biti zbiljsko biće, koje nužno o sebi opstoji, a ne puka ideja; ali onda ovo biće ne može s empirijskim svijetom činiti jednu ukupnost bitka, već mora biti samo sobom biće beskonačno i zadnji razlog svega. Ali tim smo već usrijed ontološkoga problema, te ćemo o tom kasnije raspravljati.

[1] Isp. moju Ontologiju str. 181.
[2] System str. 181.

Digitized by Google

Prvi uspoređivači sanskrita sa slovenskim jezicima.

Čitano u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 16. siečnja 1896.

napisao Dr. M. Murko.

Opće interesovańe za istok početkom našega stoļeća našlo je odmah odziva i kod Slavena i dotle je dovelo, da se njihova otaġbina dugo vremena tražila u Indiji. Sanskritske nauke niesu se doduše tim obogatile, ali se time skupļalo blago naučnog uspoređivańa slovenštine sa sanskritom. Sliedeća saopćeńa, koja sam ja sakupio pri svojim študijama o ńemačko-romanskom utjecaju na Slovene[1], zaslužuju svakako pažńe, a sama po sebi imaju i istorijskog interesa.

Epohalnim djelom Fridrika Schlegela „o jeziku i znańu Inđana" (Ueber die Sprache und Weisheit der Indier, 1808) pored jermenskog i keltskog slabo se koristili i slovenski jezici; ńemu se činńaše neznatno ńihovo srodstvo sa indijskim, ili bar da se ne poďudaraju s ńim u onoj mjeri, kao „plemenitiji" („die edleren") jezici.

Ipak preporučivańe Schlegel osobitoj pažńi (vidi stranu 3—4, 80) slovenske jezike, jer bar u nekojim gramatičkim formama pokazuju srodstvo, ponaosob onima, koji hoće da uče persijski radi osobitog ńegovog srodstva s ńemačkim (str. 31.).

Već iduće godine dođe odgovor na ove tvrdńe u „Fundgruben des Orients" (izdavanim troškom rusko-poļskog magnata Wacława Rzewuskoga), gđe je neki Rus izneo 43 slovenske analogije[2] s indijskim riečima, citiranim u Schlegelovu djelu. Bezimenomu piscu učini se analogija „la plus frappante et la plus naturelle". I zaista

[1] Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik. I. Die böhmische Romantik. Graz, 1897.

[2] Fundgruben des Orients, 1809. (I. kń.) str. 459—460.: Etymologies slavonnes tirées du Sanscrit.

Digitized by Google

našao je on kod većine rieči ono, što je pravo, a što i nije bilo teško naći kod izraza kao što su sestra, brat, mati, i kod većine brojnih imenica. Primjeri se podaju „en Slavon", ali se jasno vidi, da nose na sebi ruski pečat. Pošto su u sadržaju naznačeni prilozi ruskih suradnika viteza Italinskog, I. v. Klaproth-a i Seetzen-a, a o grofu Golovkinu, koji je spomenut među suradnicima (on je prije bio ruski carski poslanik), nije ništa spomenuto, to moramo ńemu pripisati autorstvo prvoga članka, koji je usporedio slovenski sa indijskim, kao što je to nagađao već A. pl. Mihanović (v. niže). I unutrašńi razlozi potvrdjuju to: oba ńemačko-ruska suradnika (kod kojih je sumńivo potpuno znańe ruskog jezika) bave se temama sasvim druge prirode, a također iz kratkog uvoda govori pravi Rus.

Očevidno da nadoveže na djelo Golovkinovo saopćio je dvie godine docnije u Petrogradu, gđe su „Fundgruben" isto tako rado dočekane kao i na Seini (vidi predgovor III. knizi), državni savjetnik *Friedrich Adelung*, koji se proslavio svojim studijama na polu sanskritske literature[1], izvještaj akademiji[2], kojega ja na žalost niesam mogao nabaviti. Ali se ipak vidi, da je i Adelung jednostrano samo ruski uspoređivao i da nije dale išao od konstatovańa jezičnog srodstva.

Poslie ovih malih stavaka izađe iz štampe 1816. g. u Varšavi čitava knjiga, koju je izdao Poljak *Walenty Skorochod Majewski* pod naslovom: „O Slovenima i braći im"[3]. Dakako po obično citiranom natpisu ne da se naslućivati, da je cielo djelo posvećeno sanskritskom jeziku i literaturi Inđana, što je ipak tačno objavljeno u ostalim izvještajima na originalnom natpisnom listu[4]. Ma-

[1] Versuch einer Literatur der Sanskritsprache, St. Petersburg, 1830. Bibliotheca sanscrita, 2. Ausg. 1837.

[2] Rapports entre la langue Sanscrit et la langue Russe présentés à l'Academie Imp. Russe. St. Petersbourg, 1811. 4^0, str. 16. U ostalom čini se, da autorstvo Adelungovo nije jamačno, jer Mihanović, komu imam da zahvalim za ovu viest, kaže, da stavak, koga ni on nije vidio, pripisuju drž. savjetniku von Adelungu. (Hormayerov Archiv 1823, s. 341.)

[3] O Sławianach i ich pobratymcach. W Warszawie. 1816. W drukarnie Wiktora Dąbrowskiego. 8^0 2 + 180 + LXIV str. Rimski brojevi tiču se dvaju priloga o arhivima i o diplomatici.

[4] Rozprawy o języku samskrytskim tudzież o literaturze Indyan w tymże języku, z przydatkiem wyciągu grammatyki tegoż języku, Tablic rycin czyli pisma i liczbowych postaci, Osnowy wiersza bohatyrskiego pod nazwaniem Rama-Jana, wyciągow z tegoż wiersza, Słowniczku, niemniey dwoch poprzedniczych rozpraw o archiwach i umiejętności dyplomatycznéy.

Digitized by Google

jewski je to radio po sasvim pravom savjetu svojih prijatelja, koji su mislili, da on mora sebi najprije stvoriti sigurnu osnovu za djelo, u kom je htio pisati o velikoj sličnosti jezika, običaja, prava i bogova starih Inđana i stanovnika iranskih sa onima starih Slovena.

Pošto pak ovaj prvi dio, koji ga je vrlo skupo stao, jamačno nije našao dovoljna odziva, to su mu morali i ostali radovi njegovi također u rukopisu ostati, kao i gramatika mu turskoga jezika, koju je krakovska akademija nauka tek nedavno udostojala da ju štampa[1]. 60 godina je prošlo, a Majewskoga gramatika još je i danas jedina priručna knjiga turskog jezika u poljskoj literaturi, i može se još i danas sa koristću upotriebiti. Damian Rolicz Lieder pripremio ju sa komentarom za štampu.

Majewski (1764.—1835) je bio arhivar kraljevine Poljske i član *društva prijateljâ naukâ* (Towarzystwo królewskie przyjaciół nauk) u Varšavi. 30 godina čitao je i skupljao marljivo, ali se čuvao (kao što kaže u predgovoru) autoromanije. Kada su pak stari Sloveni i stari narodi Istočne Indije postali predmetom njegovih studija, nije više mogao odoljeti srcu i morao je štampom objaviti svoje misli, koje dugo vremena držahu za sanjarije.

Ove svoje misli o velikom srodstvu Inđana i Slovena iznio je god. 1813.—1815. u spomenutom društvu, a iz ovih predavanja postala je knjiga, o kojoj govorimo. Po toj srodnosti izvodio je također zajednički postanak Inđana i Slovena iz nekog ogromnog plemena, i rado bi bio pustio u sviet i ove rasprave: uspoređenje indijske hronologije sa običnom; ocrt istorije petero najznamenitijih azijskih naroda: Inđana, Kineza, Arapa, Tatara ili Skita i Persijanaca; nacrt običaja i navada, božanstava, religijskih pomisli, starog i sadanjeg prava Inđana, u koliko ovi predmeti stoje u svezi sa slovenskim. Htio je još napisati i odlomke iz spomenika napisanih u sanskritu i riečnik, da se našlo ljubitelja za troškove.

Iz prve glave djela njegova vidi se, da je *u romantičnom duhu htio da stvori sliku tamne slovenske starine i prastare slovenske narodne kulture* poglavito pomoću jezika. Poljaci su u ovom pogledu pretekli ostale Slovene, jer su oni po propasti svoje otadžbine isto tako bili spremni na idealizovanje svoje prošlosti kao od Napoleona smrvljeni Niemci. Ipak se Surowiecki i drugi ljudi obzirahu samo na druge Slovene, i tako je *Majewski prvi Poljak i u opće*

[1] V. Rocznik, akademii umiejętności v Krakowie. Rok 1895./6., str. 53.

Digitized by Google

prvi Sloven, koji je za svoje namjere uzimao u opseg svojih studija i najudaljenije rođake. Na ńega je pri tom jamačno utjecala Jos. Görresa „Mitska istorija azijskog svieta“ (Heidelberg 1810.), nije crpao dakle ni iz kakva dobra izvora. Literatura, na koju on upućuje u tekstu brojevima, nedostaje na žalost u djelu (bar u ovom mojem eksemplaru krakovske sveučilištne biblioteke), ali zato postoji tvrdńa, da su Slovenima personikovana božanstva i religijske pomisli zajedničke sa narodima *Istočne Azije* (v. 7). Görres[1] zamišļa ranije odjeļeńe slovenskih narodnosti od plemena Hindu, a iz opisa ono malo slovenskih božanstava, koja su ńemu bila poznata, doumljuje „raniji dodir sa persijskim i indijskim mitima i direktno srodstvo slovenskog plemena sa stražńo-azijskim“ („früheren Verkehr mit persischen und indischen Mythen und die directe Verwandschaft des Slawenstammes mit dem Hinter-asiatischen“). Mladi Šafařik[2], na koga je mnogo utjecao Majewski, za svoju teoriju, da su Sloveni postankom iz Indije a Germani iz Persije, poziva se na Schlegela, Hammera i Adelunga, ali opširnim citatom iz Görresa podupire tvrdńu, da je slovenska religija imala neobično mnogo sličnosti sa indijskom. Toliko srodstvo sa Inđanima, kako je ono bilo na ponos Slovenima, nije doduše Görres potvrdjivao i specijalno slovenski mit u tablici mita (dodatak I. svesci) donosi se u prilično slaboj svezi sa „starim pramitom“ („alte Urmythe“) i više se izvodi iz „staroga zakona na Sjeveru“ („altes Gesetz im Norden“) (od prilike na Tibetu), ali *pošto Germani izvođahu porieklo svoje od Persijanaca, a Sloveni su bačeni u Stražńu Aziju, to su morali i oni imati plemenitiji narod za praroditeļe, a to su mogli biti samo Inđani.* I sam kritični Dobrovský, koji nije imao nikakva smisla za romantiku te je navlastito pobijao porieklo Slovena od Inđana (u recensiji o Jungmannovoj Istoriji češke literature) primjetio je[3], nebi li Görres boļe uradio, „da je u kolobaru pramita neposredno povukao crte do Slovena“ („wenn er im Cirkel der Urmythe unmittelbar die Linien zu den Slaven gezogen hätte“).

I već u „Slavinu“ (1808.) primjetio je on u recensiji o Kayssarovom „Versuch einer slavischen Mythologie“: „dosta je čudno, što slovenskim mitolozima nije palo na um, da imena svojih bogova traže u Indiji“.[4]

[1] Mythengeschichte der asiatischen Welt, I, 201—202.

[2] Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, 1826, str. VII. i 11—12.

[3] Slovanka, 1814. s. 175.

[4] Slavin, 413.

Digitized by Google

Sve to i još koješta drugo htio je stvoriti Majewski. U toj namjeri mnogo se naprezao, da nabavi sva djela o jeziku Inđana i starih Parsa (oglede obaju jezika stavio je u uvodu). Osobito ga je mnogo truda stalo, dok je nabavio rasprave asijskog društva u Calcutti, malabarsko-sanskritsku gramatiku od fr: Paulina à St. Bartholomaeo (Rim 1790.) i t. zv. serampursku sanskritsku gramatiku (Serampur 1806.). A da je vaļano pratio literaturu sve do svoga doba, vidi se iz toga, što je uzeo na um (strana 32) recenziju o Schlegelovu djelu: „über die Sprache und Weisheit der Indier", koja je izašla u dodatku uz „Allgemeine Literatur-Zeitung" (1816. br. 85, 86, 87), i što u IV. odjeļku donosi Chezy-evo pristupno predavańe o literaturi starih Inđana (držano u Parizu 15. jan. 1815.).

U drugom odjeļku djela (33—91) donosi „građu sanskritskog jezika" (budowa języka samskrytu) ili „nacrt" (zarys) sanskritske gramatike, gdje se Majewski poglavito oslańa na djelo fr: Paulina à Bartholomaeo; sanskritske rieči prepisuje poļskom ortografijom, ali se tuži, da se nije mogao doviti jamačnu izgovoru slovâ, pošto se oni, iz kojih je on crpao, u tom međusobno razlikuju, a osim toga unose narodne osebine svojih jezika u svoja izlagańa.

Odjeļak III. donosi izvode iz gramatike serampurske, osobito iz predgovora pohvalu sanskrita kao matere susjednih jezika; ovdje se osobito trudi Majewski, da uhvati pravi izgovor, pri čemu mu je od pomoći bio kapetan Grabowski, izvrstan znalac engleskog jezika.

Odjeļak IV. donosi predavańe Chezy-jevo i za dokaz ńegovih tvrdńa iznosi govor Inđanina Goverdhana Kala. Odjeļak V. izvještava o sadržini eposa Rama-Jana[1] (Rāmāyaṇa) i donosi prievod dviju episoda: Jadzina Datta Badha (Yajñadattavadha) i boj Lakšmonov (Lakshmaṇas) sa divom Attykayom (Atikāya). Odjeļak VI. rječnik je sanskritskih rieči skupļenih pri čitańu.

Ne mogu se upustiti u presudu znańa *Majewskoga* i vriednosti ńegova nedovršenog djelańa, ali *svakako ńemu pripada slava prvog i revnog slovenskog sanskritiste* i priznańe časnoga truda ńegova, da svojim tvrdńama poda čvrstu osnovu. Za svoju ideju, da dokaže porieklo Slovena iz Indije, žrtvovao je sve svoje imańe[2]: on je podigao prvu sanskritsku štampariju u slovenskim zemļama i dobavio sve izvore, da piše još tri veća djela o starim Slovenima

[1] Ja zadržavam pravopis, koji je obilježje početku proučavańa sanskrita, a dodajem u zagradi modernu transkripciju, za koju sam dužan zahvaliti g. prof. G. Buehleru.

[2] V. Encyklopedyja powszechna Orgelbranda XVII. 815.

Digitized by Google

i Inđanima. (Ta su djela ostala neštampana.) Osobito su interesantni sliedeći natpisi: Gramatika o jeziku starih Skita ili brđana, Indo-Skita, Inda, Budina Herodotovih, Sanskrit ili savršeni jezik nazvan. Ako se ove sanskritske studije još nalaze u ńegovoj ostavštini, to bi zaista intersantno bilo doznati, kako je *on istovremeno sa Boppovim „Conjugationssystem“* (1816.), *dokazivao srodstvo sanskrita sa Slovenima.* U spomenutom djelu, štampanom god. 1816., iznosi, u čemu se podudara latinski i slovenski sa sanskritom, i žali, što mu učitel fr: Paulino nije znao slovenskih jezika.[1] Izašli su iz štampe samo još: predgovor drugom dielu ńegove sanskritske gramatike (Varšava 1833.) i prievod Brahmavaivarta Puranam po breslavskom rukopisu sa dodatim latinskim prievodom Stenzlera (Varšava, 1830.).

Majewski nije doduše iznio svietu jezgru svojih studija, pa ipak se ńegove misli svidjele ńegovim zemlacima, pa i ostalim Slovenima, i mnogo su dopriniele, da se je intenzivnije stala izučavati slovenska starina i slovenska narodnost. Prve crveno-ruske narodne pjesme, štampane u „Dzienniku Wileńskom“ 1819. g., poslao je Lach-Szyrma u jednom pismu na redaktora (od 18. Marta 1818), što je prvi glas o narodnim pjesmama kod Poljaka, i preporučio, da se skupljaju, jer one mnogo rasvjetljavaju istoriju, vjerske običaje i božanstva prije no što je primljeno kršćanstvo, dapače mogle bi potvrditi *mišljenje, koje se svakim danom sve više širi, da je kolievka našega djetiństva i našega postanka na Gangesu.*[2]

Osobita odziva našla je nova nauka u *Pragu.* Duh, kojega je Dobrovský izazvao, dođe i usporedi ne samo indijsku mitologiju sa slovenskom, nego je još i nešto više učinio. Ja ni najmańe ne sumńam, da je i primjer i velika slava stare indijske lirsko-epske poezije snažno utjecala kao pokretač na falzifikaciju veličajnih i vješto izrađenih praških falzifikovanih rukopisa. Zelenogorski rukopis (Libušin sud) izdao je na sviet najprije upravo Majewski. Med. dr. i prof. Anton Jungmann, brat slavnoga leksikografa i kńiževnika, poslao je jedan prepis Majewskom, da mu zahvali za poslana djela ńegova i dodao je pismo (30. Junija 1819.), u

[1] Priča se doduše o Filipu Wesdinu — tako mu je bilo svjetsko ime — da potazi iz porodice hrvatskih kolonista (rodio se g. 1748. u Hof-u u Nižoj Austriji, v. Wurzbach, Biogr. Lex. I, 169—170). Da je znao hrvatski, svakako bi bio shvatio srodnost slovenskih jezika sa sanskritskim, kako je to dokazivao o persijskom i latinskom.

[2] Олекс. Колесса, Українські народні пісьні в поезиях Богдана Залѣского. (Передрук з „Записок Тов. імени Шевченка“). Львів. 1892. 8tr. 13.

Digitized by Google

kojem se nalaze neobično karakteristična mjesta. Jungmann posla Majewskomu i Linde-u, za koga doda duplikat, *„charas reliquias vetustissimae literaturae Cechicae“*, koje dokazuju veliku sličnost češkog jezika sa poljskim, pa nastavlja: „Inveniesque simul, *Slavos priscos ex India, paterno solo, non tam rudes ferosve in Europam advenisse*, prouti quidam scioli scriptores illos depingunt“. Sloveni su svakako donieli svoje pismo, koje su kršćanski svećenici izopačili; Česi imaju iz Libušinog doba: *„iura scripta* (desky pravodatné) *divina illis, processus similis erat illis Hindorum:* suditi po zakonu wekoziznych bogow etc“.[1]

Istina, još se nije doznala istorija postanka lažnih praških rukopisa i teško da će se ikad doznati, ali vidimo, da je sam A. Jungmann, koji rukopisa nije sam vidio,[2] stavljao u njega ono, što je sam falsifikator htio. *Svakako se jedan od izvora ovog falzifikata mora tražiti u romantičnom oduševljenu za Inđane, a taj je falzifikat vodio stranputicom slovenske pravne nauke desetinama godina* sve do našeg vremena, pošto je Slovenima, koji se posvetili njemačkoj pravničkoj „istorijskoj školi“, neobično dobro došao zelenogorski rukopis i služio im kao prvi pisani slovenski pravni izvor. Majewski ga dade Rakowieckom, a ovaj ga štampa najprije u svojoj *„Prawda ruska“*[3] (Varšava 1820), kao „sveto pravo“, kao „vjersko-građansku pravnu knigu svih Slovena“. Ovo je oprovrgnulo sve predašnje strance i slovenske istoričare prava, i iznesen je dokaz, da su i Sloveni imali svoje pjevače, koji su uzdizali i održavali narodni duh: ka ruskomu Bojanu iz „Slova o polku Igorově“ pridođoše iz kraljodvorskog rukopisa, koji je ipak prvi put štampan u Pragu (god. 1819.), još Lumir i Záboj.[4] Radosni Majewski iđaše još dalje i nazove ove pjevače u duhu slovenske romantike slovenskim bardima, ili, kao što se u sanskritu nazivaju, „učenicima Bharade (= Bhāratī), bogiње istorije“.[5] Josip Jungmann primi ovu nauku u svojoj istoriji češke literature[6], i tako joj je bilo osjegurano da se je svuda razglasila.

Indijski jezik i literatura imali su kod početnika češkog romantizma da izvrše još drugu znatnu misiju. God. 1818. otvore Šafařík i Palacký borbu protiv akcentovane metrike, koju je uveo

[1] Rakowiecki, Prawda ruska, I. 229—230.
[2] Krok, Díl první, III. (1822), 48.
[3] O. c. 235—241.
[4] O. c. 241—242.
[5] Pamiętnik Warszawski, 1820, V. 89.
[6] Historie lit. české (1825), s. 8—9. U drugom izdanu (1849) s. 8.

Digitized by Google

Dobrovský. Lako se može pojmiti žeļa narodne metrike u ono doba. Kvantitativna metrika imala je kod Čeha svoju tradiciju, i češki jezik, koji i u nenaglašenim slogovima ima izgovorne dužine (što se u pismu označava akcentom), tražio je, da se tačno posljeduje metrika Grka i Rimļana.[1] Uz to dođe još *primjer prave narodne indijske metrike.* Jos. Jungmann ostavio je[2] budućim ispitivaocima, da rieše o tom, da li Libušin sud, spjevan u srpskom desetercu, „potječe iz prve epohe postanka pjesničke vještine, ili je samo odjek prastare, iz Azije u Evropu donesene i u tisućgodišnjem putovańu sačuvane kulture i potpuno kvantitativne poezije, čije prastare tragove opažamo kod srodnih nama Inđana".[3]

S lako razumljivih razloga dakle iznio je on Česima kratak priegled indijske prosodije i metrike[4] i povodio se je ne samo u prievodima iz sanskrita (po engleskom i po A. W. Schlegel-u) nego i u originalnim pjesmama za indijskim metrima.[5] Tako n. pr. njegov vještac Krok po Hajekovoj Kronici proriče budućnost Češke u metrumu „Pathja".[6] Dakle je uzeo za primjer ne samo dužinu indijskih slogova, nego i samo brojeńe slogova. Vriedno je spomena, da se i falzifikator Hanka god. 1824. pojavio prievodom iz eposa Rama-Jana (Rāmāyaṇa).[7]

Ovo interesovańe za Inđane izazvalo je vrlo znamenitu raspravu o srodstvu slovenskoga jezika sa sanskritom. Spomenuti *Anton Jungmann*, profesor gynaikologije u Pragu, koji je svojoj klinici stekao evropskoga glasa, i pisao na českom jeziku više spisa o gajeńu stoke i liečeńu životińa, bavio se i linguističkim i mitološkim studijama. Ńegova rasprava „o „sanskritu" ugleda sviet god. 1821.[8] On polazi od običnih pogleda, da je jezik glavni izvor

[1] Usporedi Veberov pokušaj kod Hrvata.

[2] Slovesnost (1820), str. XXVII.

[3] U originalu: Bylali to první vznikajícího básnictví epocha, čili jen ohlas prastáré asiatické v Evropu přinesené a v tisíciletém stěhovaní dochované vzdělanosti, a dokonalého *časoměrného* básnictví, jehož vetché šlepěje v příbuzné nam Indii pozorujeme — toto rozhodnouti budoucím skoumatelům zůstaveno.

[4] Krok, První díl I. (1821) 33—64: Kratký přehled prosodie a metriky Indické, podle Hen. Thom. Colebrooka v Asiat. Researches Vol. X.

[5] Vidi Sebrané spisy veršem i prosou. V Praze 1841.

[6] O. c. 117—119. Krok I, 3—6.

[7] Krok, Díl druhý, I, 9—29: Nářek rodičů nad smrti jedináčka, a válka Lakšmonova (Lakshmaṇas), bratra Ramova s velikánem Attykajou (Atikāya), synem Ravanovým.

[8] Krok, Díl první, I. 65—81.

Digitized by Google

za predistorijsko doba svakog naroda i da je sanskrit mati docnijih jezika u Persiji i Evropi, pri čemu se on naslańa na Wil. Jonesa, Fr. Schlegela, Menzela *(Geschichte der Deutschen)* i Fr. Boppa (Conjugationssystem). Ali ipak izaziva ńegov gńev to, što se oni niesu obazirali na slovenske jezike ili su ih naumice odnemarivali. Napose je zamierao Schlegelu, koji slovenske jezike nije brojio među „plemenitije", i ako je on svoju pogrešku medju tim popravio, pošto ih je ipak pridružio „organskim" (Jahrbücher der Literatur, 8. Bd. 1819, 454). Schlegela, veli Jungmann, oprovrgavaju Vater, Tombe i Görres, onda Schözer i Appendini, koji su hvalili ljepotu slovenskih jezika. Da se rastumači ńegov sveti gńev, mora se ukazati na mnoge besmislice[1], koje su pisane o Slovenima, navlastito na Rotteckovu „opću istoriju" (s. 466), gdje se pogrdno obilježava ruski jezik kao „ropski" (sklavisch).

Pored Jungmanna dokazivao je Majewski veliko srodstvo slovenskog jezika sa sanskritom. Već u spomenutom pismu na ńega, pa i ovdje poziva se Jungmann i na praktičan dokaz. Čestiti Čeh, stolar u Zagrebu, po imenu Březovský, tvrdi, da je on na svojem putovańu Hinde do Cochinchine razumio i da su oni njega razumjeli.

No da prieđemo Jungmannovim dokazima, koji su čista svojina ńegova. Majewski nije imao vremena, da dokaže svoje tvrdńe, kod Schlegela i drugih Ńemaca našao je samo općenite izreke o slovenskim jezicima; oba sastavka, koji uspoređuju ruski sa sanskritom, čini se da su mu nepoznati ostali i ticali su se samo etimologijâ, koje je on na sreću izostavio. Jungmann iznosi sve skupa u 26 tačaka, što je po Schlegelu i dr. osnivalo plemenštinu jezika, i svuda donosi bogate primjere iz češkog, gdje i gdje i iz poļskog i srpskog jezika. Nije još mogao uzeti na um i staro-slovenski, pošto „Institutiones" Dobrovskoga još ne bjehu izašle na sviet. Ńegovi dokazi su vrlo precizni i kratki, on upravo hoće da same činjenice govore, a uz to stavlja ńekoja pitańa Schlegelu, koja su puna fine ironije. Prvu tačku sačińavaju i kod ńega etimologije, koje malo prostora zapremaju, a niesu ni boļe ni gore od tadańih. Tako je prilično sasvijem pogrješan dokaz iz tobože velike sličnosti mitologije: ovdje stoji Jungmann suviše pod utjecajem Görresovim. Sjajni su naprotiv dokazi, koji se tiču građe jezika. — Jungmann se

[1] A. Jungmann je pisao o tom čitavu raspravu: Kdo činí, kdo trpí křivdu? — Krok, Díl první, III, 61—67.

Digitized by Google

ļuti, što sličnost u deklinaciji i padežima malo ili gotovo ništa ne znači, čini zgodne poredbe, ukazuje napose na instrumental bez predloga i lokal, i umije da iznese i poznate mu krńe ostatke duala. Kod glagola ističe 3 broja zajedno, personalne nastavke, srpski aorist i imperfectum (po gramatici Vuka Karadžića), kongruenciju participija u predikatu i supinum, uspoređuje verbalne prefikse i ńihovo značeńe, kazuje kako se prave verba frequentativa, desiderativa i značeńe ńihovo, i upućuje na veliko bogatstvo slovenskih jezika u verbalnim riečima. Za osobit dokaz služi istovetnost dvaju pomoćnih glagola (asti, bhavati — jsem, býti).

Na kraju mogao je Jungmann spokojno pitati, kakvu li to prednost imaju četiri „plemenita" jezika (persijski, ńemački, grčki, latinski) prema slovenskim jezicima. Ciela rasprava izdaje prirodoslovca, kojemu je i u ispitivańu jezika *organizam* glavna stvar. Iz Jungmannova kratka sastava, (kojem je dodao gramatički izvod iz Nale, za uporeďeńe sa českim jezikom[1]) može svaki linguista crpsti bogato znańe o slovenskim jezicima; da ga je poznavao Bopp, to bi mu mnogo bio olakšao rad u slovenskim partijama ńegove usporedne gramatike, koja je tek u drugom odjeļeńu (1835.) uzela na um i slovenski, a *Miklošićeva* kritika o Boppovu djelu, čime je osnivač komparativne slovenske gramatike uveo sebe u sviet naučńaka[2], vjerojatno ne bi bila tako obilata izašla. Poslie dvadeset i više godina tek je ova kritika sačińavala napredak na *slovenskoj* strańi i redakcija bečkih „Jahrbücher" dade joj s pravom natpis nad stranama: Sanskrit und Slawisch. Vriedno je zabiļežiti, da se i kod mladog Miklošića znatno ističe narodno-patriotska tendencija, pošto dovikuje Boppu[3] da je on svojim djelom „stekao pravo na najtopliju zahvalnost svakog Slovena, koji ļubi svoj jezik".

Tako postade *Miklošić* uspoređivačem slovenskog jezika sa sanskritom, koji stoji na visini naučnog istraživańa. Kako je među tim u napried koraknula usporedna nauka jezika i slovenska filologija, došao je u priliku da ide prirodnim putem, koji je Fr. Schlegel već g. 1808. preporučio,[4] jer veli: „prije svega mora jasno biti pokazano usporednim rječnikom i naukom o jeziku, u kojem li odnošaju stoje različita slovenska narječja jedno prema drugom, i koje se smije držati za najstarije i najčistije, da ono bude mjerilom za prosu-

[1] Krok, Díl první, IV, (1823) 75—103: Výtah grammatický z Nala, k líbému srovnání s vlastenskou řečí.

[2] Jahrbücher der Literatur, Wien, 1844, Bd. 105, 43—70.

[3] O. c. 45.

[4] Ueber die Sprache und Weisheit der Indier, s. 80.

Digitized by Google

đivaće ostalih; a toga postupka valja da se držimo u svako doba, ako hoćemo da pokažemo odnošaj jedne familije jezika prema drugima".

Uspoređivači sanskrita sa slovenskim, koji neposredno dolaze za Jungmannom, znatno su pošli u nazadak. Hrvat *Antun Mihanović*, koji je prvi napisao hrvatsku broširu (1815.), u kojoj ističe, kako je potrebno uvađati materinski jezik u literaturu i javni život; koji i danas živi u svojoj pjesmi „Liepa naša domovina"; koji je docnije kao austrijski konsul na Balkanu stekao velikih zasluga za slovensku filologiju kao skupljač rukopisa, izdao je dvie godine poslie Jungmanna skup 200 rieči iz sanskrita i slovenskog srodnih po glasu i smislu.[1] Kao pravi romantičar govori sa svetim strahom o praistoriji našega plemena i o svjetlosti, koju da imamo očekivati sa istoka, i svečano pita, šta će Sloveni tim doznati o svojim predcima.

Mihanović je poglavito studirao Carey-ovu i Wilkin-ovu gramatiku, čime se oslobodio zabluda, u koje ga je navelo djelo P. Paulinovo, uz to još rječnik Hayman-Wilson-ov. Tako je on zapisivao rieči sanskritske, koje su se podudarale u „glasu i smislu" (Uebereinstimmung in Laut und Sinn"), što ga je u prvi mah iznenađivalo. Pri tom se povodio načelom indijskih leksikografa (Dictionary Sanscrit and English, Calcutta 1819), da su slova R i L, D i L. itd. uviek samovoļna. Pod zakriļem ovog „opravdanog pravila i utvrđenoga postupka slavnih etimologa" smio bi on bio stavļati mnogo smjelije poredbe i gotovo dvostruki broj saopćenih rieči iznieti, a još više, da je cio riečnik „prikladno" pretražio. Toga ipak nije činio i iznio je većinom rieči „proste i takove, koje se skoro doslovno podudaraju". On se ne slaže s onima, koji tvrđahu, da se gramatičke forme moraju prije svega usporediti, da se odluči o srodstvu jezika, iz čega se vidi, koliko je zaostao iza Jungmanna, kojega je poznavao. On je dakle samo etimolog, za koga ne postoje nikakvi glasovni zakoni. Pošto ńemu glavni princip bješe glasovna jednakost, stavļa on samo sa znakom pitańa take poredbe, koje su za nas vrlo obične, n. pr. *bhagas* sa *bog*, slov. *s* sa *ś* (*ç*), i ako iznosi 10 većinom vaļanih primjera sa ovim početnim slovom. Obratno spaja *cut'a* (*kuta* = kuća) sa hrv. *kuća* (u ondašńem pismu *kutja*) i *stúpa* sa *stup*, pošto on još nije mogao

[1] Zusammenstellung von 200 laut- und sinnverwandten Wörtern des Sanskrites und Slavischen, durch A. v. Mihanovich. Hormayer's Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1823, br. 66, 67, 71.

Digitized by Google

znati, da ove rieči na slov. glase *kąšta* i *stlъpъ*. Ipak je on iznio mnogo što šta vaļano, i ńegova je uzdržljivost pod navedenim prilikama hvale vriedna.

Valja pomisliti samo na primjer drugih „slavnih“ etymologa, na koje se on poziva, na Jos. Hammera, koji je htio razjasniti blisko srodstvo ńemačkog i persijskog jezika opširnim uporednim rječnikom i primjetbu iznio, da se pri istraživańu srodnosti jezika ne uzima na um razlika u vokalima baš kao ni miešanje srodnih suglasnika.[1]

Najopširniji rječnik „jednakih indijskih, ciganskih[2] i slovjenskih rieči“ sastavio je 1839. god. pjesnik *Ivan Kollár* u svome djelu o bogińi Slavi i porieklu imena slovenskog“.[3] Zanimļivo je znati, šta čovjek, koji već poznavaše Boppa, Klaprotha i dr. jezikoslovce i djelo svoje iznošaše u obliku pisama na Šafařika, s etimologijom radi. Ipak nije to glavna stvar, šta više radom Kollárovim (koji je osobitom sudbinom postao i profesor slov. arheologije u Beču god. 1849.—1852.) prispjelo je usporeďeńe svega indijskoga sa slovenskim do vrhunca, navlastito usporeďeńe indijske mitologije. Pjesnik, koji je prvobitno više u svojoj fantaziji kao ἥρως ἐπώνυμος stvorio bogińu Slavu i ńemačku kćer pastorovu, koju je on kao jenski student (1817.—1819.) srcem obļubio, uznosi kao kćer Slave u poetičnom evanďeļu panslavisma (Slávy Dcera, 1824, 1832.) i vođen Görres-om i Majewskim, našao je u boginji „Suaha ili Swaha“,[4] ženi boga Agni-ja, mater slovenske Slave. Strašno mu je bilo, što Šafařik ne će, da izvede ime Slovena (osnovni oblik Slovêninъ) od *slava* (släva), a još manje od kakve bogińe Slave. Za to je on da pobije Šafařika pisao spomenuto djelo, u kojem je u jedan red stavļena Agni-jeva žena sa sjevernom Sagom, sa Ὄσσα, Φήμη i Κλειώ, sa Honor i Gloria. Indijsko-slovenska mitologija

[1] Fundgruben des Orients, 1818, VI, 162 sl.

[2] Za *Cigane* se je također već i *Mihanović* interesovao, koji je iznio isto tako u Hormayerovu Archivu g. 1823., str. 589., izvještaj o ńima iz Journal Asiatique.

[3] Sláva bohyně a původ jména Slavův čili Slavjanův. V listech k velectěnému příteli Panu P. J. Šafařiku od Jana Kollára. S přídavky srovnalost indického a slavského života, řeči a bájesloví ukazujícími. V Pešti. 1839.

[4] Još interesantnije je, da je ova „Svaha“ postala iz interjekcije *svāhā*, koji se u petrogradskom sanskritskom rječniku (VII. 1476) ovako tumači: altes Wunschwort: glücklich, günstig; als Zuruf Heil! Segen! Schliesst Anrufungen wie Amen!

Digitized by Google

isticala se je već i u nekoliko soneta „Slávy Dcere“ znatno, a u jednom (IV. 117) naziva se Indija upravo „starom materom slovenskom“.

Zbog ugleda i ciene pjesničkih djela Kollárovih, a i zbog fantazija u ńegovim naučnim djelima, održala se kod nekritičnih ispitivača slovenske starine neobično dugo neosnovana misao o porieklu Slovena iz Indije[1]. Iz čistih oportunitetskih obzira morao je biti primljen jedan članak, koji je napisao katolički svećenik Sasinek u tom pravcu, čak i god. 1893. u bečki zbornik, koji je izdan u slavu stogodišńice rođenja protestanta Kollára[2]. I najnovija falzifikacija slovenska St. Verkovića (koji je možda i sam bio prevaren) htjela je Bugarima da dâ „vedu“ slovensku[3], kojoj je dapače onako vrstan ispitivač jezika, kao što je bio L. Geitler, postao žrtvom[4], i ona dovodi Slovene iz Indije upravo preko Dunava.

[1] Najviše kod Slovaka. V. Jan Kollár. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy Dcery“. Redakcí Františka Pastrnka. Ve Vídni 1893. Str. 238.—239.

[2] O. c. 240.—242.

[3] Веда Словена. Књ. I., II. Београд. 1874., 1881.

[4] Poetické tradice Thraků a Bulharů. V Praze 1878.

Digitized by Google

Glavne točke o naglasu književne slovenštine.

Čitao u sjednici filologijsko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 11. travňa 1896.

PRAVI ČLAN M. VALJAVEC.

1. Književna slovenština osniva se na govoru u Krańskoj a na pose u doňoj i nutarňoj Krańskoj. Da joj se glasovi, osobito vokali *e* i *o* točnije označe, nego to do sele biva, odabrao je prof. M. *Pleteršnik* za slovenski dio Wolfova rječnika između vrsnih istraživańa p. St. *Škrabca.*[1]) po različnim tečajima ńegova „Cvetja

[1]) P. St. Škrabec neumorno i ozbiļno trudeći se oko toga, da se piše i govori vaļana slovenština, napisao je u Cvetju V. 2. god. 1884. ove riječi, koje Slovenci odviše malo uvažuju: „Da je dialektična izreka na Štajerskem, Koroškem itd. različna od dialektične izreke na Krańskem, komu ni znano? Ali izobraženim mej nami je potrebna *edinstvena* izreka, in ta izreka ne sme biti neorganska zmes raznih dialektičnih izrek. Zato pa nikaker ne mislim, da mora v *vsem* le krańščina odločevati. Le to je resnica, da mora podlaga biti „književni" le ena dialektična izreka in da ta ne more biti rezijanska ali prekomurska. Da mora izreka, ki ima podlaga biti „književni", popustiti to kar jo dela „dialektično", je bila vedno moja misel. Podlaga književni izreki pa je in mora biti *doleński* in *notrański* dialekt, ne za to ker je domači dialekt tega ali tega, temuč prvič za to, ker je ta dialekt temeļ naše književne slovenščine, ta izreka je torej tako rekoč prirojena; drugič za to, ker so v tem dialektu razni slovenski glasovi po spričevańu domačih kaker ptujih jezikoslovcev naj razločniše ohrańeni. Ali nevglajenosti in preproščine dialektične se mora znebiti, in tu stopijo dialekti v svoje pravice, n. pr. doleński *ü* se mora nadomestiti z goreńskim *u*, doleński *u* z goreńskim in goriškim o̧ t. j. bizu ou, doleński *ai* (maistu) sè štajerskim in ogersko-slovenskim pa tudi na Doleńskem in drugod navadnim ç t. j. blizu *ei*, itd. Razloček mej temnim o v mo̧ž (dol. muož) in še temnejšim o̧ v mo̧st (dol. must) se ohrani, dasi ga štajersko-ogersko narečje ne pozna več, ne zavoļo dolenščine edine, temuč tudi z ozirom na koroško in tolminsko (moaž pa muest) ter beneško slovenščino (mož pa muost). Naglasni sestav ostani knížni izreki doleński,

Digitized by Google

iz vertov sv. Franciška" one stvari, koje mu se činahu dostatne i shodne za uređivańe rječnika, promijenivši Škrabčeve diakritične i naglasne znakove, a to ovako:

Naglasni su znakovi smješteni *nad*, a diakritični *pod* vokalima. „Potisńeno" naglašen dug vokal nosi znak ˆ: grâd, a „zategńeno" naglašen znak ´: hlév, a „potisńeno kratko" naglašen vokal ima znak ` : brȁt = Vukov brät.

Diakritični su znakovi *kvačica* i *pikńa* pod vokalom *o* i *e*. Ako imaju *o* i *e* kvačicu ili pikńu pod sobom (ę ẹ, ǫ ọ), to znači da su *uski* (zatvoreni) glasovi, koji se približno ovako razlikuju:

Dugi se uski *e* s pikńom (ȇ ế) približuje glasu *i* te se izgovara tako, da se malone ńekakav slab *i* čuje *iza* uskoga *e;* u nenaglašenim ili kratko naglašenim slogovima (ę ȅ) ima manje izrazit glas.

Dugi se uski *e* s kvačicom (ȇ ế) izgovara tako, da se *pred* uskim *e* čuje ńekakov slab *i;* u nenaglašenim ili kratko naglašenim slogovima toga *e* nema.

Dugi se uski *o* s pikńom (ǫ̑ ọ́) približuje glasu *u;* u nenaglašenim i kratko naglašenim slogovima (ǫ ȍ) ima mańe izrazit glas.

Dugi se uski *o* s kvačicom (ǫ̑ ọ́) izgovara tako, da se pred uskim *o* čuje ńekakov slab *u;* u nenaglašenim i kratko naglašenim slogovima toga *o* nema.

Ako su *e* i *o* bez pikńe ili kvačice (ô ó ò o), onda su široki glasovi.

Neopredijeljeni se vokal (poluglas) bilježi posebnim slovom ъ n. pr. pъ̀s bъzѐg.

Slovo ł se izgovara kao kratak *u*.

S ovim sravni što Škrabec piše Cvetje XII. 2 i 8 sqq.

Meni se čini da je ovoliko ispravaka u pisańu dovoljno, premda ne bi bilo baš s gorega, da se i ostali na poluglase spali vokali kako posebno obilježe.

2. Akcenat je upravo samo jedan, ali *ton* mu je dvostruk: *opadan* ili *porastan* prema tomu, pada li naglas na prvu ili na drugu

---

dasi je precej različen od ogersko-štajerskega, za to ker za ń vender le večina ostalih dialektov, ne le goreński, temuč, ako odštejemo ne premnoge posebnosti, tudi koroški in goriški. Na Krańskem se mej narodom nikjer ne izgovarja tako kaker dopovedujem da bi se imelo izgovarjati v jeziku učenih stanov, vender tudi nočem, da bi se kaj tako izgovarjalo kaker se nikjer ne izgovarja.

Digitized by Google

polovinu vokala. S toga ću naglas u prvom slučaju zvati *opadni* (=otisnuti, potisńeni), u drugom *porasni* (=otegnuti, zategńeni).

a. Kad se izgovori riječ: *grah*, čuje se, da je vokal *a* kratak i da u visini jedva započet već i opadne kao sunut s gora doļe. Tako naglašen vokal biļežim gravisom ˋ: *gràh* (=hrv. gräh), a naglas zovem *opadni kratki*.

b. Kad se izgovori riječ: *prah*, čuje se, da je vokal *a* dug i u početku viši pa sve pada, ide s visine na niz; prva je polovina vokala više a druga niže, razmak između prve i druge polovine bit će dobrahna seksta. Vokal, koji se ovako izgovara, biļežim circumfleksom ˆ: *prâh*, a naglas zovem *opadni dugi*.

c. Kad se izgovori riječ: *kraļ*, čuje se, da je vokal *a* dug i u početku niži pa sve raste tako, da, ide li iza ńega još jedan slog, glas dopire do ńega. Glas se diže odozdô gore, prva je polovina vokala dubļe, druga više, ali se vokal toliko ne zateže kao u štokavštini te bi se kao pjevalo. Vokal, koji se ovako izgovara, biļežim akutom ´: *kráļ kráļa*, a naglas zovem *porasni*.

U toj će raspravi govor biti glavno i gotovo isključivo o *gramatičnom* naglasu, koji čini, da *riječ* osjećamo kao cjelinu za se (pojam) i koji pada na onaj slog u riječi, koji se drži da je logično najvažniji.

3. Naglašeni se slog izgovara obično tako, da se gotovo sva ekspiracija sadruži na ńem te za ostale slogove u riječi i pred ńim i za ńim ne preostane ni toliko, da bi se i ńihov posebni naglas i duļina vokala u ńima iole znatno razabrati mogli, dapače radi naglasa na vokalu u temi iščezne bez traga svaki naglas i duļina vokala u nastavku. Ńeki trag ostavi kad što samo u naglasu, koji je s vokala u nastavku prešao na vokal u temi.

Od ovakova izgovarańa naglašenoga sloga izvire troje:

a) Dug može biti vokal jedino, ako je naglašen.

b) Kratak ili pokraćen a naglašen vokal u nezadńem slogu se oteže, i

c) Kratki opadni naglas dolazi gotovo samo u zadńem slogu.

4. Naglas može imati ne samo prvi slog, kako u češtini, niti samo drugi, kako u poļštini, nego i prvi i drugi i zadńi i svaki. Ali je uza sve to naglas prilično vezan na vokal, na kome dolazi u odlučnom obliku riječi, n. pr. u a-deklinaciji na nom. sing. u nezadńem slogu: lisíca, jágoda, gen. lisíce, jágode, itd. To vrijedi osobito za opadni naglas, koji se obično ni ne mijeńa ni ne miče sa sloga: dobrâva dobrâve itd. golo̍b golo̍ba itd.

Digitized by Google

5. Naglas i kvantiteta, to je duljina i kračina vokala i slogova usko su skopčani i obično visi jedno o drugom. S toga bit će dobro da se zna, koji su vokali i slogovi izvorno bili dugi, koji li kratki. Komparativna gramatika je dokazala, da su izvorno bili kratki samo vokali *e o* i oba poluglasa *ъ ь*, a dugi vokali: *a, ě, i, u, y* i ispred konsonanta dolazeći slogovi *en* (ę), *on* (ą), *er el, or ol, ъr ьr, ъl ьl*. Što tomu u slovenštini odgovara, to pokazuje ovaj poredak: ozgo praslav. ozdo slovenski:

praslav.: e, o, ъ i ь; a, ě, i, u, y, ę, ą, er, el, or, ъr i ьr, ъl i ьl.
slovenski: e, o, ь; a, ę, i, u, i, e, o, rę, lę, ra, r, ol (ł).

6. Slovenština je staru kvantitetu i staro mjesto naglasa kojekako promijenila. Istina je, da se direktno ne zna, na kojem je slogu koji naglas dolazio u praslavenštini, ali se može prilično svuda zaključiti ili razabrati bud iz današńega *hrvatskoga iliti srpskoga* jezika u narječju mu *štokavskom*, koje ima i duljinu i kračinu u vokalima i izvan naglašenoga sloga, samo je stari naglas svuda, gdje se je moglo to učiniti, pomaknuo za slog natrag prama početku riječi, i u narječju mu *čakavskom*, koje ima vokale također i duge i kratke a i staro mjesto naglasa; bud iz *ruskoga* jezika, koji je doduše izgubio svu duljinu vokala, ali je uščuvao prilično svuda staro mjesto naglasa. Da se može slovensko naglašavańe razjasniti, za to su dovoljna ta dva jezika, jer gdje se slaže ruski jezik sa hrvatskom štokavštinom i čakavštinom, tamo nema gotovo sumńe, da je tako bilo i praslavenski. I čeština mogla bi koji taj slučaj osvijetliti ne svojim naglasom, koji je omeđila na početni slog, već dugim ili kratkim vokalom na upitnom mjestu, jer se u ńoj u opće izvorno porasno naglašen vokal otegne, a opadno naglašen se pokrati tako, da slovenskomu naglasu ´ odgovara obično dug, a slovenskomu ˆ kratak vokal ili slog. — Od sele će značiti kratica št. štokavski, č. čakavski, r. ruski, mlr. maloruski, blr. bijeloruski.

7. Uzrok promjeni stare kvantitete i staroga naglasa je *ton* izvornoga naglasa, to jest: je li bio *porasni* ili *opadni*, i da se ta razlika bolje istakne, to se je u opće izvorno porasno naglašen vokal pokratio a opadno naglašen produljio. Uz ton djeluje i *mjesto*, gdje je dolazio izvorno naglas: da li na vokalu u *temi* ili na vokalu u *nastavku*.

Je li koji slog imao izvorno porasni ili opadni naglas, to se jasno razabire iz onih ruskih riječi, u kojima ispred konsonanta dolazi skupina *ere ele, oro olo*, kojoj skupini u slovenštini i hrvaštini

Digitized by Google

odgovara jedan slog rę lę, ra la. Ako je u toj skupini naglašen prvi vokal, to je očevidno, da ima dotični slog opadni naglas: r. бéрегъ slov. brę̑g št. brȉjeg = brêg, r. жóлобъ slov. žlę̑b št. žlȉjeb, r. гóродъ slov. i št. grâd, r. кóлосъ slov. i št. klâs. Ima li drugi vokal naglas, to će imati dotični slog porasni naglas: r. горóхъ slov. gràh št. grȁh, itd. Ako to vrijedi za jedan stari dugi vokal ili slog, vjerojatno će isto vrijediti i za ostale duge vokale i sloge.

To je za hrvatski (srpski) jezik otkrio i na jednoj vrsti riječi pokazao A. *Leskien* izvrsnom raspravom: Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen. I. Die Quantität im Serbischen. B. Das Verhältniss von Betonung und Quantität in den *zweisilbigen primären Nomina*, u XIII. svesku der Abhandlungen der philolog.-historischen Classe der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften Nro. VI. Leipzig 1893.

Što je tuj otkriveno, to sam uporavio i raširio mutatis mutandis na slovenštinu, i govorim o promjenama nastalim I. od izvorno *porasno* naglašenoga vokala a) u temi, b) u nastavku; II. od izvorno *opadno* naglašenoga vokala, i III. o naglasu na vokalu sažetom od dva vokala.

I. Promjene radi porasnoga tona staroga naglasa.

8. Vokal izvorno porasno naglašen pokrati se, ako je bio dug, ako li kratak, ostane kratak; i pokraćeni i kratki dobije opadni kratki naglas, koji ostaje samo onda, kad je riječ samo od jednoga sloga, ili kad je naglašeni vokal u zadńem slogu: ràk, modràs. A kad naglašeni slog nije jedini niti zadńi slog u riječi, kad dakle naglašeni vokal ili jest u *ne*zadńem slogu ili dodje u *ne*zadńi slog, onda se vokal otegne i široko se *e* i *o* sûzi (ę ǫ) a naglas ` mijeńa se na ´, i to obično u otvorenu slogu, nu kad je slog zatvoren ili kad zadńi dugi slog ima ili je izvorno imao porasni naglas, pretvori se obično na ˆ: ràk gen. rá-ka, rá-kov rá-kovica rá-kast, ali: râk-ca râkar râčji. U čakavštini ostaje svuda ˜, a u štokavštini samo u jedinom i u prvom slogu, ali ako je naglas izvorno bio u zadńem ili predzadńem slogu, to se obično kao ` (´) pomakne u predńi slog: rȁk rȁka rȁkov rȁkovnica rȁčār rȁčilo rȁčjī, ali pògreb slov. pogrèb, pògreba slov. pogrę́ba, lìsica r. лисúца č. lišĺca sl. lisíca.

Digitized by Google

A. Riječi s naglasom na vokalu u temi.

A. Naglas se ` u nezadńem slogu mijeńa na ´.

a) u riječima od jedinoga sloga.

a) u deklinaciji.

Jedini slog dolazi u nom. (acc.) sing. substantiva muškoga i ženskoga roda i u nom. (acc.) sing. masc. ńekih adjektiva. Riječi, koje imaju sada jedan jedini slog, imale su u praslavenštini dva sloga. Nastavak za nom. sing. glasio je za muški rod -us, -os, za ženski -is, od čega je u staroj slovenštini po otpadu konsonanta na kraju nastao poluglas ъ ь, koji je u današńim slavenskim jezicima otpao. U praslavenštini je naglas mogao dolaziti na vokalu ili u temi ili u nastavku: *kmètos *vòdjos *ràdos *mỳšis ili pьsùs *čepòs *bobòs *novòs (` znači ovdje naglas u opće) stsl. kmètъ vòždь radъ mỳšь ili pьsъ čepъ bobъ novъ. Kad je u slovenštini poluglas na kraju otpao, ostao je naglas na vokalu u temi nepromijeńen na svom vokalu, a naglas na vokalu u nastavku, dakle ovdje na ъ ь, prešao je na vokal u temi, i tako su se riječi oboje vrsti naglasa u nom. sing. sasvim izjednačile, ali u gen. dat. i tako dalje i u adjektiva u nom. sing. fem. i tako dalje, gdje ima riječ više nego samo jedan slog, već se povraća izvorna razlika. U riječima s naglasom na tematskom vokalu oteže se kratki ili pokraćeni vokal i kad riječ naraste za koji slog mijeńa se i ` na ´ u otvorenom slogu. U št. i č. ostaje ˜ svuda. A sada evo ńekoliko primjera.

U temi je vokal a ili slog ra la:

subst. masc.: àjd: ájda, bàk: báka št. bäk bäka, bràt: bráta št. brät bräta, càp: cápa, čàs: čása št. čäs čäsa, čmàr: čmára št. čmär čmära, dàc: dáca, dràv: dráva, fànt: fánta, gàd: gáda št. gäd gäda, gànk: gánka, glàž: gláža, gmàh: gmáha, gràb: grába št. gräb gräba, gràd: gráda št. gräd gräda, gràh: gráha r. горóхъ горóха št. gräh gräha, gràp: grápa, gvànt: gvánta, hràm: hráma, ali št. hrâm hráma češ. chrám, kàmp: kámpa, kànt: kánta, knàp: knápa, kràj: krája št. krâj (-â radi j) kräja, kràmp: krámpa, kràp: krápa št. krâp kräpa, Làh: Láha r. Волóхъ Волóха št. Vläh Vläha, làz: láza št. läz läza, màh: máha št. mäh mäha, màk: máka, a št. mäk màka r. макъ мáка češ. mák, mràz: mráza r. морóзъ морóза št. mräz mräza, pàd: páda, pànt: pánta, pàrd: párda, pàrt: párta, plàč: pláča, pràg: prága r. порóгъ порóга št. präg präga, ràj: rája št. râj

Digitized by Google

(â radi j) räja, ràk: ráka št. räk räka, sàk: sáka št. säk säka, sàs: sása, sklàd: skláda št. skläd skläda, sklàt: skláta landstreicher št. sklät skläta, ńeka riba, spàk: spáka, svàt: sváta št. svät sväta šàc: šáca, škàf: škáfa a št. škäf škàfa r. шкáфъ шкáфа, škràp: škrápa, škràt: škráta, štànt: štánta, tlàk: tláka, tràp: trápa, vàmp: vámpa, vpàł: vpála, vsàd: vsáda, vstàv: vstáva, zmàz: zmáza, žmàh: žmáha. — subst. fem. nema. — adjektivi: ràd: f. ráda št. räd räda, slàb: slába št. säb säba, slàv: sláva stàr: stára št. stär stära, stràn: strána št. strän sträna, zdràv: zdráva r. здорóвъ здорóва št. zdräv zdräva, žràv: žráva, nàš: náša št. näš näša, vàš: váša št. väš väša.

U temi je vokal ę (ě) ili slog rę lę:

subst. masc.: brę̀z: bréza, dę̀d: déda št. djěd djěda, drę̀k: dréka, gńę̀v: gńéva št. gńěv gńěva, hlę̀b: hléba št. hlěb hlěba, sę̀d: séda, sę̀k: séka št. sjěk sjěka, sę̀v: séva, slę̀p: slépa, smę̀r: smérа št. smjěr smjěra, spę̀v: spéva, svę̀t: svéta št. svjět svjěta, vcę̀p: vcépa, vę̀d: véda, vrę̀z: vréza, vsę̀d: vséda, zję̀zd: zjézda. — adj.: smę̀d: smęda št. směď směďa, smę̀ł: smęla, vę̀šč: véšča št. vjěšt vjěšta, zrę̀ł: zrę́la št. zrěo zrěla.

U temi je vokal i:

subst. masc.: brìn: brína, brìšt: bríšta, cìn: cína a št. cìn cìna, cìp: cípa, frìł: fríla, glìn: glína, grìł: gríla, kìč: kíča, klìn: klína št. klĩn klĩna, lìń: líńa št. lĩń lĩńa, sìl: síla, sklìc: sklíca, svìž: svíža, ščìr: ščíra št. ščĩr ščĩra, škrìc: škríca, špìk: špíka, štrìk: štríka, štrìt: štríta, vvìd: vvída, vžìg: vžíga. — adj. čìł: číla št. čĩl čĩla, čìst: čísta št. čĩst čĩsta, grìv: gríva, mìł: míla št. mĩo mĩla, sìv: síva št. sĩv sĩva, sklìv: sklíva, slìv: slíva, tìh: tíha št. tĩh tĩha.

U temi je vokal u:

subst. masc.: drùm: drúma, fùnt: fúnta, glùm: glúma, grùnt: grúnta, grùšt: grúšta, Jùd: Júda, jùg: júga št jũg jũga, krùh: krúha št. krũh krũha, kùp: kúpa št. kũp kũpa, kùr: kúra, plùg: plúga št. plũg plũga, pùnt: púnta, štrùmf: štrúmfa, štùk: štúka, tùmp: túmpa. — adj. rùs: rúsa št. rũs rũsa.

U temi je vokal i=y:

subst. masc.: dìm: díma št. dĩm dĩma, hìs; hísa, kìč: kíča, lìk: líka št. lĩk lĩka, rìs: rísa št. rĩs rĩsa, sìč: síča, sìp: sípa, sìr: sírа št. sĩr sĩra, skìp: skípa, stìk: stíka, tìn: tína št. tĩn

Digitized by Google

tĩna, vmìk: vmíka, zgìb: zgíba. — subst. fem. mìš: míši r. мышь мы́ши št. mĩš mĩša (masc.) — adj. hìł: híla, sìt: síta št. sĩt sĩta.

U temi je vokal e=ę:

subst. masc.: glèd: glę́da, stèg: stę́ga, strès: strę́sa, zèt: zę́ta št. zĕt zĕta, zglèd: zglę́da. — adj. brèj: bréja št. brĕđ brĕđa r. óерéжая.

U temi je vokal o=ạ:

subst. masc.: mòt: mọ́ta, pòk: pọ́ka, stòp: stọ́pa, tròb: trọ́ba, vòh: vọ́ha, vsòd: vsọ́da.

U temi je slog oł ispred konsonanta:

subst. masc.: gòłč: gółča, pôłh (za pòłh): półha št. pŭh pŭha, pòłž: półža i półž št. spûž spúža, sòłn: sólna.

U temi je vokal r. — U nominativu sing. obično dolazi ˆ za ˋ:

subst. masc.: Gřk: Gŕka št. Gřk Gřka, hřt (za hŕt): hŕta št. hřt hřta, přst (pŕst): pŕsta št. přst přsta, Sřb: Srba št. Sřb Sřba, vřt: vŕta št. vřt vřta, itd.

U temi je vokal e:

subst. masc.: brèh: bréha, brènk: bręnka, cènt: cę́nta, glèšt: gléšta, glèt: glę́ta, hlèp: hlépa, hrèšč: hréšča, hrèt: hrę́ta, kmèt: kmę́ta št. kmĕt kmĕta, lèt: lę́ta, lèv: lę́va št. läv läva, mèt: mę́ta, pèč: pę́ča, plènt: plę́nta, plèsk: pléska, rèk: ré́ka, sklèp: sklépa, splèt: splę́ta št. splĕt splĕta, stèk: stę́ka, stèp: stépa, šènt: šę́nta, šlèn: šlę́na, šmènt: šmę́nta, trèn: trę́na št. trĕn trĕna, vlèk: vlę́ka, zlèk: zlę́ka, zlèt: zlę́ta, zmèt: zmę́ta.

U temi je vokal o:

subst. masc.: čòp: čọ́pa, glòd: glọ́da, gròš: grọ́ša a št. gròša, kròk: krọ́ka, kròp: krọ́pa č. krŏp krŏpa a št. kròpa, shòd: shọ́da, sklòg: sklọ́ga, skòk: skọ́ka, skòt: skọ́ta, slòg: slọ́ga, spòj: spọ́ja, sròk: srọ́ka, stòk: stọ́ka, svòd: svọ́da a št. svòda, škòf: škọ́fa, škròb: škrọ́ba, škròp: škrọ́pa, tòč: tọ́ča, tòf: tọ́fa, tòk: tọ́ka, tòp: tọ́pa, tòr: tọ́ra, vhòd: vhọ́da, vlòg: vlọ́ga, vlòm: vlọ́ma (št. úlom), vòj: vọ́ja št. vŏđ vŏđa, vskòk: vskọ́ka št. ùskok, vvòd: vvọ́da št. ùvod, vvòz: vvọ́za št. ùvoz, zdròb: zdrọ́ba, zgòd: zgọ́da, zgòn: zgọ́na, zlòm: zlọ́ma, znòs: znọ́sa, zròk: zrọ́ka, zvòd: zvọ́da. — adj. spòr f. spọ́ra št. spŏr spŏra.

U temi je poluglas promijeńen na a:

u subst. masc.: dàh: dáha, pàh: páha, sàs: sása uz sъs sъsà.

Digitized by Google

b) u konjugaciji:

Iz konjugacije ide ovamo sing. masc. part. praet. act. na -l:

grẹ̀ł: gręla r. грѣлъ грѣла št. grẽo grẽla, htẹ̀ł: htęła št. htẽo htjẽla, jẹ̀ł: jęla št. jẽo jẽla, snẹ̀ł: snęla, mlẹ̀ł: mlęla št. mlẽo mlẽla, sẹ̀ł: sęla št. sẽo sjẽla, sklẹ̀ł: sklęla, smẹ̀ł: smęla št. smẽo smjẽla, štẹ̀ł: štęla št. čtĩo čtjẽla, tlẹ̀ł; tlęla, vẹ̀ł (vẽjao): vęla, zdẹ̀ł: zdęla, ždẹ̀ł: ždęla, žmẹ̀ł: žmęla. — bìł: bíla št. bĩo bĩla, brìł: bríla št. brĩo brĩla, šìł: šíla št. šĩo šĩla, vpìl: vpíla št. ùpio vàpio ùpila vàpila, krìł: kríla št. krĩo krĩla, mìł: míla št. mĩo mĩla, rìł: ríla št. rĩo rĩla; mèł: męla, žèł: žęla št. žẽo žẽla.

osim sing. fem.: gnàł: gnálǫ, dual gnála gnálę, pl. gnáli gnále gnála št. gnäo gnäla gnälo itd., klàł: klálǫ št. kläo klälo, plàł: plálǫ, po-slàł: slálǫ št. släo slälo, sràł: srálǫ št. srão srälo, vstàł: vstálǫ št. stão stälo, stlàł: stlálǫ, tkàł: tkálǫ št. tkão tkälo, znàł: ználǫ št. znão znälo.

b) Naglašeni slog je zadńi u riječi.

O ńem vrijedi ono što je kazano o jedinom slogu.

a) u nominalnoj deklinaciji.

U temi je vokal a:

subst. masc. s nastavkom

-àn: bratàn: bratána č. bratän bratäna r. óбратáнъ óбратáна št. bràtan bràtana, pa tako: bakàn bęlàn butàn capàn cmokàn čakàn glavàn gołtàn habàn jeràn kodràn nosàn okàn petàn rahtàn sestràn sladkàn telebàn trepàn uhàn vagàn zobàn župàn, itd. — cigàn, Ivàn, itd.

-jàn: grajàn: grajána r. горожáнинъ št. grãđanin, pa tako: barjàn brjàn dežeļàn državļàn dvorjàn gorjàn št. gòranin, jezerján seļàn št. sèļanin, stražàn št. stràžanin, tlačàn tržàn; Brẹžàn Ločàn (Lǫ́ka) Novļàn č. Novļän Novļäna (Nova Vas u gorńoj Krańskoj i grad Novi u Hrvatskoj), Rimļàn č. Rimļän Rimļäna št. Rímļanin i r. Римлянинъ itd. — adj. pijàn f. pijána č. pijän pijäna št. pìjan pijana (i pjän pjäna).

-às: modràs: modrása, razdràs: razdrása, sravni r. дубáсъ дубáса.

-àt: subst. masc.: pẹgàt: pegáta, skržàt: skržáta. — adj.: bogàt: bogáta č. bogät bogäta r. óгатый št. bògat bògata, pa tako: bahàt bedràt bradàt brkàt glavàt goràt kosmàt košàt

Digitized by Google

košatļàt mesnàt možàt prsàt robàt rogàt sokàt vrhàt vrhovàt zobàt žlębàt, itd.

-àv: adj.: rjàv: rjáva č. rjäv rjäva št. rđav rđava, pa tako: blebetàv brbļàv brļàv čeļustàv gondràv hlastàv igràv jeclàv klepetàv mahedràv mrmràv nergàv norčàv ragļàv sladkàv snętjàv vihràv žlobodràv, itd.

Složenice, kojih je prvi dio prijedlog a zadńi obično glagolska osnova: bad: nabàd: nabáda, dav: pridàv: pridáva zadàv, dram: predràm: predráma, gat: zagàt: zagáta, glas: naglàs: naglása odglàs oglàs razglàs, grab: ogràb: ográba zagràb, grad: ogràd: ográda pregràd zagràd, haj: pohàj: pohája, hlad: ohlàd: ohláda pohlàd prehlàd, hlap: ohlàp: ohlápa razhlàp, kad: pokàd: pokáda, kap: okàp: okápa prekàp razkàp, kaz: dokàz: dokáza izkàz nakàz odkàz pokàz razkàz ukàz, klad: doklàd: dokláda izklàd naklàd obklàd odklàd oklàd podklàd poklàd preklàd priklàd razklàd zaklàd r. заклáдъ št. základ, laš: odlàš: odláša, laz: oblàz: obláza, mah: namàh: namáha omàh premàh zamàh, maz: omàz: omáza pomàz zamàz, mlat: omlàt: omláta, mraz: zamràz: zamráza, pad; dopàd: dopáda izpàd napàd odpàd opàd popàd prepàd pripàd razpàd spopàd zapàd št. západ, pał: opàł: opála popàł vpàł zapàł, pas: opàs: opása prepàs pripàs, paz: opàz: opáza pripàz zapàz, paž: prepàž: prepáža, plak: oplàk: opláka, plaz: oplàz: opláza, prask: opràsk: opráska popràsk, rad: uràd: uráda, ras(t): naràs: narása obràst odràst poràst priràst zaràst, raz: obràz: obráza izraz, sad: nasàd: nasáda osàd presàd zasàd, saj: razsàj: razsája, slad: oslàd: oslád posląd, stav: postàv: postáva zastàv, šlat: ošlàt: ošláta pošlàt, vał: izvàł: izvála navàł obàł odvàł podvàł povàł prevàł privàł razvàł zavàł, vrat: povràt: povráta prevràt, vraz: povràz: povráza, zdrav: odzdràv: odzdráva pozdràv, itd. — Drukčije složene riječi: bogotàj: bogotája, bránovlàk: bránovláka, brzojàv: brzojáva, gorostàs: gorostása št. gorȍstas, grenkosląd: grenkosláda, igrokàz: igrokáza, kamenovàļ: kamenováļa, klečeplàz: klečepláza, kolomàz: kolomáza, ļúdoràd: ļúdoráda, močeràd: močeráda, norcepàs: norcepása, očenàš: očenáša, pizdohlàst: pizdohlásta, postavodàj: postavodája, rosopàs: rosopása, soncovràt: soncovráta — adjektivi navlaš posesivne sastave: bęlobràd f. bęlobráda dołgobràd golobràd sivobràd, bęloglàv: bęloglava bistroglàv debęloglàv gologlàv potoglàv noroglàv razoglàv strmoglàv svojeglàv topoglàv trdoglàv triglàv vrtoglàv, krátko-

Digitized by Google

klàs: krátkoklása, golokràk: golokráka, bẹlọlàs: bẹlọlása dólgolàs gọstolàs krátkolàs sívolàs zlátolàs, golomràz: golomráza, inostràn: ínostrána, krívovràt: krívovráta trdovràt, itd.

U temi je vokal ẹ = ě:

bẹlẹg: bẹlẹga št. bìleg, oplẹn: oplẹna št. òplen, smrdẹł: smrdẹla, Andrẹj: Andréja št. Àndrija; — složenice s prijedlogom i glagolskom osnovom: bẹg: izbẹg: izbéga odbẹg pobẹg prebẹg razbẹg r. разбѣгъ, cẹd: precẹd: precéda, cẹp: ocẹp: océpa odcẹp razcẹp, dẹł: nadẹł: nadéla obdẹł oddẹł predẹł razdẹł, dẹv: nadẹv: nadéva odẹv, dmẹv: odmẹv: odméva, htẹv: zahtẹv: zahtéva, jẹd: najẹd: najéda obẹd objẹd podjẹd pojẹd, jẹz: prejẹz: prejéza zajẹz, jẹzd: objẹzd: objézda odjẹzd pojẹzd prejẹzd prijẹzd, krẹg: okrẹg: okréga pokrẹg, krẹp: okrẹp: okrépa pokrẹp, lẹg: razlẹg: razléga, lẹn: oblẹn: oblẹna, lẹp: polẹp: polépa prilẹp sprelẹp, lẹv: izlẹv: izléva nalẹv podlẹv, lẹz: zalẹz: zaléza, mẹł: podmẹł: podméla, mẹr: namẹr: naméra obmẹr omẹr ozmẹr premẹr primẹr razmẹr zamẹr, pẹv: napẹv: napéva r. напѣвъ odpẹv popẹv prepẹv pripẹv, plẹn: zaplẹn: zaplẹna, rẹz: izrẹz: izréza narẹz obrẹz podrẹz prirẹz zarẹz, sẹd: nasẹd: naséda obsẹd odsẹd podsẹd posẹd presẹd sьsẹd, sẹk: izsẹk: izsẹka nasẹk obsẹk odsẹk osẹk podsẹk posẹk presẹk sьsẹk zasẹk, sẹt: posẹt: posẹta, sẹv: nasẹv: nasẹva obsẹv posẹv razsẹv, odsẹv: odsẹva, slẹd: naslẹd: naslẹda oslẹd preslẹd zaslẹd, slẹp: oslẹp: oslépa zaslẹp, strẹl: izstrẹl: izstréla nastrẹł obstrẹł ostrẹł prestrẹł, svẹt: nasvẹt: nasvẹta odsvẹt posvẹt, štẹv: obštẹv: obštẹva poštẹv, tẹh: potẹh: potẹha, vẹg: prevẹg: prevẹga, vẹk: odvẹk: odvẹka, vẹt: obẹt: obẹta zaobẹt zavẹt, vẹs: povẹs: povẹsa. — Drukčije složene riječi: bíbolẹz: bíbolẹza hudolẹz trdolẹz, bránovlẹk: bránovlẹka mẹhovlẹk, drẹmolẹs: drẹmolẹsa, drvosẹk: drvosẹka glávosẹk golosẹk sẹnosẹk, gorocvẹt: gorocvẹta, kuroslẹp: kuroslẹpa, mẹdojẹd: medojẹda sámojẹd, mọkosẹv: mọkosẹva, pọpkorẹz: pọpkorẹza slamorẹz svinorẹz, sládkosnẹd; sládkosnẹda, stepihlẹb: stepihlẹba itd. — adjektivi: bístrosmẹł f. bistrosmẹla, drágocẹn: drágocẹna, enočlẹn: enočlẹna, krátkovẹk: krátkovẹka, mládolẹt: mládolẹta, širókovẹj: širókovẹja, itd.

U temi je vokal i:

mьnìh: mьníha, Martìn: Martína št. Màrtin.

-ič: črvìč: črvíča č. črvìć črvìća št. cìrvić, pa tako: biríč: biríča, cvẹtìč: cvẹtíča, čołnìč: čołníča, dẹklìč: deklíča,

Digitized by Google

fantìč: fantíča, glavìč: glavíča, golobìč: golobíča, gospodìč: gospodíča, hramìč: hramíča, jьglìč: jьglíča, końìč: koníča, mladìč: mladíča, mlatìč: mlatíča, mrlìč: mrlíča, oslìč: oslíča, otročìč: otročíča, repìč: repíča, sokolìč: sokolíča, srakolìč: srakolíča, tropìč: tropíča, volìč: volíča itd. Pavlìč: Pavlíča, itd.

-ìv -ļìv: adjektivi: lьžńìv f. lьžníva č. lažnìv lažnïva r. лжи́вый št. làžļiv, goļufìv: goļufíva, ļubeznìv: ļubezníva, iskrìv: iskríva, vozgrìv: vozgríva, zapeļìv: zapeļíva, itd.

Složenice s prijedlozima: cik: nacìk: nacíka, dvig: podvìg: podvíga, povzdìg: povzdíga prevzdìg, hlip: pohlìp: pohlípa, klic: oklìc: oklíca odklìc poklìc preklìc zaklic, mig: namìg: namíga odmìg, pik: napìk: napíka, pis: dopìs: dopísa izpìs nadpìs napìs odpìs opìs podpìs popìs prepìs pripìs razpìs zapìs, prid (pryd?): pripìd: priprída, riv: narìv: naríva odrìv prerìv, tič: natìč: natíča obtič potič, tik: dotìk: dotíka natìk podtìk potìk pritìk spotìk zatìk, tip: otìp: otípa potìp, tis(k): iztìs: iztísa natìs odtìsk prenatìsk pretìsk pritìsk, vid: povìd: povída prevìd privìd razvìd, žig: ožìg: ožíga požig prežig prižìg zažìg, itd. — Drukčije složene riječi: bístrovìd: bístrovída, kocobrìn: kocobrína, lętopìs: letopísa hitropìs pravopìs zemļopìs, mízolìz: mízolíza, mьncorìt: mьncoríta, okomìg: okomíga, pęskožìl: pęskožíla; — adjektivi: blędolìc f. blędolíca, bęlolìst: bęlolísta, enolìk: enolíka, kratkovìd: kratkovída, lьhkokrìł: lьhkokríla, skoporìt: skoporíta srborìt, zlatogrìv: zlatogríva itd.

U temi je vokal u:

goļùf: goļúfa č. goļüf goļüfa, lopùč: lopúča; — složenice s prijedlogom: duh: predùh: predúha, kuc: prekùc: prekúca, ļub: poļùb: poļúba, puh: napùh: napúha, pušč: napùšč: napúšča, smuk: prismùk: prismúka; — drukčije složene riječi: dęlopùst: dęlopústa, devetogùb: devetogúba, mrtvoùd: mrtvoúda, pismoùk: pismoúka, rodoļùb: rodoļúba, veleùm: veleúma; — adjektivi: bęlorùn f. bęlorúna, dołgoùh: dołgoúha klapoùh, krivokļùn: krivokļúna mládokļùn, krívoùst: krívoústa širokoùst zlátoùst, rodoļùb: rodoļúba, sláboùk: slaboúka, slaboùm: slaboúma, trdolùp: trdolúpa, zlátostrùn: zlatostrúna, itd.

U temi je vokal i=y:

jedrìk: jedríka; — složenice s prijedlozima: dih: nadìh: nadíha oddìh predìh, gib: nagìb: nagíba ogìb pregìb prigìb

Digitized by Google

razgìb, griz: nagrìz: nagríza odgrìz ogrìz prigrìz zagrìz, mik: namìk: namíka odmìk pomìk premìk primìk razmìk zamìk, pih: opìh: opíha podpìh prepìh, sip: dosìp: dosípa nasìp obsìp osìp posìp presìp prisìp razsìp sьsìp zasìp.

U temi je vokal e=ę:

Složenice s prijedlozima: gled: doglèd: doględa št. dògled izglèd nadglèd obglèd oglèd poglèd preglèd priglèd razglèd spreglèd zaglèd, grez: pogrèz: pogręza, klek: naklèk: nakląka poklèk, kret: okrèt: okręta pokrèt prekrèt preokrèt zakrèt, lek: zalèk: zaląka, met: podmèt: podmęta, preg: podprèg: podpręga, prez: oprèz: opręza, red: obrèd: obręda odrèd razrèd, rep: spodrèp: spodrępa, seg: dosèg: dosęga obsèg osèg posèg presèg, šet: pošèt: pošęta prešèt sprešèt, teg: dotèg: dotęga natèg potèg pretèg pritèg raztèg zatèg, tez: pritèz: pritęza raztèz zatèz, tres: otrès: otręsa potrès pretrès, vez: odvèz: odvęza podvèz povèz prevèz zavèz, zeb: pozèb: pozęba: — drukčije složene riječi: dręvorèd: drevoręda, glavotèg: glavotęga, mesoglèd: mesoględa, sęnomèt: sęnomęta, soncokrèt: soncokręta, vrtorèp: vrtorępa, nesprèt: nespręta; — adjektivi: bosopèt f. bosopęta krivopèt svetopèt, dołgorès: dołgoręsa, hudoglèd: hudoględa, kosorèp: kosorępa, zločèst: zločęsta.

U temi je vokal o=ą:

Složenice s prijedlogom: blod: zablòd: zablǫda, krog: okròg: okrǫga, a r. óкругъ što bi slovenski glasilo: okrǫg okrǫga, lok: odlòk: odlǫka, oh: povòh: povǫha, poč: napòč: napǫča, pok: napòk: napǫka, prog: opròg: oprǫga podpròg popròg, rob: obròb: obrǫba št. òbrub, roč: preròč: prerǫča, rog: poròg: porǫga, smod: osmòd: osmǫda posmòd prismòd, sod: obsòd: obsǫda osòd razsòd usòd št. ùsud, stop: dostòp: dostǫpa izstòp nastòp obstòp odstòp postòp prestòp pristòp razstòp zastòp, trob: zatròb: zatrǫba, tros: potròs: potrǫsa razstròs; — drukčije složene riječi: slávolòk: slávolǫka; — adjektivi: bęlozòb f. bęlozǫba krezòb, enákoròb: enakorǫba, enostròk: enastrǫka, enozvòk: enozvǫka, goloròk: golorǫka dołgoròk krátkoròk, štirivòg: štirivǫga.

U temi je ispred konsonanta slog: oł:

žábogòłt: žabogółta, adj. mehkopòlt f. mehkopółta.

U temi je vokal r:

patŕč: patŕča, pretŕg: pretŕga, kozopŕsk: kozopŕska; — složeni adjektivi: bęlobŕk f. bęlobŕka, drobnozŕn: drobnozŕna,

Digitized by Google

enogŕb: enogŕba, golovŕh: golovŕha, širokopŕs: širókopŕsa, enovŕst: enovŕsta.

U temi je vokal e:

mrčès: mrčésa, pelès: pelésa, slezèn: slezéna, tepèž: tepéža, trlèp: trlépa, varèž, vrtèž; — složeni s prijedlogom: ber: pobèr: pobéra, čeh: načèh: načéha, čep: počèp: počépa, der: izdèr: izdéra zadèr, gnet: ognèt: ognéta, greb: izgrèb: izgréba nagrèb odgrèb ogrèb pogrèb č. pogrëb pogrëba št. pògreb prigrèb razgrèb zagrèb, hlep: pohlèp: pohlépa, jem: izjèm: izjéma najèm objèm odjèm pojèm prejèm prijèm sprejèm sprijèm zajèm, klep: izklèp: izklépa naklèp odklèp oklèp priklèp zaklèp, kres: izkrès: izkrésa odkrès okrès, let: dolèt: doléta nalèt oblèt odlèt polèt prelèt prilèt razlèt sprelèt zalèt, met: domèt: dométa izmèt namèt obmèt odmèt omèt č. omët ométa podmèt pomèt premèt primèt razmèt zamèt, nes: odnès: odnésa prenès zanès, pek: popèk: popéka prepèk pripèk, plet: naplèt: napléta oplèt poplèt preplèt priplèt razplèt zaplèt, rek: izrèk: izréka narèk obrèk odrèk porèk prirèk zarèk, tek: iztèk: iztéka natèk obtèk odtèk otèk potèk pretèk pritèk raztèk zatèk, tep: dotèp: dotépa iztèp natèp odtèp otèp potèp pretèp pritèp raztèp zatèp, tes: otès: otésa, trep: otrèp: otrépa, žvek: prežvèk: prežvéka, itd. — Drukčije složene riječi: gololèd: gololéda, hladnoklèp: hladnoklépa, kámenokrèč: kámenokréča, kmétodèr: kmétodéra kozodèr, kńigožèr: kńigožéra, košeplèt: košepléta, kruhopèk: kruhopéka, muhotèp: muhotépa, samokrès: samokrésa, srákopèr: srákopéra, vodomèt: vodométa; — adjektivi: šéstopèr f. šéstopéra, širókoplèč: širókopléča, itd,

U temi je vokal o:

brlòg: brlóga č. brlög brlöga r. берлогъ берлога št. bŕlog, brtòz: brtóza, gramòz: gramóza; — složenice s prijedlozima: boj: nabòj: nabója št. náboj podbòj razbòj r. разбой št. rázboj, bor: izbòr: izbóra nabòr č. nābör št. nábor obòr odbòr prebòr razbòr r. разборъ št. rázbor, bot: obòt: obóta odbòt pobòt, dor: predòr: predóra št. prijèdor razdòr r. раздоръ št. rázdor, god: pogòd: pogóda prigòd, goj: pogòj: pogója, gon: dogòn: dogóna izgòn nagòn odgòn ogòn pregòn št. prijègon i prògon prigòn razgòn zagòn, hod: dohòd: dohóda r. доходъ št. dòhod izhòd obhòd odhòd pohòd prehòd prihòd razhòd sprehòd zahòd č. zahöd r. захóдъ št. záhod, klon: naklòn: naklóna poklòn č. poklön ali št. pòklōn zaklòn č. zaklön št. záklon, klop:

Digitized by Google

oklòp: oklǫ́pa poklòp zaklòp, kop: izkòp: izkǫ́pa nakòp obkòp odkòp okòp pokòp prekòp razkòp zakòp, kov: okòv: okǫ́va, krop: pokròp: pokrǫ́pa, log: izlòg: izlǫ́ga nalòg oblòg odlòg pològ č. polög št. pòlog prelòg prilòg razlòg zalòg, lom: izlòm: izlǫ́ma nalòm oblòm odlòm polòm prelòm prilòm razlòm zalòm, mok: podmòk: podmǫ́ka, mot: namòt: namǫ́ta omòt zamòt, nos: donòs: donǫ́sa iznòs nanòs odnòs ponòs prenòs prinòs raznòs zanòs, or: podòr: podǫ́ra preòr razòr, plod: oplòd: oplǫ́da priplòd zaplòd, plot: oplòt: oplǫ́ta, plov: naplòv: naplǫ́va odplòv, poj: napòj: napǫ́ja č. nāpôj št. nápōj r. напóй, por: napòr: napǫ́ra odpòr podpòr razpòr zapòr, prost: razpròst: razprǫ́sta, rod: izròd: izrǫ́da odròd poròd preporòd preròd razròd zaròd, rok: obròk: obrǫ́ka r. обро́къ št. òbrok, skok: izskòk: izskǫ́ka naskòk obskòk odskòk poskòk preskòk priskòk zaskòk, slon: naslòn: naslǫ́na oslòn prislòn zaslòn, slov: naslòv: naslǫ́va odslòv poslòv, tok: iztòk: iztǫ́ka natòk obtòk odtòk otòk č. otök a št. ôtok potòk č. potök r. пото́къ št. pòtok pretòk pritòk raztòk zatòk, ton: otòn: otǫ́na zatòn, top: potòp: potǫ́pa č. potöp r. пото́пъ št. pòtop pretòp raztòp, tor: otòr: otǫ́ra zatòr č. zātör r. зато́ръ, trov: otròv: otrǫ́va št. òtrov, vod: dovòd: dovǫ́da izvòd navòd obvòd odvòd povòd prevòd privòd razvòd sprevòd zavòd, vor: izvòr: izvǫ́ra št. ìzvor, voz: dovòz: dovǫ́za izvòz navòz odvòz prevòz privòz razvòz zavòz, zob: ozòb: ozǫ́ba, zoj: pozòj: pozǫ́ja, zvon: prezvòn: prevǫ́na, itd.; — drukčije složene riječi: blágoslòv: blágoslǫ́va, dętomòr: dętomǫ́ra, drvotòn: drvotǫ́na, glávobòł: glavobǫ́ła, hrbtonòs: hrbtonǫ́sa vodonòs, kolotòk: kolotǫ́ka krvotòk vinotòk, krvolòk: krvolǫ́ka, mękogòn: mękogǫ́na, męmohòd: męmohǫ́da, nosoròg: nosorǫ́ga, rokotvòr: rokotvǫ́ra, sęnokòs: sęnokǫ́sa trinòg: trinǫ́ga, trnokòp: trnokǫ́pa, vodoskòk: vodoskǫ́ka, vodotòč: vodotǫ́ča, vodovòd: vodovǫ́da vojskovòd, vratolòm: vratolǫ́ma, itd. — adjektivi: bęlogòr f. bęlogǫ́ra, bistroòk: bistroǫ́ka, bosonòg: bosonǫ́ga, črnokòž: črnokǫ́ža, krívonòs: krivonǫ́sa, krívoplòsk: krivoplǫ́ska, vítoròg: vitorǫ́ga; nebòg ubòg: nebǫ́ga ubǫ́ga, brezbòg: brezbǫ́ga, itd.

U temi je poluglas okrenut na a:

dьh: zadàh: zadáha, pьh: predpàh: predpáha zapàh, samopàh: samopáha

Digitized by Google

b) u konjugaciji, i to

partic. praet. act. na -l nekih glagola treće vrste s nepromijenim ę n. pr. brlę́ti: brlę̀ł brlę́la brlę́lǫ, brlę́la brlę́lę, brlę́li brlę́le brlę́la, pa tako: imę̀ł: imę́la, koprnę̀ł: koprnę́la, mьdlę̀ł: mьdlę́la, pьzdę̀ł: pьzdę́la, sędę̀ł: sędę́la, ščьmę̀ł: ščьmę́la, itd. — s prijedlogom složenih glagola prve vrste s osnovom na vokal: odę́ti: odę̀ł: odę́la, pogrę́ti: pogrę̀ł: pogrę́la, pomlę́ti: pomlę̀ł: pomlę́la, dospę́ti: dospę̀ł: dospę́la, ovę́ti: ovę̀ł: ovę́la, pobíti: pobìł: pobíla, obríti: obrìł: obríla, počíti: počìł: počíla, pokríti: pokrìł: pokríla, omíti: omìł: omíla, zaríti: zarìł: zaríla, zašíti: zašìł: zašíla, zavpíti: zavpìł: zavpíla; omę́ti: omèł: omę́la, požę́ti: požèł: požę́la.

Izuzevši sing. fem. vrijedi to i za particip nekih glagola druge pete i šeste vrste. Tako u glagola druge vrste oni, koji imaju poluglas u slogu pred vrsnim nastavkom ni:

bьcníti: bьcnìł: bьcnílǫ, bьcníla bьcnílę, bьcníli bьcníle bьcnílа, pa tako: bьznìł: bьznílǫ, cьbnìł: cьbnílǫ, gьnìł: gьnílǫ, dьhnìł: dьhnílǫ, mьknìł: mьknílǫ, pьhnìł: pьhnílǫ, sьhnìł: sьhnílǫ, vtьknìł: vtьknílǫ.

U participu glagola treće vrste, u kojima se vrsni nastavak ę mijeńa na a, te imaju u slogu pred -ati poluglas: mьžáti: mьžàł: mьžálǫ, i glagola pete vrste, kojih indikativ izlazi na -âm: bьzâm: bьzàł: bьzálǫ, divjám: divjàł: divjálǫ, goļufâm: goļufàł: goļufálǫ, igrám: igràł: igrálǫ, končâm: končàł: končálǫ, lasâm: lasàł: lasálǫ, blebetâm: blebetàł: blebetálǫ, ravnâm: ravnàł: ravnálǫ itd. pak: íščem: iskàł: iskálǫ, lážem: lьgàł: lьgálǫ itd.; isto tako u svih glagola šeste vrste na -ováti -eváti: darováti: darovàł: daroválǫ, bojeváti: bojevàł: bojeválǫ itd.

2. sing. imperativa onih glagola pete vrste, koji u indic. praes. izlaze na -âm: ravnâm: ravnàj, igrâm: igràj, cьptâm: cьptàj, rožļâm: rožļàj, sedlâm: sedlàj, veļâm: veļàj, zijâm: zijàj, zvižgļâm: zvižgļàj, itd. itd.

c) Naglašeni slog je nezadńi u riječi.

1. Naglašeni slog je predzadńi.

a) Riječi od dva sloga.

a) u deklinaciji:

a. substantivi ženskoga roda na -a.

U temi je vokal a, ra la:

bába št. bäba, báńa št. bäńa, bára št. bära, čáša št. čäša dáča št. däća, háļa št. häļa, hláče št. hläče, kápa št. käpa,

Digitized by Google

kápḷa št. käpḷa, káša št. käša, krája št. krä̆đa, mláka št. mläka, pára št. pära, ráca št. räca, ráka št. räka, rána št. räna, sája č. säja r. сáжа, sápa č. säpa, skála št. skäla a mlr. скалá, skvára št. skvära cvära, sláva št. slä̆va, stája št. stäja r. стáи (pl.) mlr. стáя, žába št. žäba; drága št. drä̆ga r. дорóга, grája č. gräja r. горóжа, kláda št. klä̆da r. колóда, krásta št. krä̆sta r. корóста, kráva št. krä̆va r. корóва, práča fráča št. präća, sláma št. slä̆ma r. солóма, sráka št. svräka r. сорóка, vlága št. vlä̆ga r. волóга, vrána št. vräna r. ворóна. Tako: bája bála báža blána bláńa blása cáca cála cáńa cápa cáta čáča čáma čápa čáre dáḷa fráta gáda gája gára gáre gárje gáta gáza gáža glája gráka grápa grása hába jáha jása káča kája káḷa káńa kášča klápa kráča kráda krápḷa kráža kváka št. kväka kváša lába láda lája lápa láta láva láza láze máca máda máščа máva máza máža mlája mláta mláva mḷáva nápa páka pála páze páža plása plásta pláta pláza pláža práha práka práža rába ráha rája rápa rása rášča ráva ráza sága sára skráda skráńa smága smrája srága šága šápa ščápa ščáva škája škála škrába škrápa šlápa špáńa špráńa štála štráma švába táca tája tára tkája tnála tráca trača trápa tráta vája vápa váta váža vláča vläka vráža zráka žába žvále.

U temi je vokal ę = ě, i slog rę lę:

cę́sta št. cësta, dę́kla št. dĭkla djëkla, dę́va št. djëva, dę́ža č. dĭža, ję́ja št. jëđa, lę́sa št. ḷësa mlr. лíса i лисá, mę́ra št. mjëra, pę́ga št. pjëga, pę́na št. pjëna, rę́pa st. rëpa, sę́ja št. sjëđa, strę́ha št. strëha, vę́ja št. vjëđa r. вѣ́жа, vę́ra št. vjëra, vrę́ča št. vrëča; brę́za št. brëza r. бepёза, mrę́ža št. mrëža mlr. мерéжа r. мрéжа, plę́va št. pḷëva mlr. полóва, smrę́ka št. smrëka. Pa ovako: bę́ba bę́ža brę́ča cę́ja črę́pa črę́ta grę́ba ję́zda ję́ža lę́ca lę́šča lę́va lę́za mę́ńa mę́ša mę́za nę́ča pę́ča pę́sta plę́ha plę́ka plę́na plę́ša (po Škrabčevo: plę̆ša) prę́ča prę́ka prę́ma sę́ča sę́na sę́va strę́pa vę́da vę́ga vę́ha vę́ka vę́sa vę́ša vę́šča.

U temi je vokal i:

bíba št. bĭba, bríga št. brĭga, címa št. cĭma, číga št. čĭga, glína r. глúна, glíva št. gḷĭva, gńída št. gńĭda, gríva št. grĭva, íkra št. ĭkra mlr. úкра a r. икрá, ískra št. ĭskra, íva št. ĭva, klíca št. klĭca, kńíga št. kńĭga, lípa št. lĭpa, míza č. mĭza, ńíva št. ńĭva, píča št. pĭča, pípa št. pĭpa, síga št. sĭga, síla št. sĭla, skríńa št. skrĭńa, slíka št. slĭka, slína št. slĭne (pl.) r. слúна, slíva št. sḷĭva, svíba št. sĭba, svíta št. svĭta, šíba št. šĭba, šíja št. šĭja r. шéя, tíca št. tĭca, víle št. vĭle r.

Digitized by Google

вúлы, žíla št. žĭla, žlíca č. žlĭca. Pa tako: bíca bíka bíze blíža brída brína bríža cíca cífa cíga cíka címa cípa cíza cmíla číča čiga číma číšča čmíga dríča drípa drísta dríšča fíga fína fríča gína glíža gríča gríńa grínta hípa hlípa hrípa íca íha kíka klíka klíńa kríka kríńa líba líja líla lína líza míga míža níka níža píja píka pína píńa píta píva príba príča psíka psína rída ríga síča síga síta sklína skríla slípa spíļa stríga [štríga štríja (stryga)?] ščína ščípa šína šípa šírja škíla škrípa šmíga spíca švíga tríba tríga tríka trípa vída víha víta víva víza zmíja zmíre (pl.) žíba žíca žíma žíńa žmíge.

U temi je vokal u:

búča št. bŭča, búrja št. bŭra, cúńa št. cŭńa, grúda št. grŭda, húla št. hŭla ali r. хулá, kļúka št. kļŭka mlr. клюка ali r. клюкá, kúga št. kŭga, lúža r. лýжа, múla č. mŭla, púra št. pŭra, rúpa št. rŭpa, rúta št. rŭta, strúna št. strŭna ali r. струнá, ščúka št. štŭka, štrúca č. štrŭca, šúma št. šŭma, vnúka č. nŭka št. ùnuka. Pa tako: brúla búba búla búńa búra búša búta cúca cúka cúla cúma cúra cúza čúča čúja čúla čúma čúna čúńa čúra dúda dúha dúpa frúla glúma gnúsa grúča grúša grúšča grúže gúga gúma gúna gúńa gúra gúša húba húka júža kļúsa klúpa krúka krúpa kúca kúča kúfa kúha kúja kúka kúla kúpa kúra kúsa kúta kúza kúža lúca lúka lúta múfa múga múja múma múra músa múša múta múza múža núda núna núta núza pļúna plúja plúta prúka psúja púča púļa púta púža rúja rúla rúna rúńa rúša rúta rúte (pl.) sklúta skrúńa skúla skúta slúža smúče (pl.) smúga snúba strúga strúja stúńa súga súha súra ščúra škúfa škúla štúla štúpa šúda šúga šúja šúla šúrja šúta trúga trúja trúma trúta túča túka túla túna túta úja úta vnúča zúbļa zúza žmúla žmúļa žúga žúka žúla žúra žúža.

U temi je vokal i=y:

díńa št. dĭńa, kíla št. kĭla mlr. кúла a r. килá, kíta št. kĭta mlr. кúта, lísa št. lĭsa, plíma št. plĭma, ríba št. rĭba, sísa št. sĭsa, vídra št. vĭdra. Pa tako: bíla brísa gíba gríza híba híńa líka líša píha píra ríja sípa skíta strína stríža ščípa víka víša.

U temi je vokal e=ę:

jęka št. jĕka, męta št. mĕta r. мя́та, ręga št. rĕga, zęba št. zĕba. Pa tako: čęda čęja glęja gręza jęča jęza klęča kręta lęga ręža.

U temi je vokal ǫ=ą:

dǫga št. dŭga, gǫba št. gŭba, gǫšča št. gŭšta, kǫča št. kŭća, mǫka (múka) št. mŭka, nǫja št. nŭžda mlr. нýжа, slǫka št.

Digitized by Google

šl̥ùka, stǫ́pa št. stüpa, strǫ́ka št. strüka, tǫ́ča št. tüča, vǫ́za č. vüza. Pa tako: blǫ́da blǫ́ja gǫ́za mǫ́ta pǫ́ga pǫ́ja pǫ́ka rǫ́ča smǫ́da smǫ́ja sǫ́dja sǫ́ja trǫ́ba.

U temi je slog oł + konsonant:

mółža št. müža, vółga št. vüga mlr. вóльга ивóльга a r. ивольга, vółna št. vüna.

U temi je vokal r:

čŕta št. cŕta, gŕba št. gŕba, gŕča č. gŕča, kŕpa št. kŕpa, mŕha č. mŕha, mŕva št. mŕva, pŕga št. pŕga mlr. пéрга ali r. перга́, pŕn̥a št. pŕna, svŕha št. svŕha, škŕpa št. škŕpa, tŕta č. tŕta.

U temi je vokal e:

krę́ka št. krèka, žę́ga št. žèga. Pa tako: brę́ha brę́ka cmę́la cmę́ra čę́ča čę́ta št. čèta drę́ta drę́ža gę́ba gę́ge (pl) glę́ba gn̥ę́ča grę́pa hrę́ba ję́ša kę́ba kę́ča kę́la kę́pa klę́ka knę́ža krę́ča krę́ha krę́ka krę́ša kvę́ka mę́la pę́ča pę́ga pę́ka pę́la pę́za plę́ba plę́ha plę́ka plę́sta pré̜ša pré̜ža ré̜ja ré̜ma skré̜n̥a skré̜ta sté̜ja sté̜la stré̜za šę́ma šę́pa šę́va škrę́ba škrę́ča šlę́va štę́ra štré̜ca švę́ha tę́ga tę́ka tę́pa tę́za tré̜sa žmę́ča.

U temi je vokal o:

Bǫ́sna št. Bösna, dǫ́ta č. döta, kǫ́ža št. köža, plǫ́ča št. plöča, rǫ́ba št. röba, sǫ́ba št. söba, škǫ́da št. šköda, šǫ́ja č. sǒja r. сóя, vǫ́l̥a št. völa. Pa tako: bǫ́na bǫ́ta bǫ́tra cǫ́sa cǫ́ta čǫ́ba čǫ́ga čǫ́ha čǫ́la čǫ́pa čǫ́ša čǫ́ta glǫ́ža gǫ́da gǫ́ja gǫ́n̥a grǫ́la hǫ́ja jǫ́pa jǫ́ra klǫ́ca klǫ́ča klǫ́ka kǫ́ca kǫ́pa kǫ́ša krǫ́ta lǫ́ba lǫ́da lǫ́la lǫ́va lǫ́ža nǫ́ša ǫ́ja ǫ́pna ǫ́tka ǫ́za plǫ́ha plǫ́ja plǫ́šča prǫ́ca rǫ́ja rǫ́na skǫ́ba slǫ́n̥a sǫ́ga stǫ́ja tǫ́ka tǫ́pa tǫ́ta trǫ́la vǫ́da vǫ́ja vǫ́n̥a vǫ́ža žlǫ́ta žǫ́ja žǫ́ka žǫ́la žǫ́ra.

U temi je poluvokal:

máša č. mäša, snáha r. снóха št. snàha, táščа št. tàšta. Pa tako: dána.

b. Substantivi sredn̥ega roda na o:

U temi je vokal a, ra la.

bláto št. bläto r. болóто, brášno št. bräšno ali r. бóрошно, játo št. jäto, máslo št. mäslo, pásmo št. päsmo, rálo št. rälo, sálo št. sälo, scálo, tnálo.

U temi je vokal ę = ě, rę lę:

dę́lo št. djèlo, zdę́lo, ję́lo št. jèlo, lę́to št. l̥èto, mę́sto št. mjèsto, nę́dro r. нѣдро, vrę́lo št. vrèlo.

Digitized by Google

U temi je vokal i:

bílǫ št. bȉlo, líl ǫ, pílǫ, sídrǫ č. sȉdro, sítǫ št. sȉto, svílǫ, šílǫ št. šȉlo, žítǫ št. žȉto, vítlǫ=vítьl št. vȉtao.

U temi je vokal u:

čúdǫ št. čȕdo, jútrǫ št. jȕtro, rúhǫ št. rȕho, stúblǫ.

U temi je vokal i=y:

líkǫ št. lȉko, mílǫ št. mȉlo, rílǫ št. rȉlo.

U temi je vokal o=ą:

pǫ́to št. pȕto.

U temi je vokal r:

bŕdǫ št. bȓdo, gŕlǫ št. gȓlo r. го́рло, kŕznǫ št. kȓzno r. ко́рзно, zŕnǫ št. zȓno, zŕklǫ.

Kad se porede češke riječi kao: kláda kráva sláma vláha vrána jáma mláka rána sláva žába, bříze míra mříze píha pléva víra, hříva kníha lípa níva síla slíva žíla lžíce, hýže kýla, houba nouze housle, bláto máslo sádlo síto šídlo žíto lýko dílo jídlo léto místo itd. s dotičnima slovenskim, to nehotice čovjeku dođe misao: nijesu li ove riječi također u slovenštini sačuvale staru duljinu? Ja toga ne mislim, nego držim, da se je pokraćeni vokal iznovice otegnuo, kako se u istom slučaju oteže i stari kratki vokal: hrv. kȍža vȍļa gen. kmȅta slov. kǫ́ža vǫ́ļa kmę́ta. Da bi bila stara duljina uščuvana n. pr. u gen. gráha klína díma síra itd., bila bi se jamačno uščuvala i u nom., ali tuj je vokal pokraćen: grȁh klȉn dȉm sȉr, dočim je u češtini i tuj vokal dug: hrách klín dým sýr. Čini se, da se i u češtini izvorno porasno naglašen vokal exceptis excipiendis oteže baš radi porasnoga tona, inače je teško pojmiti, za što se i izvorno kratak vokal otegne n. pr. kůže vůle kao i slov. kǫ́ža vǫ́ļa.

c. Substantivi muškoga roda.

α) s poluglasom u zadńem slogu: čávьl č. čäval št. čȁvao: čávla itd. kášьļ št. kȁšaļ, Zádьr št. Zädar, pískьr sívьr víhьr, vítelь št. vȉtao, vížьl št. vȉžao, Túrьk č. Türak a št. Túrak, víšьk č. vȉšak a št. víšak, Ǫ́gьr št. Ȕgar, ózьl vózьl št. ȕzao, sóžьń št. sȕžań, smŕkьļ št. smȓkaļ, glę́žьń št. glȅžań, sębьr (ne srebьr, kako ima u Mikl. lex. pal. 834 i etym. Wört. 289 pak odatle Pleteršnik slov. slovar; tà u Habdelićevu rječniku dolazi X $\frac{3}{}$ bez r: „szeber rusticus, crassus") št. sȅbar, svędьr č. svȅdar, svękьr č. svȅkar št. svȅkar, ali gen. svȅkra, kǫ́pьr št. kȍpar.

β) koji imaju u gen. za slog više od nom.: črędnik: črędnika, gráhor: gráhora št. grȁhor, gręšnik št. grjȅšnik, jávor št.

Digitized by Google

jȁvor, kámen št. kȁmēn, kǫ́ńik št. kȍńīk, kúščer št. gȕšter, lábod št. lȁbūd, lę́šnik št. ļȅšnik, mrámor št. mrȁmor, ǫ́gor št. ȕgor, pŕsten št. pȑstēn, itd.

č. Substantivi ženskoga roda i-deklinacije:

gǫ́sli št. gȕsle, jáblan št. jȁblan (masc. i drugoga značeńa), máti št. mȁti, pámet št. pȁmet, práprat št. pȁprāt, pŕsi št. pȑsi (a neutr. pȑsa), mílost št. mȉlōst, stárōst št. stȁrōst, žálost št. žȁlōst, itd.

ć. Substantivi sredńega roda na konsonant u singularu:

sę́me sę́mena št. sjȅme, slę́me slę́mena št. šļȅme, tę́me tę́mena št. tjȅme, víme vímena št. vȉme vȉmena.

d. Adjektivi:

α) s poluglasom u zadńem slogu αα) u svim padežima: bístьr bístra št. bȉstar bȉstra, hítьr št. hȉtar, ískьr píkьr; ǫ́bьł št. ȍbao; gíbьk št. gȉbak, gládьk št. glȁdak, ļúbьk št. ļȕbak, mŕzьk št. mȑzak, nízьk št. nȉzak, ǫ́zьk št. ȕzak, pítьk št. pȉtak, sklízьk št. sklȉzak, vítьk št. vȉtak; čúdьn št. čȕdan, gńúsьn št. gnȕsan, grę́šьn št. grjȅšan i grȉješan, jásьn št. jȁsan, júžьn št. jȕžan, lážьn št. lȁžan, plǫ́dьn št. plȍdan, ríbьn št. rȉban, síłьn št. sȉlan, sítьn št. sȉtan, skládьn št. sklȁdan, slíčьn št. slȉčan, svílьn št. svȉlan, slǫ́žьn št. slȍžan, sǫ́čьn št. sȍčan, sprę́tьn št. sprȅtan i sprêtan, srę́brn št. srȅbrn, srę́čьn št. srȅćan, ščę́tьn št. štȅtan, vę́čьn št. vjȅčan, vę́rьn št. vjȅran, žítьn št. žȉtan, itd. ββ) samo u nom. sing. masc: dǫ́bьr št. dȍbar, mǫ́dьr št. mȍdar, mǫ́kьr št. mȍkar, ǫ́stьr št. ȍštar, vę́dьr št. vȅdar.

β) Adjektivi koji u fem. za slog narastu: na -av: kǫ́drav št. kȕdrav, krúļav č. krȕļav, kúštrav št. kȕštrav, šę́pav št. šȅpav, škíļav št. škȉļav, žúļav št. žȕļav, itd. — na -ov svi koji znače bilinu: brę́zov št. brȅzov, búkov št. bȕkov, črę́šńov št. trȅšńov, tę́pkov št. tȅpkov, víšńov št. vȉšńov itd., i koji su posesivni a grade se od subst. od jednoga sloga s naglasom ̀: brátov: bràt št. brȁtov, dę́dov št. djȅdov, júgov št. jȕgov, kmę́tov št. kmȅtov, rákov št. rȁkov, zę́tov št. zȅtov, itd. pak: jálov št. jȁlov; i velika većina s nastavkom -ast: bę́dast č. bȅdast, mútast č. mȕtast, pásast št. pȁsast, šę́past č. šȅpast, itd. — Pojedini: kíseł št. kȉseo, lákom št. lȁkom, míļen št. mȉļen. — Ńekoliko ih s nastavkom -ji, -ski: kǫ́zji št. kȍzjī r. кóзій, ǫ́včji ali št. òvčjī, prema čemu bi slov. glasilo óvčji, pásji št. pȁsjī r. пéсій, kóński št. kȍńskī.

Digitized by Google

đ. U dva tri broja:

sę́dьm št. sȅdam, ǫ́sьm št. ȍsam, štíri č. četȉri št. čètiri; trę́tji št. trȅćī č. trȅti.

b) U konjugaciji:

a. u infinitivu u glagola s osnovom od jednoga sloga:

bráti št. brȁti, dáti št. dȁti, gnáti št. gnȁti, kláti št. klȁti, práti št. prȁti, scáti št. scȁti, spáti št. spȁti, sráti št. srȁti, tkáti št. tkȁti, znáti št. znȁti, zváti št. zvȁti, pláti stláti vláti žgáti, bdę́ti št. bdjȅti, dę́ti št. djȅti, grę́ti, mlę́ti št. mļȅti, pę́ti št. pjȅti, plę́ti št. pļȅti, prę́ti se št. prȅti se, smę́ti št. smjȅti, spę́ti št. dò-spjeti, tlę́ti češki tlíti; bíti št. bȉti, bríti št. brȉti, gńíti št. gńȉti, kríti št. krȉti, líti št. lȉti, míti št. mȉti, píti št. pȉti, ríti št. rȉti, šíti št. šȉti, víti št. vȉti, vpíti št. ùpiti vàpiti, vžíti št. ùžiti, díti klíti; čúti št. čȕti, dúti plúti rjúti; — klásti št. klȁsti, krásti št. krȁsti, pásti št. pȁsti, grísti št. grȉsti, stríči št. strȉći, ję́sti št jȅsti, lę́sti št. s-ļȅsti, sę́či št. sjȅći, sę́sti št. sjȅsti, strę́či r. стерéчь češ. stríci, mółsti mlę́sti št. mȕsti, vrę́či št. vȑći.

b. u indic. praes. cijelom glagola:

prve vrste: mǫ́rem št. mȍrēm, mę́ļem št. mȅļēm, jámem št. jȁmēm, ǫ́tmem št. ȍtmēm, mánem žáńem, vzámem vẹrjámem, dę́nem št. djȅnēm; — druge vrste: tǫ́nem št. tȍnēm i svi s poluglasom u slogu pred -niti: bácnem báznem cábnem, dáhnem št. dȁhnēm, gánem št. gȁnēm, nágnem št. nȁgnēm, pǫ́gnem št. pȍgnēm ǫ́gnem št. ȍgnēm, mágnem, máknem št. mȁknēm, páhnem št. pȁhnēm, sáhnem št. sȁhnēm, táknem št. tȁknēm; — glagola četvrte vrste, u kojih dolazi pred -iti vokal e ili o, a u indic. ne izlaze na -ím: sę́lim št. sȅlīm, žę́nim št. žȅnīm, brǫ́čim št. brȍćīm, brǫ́dim št. brȍdīm, brǫ́jim št. brȍjīm, glǫ́bim št. glȍbīm, gǫ́nim št. gȍnīm, hǫ́dim št. hȍdīm, klǫ́nim št. klȍnīm, lǫ́mim ali št. lòmīm, mǫ́čim št. mȍčīm, mǫ́lim št. mȍlīm, nǫ́sim št. nȍsīm, pǫ́stim ali št. pòstīm, prǫ́sim št. prȍsīm, skǫ́čim št. skȍčīm, strǫ́jim št. strȍjīm, tǫ́čim št. tȍčīm, vǫ́dim št. vȍdīm, vǫ́zim št. vȍzīm; — u glagola pete vrste, koji imaju u indic. -jem: čę́šem št. čȅšēm, klę́pļem št. klȅpļēm, krę́šem št. krȅšēm, mę́čem št. mȅćēm, pę́ļem št. pȅļēm, sę́rjem št. sȅrēm, tę́šem št. tȅšēm, stę́ļem klę́šem; glǫ́jem št. glȍđēm, kǫ́ļem št. kȍļēm, zǫ́bļem št. zȍbļēm, pǫ́ļem pǫ́rjem; lážem št. lȁžēm, íščem št. ȉštēm; —

Digitized by Google

b|újem št. b|ùjēm, k|újem št. k|ùjēm, kújem št. kùjēm, p|újem št. p|ùjēm, snújem št. snùjēm, trújem št. trùjēm.

c. u imperativu cijelom:

lę́zi št. s|ẽzi, sę́di št. sjẽdi; — glagola druge vrste kao dígni št. dȉgni; treće vrste kao vídi št. vȉdi; četvrte vrste kao gázi št. gäzi, i pete vrste kao čákaj št. čẽkāj, i tako svi kojih infinitiv ima tri sloga a navedeni su niže kod 2. d) α) β) γ) i δ).

č. u partic. praet. act. na -l, i to

α) samo u sing. masc. glagola prve vrste s osnovom na konsonant i s vokalom e ili o u ńoj: grę́bł št. grẽbao, lę́gł št. lẽgao, nę́sł št. nẽsao, pę́kł št. pẽkao, rę́kł št. rẽkao, tę́kł št. tẽkao, tę́pł št. tẽpao, mǫ́gł št. mögao, i brę́dł gńę́tł plę́tł vę́dł se, bǫ́dł hrǫ́pł sǫ́pł.

β) u svim oblicima osim sing. masc. u glagola prve vrste:

grízla grízlǫ, grízla grízlę, grízli grízle grízla št. grȉzla grȉzlo, grȉzli grȉzle grȉzla, jędla jęla št. jẽla, kládla klála št. kläla, krádla krála št. krȁla, lę́zla št. s|ẽzla, mółzla št. mùzla, pásla št. päsla, prędla prę́la št. prẽla, sędla sę́la št. sjẽla, sękla št. sjẽkla, strígla št. strȉgla; bíla št. bȉla, bríla št. brȉla, kríla št. krȉla, míla št. mȉla, ríla št. rȉla, šíla št. šȉla, vpíla št. vàpila; dę́la št. djẽla, grę́la, mlę́la št. m|ẽla, pę́la št. pjẽla, plę́la št. p|ẽla, smę́la št. smjẽla, vrę́la št. vrẽla; mę́la št. mẽla, žę́la št. žńẽla.

γ) u svim oblicima osim u sing. fem.:

-ni: brínił brínilǫ brínili brínile itd. št. brȉnuo brȉnulo itd., bŕcnił št. bȓcnuo, gínił št. gȉnuo itd. svi s kratkim ili skraćenim vokalom, vidi ih niže kod 2. d) β).

-ę-: vídęł vídęlǫ št. vȉdio vȉdjelo, tako još: vędęł, vísęł št. vȉsio.

-i-: gládił št. glädio, mísłił št. mȉslio itd. svi s kratkim ili skraćenim vokalom u slogu ispred -iti, vidi ih niže pag. 143.

-a-: dę́łał št. djẽlao, ględał št. glẽdao itd. vidi niže kod 2. d) γ).

δ) u svim oblicima osim sing. masc. i fem. i to na vokalu u osnovi od jednoga sloga: gna: gnálǫ, gnála gnálę, gnáli gnále gnála št. gnälo, kla: klálǫ št. klälo, sla: po-slálǫ št. slälo, sra: srálǫ št. srälo, tkálǫ št. tkälo, ználǫ št. znälo.

ć. u particip. praet. pass. na -en onih verba s vrsnim nastavkom -i-, koji imaju u slogu pred -iti vokal o ili e, a u indic.

Digitized by Google

praes. ne izlaze na -ím: gǫ́nim: gǫ́ńen št. göńen, prǫ́sim: prǫ́šen št. pröšen, lǫ́mim: zlǫ́mļen št. lömļen itd, vidi ih gore str. 137 i 138.

b) Riječi od tri i više sloga.

a) u deklinaciji

a. a-deklinacija.

α) naglas ima tvorka ili završetak:

-áča: glaváča č. glāväča, peráča č. peräča, petáča č. petäča, pijáča č. pijäča, poláča č. poläča št. pòlača, itd.

-áda: grmáda r. громáда št. gròmada, koļáda č. koļäda, liváda č. liväda št. lìvada, itd.

-ága: vińága št. vìńaga.

-ána: bratána č. bratàna, sestrána č. sestrăna, tako čelána glavána nosána itd.

-áńa: čudáńa glibáńa lobáńa mrdáńa kopáńa št. kòpańa, itd.

-ása: klobása r. колбáса.

-áša: gradáša.

-íca: bęlíca č. belïca št. bjèlica, kraļíca č. kraļïca št. kràļica, Krańíca č. Krańïca št. Kràńica, lisíca č. lisïca r. лúсица št. lìsica itd., amo idu deminutivi od onih riječi na -a, koje izvorno to a naglašuju: dьščíca od dьskà, nožíca od nóga za nogà, glavíca od gláva za glāvà itd. č. daščïca nožïca glavïca št. dàščica nòžica glàvica itd.

-ída: golída št. gòlida, robída č. rubïda.

-íga: veríga č. verïga r. верúга št. vèriga, kečíga št. kèčiga, pa tako: cepelíga čŕgotíga gondríga katríga talíga tolíge itd.

-íha: Pavlíha.

-íka: mladíka č. mladïka, metlíka r. мятлúка, češļíka št. čèšļika, rebíka r. рябúка, trstíka št. tŕstika, itd.

-íla: gomíla č. gomïla r. могы́ла št. gòmila, kobíla č. kobïla r. кобы́ла št. kòbila, itd.

-ína: izvorno je bio i dug: -īnà, odatle -ína, kako kaže riječ živína, jer odatle živinski adj. živínski, ne živînski; ali s vremenom je i oslabio i skratio se -ĭna, odakle -ína a u štok. -ìna i -ĭna, čak. -îna: črępína č. črepïna št. crèpina, daļína č. daļïna i daļína št. daļìna, dolína č. dolïna r. долúна št. dòlina, družína č. družïna r. дружúна št. drùžina, ledína č. ledïna, itd.

-íra: sekíra ć. sekïra r. секы́ра št. sjèkira kosíra itd.

Digitized by Google

-íša: Jeríša Legíša Strníša itd. sravni št. Ļùbiša, pak: plàtiša itd.

-úča: grmúča krpúča lopúča itd. sravni št. glàvuča.

-úga: jarúga r. ярýга št. jàruga, švrļúga č. švrļüga št. čvrļuga, itd.

-úha: črnúha r. чернýха, pa tako: gorúha grdúha lęnúha staráha itd.

-úša: plavúša č. plavùša, govorúša grmúša lakúša itd. Marúša št. Màruša.

-úta: košúta št. kòšuta, pa tako: cafúta grahúta klofúta mahúta Nęmškúta itd.

-úza: babúza frtamúza.

-ǫ́ga: halǫ́ga i halǫ́za št. hàluga, motorǫ́ga št. motòruga, ostrǫ́ga č. ostrüga št. òstruga, tako: karǫ́ga bisǫ́ga marǫ́ga itd.

Ine riječi: bregę́še č. bregèše, kalúža št. kàļuža, kolę́da št. kòleda, kolíba št. kòliba, kopríva č. pokrîva r. крапи́ва št. kòpriva, gomáta, lopáta č. lopäta r. лопа́та št. lòpata, nedę́ļa č. nedèļa r. недѣля št. nèdjeļa, nevę́sta č. nevèsta r. невѣста št. nèvjesta, rakíta št. ràkita, harúpa, hotíva.

b. Substantivi o-deklinacije u cijelom singularu:

govędǫ č. govèdo r. говя́до št. gòvedo, kolę́nǫ č. kolëno r. колѣно št. kòļeno, polę́nǫ r. полѣно št. pòļeno, kraļę́stvǫ č. krāļèstvo št. kráļestvo, povę́smǫ č. povèsmo št. pòvjesmo, želę́zǫ č. želèzo r. желѣзо št. žèļezo.

Riječi s nastavkom -lǫ od glagolskih osnova na a ę i, ako je to u infin. naglašeno: -álǫ -élǫ -ílǫ: držálǫ č. držälo št. dȉžalo, kazálǫ č. kazälo, klepálǫ r. клепа́ло št. klèpalo, stopálǫ č. stopälo št. stòpalo, trepálǫ r. трепа́ло, zijálǫ č. zijälo itd.; sędę́lǫ r. * сидѣ́ло št. * sjèdjelo; bęlílǫ r. бѣли́ло št. bjèlilo, cędílǫ r. цѣди́ло št. cjèdilo, črnílǫ č. črnîlo r. черни́ло št. crnîlo, darílǫ št. dàrilo, kadílǫ r. кади́ло, plačílǫ č. plačîlo, šestílǫ č. šestîlo št. šèstilo, perílǫ č. perîlo št. pèrilo, motovílǫ č. motovîlo št. motòvilo, itd.

sa sufiksom itǫ: kopítǫ r. копы́то št. kòpito, korítǫ č. korîto r. корыто št. kòrito.

sa sufiksom -išče od riječi s pomičnim naglasom: dvoríšče č. dvorîšće št. dvòrište, gradíšče č. gradîšće, mravļíšče č. mravļîšće, ogńíšče č. ogńîšće r. огни́ще št. ògńište, strníšče a št. strnîšte, toporíšče č. toporîšće, zemļíšče č. zemļîšće, itd.

Digitized by Google

c. U substantiva, koji su od genitiva dalje trosložni:

α) muškoga roda: bóžič gen. božíča č. božïća št. bòžića, pólič g. políča č. polïća, človęk g. človęka č. človëka r. человѣка št. čòvjeka, médvęd g. medvęda č. medvëda r. медвѣда št. mèdvjeda, óręh g. oręha č. orëha r. орѣха št. òraha, jélen g. jelęna r. олéна št. jèlena, jéčmen g. ječmęna št. jačmena, jérmen g. jermęna ali št. rèmena, jásen g. jasęna ali št. jäsena, sŕšen g. sršęna št. sŕšlena č. sŕšena, jézik g. jezíka č. zajïka št. jèzika, kóžuh g. kožúha r. кожýха št. kòžuha, pélin g. pelína č. pelïna, trębuh g. trębúha č. trbûha, sǫ́sęd g. sosęda č. sūsëda r. сосѣда št. súsjeda, petélin g. petelína, želod g. želǫda č. želûda ali št. žëluda r. жéлуда, Jérnej g. Jernęja (Bartholomaeus za Irenaeus), prórok g. prorǫka št. próroka, národ g. narǫda č. nārôda, pórod g. porǫda č. pōrôda, présad g. presáda č. prēsäda itd. Kad i kad može naglas ostati na prvom slogu u svim padežima: náuk g. náuka dat. náuku itd., ali i naúka naúku itd., prélaz g. prélaza itd.

β) sredńega roda, ali samo u singularu: téle g. telęta št. tèleta, dęte g. detęta itd. — bréme g. bremęna ali št. brëmena, vréme g. vremęna ali št vrëmena r. бремени врéмени.

č. U adjektiva:

a) s poluglasom u zadńem slogu: drugáčьn č. drugäčan, korístьn č. korïstan št. kòristan, milosŕdьn č. milosŕdan, nenavídьn č. nenavïdan, ništčętьn č. ništćëtan, pobǫžьn št. pòbožan, podátьn č. pòdatan, podǫbьn č. podôban, porędьn č. porëdan, priprávьn č. priprävan, pustopášьn č. pustopäšan, siromášьn č. siromäšan, ubǫžьn št. ùbožan, umętьn št. ùmjetan, zaslúžьn št. zàslužan, itd.

b) koji u nom. fem. itd. za slog narastu: bodļíkav č. bodļïkav, staríkav č. starïkav; debeļúhast č. debeļûhast, skomínast č skomïnast; brężánov č. brežänov, cesárjev č. cesärev, medvędov č. medvëdov št. mèdvjedov, oręhov št. òrahov, župánov č. župänov, Martínov č. Martïnov itd.

c) ńeki na -ji: človęčji r. человѣчій ali št. čovjèčjī, gosęčji r. гусячій, govęji r. говяжій št. gòveđī, telęčji r. телячій št. tèlećī, danášńi št. dànašńī, domáči št. dòmāćī, domáńi r домáшній.

č) u adjektiva, koji tek od sing. nom. fem. dalje postaju od tri sloga: débeł fem. debęla a št. debèla, vélik f. velíka a št. vèlika.

Digitized by Google

b) u konjugaciji:

a. u infinitivu i to na vokalu vrsnoga nastavka:

α) -ní, ako stoji u predńem slogu poluglas: dьhníti št. dàhnuti r. дóхнуть, gьníti št. gànuti, mьkníti št. màknuti, pьhníti št. pàhnuti, svьníti št. svànuti, sьhníti št. sàhnuti ali r. сóхнуть, tьkníti št. tàknuti, pa tako: bьcníti bьzníti cьbníti mьgníti; — pa tako s vokalom o: kloníti št. klònuti, toníti št. tònuti r. тонýть; — pak s dugim vokalom u slogu pred -ni: grníti št. gŕnuti, kreníti št. krénuti, mahníti št. máhnuti, s-plakníti št. s-pláknuti, s-tegníti št. s-tégnuti, tekníti št. téknuti, trníti št. tŕnuti, vrníti št. vŕnuti, vsekníti št. uséknuti, itd.

β) na -ę-, u svim glagolima, osim vídęti vędęti: gorę́ti št. gòrjeti r. горѣ́ть, hotę́ti r. хотѣ́ть št. hòtjeti, letę́ti r. летѣ́ть št. lètjeti, plavę́ti št. plávjeti, prdę́ti r. пердѣ́ть št. pŕdjeti, zelenę́ti r. зеленѣ́ть št. zelèńeti, itd. — bučáti r. бучáть št. búčati, kričáti r. кричáть št. kríčati, bęžáti r. бѣжáть št. bjèžati, držáti r. держáть št. dŕžati, itd.

γ) na -i oni s dugim vokalom u slogu pred -iti: braníti št. brániti, brusíti št. brúsiti, cęníti št. cijèniti, cępíti št. cijèpiti, davíti r. давúть št. dáviti, dražíti št. drážiti, gulíti št. gúliti, hraníti št. hrániti, hvalíti r. хвалúть št. hváliti, klatíti r. колотúть št. klátiti, kratíti št. krátiti, krušíti št. krúšiti, kupíti št. kúpiti, ločíti št. lúčiti, ļubíti št. ļúbiti, luščíti št. ļúštiti, ļulíti št. ļúliti, mamíti št. mámiti, męsíti št. mijèsiti, mlatíti r. молотúть št. mlátiti, motíti št. mútiti palíti št. páliti, plęníti št. plijèniti, rabíti št. rábiti, rębíti št. drijèšiti, služíti št. slúžiti, slutíti št. slútiti, snažíti št. snážiti, sodíti št. súditi, stopíti št. stúpiti, trębíti št. trijèbiti, trobíti št. trúbiti, vabíti št. vábiti, vlačíti št. vláčiti, žuļíti št. žúļiti, itd. — gospodaríti št. gospodáriti itd. — tako i s vokalom o ili e u slogu pred -íti: bročíti št. bròćiti, brodíti št. bròditi, brojíti št. bròjiti, globíti št. glòbiti, goníti št. gòniti, hodíti št. hòditi, lomíti št. lòmiti, močíti št. mòćiti, molíti št. mòliti, nosíti št. nòsiti, postíti št. pòstiti, prosíti št. pròsiti, skočíti št. skòčiti, strojíti št. stròjiti, točíti št. tòčiti, vodíti št. vòditi, vozíti št. vòziti, selíti št. sèliti, ženíti št. žèniti, itd.

δ) na -i glagoli recimo s opadno naglašenom osnovom iliti oni koji u indic. praes. izlaze na -ím; vokal u slogu pred -íti može

Digitized by Google

biti dug ili kratak. Najobičniji ovaki glagoli jesu: boríti, bosíti, budíti, cẹdíti r. цѣди́ть št. cijèditi, častíti, daníti, daríti, dẹlíti, dobríti, dožžíti, drẹvíti, drobíti, družíti, dušíti, dvojíti, dьžíti št. dàždjeti, falíti, gasíti, glasíti, glušíti, gnojíti, godíti, gojíti, gostíti, govoríti, gradíti, grdíti, grẹšíti, grozíti, gubíti, habíti, hladíti, jasníti št. jàsniti, jeríti, jezíti, kadíti, kalíti, kazíti, kosíti (mähen), kotíti, krivíti, krojíti, kropíti, krotíti, kьsníti, lastíti, lẹníti se, lẹpíti se (o mlinskom kamenu), lẹpotíti, lẹvíti, lovíti, ložíti, zalučíti, mastíti, mašíti, mečíti, medíti, miníti, miríti, množíti, molíti (porrigere), moríti, možíti, mračíti, mudíti, nočíti, noríti, oblačíti (bewölken), pepelíti, pestíti, platíti, plodíti, podíti, pojíti, pokoríti, potíti se, prašíti, pretíti, prostíti, pustíti, pьklíti, redíti, po-ročíti, rodíti, rosíti, rotíti, sadíti, slabíti, sladíti, slẹdíti, slẹpíti, smetíti, smodíti, smolíti, sožzíti se, sramotíti, srdíti, strẹlíti, sušíti, svaríti, svelíti, svẹtlíti, svojíti, šibíti, škropíti, tajíti, težíti, točíti, togotíti, topíti, tьmníti, učíti, valíti, varíti, vedríti, veselíti, po-oblastíti, vrstíti, vršíti, zlatíti, zlobíti, znojíti se, zvoníti, žaríti, živíti.

ε) na -a- αα) s dugim vokalom u slogu pred -ati: kazáti r. казáть št. kázati, maháti št. máhati, plačáti št. pláćati, saňáti št. sáňati, skakáti št. skákati, stradáti št. strádati, vaļáti št. váļati, vladáti št. vládati, bukáti št. búkati, mukáti št. múkati, strugáti št strúgati, sukáti št. súkati, dihát̀i št. díhati, gibáti št. gíbati, skriváti št. skrívati, lizáti št. lízati, pisáti št. písati, ščipáti št. štípati, škripáti št. škrípati, vikáti št. víkati, zidáti št. zídati; drẹmáti št. drijèmati, lẹtáti št. lijètati, mẹňáti št. mijèňati, mẹšáti št. mijèšati, strẹļáti št. strijèļati; kopáti št kúpati, stopáti št. stúpati, kretáti št. krétati, plesáti št. plésati, itd. — ββ) s vokalom o ili e u slogu pred -ati: glodáti št. glòdati, končáti št. kònčati, kopáti št. kòpati, oráti št. òrati, zobáti št. zòbati, česáti št. čèsati, jemáti št. jèmati, klepáti št. klèpati, klesáti č. klesät, kresáti št. krèsati, metáti št. mètati, sedláti št. sèdlati, tesáti št. tèsati, veļáti št. vàļati, vesláti št. vèslati; blebetáti št. blebètati, klepetáti št. klepètati, rešetáti št. rešètati, brbotáti št. brbòtati, klopotáti št. klopòtati itd. — γγ) s kratkim ili skraćenim vokalom u slogu pred -ati: lьgáti št. làgati, šьptáti št. šàptati, lьskьtáti št. laskàtati; bļьváti št. bļùvati, kļьváti št. kļùvati, pļьváti št. pļùvati; ravnáti št. ràvnati, kurváti se št. kùrvati se, divjáti št. dìvjati, igráti št. ìgrati, iskáti št. ìskati, zijáti št. zìjati i zjàti;

Digitized by Google

smę́játi se št. smìjati se; goł́táti št. gùtati itd., pak svi na -ļáti: češļáti št. čèšļati, momļáti št. mùmļati, mrmļáti št. mr̀mļati, sukļáti št. sùkļati, itd.

ζ) na -ova -eva: gospodováti št. gospodòvati, kupováti št. kupòvati, kraļeváti št. kraļèvati, itd.

Pamti: Glagoli s dugim vokalom i s vokalom o ili e u slogu pred vrsnim nastavkom: *-niti*, *iti-*, *-ati* naglašuju ili mogu naglašivati vokal vrsnoga nastavka te su ga bez sumńe naglašivali sve dotle, dok nije *i* na kraju infinitivnoga nastavka -ti onijemio i počeo otpadati, kako je otpao i u ruskom jeziku i u čakavštini, gdje n. pr. vrníti toníti hvalíti hodíti selíti mołčáti dręmáti pisáti glasi ruski: вернýть тонýть хвалúть ходúть селúть молчáть дрѣмáть писáть, čakavski: vrnùt tonùt falìt hodìt selìt mūčät dremät pisät. Kad je u slovenštini *i* od -ti otpao, treba bijaše, da se naglas ´, došavši ovako u zadńi slog, promijeni na `: vrnìt tonìt hvalìt hodìt selìt mołčàt dręmàt pisàt, pak je posve pravilno počeo prestupati opet kao ´ sa sada zadńega na predzadńi slog: vŕnit tónit hválit hódit sélit mółčat dręmat písat, ter se danas govori i jedno i drugo: staro i pomlađeno: hvalíti i hválit, hodíti i hódit itd., samo što je u ńekim krajevima i u ńekim ovim glagolima omilio i mah preoteo stari i puniji, a u drugim novi krńi oblik; tako je n. pr. običniji novi oblik u glagola četvrte vrste, koji imaju u slogu ispred -iti dug vokal ili vokal o i e: hválit ļúbit cę́nit kǫ́sit hódit mólit vózit sélit žénit itd. Knńiga od stare navike sveudiļ i pomlađeni oblik piše na staru, ali s novim naglasom: hváliti hóditi mjesto pravoga hválit hódit; i najnoviji slovensko-nemški slovar staroga naglasa, čudno, gotovo ni ne biļeži: piše samo hváliti hóditi.

b. U indic. praes.

glagola pete vrste na -etati -otati -ьtati: blebę́čem št. blèbećēm, klepę́čem št. klèpećēm, krekę́čem št. krèkećēm, lepę́čem št. lèpećēm, trepę́čem št. trèpećēm; brbǫ́čem št. br̀boćēm, cokǫ́čem št. còkoćēm, grohǫ́čem št. gròhoćēm, klopǫ́čem št. klòpoćēm, kokǫ́čem št. kòkoćēm: lьskáčem št. làskaćēm, mьgáčem mьkáčem prskáčem rьzgáčem rьskáčem ščьbáčem ščьgáčem šьpáčem (št. šàpćēm), tьpáčem.

c. U imperativu cijelom

glagola četvrte vrste s kratkim ili skraćenim vokalom u slogu pred -iti: besędi št. bèsjedi, bęlę́ži št. bèļeži, bogáti št. bògati, gotǫ́vi št. gòtovi, lisíči št. lisiči, pečáti št. pèčati, pogáni št.

Digitized by Google

pògani, svedǫ́či št. svjèdoči, tolmáči št. tòmači, okorísti št. okòristi, preobrázi št. preòbrazi, ozlovǫ́ļi št. ozlòvoļi, zadovǫ́ļi št. zadòvoļi, raskoráči se št. raskòrači itd.

glagola pete vrste na etati otati ьtati: blebę́či št. blèbeći, klepę́či št. klèpeći, trepę́či št. trèpeći; klopǫ́či št. klòpoći; — lьskáči št. làskaći itd.

č) U part. praet. act. na -l, na vokalu vrsnoga nastavka, i to

α) u svim oblicima osim sing. masc. glagola treće vrste s vrsnim nastavkom ę ne promijeńenim na a: gorím: goré̜la r. горѣла č. gorĕla št. gòrjela, hočem: hotę́la r. хотѣла št. hòtjela, letím: letę́la r. летѣла št. lètjela, živę́la št. žívjela, zelením: zelenę́la št. zelèńela, osirotę́la št. osiròtjela, itd. osim vídęti vędęti.

β) u svim oblicima osim sing. masc. i fem.

αα) u glagola druge vrste s dugim vokalom, s vokalom o i s poluglasom u slogu pred -niti: gŕnem: grnílǫ št. gŕnulo, krénem: krenílǫ št. krénulo, máhnem: mahnílǫ št. máhnulo, pláknem: plaknílǫ št. pláknulo, stégnem: stegnílǫ št. stégnulo, vŕnem: vrnílǫ št. vŕnulo itd. — tǫ́nem: tonílǫ št. tònulo; — dáhnem: dьhnílǫ št. dàhnulo, gánem: gьnílǫ št. gànulo, máknem: mьknílǫ št. màknulo, páhnem: pьhnílǫ št. pàhnulo, sáhnem: sьhnílǫ št. sàhnulo, svánem: svьnílǫ št. svànulo táknem: tьknílǫ št. tàknulo, itd.

ββ) u glagola treće vrste, kad se vrsni nastavak ę mijeńa na a: bežati: bežálǫ č. bežälo r. бѣжáло št. bjèžalo, bučati: bučálǫ št. búčalo, držati: držálǫ št. dŕžalo, klečati: klečálǫ št. kléčalo, kričati: kričálǫ št. kríčalo, ležati: ležálǫ št. lèžalo, molčati: molčálǫ št. múčalo, režati: režálǫ št. réžalo, itd.

γγ) u glagola četvrte vrste s dugim vokalom i s vokalom o ili e u slogu pred -iti: hválim: hvalílǫ č. fälïlo r. хвали́ло št. hválilo, ļúbim: ļubílǫ št. ļúbilo, itd. hǫ́dim: hodílǫ št. hòdilo, sę́lim: selílǫ št. sèlilo itd.

δδ) u glagola pete vrste s dugim vokalom, ili s vokalom o ili e u slogu pred -ati: drę́mļem: dremálǫ št. drijèmalo, písem: pisálǫ št. písalo itd., glǫ́dam: glodálǫ č. glodälo r. глода́ло, ali št. glòdālo, kopâm: kopálǫ č. kopälo a št. kòpālo, čę́šem, česálǫ č. česälo a št. čèsālo.

γ) u svim oblicima osim sing. fem. na korenskom vokalu u slogu pred íti: besędíł besędílǫ št. bèsjedio bèsjedilo, bęlędžíł bęlędžílǫ št. bèļežio bèļežilo, bogátił bogátilǫ št. bògatio bògatilo, lisíčił št. lìsičio, pečátił št. pèčatio, pogánił št. pòganio,

Digitized by Google

svędǫ́čił št. svjedòčio, obráził št. òbrazio, pa tako: jezíčił, kopíčił, korístił, lepotíčił, mazílił, opijánił, vresníčił, zvelíčił; bosopę́tił, krivorítił; omrę́žił, osrę́čił, podkǫ́žił, pokmę́tił, pospę́šił, itd.

δ) u gerundiju na -áje u onih glagola pete i šeste vrste, kojim sing. neutr. partic. praet. act. na -l izlazi na -álǫ: igráje, skakáje, trepetáje; — poskakováje, zdihováje, itd.

2. Naglašeni slog je predpredzadńi ili još daļe prama početku riječi.

a) u deklinaciji:

a. u ženskim riječima na -ā: gáščerica gráhora gráhorica jágoda št. jägoda, jágodica št. jägodica, lábora č. läbora, lágoda č. lägoda, Láhińa št. Vlähińa, lákomica št. läkomica, lákotnica lásica podlásica št. läsica, lástavica št. lästavica, máčeha št. mäćeha, pálica št. pälica, pástorka št. pästōrka; bábica št. bäbica, čášica št. čäšica, grábļice št. gräbļice, grmádica št. grömadica, háļica št. häļica, hláčice št. hläčice, jálovica št. jälovica, kápica št. käpica, kápļica št. käpļica, kášica št. käšica, kládica št. klädica, krástica, št. krästica, krávica št. krävica, Láhińa št. Vlähińa, láloka č. läloka, lopática št. lòpatica, mláčica št. mläčica, pogáčica č. pogäčica, práčica št. präćica, prápotnica ráčica št. räčica, ránica št. ränica, sápica č. säpica, skálica št. skälica, slámica št. slämica, vránica št. vränica, žábica št. žäbica; — ę: grę́šnica št. grjëšnica, ję́stvina št. jëstvina, pę́nica č. pënica (tica), vę́verica št. vjëverica; cę́stica št. cëstica, dę́klica dubrovački djëkla, dę́žica č. dïžica, lę́sica št. ļësica, mę́rica št. mjërica, rę́pica št. rëpica, sklę́dica č. sklëdica, strę́šica št. strëšica, vrę́čica č. vrëćica; — i: cíbora č. cïbora, Ístrija č. Ïstrija; címica št. cïmica, črępíńica št. crëpińica, dęvíčica št. djèvičica, dolínica št. dòlinica, družínica št. drùžinica, glínavica glívica št. gļïvica, gńílovica golídica č. golïdica, gńídica št. gńïdica, ílovica ískrica št. ïskrica, klíčica št. klïčica, kńížica št. kńïžica, kobílica št. kòbilica, kolíbica št. kòlibica, koprívica št. kòprivica, lípica št. lïpica, lisíčica št. lìsičica, mladíčica št. mlàdičica, ńívica št. ńïvica, nožíčica št. nòžičica, sękírica št. sjèkirica, skríńica št. skrïńica, slíčica št. slïčica, svítice št. svïtice, šíbica št. šïbica, tíčica št. tïčica, verížica št. vèrižica, vílice št. vïlica, žílica št. žïlica, žlíčica č. žlïčica; — u: Júdińa št. Jütkińa, júžina št. üžina, kúhińa št. kühińa

Digitized by Google

kúkavičica št. kȕkavičica; búčica št. bȕčica, cúńica št. cȕńica, grúdica št. grȕdica, grúčica č. grȕčica, gúgalica kl̨účica št. kl̨ȕčica, košútica št. kòšutica, kúpica št. kȕpica, Marúšica št. Màrušica, púrica št. pȕrica, rúpica št. rȕpica, strúnica št. strȕńica, ščúčica št. štȕčica, šúmica št. šȕmica, Túrkińa št. Tȕrkińa, úlica št. ȕlica, vnúčica št. ùnučica č. nȕčica. — i=y: díńica št. dȉńica, grízalica kítica št. kȉtica, lísica št. lȉsica, ríbica št. rȉbica, ríbičica št. rȉbičica, sírotka št. sȉrotka, vídrica št. vȉdrica; — e=ę: dę́te̯la št. djȅtelina, grę́zovica mę́tica št. mètica, prę́slica št. prȅslica, zę́bica št. zȅbica; — o=ǫ: gǫ́bica št. gȕbica, gǫ́ščara kǫ́čica št. kȕćica, marǫ́gica št. màrogica, motorǫ́žica št. motòrožica, ostrǫ́gica č. ostrȕžica, slǫ́čica št. slȕčica, stǫ́pica št. stȕpica, vǫ́zica št. ùzica; — ol̨: vółgica št. vȕgica, vółnica št. vȕnica; — r: tŕlica št. tȓlica, čŕtica št. cȓtica, gŕbica št. gȓbica, gŕčica č. gȓčica, gŕlica št. gȓlica, kŕpica št. kȓpica, mŕvica št. mȓvica, pŕńica št. pȓńica, tŕlica št. tȓlica, tŕtica št. tȓtica; — e: kré̯čica; — o: dǫ́tica št. dȍtica, kǫ́žica št. kȍžica, plǫ́čica št. plȍčica, rǫ́bica št. rȍbica, skǫ́rjica št. kȍrica, sǫ́bica št. sȍbica, vǫ́l̨ica št. vȍl̨ica; — poluglas: máša̯ica č. mȁšica, snáša̯ica, táša̯ica.

b. u riječima sredńega roda: jábьłkǫ št. jȁbuko, grášišče č. grȁšišće, čákańe št. čȅkāńe, povę́sьmce č. povȅsmajce št. pòvjesāmce, práprotje práprotišče, vídę̯lǫ št. vȉdjelo, úseńe št. ȕseńe, sírišče št. sȉrište č. sȉrišće, sírjeńe št. sȉreńe, zŕkalǫ št. zȓkalo; sę́mence št. sjȅmešce, tę́mence št. tjȅmešce, vímence št. vȉmešce; itd.

c. u riječima ženskoga roda i-deklinacije: dę́lavnost, grájavost, lákomnost, lákotnost.

č. u riječima muškoga roda osobito s poluglasom u zadńem slogu: bájavьc št. bȁjalac, brátenьc št. brȁtenac, bré̯zovьc št. brȅzovac, búkovьc št. bȕkovac, čré̯šńevьc št. trȅšńovac, dę́lavьc št. djȅlavac, gádovьc gámbovьc, glé̯davьc št. glȅdalac, gǫ́bavьc št. gȕbavac, grájavьc gránosьc, gŕbavьc št. gȓbavac, hrúškovьc št. krȕškovac, jábьlkovьc št. jȁbukovac, jálovьc št. jȁlovac, kǫ́dravьc št. kȕdravac, krástavьc št. krȁstavac, lákomьc št. lȁkomac, lápavьc lípovьc št. lȉpovac, práporьc št. prȁporac, slívovьc št. šl̨ȉvovac, itd.; dę́lavnik lákomnik lákotnik.

ć. tako i u ńekih adjektiva: dę́lavьn, grájavьn, lákomьn, lákotьn, láporast, lápornat, práprotьn.

Digitized by Google

b) U konjugaciji:

a. u infinitivu cijelom, ne krńem:

α) druge vrste, koji imaju u slogu pred -niti kratak ili skraćen vokal: po-bę́gniti št. bjëgnuti, bŕcniti št. bŕcnuti, bríniti se št. brĩnuti, búhniti št. nà-buhnuti, dígniti št. dĩgnuti, gíniti št. gĩnuti, gręzniti št. grëznuti, kísniti št. kĩsnuti, kļúniti št. kļũnuti mŕknuti št. mŕknuti, zmŕzniti št. smŕznuti, níkniti št. nĩknuti, pļúniti št. pļũnuti, pļúsniti št. pļũsnuti, prásniti št. präsnuti, pŕdniti št. pŕdnuti, ríniti št. rĩnuti, rítniti št. rĩtnuti, na-smę́hniti št. nàsmjehnuti, vščípniti št. štĩpnuti, škrípniti št. škrĩnuti, stísniti št. stĩsnuti, tręsniti št. trësnuti, vędniti št. vënuti, zíniti št zĩnuti, itd.

β) treće vrste samo: vędeti, vídęti št. vĩdjeti, vísęti št. vĩsjeti, i slíšati št. slĩšati.

γ) četvrte vrste: bábiti št. bäbiti, báviti št. bäviti, brátiti št. brätiti, čístiti št. čĩstiti, čúditi se št. čüditi, vdáriti št. ùdariti, dímiti št. dĩmiti, gáziti št. gäziti, gláditi št. gläditi, grábiti št. gräbiti, gŕliti št. gŕliti, húliti št. hüliti, jáditi št. jäditi, júžiti št. jüžiti, kļúčiti št. kļũčiti, s-kúsiti št. küsiti, kúžiti št. küžiti, láziti št. läziti, męriti št. mjëriti, mísliti št. mĩsliti, mráziti št. mräziti, mŕviti št. mŕviti, múčiti za mǫ́čiti št. müčiti, v-níčiti št. ùništiti, páščiti se št. päštiti se, páziti št. päziti, pę́niti št. pjëniti, plášiti št. pläšiti, pláziti št. püziti, plúžiti št. plüžiti, práviti št. präviti, prážiti št. präžiti, pŕtiti št. pŕtiti, púšiti št. püšiti, rániti št. räniti (i raníti, ranĩla), rúšiti št. rüšiti, síliti št. sĩliti, síriti št. sĩriti, sítiti št. sĩtiti, slábiti št. släbiti, sláviti št. släviti, slíniti št. slĩniti, smráditi št. smräditi, strášiti št. sträšiti, šáliti se št. šäliti, ščędtiti št. štëtiti, škǫ́diti št. šköditi, trápiti št. träpiti, trátiti št. trätiti, žáliti št. žäliti — namę́stiti št. nàmjestiti, omrę́žiti št. òmrežiti, osrę́čiti, podkǫ́žiti št. pòtkožiti, pokmę́titi št. pòkmetiti, pospę́šiti št. pòspješiti, prikváčiti št. prĩkvačiti, vsmŕtiti št. ùsmrtiti, itd.

δ) pete vrste: čákati št. čëkati, pádati št. pädati; bę́gati št. bjëgati, dę́lati št. djëlati, sędati št. sjëdati; pípati št. pĩpati, pítati št. pĩtati, šíbati št. šĩbati; kļúkati št. kļũkati, kúhati št. kühati; hítati št. hĩtati, kídati št. kĩdati, kísati št. kĩsati, sípati št. sĩpati; ględati št. glëdati, jęcati št. jëcati,

Digitized by Google

prę́zati št. prȅzati; pǫ́kati št. pȕcati; hŕkati št. hȑkati, tŕgati št. tȑgati; otę́pati št. òtepati, itd.

B. Naglas se ` u nezadńem slogu mijeńa na ˆ.

Često u nezadńem slogu na izvorno porasno naglašenom kratkom ili pokraćenom vokalu dolazi ˆ za očekivani ´, gdje ima štokavština ˝ ili sekundarni ˆ (pred l r m n v j + konsonant), ako je riječ od dva sloga, ili ` na predpredzadńem slogu, ako ima riječ tri više sloga. Tako dolazi ˆ

a) u zatvorenom slogu to će reći, kad iza naglašenoga sloga, koji se završuje konsonantom, dolazi slog, koji se počima konsonantom. Tako biva:

α) u ženskih substantiva na -a. Drugi slog je ovdje obično koji sufiks. Pošto ima ovakovih riječi mnogo a ne treba da se sve navode. navesti ću za svaki sufiks samo ńekolicinu.

αα) od dva sloga, -ba: taj sufiks je s početka imao naglas, što dokazuju ruske i štokavske, pa i ńeke slovenske riječi: r. óopóá št. bòrba sl. družbà službà sódba tóžba, ali danas je u slovenštini zavladao ˆ na slogu pred -ba: drûžba slûžba, bǫ̂rba brâmba drâžba dvǫ̂rba gǫ̂dba hîmba lǫ̂čba sklâdba strę̂žba svâtba vâdba vę̂žba; -ca: taj sufiks dolazi na ženske substantive i-deklinacije, a naglas dolazi izvorno i na ńem: bîłca bŕvca kâdca št. kȁca klǫ̂pca mîšca sę̂nca (na -cà: óvca nóčca stvárca vrcà [vrvcà]); — -ča: bę̂łča čę̂nča lânča mę̂nča nǫ̂rča sŕnča; — -da: brâjda št. brâjda, brûnda št. brûnda cmę̂rda gâzda št. gȁzda krîvda prâvda vǫ̂jda; — -ga: cârga čę̂rga drǫ̂zga mǫ̂zga mûrga nę̂rga pârga pļûzga rǫ̂zga št. rȍzga; — -ha: bę̂łha črę̂mha mâłha pâvha vâłha; — -ja: bîrja dîrja sę̂rja; — -ka: bâjka št. bâjka, bîtka št. bȉtka, dîmka: dìm, dǫ̂jka št. dôjka, hrûška št. krȕška, kâvka št. čâvka, lîska št. lîska, mâčka št. mȁčka, mîška št. mȉška, nîtka št. nȉtka, pîška sîvka slâmka št. slâmka smǫ̂jka spâčka splę̂tka stârka šîška vǫ̂jka; — -la: bę̂rgla bŕkla brûzla bûrkla cîkla št. cȉkla cǫ̂kla št. cȍkla dîple št. dȉple mǫ̂gla prę̂tla râšla skǫ̂dla stǫ̂gla šę̂šla; — -ļa: čâpļa št. čȁpļa, čę̂špļa gǫ̂dļa grǫ̂bļa kǫ̂kļa krę̂vļa mâkļa mîgļa mûrļa ńâvļa pîčļa pǫ̂kļa rę̂pļa rǫ̂gļa rûsļa sâbļa skǫ̂bļa smŕdļa snę̂dļa stîsļa strîgļa šâpļa šę̂vļa švîgļa vâdļa; — -ma: bâsma kŕčma kûčma kûkma št. kȕkma pârma pâsma št. pȁsma pę̂sma št. pjȅsma, a kŕčma št. kȑčma r. корчмá; — -na: bâsna št. bȁsna, bîzna bǫ̂jna câjna drâjna dvǫ̂jna gǫ̂rna hâsna hîščna jâgna št. jȁgma kǫ̂cna lâjna pârna plâzna

Digitized by Google

râhna skvŕna škâlna ûjna ûstna vę̂sna; — -ńa: kad riječ nije nomen actionis: črę̂šńa št. trëšńa, čŕkńa št. čŕkńa, fûlńa hǫ̂hńa klǫ̂žńa krâčńa lîšńa lǫ̂cńa lûkńa pâšńa r. пáшня, pîkńa pŕkńa sę́dńa splâhńa srę̂ńa za srę̂dńa, strę̂šńa sûkńa št. sükńa škǫ̂rna vîšńa; — -pa: čę̂špa čǫ̂mpa ję̂mpa krîšpa râšpa; — -ra: bîbra bŕbra cândra cę̂ndra cîfra čâmra čâvra flûndra kâvra mâvra nǫ̂zdra pę̂htra; — -sa: bę̂rsa crę̂msa klę̂vsa krę̂vsa kûjsa srâmsa srę̂msa; — -ša: bę̂łša dîmša drę̂mša ļûbša nǫ̂rša râkša srę̂mša; — -ta: cę̂hta čǫ̂nta hvǫ̂sta kâšta kûhta rânta rę̂hta sǫ̂vta; — -va -tva (-тьv): bîtva blâgva blîtva brâdva brę̂skva brîtva št. brîtva bûkva št. bùkva, klę̂tva lę̂stva mę̂stve mę̂tva mlâtva mlę̂zva mlîtva mŕkva mûrva sę̂tva smǫ̂kva sǫ̂kva ǫ̂tva žę̂tva; — -ža: čîmža krę̂mža mę̂vža, itd.

ββ) od tri i više sloga: na -ba: naklǫ̂mba naslǫ̂mba namę̂mba nasę̂łba opǫ̂mba precę̂mba premę̂mba protîmba začîmba; — ka: cigânka: cigàn, seļânka: seļàn, Ločânka: Ločàn, pijânka: pijàn; birîčka: birìč, dęklîčka: deklìč, Pavlîčka: Pavlìč; rjâvka: rjàv, žerjâvka: žerjàv, hinâvka: hinâvьc; goļufîvka: goļufìv, lьžńîvka: lьžńìv, nagajîvka: nagajìv, nevoščļîvka: nevoščļìv, tožļîvka: tožļìv, zapeļîvka: zapeļìv; Martînka: Martìn, rdę̂čka: rdèč; jelę̂nka: jélen za jelèn, medvę̂dka: médvęd medvędа, pogorę̂łka: pogorę́la; lisîčka: lisíca, prasîčka: prasíca, telîčka: telíca, žrebîčka: žrębíca; dolînka: dolína, planînka: planína; od glagolskih osnova: častîvka morîvka volîvka, plesâvka igrâvka izdajâvka blebetâvka vaļâvka, gostovâvka malikovâvka vasovâvka; vrtoglâvka: vrtoglàv, końedę̂rka: końedèr, rokodę̂łka: rokodę̀ł, trę́sorę̂pka: tresorèp, hudoglę̂dka: hudoglèd, itd. — na -na: gospodîčna: gospodìč, kraļîčna: kraļìč; — na -tva (-тьv): branîtva dęlîtva molîtva volîtva trgâtva itd. — na -ija: to je tuđi sufiks te ima prema naglašavańu jezika, iz koga je uzet, gotovo svuda ˆ na i: îja: beračîja domačîja homatîja kovačîja litîja, Marîja Matîja; na -a-va -â-va, prema riječima na -va kao: oprâva nastâva ima i sufiks -ava tako: âva: dobrâva nižâva plańâva višâva držâva daļâva širjâva, itd. — na -ela -ęla: babę̂la čebę̂la čeļustę̂la drozgę̂la mьnčę̂la, itd. — na -ura: ahačûra babûra žabûra natûra.

Amo ide i završetak dat. i instr. duala -âma i instr. plurala -âmi u substantiva izvorno na -à: dьskâma nogâma glavâma, dьskâmi nogâmi glavâmi, itd.

Digitized by Google

β) u substantiva muškoga roda

na -ьc: od dva sloga: brâtьc št. brȁtac: brȁt, hlâpьc: hlȁp, krâjьc št. krȁjac: krȁj, blę̑nьc: blę̑n, dę̑čьk: dẹ̑t u dẹ́te, dę̑dьc: dę̑d, hlę̑bьc: hlę̑b, klînьc št. klînac: klîn, kûpьc št. kûpac: kûp, lûkьc št. lûkac: lûk, plûžьc: plûg, ûjьc: ûj (ûjčьk ûjьc), dîmьc št. dîmac: dîm, sîrьc št. sîrac: sîr, zę̑tьc: zę̑t, pr̂stьc: pr̂st za pr̀st, vr̂tьc: vr̂t za vr̀t; — znânьc: znȁn, a št. znánac, stârьc št. stȁrac: stȁr, pę̑šьc št. pjẹ̑šac: pę̑š, vrę̑lьc: vrę̑l, sîvьc št. sîvac: sîv; kâčьc: káča, lîpьc: lípa, lîsьc: lísa ili lìs št. lîsac, brę̑zьc: brę́za, kļûkьc: kļúka, mûlьc: múla, gŕbьc: gŕba, pîkьc: píka; — od glagolskih osnova: pâdьc: pȁd, ję̑dьc snę̑dьc: jẹ̑d, ję̑zdьc: jẹ̑zd, pļûnьc: pļun u pļuníti, itd. Pamti i gǫ̑bьc št. gûbac, jârьc št. järac, jâzbьc št. jäzavac, pâłьc št. pälac, tkâlьc št. tkälac, zâjьc za zâjec; - složeni: bogom ǫ̑ļьc št. bogòmoļac, dobrov ǫ̑ļьc čudod ę̑łьc hudogl ę̑dьc końed ę̑rьc piskrov ę̑zьc, ļudok râdьc kvartop îrь̧ьc zemļem ę̑rьc slamor ę̑zьc; belor ę̑pьc črnogl âvьc dvon ǫ̑žьc nizoz ę̑mьc, itd. — od tri i više sloga: pijânьc: pijȁn, a št. pijánac, rjâvьc: rjȁv, hinâvьc: hinȁv, lьžńîvьc št. làžļívac: lьžńìv, tožļîvьc nevošč̣ļivьc zapravļîvьc; Martînьc: Martìn, rdę̑čьc: rdèč, bogâtьc: bogȁt, krilâtьc rogâtьc; pogorę̑łьc: pogórę̨ł za pogorę̀ł št. pogòrelac; dolînьc: dolína, planînьc: planína, novînьc: novína; od glagolskih osnova: častîvьc morîvьc volîvьc, kazâvьc plesâvьc poslušâvьc prebivâvьc ubijâvьc; bojevâvьc kupčevâvьc kmetovâvьc malikovâvьc vasovâvьc, itd.

na -ьk. od dva sloga: čâsьk: čȁs, ali št. čásak i r. часóкъ, glâžьk: glȁž, grâšьk r. горóшекъ češki hrášek, a št. grášak, možda radi gráša hyp. od gràh, dę̑čьk: dẹ̑t u dẹ́te, dę̑dьk št. djẹ̑dak: dę̑d, tîčьk: tìč, psîčьk: psìč, bîčьk: bìk, rîtьk: rìt; — ovako od glagolskih osnova, a osobito složenih s prijedlozima s z v: rę̑zьk; sklâdьk svâlьk zdâvьk zmâzьk zvârьk skrâjšьk zlâjšьk, sklę̑stьk vrę̑zьk zdę̑łьk zdę̑vьk zgrę̑šьk zlę̑vьk zmę̑nьk zmę̑sьk zvę̑dьk zvę̑zьk vcę̑pьk, spîsьk zgîbьk zlîtьk zlîvьk zvîtьk, skļûčьk skûpьk zdrûžьk, vnę̑tьk vprę̑dьk zglę̑dьk zvę̑zьk, zgǫ̑stьk, vdǫ̑łbьk, skr̂čьk zmr̂dьk zvr̂šьk, sklę̑pьk vmę̑tьk vplę̑tьk zgrę̑bki, strǫ̑šьk vlǫ̑žьk zbrǫ̑dьk zgǫ̑dьk zlǫ̑žьk zmǫ̑tьk, itd. — od tri i više sloga: brę̑žîčьk: brę̑žič, čьbrîčьk čołnîčьk možîčьk oslîčьk polîčьk slavîčьk, Pavlîčьk; jezîčьk: jézik jezíka češki jazýček ali št. jezíčak i r. язычёкъ, orę̑šьk r. орѣшьк češki oříšek ali št. orášak, človę̑čьk r. человѣчекъ češki človíček ali št. čovjéčak; — složeni s prijedlozima i imenom: okrâjьk: okrȁj, načę̑łьk: čélo, nadgrǫ̑bьk:

Digitized by Google

grȍb, nadstrȇšьk: strȇha, nakolȇnьk: kolȇno, napȇtьk opȇtьk podpȇtьk: péta, napȓstьk: pȓst pȓsta, ogȓlьk: gȓlo, ponedȇļьk: nedȇļa, itd. — složeni s prijedlogom i glagolskom osnovom: takovih ima sijaset, ja ću ih navesti samo ńekoliko: dodâtьk r. додáтокъ, dohȍdьk št. dòhodak, dolȇvьk št. dòlevak, izbȓrьk št. ìzbirak, izmȇtьk št. ìzmetak, izrȇzьk št. ìzrezak, napȋtьk r. напúтокъ, obȓrьk št. òbirak, obrȇzьk č. obrëzak, ocvȋrьk č. ocvȋrak, odlȏmьk št. òdlomak, omȇjьk č. omëjak, opânьk č. opänak št. òpanak, opȇrьk št. òperak, orȋbьk č. orȋbak, ostânьk r. остáнокъ št. òstanak, ostâtьk r. остáтокъ, ostrȋžьk č. ostrȉžak, počînьk št. pòčinak, poglȏdьk č. poglòdak, potrȏšьk št. pòtrošak, prestânьk č. prestänak št. prèstanak, prestȏpьk št. prèstupak, pridâvьk č. pridävak št. prìdavak, pridȇvьk št. prìdjevak, prijȇmьk č. prijämak, prilȇpьk št. prìļepak, prilȏžьk št. prìložak, priplȏdьk št. prìplodak, razdȇļьk št. rázdjelak, zagrȋžьk št. zàgrizak, zakļûčьk št. zàkļučak, zalȋzьk št. zàlizak, zalȏmьk št. zàlomak, zavȇzak št. zàvezak, itd.

Amo idu ńekoji nastavci, pred kojima dolazi slog s ˆ, takovi jesu: -ļaj i -teļ, kod nastavka -ļaj možda za to, što se slog pred ļaj svuda završuje konsonantom: grȋžļaj mȋgļaj prȇžļaj sȓkļaj, oddȋhļaj okrȏgļaj pritȋkļaj itd. — prijâteļ ravnâteļ skladâteļ ļubîteļ rodîteļ učîteļ zveličîteļ, itd. Čisto slovenska je samo: prijateļ, gdje za -teļ dolazi: tьł: prijâtьł prijâtla te je ˆ s toga što je u zatvorenu slogu.

γ) u substantiva sredńega roda ispred sufiksa:

-ce: dlȇtce: dlétо, gńȇzdce: gńézdo, ali bit će boļe: dlétce gńézdce; kolȇnce: kolȇna, polȇnce: polȇno, obȇdce: obȇdo;

-je u kolektivnim riječima: bâzje bȋčje bȏrje bȓdje brȇstje brȇzje brȋńe čûtje drâčje drȏbje glȏžje gȏrje gȓmje grȏbje hmȇļje hȏstje ȋvje jȇļje lȋčje slâčje slâvje slȋvje smrȇčje ščâvje šȋbje tȋsje tȓsje vȓbje vrȇsje zȓńe; — u abstraktnim riječima građenim od adjektiva: zdrâvje: zdràv, mȉłje: mȉł, obȋłje: obȋł, milosȓdje: milosȓd; — složenice gdje ima u drugom dijelu nomen: glavobȏlje blagorȏdje bistroûmje krížopȏtje praznovȇrje, itd. Osobito s prijedlozima složeni kolektivni substantivi: brezpȏtje št. bèspuće, meddvȇrje medgȏrje medklȏpje medmȏrje mednȏžje medȏčje medȏkńe medplȇčje medpȓstje medrȇbrje medrȇčje medvȏdje medzȋdje, nadplȇčje nadprâžje nadstrȏpje nadûstje nadzȇmļe, naglâvje nahȋžje napȓsje narâmje narȏčje št. nàručje, nastrȏpje; obcȇstje oblȋčje oblȋžje obnȇbje obnȏžje obȏčje obrȇžje obrȏbje obȓšje obzȋdje ogȓļe ohrȏdje oklȏpje okȏstje okrȋlje okrȏžje omȋzje oplȇčje št. òpleće oplûžje opȓsje osȓčje otȋsje ozȋdje; poglâvje pohȋšje poslȏpje posȏdje št. pòsudje,

Digitized by Google

povȓtje št. pòvrće; podnȇbje podnȏžje podstrȇšje podzglâvje; predhîšje predhlȇvje predmȇstje predpȇćje predstrȇšje predzîdje; pridvȏrje prigȏrje primȏrje prirȇćje pristrȇšje; razcȇstje razdȏbje razkrîžje razlîčje razpȏtje razrȇćje raztȏčje razvȏdje; zabȓdje št. zábrdje, zabrȇžje št. zábrežje, zabûrje zadȏlje zadvȇrje zaglâvje zagȏrje zahlâdje zahȓbtje zahrîbje zakȏtje zamȏrje zapȇćje zapȇstje zaplȇćje št. zápleće, zaplȏtje zapȏtje zaprȏdje št. záprudje, zasȇlje zasȇnčje zaščîtje zatîsje zatȏčje zavȇtje zavȇtrje zavȓtje, itd.

Ovamo neka se smjeste substantiva verbalia, koja se grade od partic. praet. na -n (-a-n) glagola treće pete i šeste vrste, kojima se partic. praet. act. na -l u sing. masc. završuje ili na -ȁł ili s naglasom ´ na slogu ispred -ȁł: -´ał gdje se u fem. sing ´ ne mijeńa na ^: dȇlał fem. dȇlala, gnȁł: gnâńe, klȁł: klâńe, stlȁł: stlâńe, znȁł: znâńe, igrȁł: igrâńe, ravnȁł: ravnâńe, klepetȁł: klepetâńe, kupovȁł: kupovâńe, kupčevȁł: kupčevâńe, glasovȁł: glasovâńe, malikovȁł: malikovâńe, itd. bẹ́žał: bẹžâńe, dŕžał: držâńe, klẹ́čał: klečâńe, lẹ́žał: ležâńe, mółčał: mołčâńe; — dremȁł: dremâńe, písał: pisâńe, plẹ́sał: plesâńe, česȁł: česâńe, kopȁł: kopâńe, navíjał: navijâńe; trepétał: trepetâńe; glasóvał: glasovâńe, kraļévał: kraļevâńe, itd. — ali: dẹ́lał dȇlala: dẹ́lańe, glẹ́dał glȇdala: glẹ́dańe, kúhał kûhala: kúhańe, itd.

-stvọ, čim se naglašeni slog ispred stvo završuje konsonantom: brȁt: brâtstvọ, kmèt: kmȇtstvọ, mnọ́g: mnȏštvọ, ubȍg: ubȏštvọ, bogȁt: bogâstvọ, pijȁn: pijânstvọ, siromȁk: siromâštvọ, nevẹ́ra: nevȇrstvọ, domovína: domovînstvọ, starašína: starašînstvọ, človẹ́k človẹ́ka: človȇštvọ, prórok prorọ́ka: prorȏštvọ, znȁn: znânstvọ, stanovník: stanovnîštvọ, itd.

Na daļe dolazi ^ za očekivani ´:

u substantiva i-deklinacije, i to

u riječima na sm sn zn i onda kad se umetne poluglas: b â s ь n št. bȁsan, b l â z ь n h â s ь n k â z ь n pȇs ь m št. pjȅsan, p l ȇ s ь n št. plîjesan, b'e l ȇ ž ь n b o j â z ь n b o j ȇ z ь n a št. bȍjāzan, b o l ȇ z ь n št. bȍļezan, d i v j â z ь n g o l â z ь n g o m â z ь n ļ u b ȇ z ь n m l a d ȇ z ь n p r i j â z ь n p r i k â z ь n ž i v â z ь n; p o v ȏ d ь n št. pòvodań (masc.).

b) Naglas se ´ mijeńa na ^ vaļa da za to, što je ili ńekada imao ili još ima *zadńi slog dug i porasni naglas.* Tako će biti

a. u substantiva muškoga roda s tvorkom -ār od -arjь koja u riječima s naglasom na vokalu u nastavku glasi

Digitized by Google

-ár: lopár; kad ima riječ naglas na tematskom vokalu, onda izgubi nastavak ár svoj naglas i duljinu, a za to se ′ na tematskom slogu promijeni na ˆ: bûčar: búča od *bučár, cę̂star: cę́sta, cûńar: cúńa, dnînar: dnína, drâgar: drága, gǫ̂bar: gǫ́ba, îrhar: írha, kǫ̂žar: kǫ́ža, krâvar: kráva, lûžar: lúža, mûhar: múha, rę̂jar: ręja, rûdar: rúda, rûtar: rúta, skâlar: skála, slîvar: slíva, smrę̂kar: smręka, strę̂har: strę́ha, strûńar: strúna, štûpar: štúpa, tîčar: tíca, žâbar: žába, žlîcar: žlíca; ǫ̂ļar: ǫ́le, sîtar: sítǫ, žîtar: žítǫ; bîčar: bìč bíča, glâžar: glàž gláža, hlę̂bar: hlèb hlę́ba, klînar: klìn klína, krûhar: krùh krúha, mîšar: mìš míši, pôłhar: pôłh półha št. püha, pôłžar: pôłž półža, štrîtar: štrìt štríta; dolînar: dolína, gorjâčar: gorjáča, levîčar: levíca, planînar: planína, pogâčar: pogáča, prepelîčar: prepelíca, rokavîčar: rokavíca, vlačûgar: vlačúga, žrebîčar: žrebíca (Schuhnagel); govę̂dar: govędǫ, kopîtar: kopítǫ, jermę̂nar: jérmen jermę́na, klofûtar: klofúta, kožûhar: kóžuh kožúha, itd.; hrîbar: hríb, mǫ̂kar: mǫ́ka (od mȍkà, ali nikada u gen. mokę́ acc. mokǫ̂ nego mǫ́ke mǫ́ko itd.).

Sravni: rîbič: ríba (-íč: hudíč), mûhič: múha, dę̂dič: dę̀d dę́da, jâmič: jáma, itd. — mę̂rnik od mę́ra.

b. u adjektiva.

Svi adjektivi posesivni s tvorkom -in, i to vaļa da za to, što je -in imao porasni naglas: -ín od -ĭnъ: bâbin: bábа, dę̂klin: dę́kla, kâčin: káča, krâvin: kráva, mâmin: máma, mǫ̂jškrin: mǫ́jskra, nûnin: núna, strînin: strína, mâterin: máti mátere, golobîčin: golobíca, itd.

s tvorkom -ij, za što se piše -ji, opet vaļda za to, što je glasila -íj od -ijъ: bâbji za bâbij: bábа, krâvji: kráva, kûrji: kúra, mîšji: mìš míši, mûšji: múha, râčji: ráca i ràk ráka, rîbji: ríba, škǫ̂fji: škòf škǫ́fa, tîčji: tíca ili tìč tíča, žâbji: žába, lisîčji: lisíca, itd. Nu ipak: kǫ́zji: kóza r. кóзiй št. kòzjī.

Amo brojim i adjektive u izvjestnom značeńu, a držim, da je završetak -i u nom. sing. glasio -í od -ъ-ì: *dobrí od dobrъ-ì, *dobrá od dobrjà, *dobrę́ od dobrjè, sravni Dobrępoļe Gutenfeld — od oje biva sada o, ne e; bîstri od *bístrí preko bístrъì: -í je radi naglasa u temi izgubio naglas i duljinu, a za to se je ′ u temi promijenio na ˆ: bîstra od *bístrjà, bîstrǫ od bístrjè

Digitized by Google

bístrǫ́ za bístrę́, kako još u imenu sela u gorńoj Krańskoj Dôłge od dółgojè dółgę́.

Tako će biti i u komparativu.

Nastavak u nom. sing. masc. je u slovenštini danas samo -ji (= izvorno i̯es), i jer je štok. -i dugo: -jī: dȕbḷī, to biće bio naglas toga nastavka porasni: -jí, ali je u slov. radi naglasa u temi iščeznuo posebni nastavačni naglas a vokal se skratio i spao na poluglasni i: gôr̥ji od *górjí górji, pa tako: *gostę̂ji od *gostę́jí gostę́ji.

e, u glagola

α) u indic. praes. singulara, gdje je zadńi slog kao nastavak imao svoj porasni dugi naglas, ali je radi naglasa u temi iščeznuo a naglas u temi postao ˆ: -ém od -ēmь -ím od -īmь -ám od -āmь, -éš od -ēšь -íš od -īšь -áš od -āšь, -ę́ od -ē(tь) -í od -ī(tь) -á od -ā(tь): lę̂zem od *lę́zém, kḷûnem od *kḷúném, vîdim od *vídím. gâzim od *gázím, glę̂dam od *glę́dám, kupûjem od *kupújém, itd. a dual i plural je analogijom po singularu ˆ pridržao. Tako dakle: lę̂zem lę̂zeš lę̂ze, lę̂zeva lę̂zeta, lę̂zemo lę̂zete lę̂zejo št. sḷȅzēm sḷȅzēš sḷȅzē, sḷȅzemo sḷȅzete sḷȅzū. Pa tako: sę̂dem št. sjȅdēm, vr̂žem (št. vȑgnēm); bîjem št. bȉjēm, brîjem št. brȉjēm, počîjem, krîjem št. krȉjēm, mîjem št. mȉjēm. rîjem št. rȉjēm, za-šîjem št. šȉjēm zàšijēm, vpîjem št. vàpijēm; grę̂jem št. grȉjēm. sę̂jem št. sȉjēm, sîjem št. sȉjēm, vę̂jem št. vȉjēm, lâjem št. lȁjēm, obûjem št. òbujēm.

kânem št. kȁnēm. prâsnem št. prȁsnēm, stânem št. stȁnēm, gînem št. gȉnēm, kîsnem št. kȉsnēm, rînem št. rȉnēm, stîsnem št. stȉsnēm, zînem št. zȉnēm, kḷûnem št. kḷȕnēm, pobę̂gnem št pòbjegnēm, nasmę̂hnem št. nàsmjehnēm, nabrę̂knem št. nàbreknēm, grę̂znem št. grȅznēm, klę̂knem št. klȅknēm, vę̂dnem št. vȅnēm, zamôłknem št. zàmuknēm, br̂cnem št. bȑcnēm, cr̂knem št cȑknēm, mr̂knem št. mȑknēm, zmr̂znem št. smȑznēm, pr̂dnem št. pȑdnēm, itd.

vîdim št. vȉdīm, vîsim št. vȉsīm, slîšim.

bâbim št. bȁbīm, bâvim št. bȁvīm, brâtim št. brȁtīm, gâzim št. gȁzīm. glâdim št. glȁdīm, grâbim št. grȁbīm, lâzim št. lȁzīm, mrâzim št. mrȁzīm, pârim št. pȁrīm, pâzim št. pȁzīm, pâščim se št. pȁštīm se, plâšim št. plȁšīm, plâzim št. plȁzīm, prâvim št. prȁvīm, prâžim št. prȁžīm, smrâdim št. smrȁdīm, stâvim št. stȁvīm, trâpim št. trȁpīm, prevârim št. prèvarīm; mę̂rim št. mjȅrīm, zmę̂stim št. smjȅstīm, omrę̂žim št. òmrežīm, pę̂nim št. pjȅnīm, sę̂tim št. sjȅtīm, smę̂šim

Digitized by Google

št. smjẽšīm, pospẹ̑šim št. pòspješīm, tẹ̑šim št. tjẽšīm, trẹ̑ščim, vẹ̑sim št. vjẽsīm, vẹ̑trim št. vjẽtrīm; čîstim št. čĩstīm, klînim št. klĩnīm, korîstim št. okòristīm, mîlim št. mĩlīm se, vnîčim št. ùništīm, sîlim št. sĩlīm, slînim št. slĩnīm; čûdim se št. čũdīm se, ĥûlim št. hũlīm, kûžim št. òkužīm, nûdim št. nũdīm, pûšim št. pũšīm, rûšim št. rũšīm, naûmim št. nàumīm, dîmim št. dĩmīm, kîtim št. kĩtim, sîrim št. sĩrīm, sîtim št. sĩtīm, napọ̑tim št. nàpūtīm; grlim št. grlim, itd.

čâkam št. čẽkām, mâžem št. mäžēm, pâšem št. päšēm; dẹ̑lam št. djẽlām, rẹ̑žem št. rẽžēm; pîtam št. pĩtām; kûham št. kũhām, brîšem št. brĩšēm, kîdam št. kĩdām, kîmam št. kĩmām, kîsam st. kĩsām; glẹ̑dam št. glẽdām, prẹ̑zam št. prẽzām, vîtam št vĩtām, itd.

kraļûjem št. kràļujēm č. krajûjēn, kupûjem č. kupûjēn št kùpujēm, spoštûjem št. štûjēm, psûjem št. psũjēm, itd.

β) u particip. praet. pass. na -en -an: -én od -ēnъ, -án od -ānъ. Participov naglas iščezne radi naglasa u osnovi, koji se za to prometne na ˆ: grîzen od *grízén št. grĩzen, snẹ̑den št. *snẽden, klâden št. kläden, ukrâden št. ùkraden, zlẹ̑zen št. sļẽzen, môłzen št. mũzen, napâden, popâsen št. pòpasen, prẹ̑den št. prẽden, sьsẹ̑den, posẹ̑čen št. pòsječen, ostrîžen št. òstrižen vrĩžen; — kļûńen, dvîgńen, stîsńen; — vîden št. vĩđen, zvẹ̑den, slîšan; — grâbļen št. gräbļen, čîščen št. čĩšten, mîšļen št. mĩšļen, zmẹ̑ščen št. smjẽšten; — dẹ̑lan št. djẽlān, glẹ̑dan št. glẽdān, bîran št. bĩrān, pîtan št. pĩtān, rẹ̑zan št. rẽzān, kûhan št. kũhān, itd.

γ) u sing fem. partic. praet. act. na -l: -la, kao da je -la ńekada glasilo -lá: klâla kao od *klálá. Tako dolazi

αα) u glagola s osnovom od jednoga sloga: gnâla št. gnäla, klâla št. kläla, sla: poslâla št. släla pòslala, srâla št. sräla, stlâla, tkâla št. tkäla, znâla št. znäla.

ββ) na vrsnom nastavku glagola druge vrste s dugim vokalom, ili s vokalom o i poluglasom u slogu ispred -niti: mahnîla č. mahnũla št. màhnula, grnîla č. grnũla št. grnula, tonîla č. tonũla št tònula, gьnîla št. gànula, itd.

γγ) na vrsnom nastavku glagola treće vrste, koji vrsno ẹ mijeńaju na a: bẹžâla č. bežäla r. бѣжáла št. bjẽžala, ļbučâla č. bũčäla št. búčala, kričâla č. krĩčäla št. kríčala, ležâla č. ležäla št. lèžala, mołčâla č. mũčäla št. múčala, itd.

Digitized by Google

δδ) na vrsnom nastavku glagola četvrte vrste s dugim vokalom, ili s vokalom e i o u slogu ispred -iti, ako u praes. indic. ne izlaze na -ím: hvalîla č. fălĭla r. хвалила št. hválila, ļubîla č. jūbĭla št. ļúbila, selîla št. sèlila, hodîla č. hodĭla št. hòdila, molîla č. molĭla št. mòlila, itd.

εε) na vrsnom nastavku glagola pete vrste s dugim vokalom, ili s vokalom e i o u slogu ispred -ati, i koji u indic. izlaze na -âm: dr̨mâla št. drijèmala, sukâla št. súkala, pisâla št. písala; česâla č. česăla, a št. čĕsāla, končâla št. kònčala; igrâla št. ìgrala, rešetâla št. rešètala, itd.

ζζ) na vrsnom nastavku glagola šeste vrste, koji u infin. -a ispred -ti naglašuju: -ováti: kupovâla č. kupovăla št. kupòvala, kraļevâla č. krajevăla št. kraļèvala, itd.

S naglasom na pokraćenom vokalu u temi glagola

druge vrste: kânila št. kănula, kļûnila št. kļŭnula, pobę̑gnila št. pòbjegnula, itd.

treće vrste osnova vidę visę vędę i sliša: vîdęla št. vĭdjela, vîsęla (i visę́la) št. vĭsjela, vę̑dęla, slîšala.

četvrte vrste: glâdila št. glădila, prâvila št. prăvila, mîslila št. mĭslila, korîstila št. okòristila se, itd.

pete vrste: čâkala št. čĕkala, dę̑lala št. djĕlala, kûhala št. kŭhala, glę̑dala št. glĕdala, itd.

δ) u dualu i pluralu imperativa: -îva -îvę, -îta -îtę, -îmo -îte, ali ne znam za što. Tako dolazi

u ńekih glagola prve vrste i onih pete, koji u indic. izlaze na -em: crîva crîta, crîmo crîte, pa tako: za-čnîva na-pnîva umrîva meļîva; žgîva berîva perîva koļîva steļîva; nesîva pletîva pecîva recîva tecîva pasîva bodîva hropîva, itd. — druge vrste: mahnîva vrnîva tonîva, gьnîva; — treće vrste: letîva ležîva trpîva, itd. — četvrte vrste: hvalîva ļubîva, selîva hodîva molîva govorîva, itd.

Radi zatvorenoga sloga dolazi u imperativu ˆ tamo, gdje se nastavak -i (za -ę) s predńim vokalom spoji i prometne na j: čûjta, grę̑jte pîjmo, letâjte igrâjmo klepetâjte; — kraļûjte kupûjmo, itd.

Mijena naglasa porasnoga na opadni u substantivnoj deklinaciji.

Mijeńa se ´ na ˆ:

α) u instr. sing. i u gen. plur. onih ženskih substantiva na -a, koji imaju naglas izvorno na vokalu u temi: kǫ́ža: s kǫ̑žo kǫ́ž, lípa: z lîpo lîp, múha: z mûho mûh, jáma: z jâmo jâm;

Digitized by Google

lisíca: z lisîco lisîc, kobíla: s kobîlo kobîł, lopáta: z lopâto lopât, jágoda: z jâgodo jâgod, lástavica: pred lâstavico lâstavic, vę́veričica: s vę̂veričico vę̂veričic, itd. — To vrijedi i za one substantive s ´ u predzadńem slogu, kojih ´ je od ` u zadńem slogu prestupio u predzadńi i ovdje postojano ostao: rę́ka č. rēkä: z rę̂ko rę̂k; — gospodíńa: z gospodîńo gospodîń. — Ovako i substantivi ženskoga roda na konsonant, koji od substantiva na -a u sing. instr. primaju nastavak -jo (-ijo): pámet: s pâmetjo, žálost: z žâlostjo; máti: z mâterjo gen. plur. mâter, cę́rkьv: pred cę̂rkьvjo cę̂rkьv; lúč: z lûčjo, mìš míši: z mîšjo, itd. Sravni češki: lípa: z lipou lip, moucha: z muchou much itd., gdje se dugi vokal u sing. nom. pokrati u instr. sing. i gen. plur.

β) u loc. sing., u gen. instr. i loc. plur. muških substantiva, koji imaju izvorno naglas na vokalu u temi, ili koji su ga u slovenštini na dug vokal prenijeli sa zadńega na predńi slog i tuj ga drže postojano: kmèt kmę́ta, obràz obráza, jélen jelę́na, óręh orę́ha; kováč kováča č. kovāčä, júnьc č. jūnäc: loc. sing. pri kmę̂tu na obrâzu, na jelę̂nu pri orę̂hu, pri kovâču, pri jûncu; gen. pl. kmę̂tov obrâzov jelę̂nov orę̂hov kovâčev jûncev; instr. pl. s kmę̂ti z obrâzi jelę̂ni orę̂hi kovâči jûnci; loc. pl. na kmę̂tih obrâzih pri jelę̂nih orę̂hih, kovâčih jûncih, itd.; samo riječi od jednoga sloga s dugim vokalom u sing. loc. ´ ne mijeńaju: hlę́v krá|: v hlę́vu, pri krá|u.

Uzrok toj promjeni biće zadńi slog, koji ili još ima ili je izvorno imao porasni naglas. Taj je slog radi naglasa u temi izgubio svoj naglas i za taj se gubitak mijeńa ´ na ^. Još ima ´ zadńi slog u instr. sing a-deklinacije -ǫ́ (od -ojò): z vodǫ́ z ženǫ́. Ako ima riječ naglas u temi, onda to ǫ́ izgubi svoj naglas i svoju du|inu, a za to se ´ u temi promijeni na ^: lípa: z lîpo (od *lípǫ́), jágoda: z jâgodo (od *jágodǫ́). Isto vrijedi o završetku instr. i loc. pl. *-í, -ę́h: z bogí, s pьsí, pri bogę́h, pri pьsę́h, pa dakle: s kmę̂ti na kmę̂tih od *kmétí *kmétę́h (-ę́h izgubiv naglas glasi -ęh za što se obično piše: ih.)

U loc. sing. je izvorno završetak glasio -ě̆, koje je postalo stegom krajńega vokala u temi -o i lokativnoga nastavka -ì: -oì = ǫ́. Kad -ǫ́ izgubi svoj naglas, spadne na poluglasni -ǫ za što se obično piše na poluglas spali i: pri kmę̂ti za kmę̂tę od *kmétǫ́. Ali se danas za taj -i uzima dativni nastavak -u, spao na

Digitized by Google

poluglasni -u: pri kmętu, pa se radi toga -u i u dat. sing., kad dolazi s prijedlogom, ´ mijeńa na ^: h kmętu.

Naglas ´ u singularu mijeńa se u cijelom pluralu na ° u substantiva sredńega roda: bŕdǫ: bŕda bŕd bŕdom z bŕdi; kolę́nǫ: kolę̂na, govę́dǫ: govę̂da, darílǫ: darîla, jábьłkǫ: jâbьłka, známeńe: znâmeńa; deklè deklę́ta pl. deklę̂ta, jágńe: jâgńeta, píšče: pîščeta, vréme vremę́na: vremę̂na, sę́me: sę̂mena, víme: vîmena, itd. pa tako i: písmǫ r. писмо́ pl. pîsma, itd.

Što je ovdje povod mijeni naglasa ´ na °, ne znam, samo to znam, da imaju od starine neutra različan naglas u plur. od naglasa u sing.

c) Dug a izvorno porasno naglašen vokal ostaje u ńekim slučajima dug te se ne pokrati i nosi porasni dugi naglas u slovenštini, a u štokavštini opadni. Tako dolazi

a. u ńekih substantiva

α) na -a gotovo samo od dva sloga: dáča št. dâća, grája r. горóжа št. grâđa, ję́ža št. jâža, ládja št. lâđa mlr. лóдя, a r. лодья́, márha št. mârva, sǫ́dja št. sûđa, stráža r. сторóжа št. strâža, súša št. sûša, tę́ža št. têža, vŕša št. vîša (i vìša), žę́ja št. žêđa č. žája; pa tako i pluralia tantum: jętra št. jêtra č. játra, pl̨úča št. plûća (fem. sing.) itd.

Ove riječi Leskien broji među izvorno opadno naglašene, jer imaju u štokavštini dug vokal i opadno naglašen. Ali se tomu protivi ruski naglas i dug vokal u češtini: r. горóжа сторóжа, češki hráze játra plíce, itd.

β) neutra s nastavkom -je (od ьje) kao: cvętje št. cvîjeće č. cvétje, lístje št. lîšće č. líšće, ǫl̨e št. ûle, prǫ́tje št. prûće č. prúće, tŕńe št. trńe, itd.; pa tako i: pę́rje št. pêrje č. pérje, zę́l̨e št. zêle, grǫ́zdje št. grôžđe, itd. u kojima je kratki vokal otegnut radi slova j iza ńega kako u mǫ́j tvǫ́j svǫ́j za izvorno mòj tvòj svòj, št. môj tvôj svôj za ìmöj tvöj svöj, sravni krâj râj za kràj ràj. A da naglas ´ nije došao u predzadńi slog od naglasa ` u zadńem slogu, tomu je dokaz uski glas slova ǫ i ę, koji bi bio široki: ó é, da je naglas stupio sa zadńega na predzadńi slog kao: nóga žéna od nogà ženà ili veséle povéle zeléńe od veselè povelè zeleńè.

γ) u ńekoliko muških substantiva uzajmlenih iz tuđih jezika kao: frátьr št. frâtor, mǫ́jstьr št. mâjstor, Márka št. Mârko, súmpor súmpьr št. sûmpor, tábor tábьr št. tâbor, támbor št. tâmbor, itd.

Digitized by Google

b. U ńekih adjektiva kao: mlę̑čьn r. моло́чный (ne мо́лочный) češki: mléčny, pa tako dakle: bę̑dьn č. bídan št. bȉjedan, gíbьn št. gȉban, glávьn št. glâvan, gńę̑vьn št. gńêvan, grę̑šьn št. grȉješan, jávьn št. jâvan, káłьn št. kâlan, krásьn št. krâsan, mlę̑dьn št. mlêdan, mŕzьn št. mŕzan, nágьł št. nâgao, skŕbьn št. skŕban, slávьn št. slâvan, sprę̑tьn št. sprêtan, srámьn št. srâman, trúdьn št. trûdan, úmьn št. ûman, sǫ́dni dân št. sûdnī dân; kráński št. krâńskī, rímski št. rîmskī, sávski št. sâvskī, itd.

c. u numeralia:

pę̑ti št. pêtī, šę̑sti št. šêstī, sę̑dmi št. sêdmī,ǫ́smi št. ôsmī. U štok. je otega u zadńe tri riječi sekundarna: ôsmī za ȍsmī, itd. — četŕti št. čètvrtī, devę̑ti št. dèvētī, deseę̑ti št. dèsētī č. četŕtī devêtī desêtī.

č. u glagola

α) u indic. praes. n. pr. klátiš r. коло́тишь št. klâtīš, a č. klātíš, pa tako: gŕnem št. gŕnēm, krę̑nem št. krênēm, pláknem št. plâknēm, stę̑gnem št. stêgnēm, vŕnem št. vŕnēm; — bę̑lim št. bȉjelīm, bláznim št. blâznīm, brúsim št. brûsīm, cę̑lim št. cȉjelīm, cę̑nim št. cȉjenīm, cę̑pim št. cȉjepīm, dávim št. dâvīm, drážim št. drâžīm, gą́jim št. gâjīm, gńę̑zdim št. gńȉjezdīm, gúlim št. gûlīm, hránim št. hrânīm, jávim št. jâvīm kánim št. kânīm, klátim št. klâtīm r. коло́тимь, krátim št. krâtīm, kŕmim št. kŕmīm, ļúbim št. ļûbīm, ļútim št. ļûtīm, mítim št. mîtīm, mlátim št. mlâtīm r. моло́тимь, mǫ́tim št. mûtīm, páčim št. pâčīm, rábim št. râbīm, ráčim št. râčīm, rǫ́bim št. rûbīm, slútim št. slûtīm, slúžim št. slûžīm, strážim št. strâžīm, stǫ́pim št. stûpīm, sǫ́dim št. sûdīm, tláčim št. tlâčīm, trę̑bim št. trȉjebīm, tǫ́žim št. tûžīm, tŕdim št. tvŕdīm, vábim št. vâbīm, vláčim št. vlâčīm, znáčim št. znâčīm, žúļim št. žûļīm; drvárim št. drvārīm, enáčim št. jèdnāčīm, junáčim št. jùnāčīm, klatárim se št. klàtārīm se, gospodárim št. gospòdārīm, računim št. ràčūnīm, šepírim se št. šèpīrīm se, obęlodánim št. objelòdānīm, itd. — cę̑pam št. cȉjepām, čáram št. čârām, čúvam št. čûvām, díšem št. dîšēm, drę̑mļem št. drȉjemļēm, gúčem št. gûčēm, hrámļem št. hrâmļēm, hrípļem št. hrîpļēm, jávļam št. jâvļām, ję̑ńam št. jêńām, káram št. kârām, kážem št. kâžēm, krę̑čem št. krêćem, krížam št. krîžām, lę̑tam št. lȉjetām, mášem št. mâšēm, mę̑ńam št. mȉjeńām, mę̑šam št. mȉješām, múčem št.

Digitized by Google

mûčēm, píšem št. pîšēm, pláčem št. plâčēm, púščam št. pûštām, rítam št. rîtām se, rǫ́gam se št. rûgām se, sáńam št. sâńām, skáčem št. škâčēm, spávam št. spâvām, stǫ́pam št. stûpām, strádam št. strâdām, strę́ļam št. strîjeļām, strúžem št. strûžēm, súčem št. sûčēm, šę́tam šéčem št. šêćēm se, ščípļem št. štìpļēm, škrípļem št. škrîpļēm, váļam št. vâļām, vę́žem št. vêžēm, víčem št. vîčēm, vládam št. vlâdām, zídam št. zîdām; dobívam št. dòbīvām, zabíjam št. zàbījām, počívam št. pòčīvām, zakrívam št. zàkrīvām, skrívam št. skrîvām, umívam št. ùmīvām, napíjam št. nàpījām, navíjam št. nàvījām, užívam št. ùžīvām, pogrę́vam št. pògrijevām, presévam št. prèsijevām, pregrę́bam št. prègrijebām, obúvam št. òbūvām, zajędam št. zàjēdām, zagrízam št. zàgrīzām, strésam št. strêsām, pobolę́vam št. pobòlijevām, ponújam št. pònūđām, razmíšļam št. ràzmīšļām, odobrávam št. odòbrāvām, kokodáčem št. kokòdāčēm, itd. Pamti još: dójdem nájdem prę́jdem zájdem št. dôđēm nâđēm prìjeđēm zâđēm.

β) u 2. sing. imperat. glagola pete vrste: bíraj št. bîrāj, jávļaj št. jâvļāj, krížaj št. krîžāj, stǫ́paj št. stûpāj, zídaj št. zîdāj, itd.

γ) u part. praet. pass. glagola četvrte i pete vrste: hváļen št. hvâļen, ļúbļen št. ļûbļen, sǫ́jen št. sûđen — cę́pan št. cìjepān, čúvan št. čûvān, písan št. pìsān, zakrívan št. zàkrīvān, itd.

δ) u infinitivu kao: predrę́ti št. pròdrijeti, umrę́ti št. ùmrijeti, zaprę́ti št. zàprijeti, prostrę́ti št. pròstrijeti; zavrę́ti št. zàvrijeti, požrę́ti št. pòždrijeti; počę́ti št. pòčēti, otę́ti št. òtēti, vzę́ti št. ùzēti, preklę́ti št. pròklēti, ožę́ti št. òžēti, razpę́ti št. ràspēti, vsúti št. ùsūti, a nesloženi imaju već u št. ´: mrijèti klēti, itd.

Možda tako i: tŕg št. trg, tŕn št. trn; bę́ł št. bîjel, čŕn št. crn; mǫ́j tvǫ́j svǫ́j št. môj tvôj svôj.

B. Naglas izvorno na vokalu u nastavku.

U praslavenštini biće u mnogim riječima dolazio naglas na vokalu u nastavku, dakle u zadńem slogu. Slovenština je začuvala ńešto toga naglašavańa, a ńešto promijenila tim, da je ` sa zadńega sloga pomakla kao ´ na predńi, to je zadńi ili jedini slog, ako je riječ imala dva sloga, i često se upotrebļavaju iste riječi i

Digitized by Google

sa starim i sa novim naglasom te jedni vole ono drugi ovo a treći čas ovo čas ono: bilà i bíla, suknọ̀ i súknọ, a da se ne može reći: ovo vrijedi a ono ne vaḷa, jer je oboje prema jezikovu razvoju.

A. Najprije da vidimo što je **preostalo staroga naglasa. Opadni kratki naglas dolazi**

a) u deklinaciji.

a. substantivâ ženskoga roda na -a.

Tako dolazi osobito onda, kad je u predzadńem slogu poluglas, ali može i svaki drugi vokal biti. Naglas ostaje na nastavku u svim padežima osim acc. sing. i nom. i acc. duala i plurala, gdje je bio izvorno na prvom slogu opadni naglas, koji se u slovenštini preseli u drugi slog, komu ujedno kratki ili skraćeni vokal otegne. Najobičniji takovi substantivi jesu:

dьskà č. daskä r. доскá št. dàska, družbà št. drùžba, ali r. дружбá, gubà r. губá, iglà č. iglä r. игла́ št. ìgla, igrà r. игрá št. ìgra, izbà r. избá št. ìzba, lьžà uz lâž, mьglà č. maglä št. màgla, mьzdà (μισθός), nьčvę̀ št. näćve, pьčkà č. paškä, rьjà rjà č. rjä št. ŕđa, sьlzà č. suzä r. слезá, sьḷà slà, službà št. slùžba, stьgnà, stьzà č. stazä r. стезя́ št. stàza. tręskà č. trẽskä, tьkmà, tьmà tmà št. tàma, vrstà r. верстá.

b. substantivâ sredńega roda na o/e u singularu:

bьdnọ̀, bьtvọ̀ č. batvö, godovnọ̀, govnọ̀ č. govnö r. говнó, ḷudstvọ̀ št. ḷùdstvo, moštvọ̀, suknọ̀ r. сукнó št. súkno, stьblọ̀ č. stablö r. стебло́ št. stáblo, stьklọ̀ č. staklö r. стекло́ št. stàklo, trštvọ̀ r. торжество́, ženstvọ̀; dьnọ̀ obično: dnò št. dnö, tьlà obično tlà (pl.) št. tlò.

-cè: blažcè dem. blagọ̑, dьncè a r. до́нце, što bi bilo slov. dânce, jedrcè stьbьłcè stьkьłcè sьncè sukьncè ščьpcè.

-je: kolektivne riječi: barjè bьzjè klasjè latjè mladjè pečevjè pьčjè repjè resjè satjè smetjè snętjè snopjè sušjè svržjè šarjè zvęrjè zgańè (Branntwein), a i druge: cvrtjè pitjè r. питьé vpitjè žrtjè, itd.

-è od et=ę: golobè r. голубя́, bravè dimè drvcè gosè kozlè oslè otročè piščè ščenè r. щеня́ žrębè r. жеребя́; brazdè črnè dęklè fantè hvalè prismodè smolè stradè kьsnè, itd. — imena: Anžè Hans, Blažè Blasius, Boštè Sebastian, Francè itd. — kućni pridjevi: Jeršè Medè Smolè itd.

Digitized by Google

c. u pronomina, i to

osobito u sing. gen. i dat.; gen.: menè tebè sebè č. menë tebë sebë r. меня́ тебя́ себя́; negà č. ńegä r. его́, tegà č. tegä r. того́, vsegà č. segä r. всего́, mojegà tvojegà svojgà č. mojegà r. моего́; dat.: menì tebì sebì č. manë tebë sebë r. мнѣ тебѣ себѣ, ńemù č. ńemü r. ему́, temù č. temü r. тому́, vsemù č. semü r. всему́, mojemù č. mojemü r. моему́.

b) U konjugaciji:

Od glagolskih oblika idu ovamo:

α) infinitiv: itì, cvьstì.

β) 2. sing. imperativi osnovâ od jednoga sloga: cvrì od-prì mrì vrì zrì žrì, za-čnì na-pnì za-tnì, spì (suti i spati) ščì žgì; — osnovâ, koje imaju poluglas u slogu pred vrsnim nastavkom: cvьtì, bьcnì bьznì dьhnì gьnì mьknì pьhnì vtьknì, mьžì pьzdì; pak onih četvrte vrste sa skraćenim vokalom u temi koje u indic. izlaze na -ím: cędì dęlì sadì učì, itd.

γ) lični nastavci u dualu i pluralu indic. praes. và vę̀, tà tę̀, mò tè, obični u gorenštini kod glagola treće i četvrte vrste, koji u prvom licu izlaze na -ím: letím: letivà letivę̀, letità letitę̀, letimò letitè, lovím: lovivà lovivę̀, lovità lovitę̀, lovimò lovitè.

Opaska. H. *Hirt* lični nastavak 1. plur. praes. indic. -mo dovodi od *mós veleći: -mъ lässt sich auf -mos zurückführen, für welchen Lautwandel die Praeposition otъ = ai. átas spricht . . andererseits liegt -os als -o sicher vor in der serbischen Endung -mo . . . Auslautendes -o ist im Slavischen in doppelter Weise vertreten. Die serbischen Formen der 1. u. 2. pl. lauten: jèsmo dámo, jèste dáte, das ist urslavisch *jesmó *damó, *jesté *daté. Diese Endbetonung war für gewisse Fälle urslavisch, doch war sie nicht in allen Fällen vorhanden: es heisst serbisch auch nösimo znâmo russ. búdemъ ždëmъ . . und diese Doppelheit der Betonung konnte zu einer doppelten Behandlung führen: -o unter dem Hochton blieb -o, unbetont wurde es zu -ъ. So erklären sich -mъ und -mo auf das einfachste. In den Einzelsprachen wurde bald die eine bald die andere verallgemeinert.

Ja držim da je *Hirt* ovdje na krivu putu, jer, da je tako kako to on razlaže, za što nikada ni u staroj slovenštini ni u srpštini ne dolazi recimo *bobò konjò ili bòbo kòńo, kad očevidno dolaze od izvornoga *bobós *konjós, nego samo stsl. bobъ konь št. böb

Digitized by Google

kȍń pa tako i slov. samo bȍb kȍń, itd.? Ja si stvar ovako tumačim: u praslavenštini pa i u staroj slovenštini bilo je riječi, koje su naglas imale jedne na vokalu u temi, a druge na vokalu u nastavku. Od izvorno porasno naglašenih riječi recimo *vódjos *konjós biće postalo praslavenski *vódjь *konjь a štok. je od porasno naglašenoga vódjь nastalo vȍđ (gen. vȍđa), a od konjь je nastalo također kȍń (ali gen. kȍńa), ' je po otpadu poluglasa prešao na predńi slog i tim su se oba nominativa izjednačila i obzirom na naglas. Kad je stari nastavak za 1. sing. št. -u slov. -o = stsl. -ą počeo uzmicati ispred novoga nastavka -mь (u jesmь damь), po otpadu poluglasa -m, onda se je 1. sing. i 1. pl. izjednačilo: nȍsīm Narodu, koji je prije govorio št. ja nȍšu, mi nȍsīm, sl. jaz nǫ́šo, mi nǫ́sim, bilo je nesnosno govoriti št. ja nȍsīm i mi nȍsīm, slov. jaz nǫ́sim i mi nǫ́sim; htio je, da se razlikuje 1. plur. od 1. sing. i tu je razliku našao kod naroda, s kojim je bio gotovo neprestano u dodiru, kod Italijana, koje bi čuo govoriti io sono noi sia*mo*, te je i on počeo govoriti: ja sàm mi smȍ sl. jaz sȁm mi *smȍ* itd. Ta je promjena mogla počimati u narod zalaziti ne dugo iza X. stoljeća, jer u tom je vijeku u slovenštini 1. sing. još izlazila na -o: nǫ́šo a 1. pl. na -m: nǫ́sim, kako svjedoče brizinski spomenici. Premda su ti spomenici mnogo ovisni o tadašńoj crkvenoj slovenštini, ipak se mora držati, da su bili napisani za živ narod pa se nijesu smjeli mnogo udaljivati od ńegova govora. Za hrvatski (srpski) ježik Daničić ne navodi iz te dobe nikakovih primjera u istoriji oblika; za 1. pl. na -mь mogao je iz crkvenih ḱńiga navesti dva tri li primjera, a za 1. sing. veli, da u glagola V. vrste dolazi najprije -mь za staro -u, i to od XIII. vijeka i da se istom XV. vijeka dohvata ta promjena i drugih glagola. Za -mo navodi Mikl. najstarije primjere iz apost. šišat. iz godine 1324.: živemo vȅmo, a u mon. serb. čitam ja kao najstariji primjer u listu pisanu između 1100 do 1200: smo stanemo se kemo imamo, dakle pod konac XII. vijeka.

Ali da -mo u slovenštini nikako ne može biti domaći nastavak, tomu je dokaz to, što se -o u -mo izgovara široko otvoreno, dočim nema ni jedne jedincate druge riječi, gdje bi se -o na kraju govorilo drukčije nego usko zatvoreno: -ǫ = doleński -u, gorenski ь: dnǫ̀ dol. dnù gor. dnь, ali samo smȍ i doleński i goreński. To je iztaknuo već *Škrabec*, ali kao da je govorio u vjetar.

Nastavak -mo ima gotovo samo hrvatski (srpski) jezik i slovenski, jer ono, što Miklošić piše za maloruski jezik govoreći:

Digitized by Google

das -mъ der 1. pl. weicht hie und da dem mo, in den Karpaten dem me, ne odlučuje mnogo; isto vrijedi i za slovačko narječje Mikl. III, 372: slovakisch findet sich auch mo: smo urobimo.

B Izvorno je naglas nosio poluglas na kraju.

Poluglas na kraju riječi činio je u praslavenštini a još i u staroj slovenštini slog kao svaki drugi vokal pa je dakle mogao imati i naglas. Kad je ovako naglašen slog u slovenštini otpao, nije otpao i ńegov naglas, nego je stupio na predńi slog, koji je otpadom poluglasa postao zadńi ili jedini slog, ako je riječ prije imala dva sloga. Ovdje nastaju u slovenštini ova pravila:

a.) Ako je riječ izvorno imala naglas na poluglasu u zadńem slogu na kraju a u predzadńem je dolazio opet poluglas, to je naglas nepromijeńen stupio na taj poluglas u sada zadńem ili jedinom slogu, ako je riječ prije imala samo dva sloga, ali tuj ostane samo u nom. (acc.) sing., i čim pristupi opet nastavak, stupi naglas opet na ń.

Tako to biva

a. u substantiva muškoga roda

a) od jednoga sloga: bъ̀č: bъčà, bъ̀t: bъtà, ali r. бóтъ бóта, bъ̀z: bъzà r. бóзъ бóза, dъ̀ž: dъžjà r. дóждь дождя́, ali št. dâžd däžda, kъ̀c: kъcà, kъ̀l: kъlà klà, kъ̀s: kъsà, lъ̀b: lъbà r. лобъ лóба, pъ̀s: pъsà psà št. päs psä, sъ̀č: sъčà, sъ̀l: slà, sъ̀n: snà št. sän snä, sъ̀s: sъsà, ščъ̀p: ščъpà št. ùštap, šъ̀v: šъvà švà št. šäv švä.

Ovako i dvije riječi s vokalom r kao da pred ńim kao konsonantom dolazi ъ:ьr: kr̂st: krstà št. kŕst kŕsta, Tr̂st: Trstà št. Tŕst Tŕsta.

b) od dva i više sloga: -ъ̀c: kupъ̀c: kupcà r. купéцъ št. kúpac, sъsъ̀c: sъscà č. sasäc sascä r. сосéцъ сосцá, mrtvъ̀c: mrtvъcà č. mrtväc r. мертвéцъ, pa tako: cьrtъ̀c: cьrtьcà, dьnъ̀c: dьncà, iglъ̀c: iglьcà, igrъ̀c: igrьcà, kozlъ̀c: kozlьca kozłàcà, mьnъ̀c: mьncà, ogrъ̀c: ogrьcà, posędъ̀c: posędcà, prdъ̀c: prdcà, pьzdъ̀c: pьzdьcà, repъ̀c: repcà, sьnъ̀c: sьncà, snubъ̀c: snubcà, škrpъ̀c: škrpcà, tьkmъ̀c: tьkmьcà, žьnъ̀c: žьncà, i više pravih deminutiva: bъznъ̀c čьbrъ̀c hrbtъ̀c krhl̀jc skьdńьc stьbrъ̀c žrebl̀jc, itd: — ъ̀k: četrtъ̀k: četrtka č. četrtäk četrtkä r. четвертóкъ четвертка́ št. četvŕtak, brężъ̀k: brężka č. brežäk

Digitized by Google

brežkȁ r. бережёкъ бережкá, cvętìk: cvętkà č. cvetäk r. цвѣтóкъ št. cvijètak, člęnìk: člen kà č. členäk členkä, pa tako: bьzìk: bьzkà, dьnìk: dьnkà, molìk: molkà, mьnìk: mьnkà, mьzìk: mьzkà, pomьžìk: pomьžkà, pьčìk: pьčkà, stržìk: stržkà, zaprtìk: zaprtkà, žemìk; žemkà . . bьčìk bьtìk čopìk dьnìk dьžìk fantìk gozdìk grozdìk klasìk kołčìk košìk kresìk lončìk norčìk nosìk nožìk repìk snopìk stołčìk šopìk, itd. — łˀ: kьbìł: kьblà č. kabâl kablä št. kàbao, pьkìł: pьklà č. pakäl paklä št. pàkao, obìł: oblà, okìł: oklà; — ļˀ: krhìļ: krhļà, rkìļ: rkļà, tršìļ: tršļà, žrebìļ: žrebļà; — ŕˀ: čьbìr: čьbrà č. čabâr čabrä št. čàbar, stьbìr: stьbrà č. stabär stabrä; ĝˀ: bьzìg: bьzgà č. bazäg bazgä, mьzìg: mьzgà; — cьpìt: cьptà, drobìt: drobtà, hrbìt: hrbtà r. хребéтъ хребтá št. hrbat a gen. hŕpta, krhìt: krhtà, pьkìt: pьktà, šьpìt: šьptà.

b. U adjektiva:

zìł fem. zlà št. zão zlä, tìšč: tьščà št. täšt täšta; vìs: vsà št. säv svä; — mrtìv: mrtvà č. mrtâv mrtvä št. mȉtav; mьdìł: mьdłà, svętìł: svętlà, a št. svȉjetao; — brdìk: brdkà, krępìk: krępkà a št. krȅpak, lьgìk: lьhkà č. lagäk, sladìk: sladkà č. sladäk a št. slädak, społzìk: społzkà, tьnìk: tьnkà a št. tänak; — dołžìn: dołžnà č. dūžän dūžnä št. dúžan, prašìn: prašnà č. prāšân prāšnä, skrbìn: skrbnà č. škrbän, tęsìn: tęsnà č. tęsän, glasìn: glasnà, kałìn: kałnà, kьsìn: kьsnà, lastìn: lastnà, mastìn: mastnà, medìn: mednà, motìn: motnà, mračìn: mračnà, plašìn: plašnà, potìn: potnà, pręsìn: pręsnà, ręzìn: ręznà, ročìn: ročnà, rotìn: rotnà, skočìn: skočnà, smetìn: smetnà, sołzìn: sołznà, srčìn: srčnà, strastìn: strastnà, strašìn: strašnà, tьmìn: tьmnà, tьmnà, tьščìn: tьščnà, vęstìn: vęstnà, itd. — I u gen. i u dat. sing. dolazi naglas na nastavku: mrtvegà mrtvemù, dołžnegà dołžnemù itd., jer osim nom. sing. dolaze svi padeži po složenoj deklinaciji, gdje se na temu dodaje padež pronomina i: jegà jemù: mrtvegà od mrtvojegà, mrtvemù od mrtvojemù, a gdje ima oblik samo dva sloga, tamo ˋ može ostati na nastavku ili može kao ˊ stupiti u predńi, to je predzadńi slog: nom. sing. m. mrtìv i mŕtьv, mrtvà i mŕtva, dat. i loc. fem. mrtvì i mŕtvi, loc. mrtvèm i mŕtvem, inst. z mrtvìm i z mŕtvim, plur. gen. i loc.: mrtvìh i mŕtvih, dat. mrtvìm i mŕtvim. U sing. nom. neutr., u sing. acc. fem. i neutr., pak u nom. i acc. duala i plurala dolazi izvorno opadni naglas na prvom slogu, koji u slovenštini prestupa u drugi

Digitized by Google

slog, u tom slučaju dakle opet na nastavak, o čem niže kod opadnoga naglasa, a u sing. gen. i instr. fem. ima na nastavku ´ s uzroka, koji će se niže navesti.

Isto vrijedi i za adjektive od jednoga sloga u sing. nom. s ˆ: blę̑d gen. blędegà dat. blędemù, a u obliku od dva sloga može ` ostati na zadńem slogu ili, i to pretežno prelazi kao ´ na predzadńi slog: nom. sing. fem. blę́da od blędà, loc. sing. lępèm i lę́pem, lépi od lępì, itd. Više takovih adjektiva vidi niže kod

*b.) Ako je riječ izvorno imala naglas na poluglasu na kraju riječi u zadńem slogu i u predńem dolazi vokal e ili o, to po otpadu zadńega sloga naglas stupi nepromijeńen na predńi, sada zadńi ili jedini slog, ako je riječ prije imala samo dva sloga, i ostaje na e ili o i onda, kada riječ opet dobije nastavak, i to kao ´, pravije govoreći: kada ` kao ´ stupi sa zadńega u predzadńi slog.* U št. bîva isto, samo mjesto ´ dolazi `, u ruskom jeziku i u čakavštini ostaje naglas na nastavku:

a) U riječima od jedinoga sloga

α) u substantiva muškoga roda

u temi je vokal e:

blèk gen. bléka č. blĕk blekä, cèr: céra č. cerä št. cèra, cvèk: cvéka č. cvekä, čèh: čéha č. čehä, čèp: čépa č. čepä št. čèpa, drèk: dréka č. drekä, gnèt: gnéta, hmèl: hméla št. hmël hmèla, klèh: klécha, klèk: kléka, Klèk: Kléka št. Klèka, klèn: kléna č. klenä št. klèna, klèp: klépa, plèh: plécha č. plehä, Sèń: Séńa č. Seńä št. Sèńa, špèh: špéha č. špehä, trèp: trépa, žèp: žépa č. žepä št. džèpa, pak mèč: méča r. мечá št. mäč mača.

U temi je vokal o:

bòb: bóba č. bŏb bobä r. бобá št bŏb bòba, bòč: bóča, bòh: bóha, bòj: bója št. bòja po Mažuraniću, bŏja po Vuku i r. бóя, bòk: bóka, a št. bôk bŏka, bòr: bóra (pugna), bròč: bróča mlr. óрочá št. bròća, bròj: brója č. brojä št. bròja po Maž. a brŏja po Vuku, bròn: bróna, cmòk: cmóka, còf: cófa (zopf), còk: cóka, cvòk: cvóka, čòk čóka, čvòr: čvóra a št. čvôr čvŏra, dvòm: dvóma i dvǫ́ma, dvòr: dvóra č. dvorä r. дворá a št. dvôr dvóra, glòg: glóga i glǫ́ga št. glòga r. глóга, gòj: gója, gòr: góra, gòzd: gózda, gròb: gróba č. grobä št. gròba ali r. гpóбa, gròf: grófa, gròzd: grózda č. grozdä r. гроздá a št. grôzd

Digitized by Google

grózda, gvòzd: gvózda, hlòp: hlópa, hròp: hrópa, klòp: klópa, klòšč: klóšča, knòf: knófa, kòc: kóca, kòč: kóča, kòł: kóla, kòń: kóńa č. koňä r. коня́ št. kòńa, kòp: kópa, kòš: kóša č. košä r. кошá št. kòša, kròf: krófa, kròj: krója št. krója po Maž. a krôj krȍja po Vuku r. крóя, kròv: króva č. krovä a št. krôv krȍva r. крóва, mòl: móla č. molä, nòž: nóža č. nožä št. nôž nóža r. нóжа, plòh: plóha, pòd: póda č. podä mlr. пол́á a št. pȍd pȍda po Vuku pòda po Maž., pòp: pópa č. popä r. попá št. pòpa, pòst: pósta št. pòsta po Maž. a pȍsta po Vuku i č. pȍsta, ròb: róba î rǫ́ba č. rȍba r. рабá, roč: róča, ròj: rója št. ròja po Maž. a rôj rȍja po Vuku r. рóя, ròm: róma, ròv: róva č. rovä št. ròva po Maž. a rôv rȍva po Vuku mlr. póвy, sklòn: sklóna, sklòp: sklópa č. sklopä, skòp: skópa, skòt: skóta r. скотá, a št. skȍta, slòg: slóga št. slòga, slòj: slója, slòn: slóna a r. слóна, slòv: slóva, smòk: smóka, smòl: smóla, snòp: snópa č. snopä r. снопá št. snòpa, sòm: sóma št. sòma a r. сóма, spòł: spóla št. po Vuku spȍla, spòn: spóna, spòr: spóra, spròj: sprója, stòł: stóla č. stolä r. столá št. stòla, stòrž: stórža, stròk: stróka, stròm: stróma, stròp: strópa, škòp: škópa, šòp: šópa, tròp: trópa, vòł: vóla č. volä r. волá št vòla, žòk: žóka č. žokä. (Pamti loc sing. o͡ (za ó): v bǫ́ju na grǫ́bu na kǫ́ńu pl. na kǫ́ńih, pl. instr. s vǫ́li s kǫ́ńi).

β) u adjektiva

zdèn fem. zdéna; gòł: góla č. golä r. голá št. gòla, nòv: nóva č. novä r. новá št. nòva; hròm: hróma r. хромá ali št. hrȍma, tròm: tróma, ali št. trȍma. — I pronomen: ón f. óna č. onä r. онá št. òna.

γ) u konjugaciji.

Tako će biti i sing. indic. praes. ńekih glagola prve i pete vrste na -em eš e: žgèm od žgemь, žgèš od žgešь, žgè od žgetь, tako crèm mrèm žrèm žmèm žvèm — na-čnèm iz-mèm ot-mèm napnèm za-tnèm od-prèm spre-strèm.

b) Riječi s naglasom u zadńem slogu.

αα) Substantivi: gomòl: gomóla, gomòt: gomóta, hobòt: hobóta, konòp: konópa č. konȍp konopä št. kònop, otròk: otróka č. otrȍk otrokä a r. óтрокъ, otròv: otróva č. otrȍv otrovä št. òtrov, sokòł: sokóla r. сокóлъ соколá št. sòkô sokòla, sovòj: sovója, strmòł: strmóla, strahòł: strahóla, studòr: studóra, suhòr: suhórja, živòt: živóta č. životä r. животá.

Digitized by Google

I tako danas velika većina substantiva na -ot: ropòt ropóta ali št. ròpōt, itd.

ββ) Adjektivi na -èn od enъ: čr̨èn fem. čr̨éna č. čr̨enä št. cr̨èna, golèn: goléna, rumèn: ruména č. rumën rumenä št. rumèna, studèn: studéna č. studën studenä št. stùden studèna, zelèn: zeléna č. zelën zelenä št. zèlen zelèna. — Tako i partic. praet. pass. na en = enъ od glagola prve vrste: bred: pre-bredèn f. bredéna, greb: grebèn: grebéna č. grebên grebenä št. grèben grebèna, tep: tepèn: tepéna č. tepên tepenä št. tèpen tepèna, pek: pečèn pečéna č. pecên pecënä, itd. — od glagola četvrte vrste, koji u indic. izlaze na -ím: kropím: kropl̨èn: kropl̨éna č. po-kropjên po-kropjënä, budím: zbujèn: zbujéna č. zbujên zbujënä, itd. Zatim adjektivi

na -ok od okъ: globòk: globóka č. dubök dubokä št. dùbok dubòka, širòk: širóka č. širök širokä št. širok širòka, visòk: visóka č. visök visokä št. vìsok visòka.

γγ) Indic. praes. u singularu: cvьtèm cvьtèš cvьtè; sьsèm tьkèm tčèm, mrjèm.

*c.) Ako je riječ izvorno imala naglas na poluglasu na kraju u zadńem slogu, a u predzadńem je slogu izvorno dug vokal, to je po otpadu poluglasa naglas kao ´ stupio u predńi sada zadńi ili jedini slog, ako je riječ prije imala samo dva sloga, i ´ ostaje na tom dugom vokalu i onda, kada riječ dobije opet koji nastavak, pravije: naglas ` kao ´ stupi sa zadńega u predzadńi slog.* U štokavštini se u jedinom slogu ´ mijeńa na ^, koji bude opet ´, kad riječ dobije slog: kût gen. kúta. Ako bi imao naglas u zadńem slogu stajati, pomakne se kao ` na predńi slog: jùnāk a gen. junáka. U čak. i rus. ostaje naglas na nastavku: kût gen. kūtä кутá.

Tako to biva

a. u substantiva muškoga, rijetko ženskoga roda

α) od jedinoga sloga: kọ́t od kọtъ gen. kọ́ta itd. č. kút: kūtä r. кутá št. kût kúta, pa tako: gáj: gája č. gáj gājä št. gâj gája, ali mlr. гáю, hrást: hrásta št. hrâst hrásta, ali č. hrâst hrästa a blr. хво́ростъ хво́роста prema čemu bi slov. bilo *hrâst *hrastâ, a goreński je hràst hrásta, král̨: král̨a č. kráj krājä r. коро́ль короля́ št. krâl̨ král̨a, Krán̂: Kráńa (grad u gorńoj Krańskoj ńem. Krainburg), máj: mája č. máj mājä a r. ма́я, mláj: mlája, plášč: plášča č. plášć plāšćä r. плащá št. plâšt plášta, vál̨: vál̨a št. vâl̨ vál̨a, vráč: vráča č. vráč vrāčä r. врачá št. vrâč vráča; brę́st: brę̀sta št. brȉjest brijèsta č. brésta mlr. бе́рестъ бе́реста,

Digitized by Google

prema čemu bi slov. bilo brę̂st bręstâ, dę́ł: dę́la č. dél delä ali št. dȉjel dȉjela, drę́m: drę́ma št. drìjem drijèma, drę́n: drę́na r. дерна́ št. drȉjen drijèna, ali č. drȅn drȅna i goreński drę̀n drę́na (drína), grę́h: grę́ha č. gréh grehä r. грѣха́ št. grȉjeh grijèha, hlę́v: hlę́va č. hlév hlēvä, lę́k: lę́ka č. lék lekä št. lȉjek lijèka, trę́m: trę́ma št. trȉjem trijèma; kíp: kípa št. kîp kípa, klíp: klípa št. klîp klípa, kríž: kríža č. kríž krīžä mlr. крижа́, Rím: Ríma č. Rím Rīmä št. Rîm Ríma, ali r. Ри́ма, smíļ: smíļa št. smîļ smíļa, ščít: ščíta r. щита́ št. štît štíta; kļúč: kļúča č. kļúč kļūčä, lúč: lúči (fem.) r. луча́ (masc.) št. lûč lúča, úm: úma r. ума́ št. ûm úma, žúļ: žúļa č. žūļä, ali št. žûļ žûļa; príšč: príšča r. прыща́ št. prîšt príšta, stríc: stríca št. strîc stríca; rę́p: rę́pa, a št. rêp rêpa, goreński: rèp: répa; hlǫ́d: hlǫ́da r. хлуда́, hrǫ́šč: hrǫ́šča r. хруща́, kǫ́t: kǫ́ta č. kút kūtä r. кута́ št. kût kúta, ǫ́ž: ǫ́ža r. ужа́, pǫ́t; pǫ́ta i fem: pǫ́ti č. pút pūtä r. пути́, prǫ́d: prǫ́da r. пруда́ št. prûd prúda, sǫ́d; sǫ́da (malo obično) č. súd sūdä r. суда́ št. sûd súda; hółm: hółma r. холма́ št. hûm húma, stółp: stółpa r. столпа́ št. stûp stúpa; pę́k: pę́ka, hríb: hríba, Lǫ́ž: Lǫ́ža (grad u Krańskoj, ńem. Laas); — čmŕļ: čmŕļa, tŕn: tŕna, a št. tȓn tȓna, tŕg: tŕga, a št. tȓg tȓga.

β) od dva i više sloga, iliti: naglas na zadńem slogu; amo idu substantivi muškoga roda na -áč -ák -ár -áš, -ík -ník -íļ -ír -íš, -úč -úh -úk -úļ -úr -úš, itd: koláč: koláča č. kolâč kolāčä r. колачä št. kòlāč koláča, kováč: kováča č. kovâč kovāčä r. ковача́ št. kòvāč kováča, škripáč: škripáča r. скрипача́, tołkáč: tołkáča č. tukâč tukāčä, itd. itd. — čudák: čudáka r. чудка́ъ чудака́, divják: divjáka č. divļâk divļākä, gosák: gosáka r. гуса́къ гусака́, junák: junáka č. junâk junākä št. jùnāk junáka, težák: težáka č. težākä, vęščák: vęščáka č. vešćākä št. vjèštāk vještáka, vodńák: vodńáka č. vodńākä, itd. itd. — glavár: glavárja č. glavâr glavārä št. glàvār glavára, gospodár: gospodárja č. gospodārä r. господаря́ št. gospòdār gospodára, komár: komárja č. komārä r. кома́ръ комара́ št. kòmār komára, ołtár: ołtárja č. oltārä št. òtār otára, zidár: zidárja č. zidārä št. zìdār zidára, zvonár: zvonárja r. звона́рь звонаря́ št. zvònār zvonára, itd. itd. — mejáš: mejáša č. mejâš mejāšä št. mèđāš međáša, rováš: rováša št. ròvāš rováša, velikáš: velikáša št. velìkāš velikáša, itd. — malík: malíka r. мали́къ малика́, bołník: bołníka č. bolnîk bolnīkä, brodník: brodníka r. бродни́къ бродника́, dołžník: dołžníka č. dužnīkä r. дол-

Digitized by Google

жника̀ št. dȕžnīk dužníka, učeník: učeníka r. ученика̀, zvoník: zvoníka č. zvonīkä, itd. itd. — metíl: metíla št. mètīl metíla, vrẹstíl: vrẹstíla; — kosír: kosírja č. kosîr kosīrä št. kòsijer kosijèra, močvír: močvírja č. močvīrä, pastír: pastírja č. pastîr pastīrä št. pàstīr pastíra, ali r. пáстырь, itd. — golíš: golíša č. golîš golíšä r. голышь голышá št. gòlīš golíša, kostíš: kostíša č. kostīšä, itd. — vlačúg: vlačúga; — kańúh: kańúha č. kańūhä, lẹnúh: lẹnúha č. lenūhä, lopúh: lopúha št. lòpūh lopúha, itd. — hajdúk: hajdúka č. hajdūkä r. гайдукá št. hàjdūk hajdúka, klobúk: klobúka č. klobūkä r. клобукá št. klòbūk klobúka, itd. — metúl: metúla č. metūlä št. mètūl metúlä, mrakúl: mrakúla, itd. — kotúr: kotúra ali št. kòtūr kòtura, mẹhúr: mehúrja č. mehūrä, ali št. mjèhūr. itd. — lẹpúš: lẹpúša, mečúš: mečúša, itd. — mehkúž: mehkúža, mlẹkúž: mlekúža, itd. — rokáv: rokáva č. rukâv rukāvä r. рукавá št. rùkāv rukáva, i pojedine riječi.

b. u gen. plur.

Tu se kratki i pokraćeni vokali u ńekih sustantiva muškoga, ženskoga i sredńega roda otežu i u slovenštini i u hrvaštini. Tako biva u riječima, koje su imale izvorno naglašen vokal i u nastavku i u temi. Miklošić piše: die Dehnung ist von solchen Substantiven ausgegangen, die auf einen tönenden Consonanten auslauten. To dakako nije ni malo vjerojatno, i ja ću ovdje malko dalje posegnuti i reći koju u opće o naglasu u gen. plur. ovakovih substantiva.

Nastavak u gen. plur. glasio je u prajeziku -ŏm, koji je već u staroj slovenštini spao na poluglas ъ (ь): od -ŏm biće -m otpalo još prije, nego li se je -ōm prometnulo na ą, po otpadu toga -m došlo je -ō na kraj i tu se skratilo na o i prešlo u poluglas -ъ, koji je u riječima s naglasom na vokalu u temi radi toga naglasa iščeznuo n. pr. gen. pl. rákъ od *rákŏm, a u riječima s naglasom na vokalu u nastavku ostao na poluglasu: bobъ od *bobŏm. Gubitkom poluglasa na kraju su se u slov. i hrv. ńeki genitivi plurala izjednačili s nom. sing., ili je u gen. plur. nastao ńeki maňak prema nom. sing. i ostalim padežima. Tu je jednakost i taj maňak narod osjetio i gledao da ńečim razlikuje gen. plur. od nom. sing., pa je to postigao time, što je kratki ili pokraćeni vokal u gen. pl. otegnuo, a i osim toga ńekim kasnije dodao nov nastavak iz druge deklinacije. To je dakle posve mehanična nova otega i ńom nastaje ovo:

Digitized by Google

a) Kad se je otpadom poluglasa na kraju gen. plur. sasma izjednačio s nom. sing. tako, te su dobila oba padeža isti broj slogova, onda se izvorno kratki ili kasnije pokraćeni vokal oteže i u riječima

α) s naglasom izvorno na vokalu u temi primi opadni dugi naglas (^). Tako glasi nom. sing. ràk a gen. pl. u čakavštini sveudiļ râk, ali u slovenštini se je taj oblik gen. pl. izgubio i danas prima od u-deklinacije slog -ov: râkov, tako jélen za jelèn: jelę́nov, jézik za jezìk: jezîkov, óręh za orę̀h: orę̂hov itd, a št. râkā ělěnā jězīkā ōrāhā, itd.

β) s naglasom izvorno na nastavku. Tuj porasni naglas ńekadašńega nastavka -ōm u ostanku -ъ prelazi na vokal u temi i tako od рьsъ nastaje gen. pl. pás št. pásā, od *konjь: kǫ́ń št. kóńā, od otrokъ: otrǫ́k, od loncь: lǫ́nc lǫ́nьc št. lonácā. Kasnije pristupio je još slog -ov, kojemu se je isto tako kao s početka tematskome vokalu o produļio i naglas je ` kao ´ na ń se preselio: bobǫ́v od *bobōvъ, kolǫ́v od *kolōvъ, sokolǫ́v od *sokolōvъ, poslǫ́v od *poslōvъ, itd. Tu se je tematski vokal opet pokratio, jer je izgubio naglas. Taj oblik gen. plur. je gotovo posve iz običaja izrinuo stari oblik gen. pl. bez -ov, te su takovi oblici danas stegnuti na posve malen broj substantiva.

b) Kad ima izjednačen broj slogova u nom. sing. sa gen. plur. i vokali su slučajno dugi u sing. nom., onda u gen. plur. vokal prima porasni dugi naglas, n. pr. nom. sing. vǫ̑z gen. pl. vǫ́z od vōzъ, lâs gen. pl. lás, mǫ̑ž gen. pl. mǫ́ž, zǫ̑b gen. pl. zǫ́b. Ostale ovakove riječi danas primaju slog -ov i na ń naglas ´: nom. bǫ̑g gen. pl. bogǫ́v št. bogóvā, dâr gen. pl. darǫ́v št. daróvā, itd.

c) Kad se nom. sing. i gen. plur. razlikuju samo tim, da ima gen. plur. mańe slogova od nom. sing., onda se kratki vokal otegne. Tako biva

α) kod substantiva sredńega roda na o. Tu vaļa napomenuti, da imaju neutra u pluralu obično različan naglas od naglasa u singularu: ´ u sing. biva ^ u plur. Takove riječi imaju eo ipso i u gen. pl. ^: dę́lǫ pl. dę̂la gen. dę̂ł, číslǫ čîsla: čîsьł, kopítǫ kopîta: kopît št. kŏpītā, pa tako: bŕdǫ bŕda: bŕd, čúdǫ čûda: čûd, gŕlǫ gŕla: gŕł, ję́lǫ ję̂la: ję̂ł, lę́tǫ lę̂ta: lę̂t, mę́stǫ mę̂sta: mę̂st, ńędrǫ ńędra: ńędьr, pásmǫ pâsma: pâsьm, písmǫ pîsma: pîsьm, plátnǫ plâtna: plâtьn, sítǫ sîta: sît, šílǫ šîla: šîł, trúplǫ trûpla: trûpьł, vínǫ vîna: vîn, zŕnǫ zŕna: zŕn, žrę́lǫ žrę̂la: žrę̂ł, cesárstvǫ cesârstva: cesârstvi, kolę́nǫ kolę̂na: kolę̂n,

Digitized by Google

polę́nǫ polę̑na: polę̑n, govę́dǫ govę̑da: govę́d, korítǫ korîta: korît, držálǫ držâla: držâł, zijálǫ zijâla: zijâł, jedílǫ jedîla: jedîł, motovílǫ motovîla: motovîł; pa tako: dę́blǫ dę̑bla: dę̑bьł, št. dèbālā, jábьłkǫ jâbьłka: jâbьłk, známeńe znâmeńa: znâmeń, itd. I tako osnove na konsonant: deklè deklę̑ta: deklę̑t, téle telę̑ta: telę̑t, jágńe jâgneta: jâgnet, píšče pîščeta: pîščet; bréme bremę̑na: bremę̑n, vréme vremę̑na: vremę̑n; sę́me sę̑mena: sę̑men, slę́me slę̑mena: slę̑men, víme vîmena: vîmen.

Substantivi s naglasom izvorno na vokalu u nastavku u gen. plur. tematski vokal otegnu, ako je kratak, a na ń se preseli ` s nastavka kao ´: tьlò: tál, stьblǫ̀: stábьł; ako li među b i l na kraju dođe poluglas nasporen na a, dobije ˆ taj a: stьbâł, jajcè: jájьc, gumnǫ̀: gúmьn (od gūmnъ), moglo bi se čuti i gumân, óknǫ: óкьn (okân?) pǫ́ltnǫ: pǫ́ltьn, nebésa r. небеса́ št. nebésa: nebę́s, ušę́sa: ušę́s, vráta r. воротá: vrát, pétrǫ: pę́tьr, rébrǫ: rę́bьr, sédlǫ: sę́dьł, sélǫ: sę́ł, stégnǫ: stę́gьn (stegân?), véslǫ: vę́sьł i vesâł, omélǫ: omę́ł, rešétǫ: rešę́t, itd.

β) kod substantiva na -a

αα) s naglasom izvorno na vokalu u temi.

Vokal izvorno kratak ili kasnije pokraćen otegne se i dobije opadni naglas ˆ: kǫ́ža: kǫ̑ž št. kôžā, jáma: jâm št. jâmā, ríba: rîb št. rîbā, igráča: igrâč, lisíca: lisîc št. lĩsicā, klofúta: klofût, marǫ́ga: marǫ̑g, itd.

ββ) s naglasom izvorno na vokalu u nastavku.

Vokal izvorno kratak otegne se i dobije ´ od ` u otpalom nastavku: kósa: kǫ́s št. kósā, nóga: nǫ́g št. nógā, žéna: žę́n, péta: pę́t, róka: rǫ́k, véža: vę́ž, gubà: gúb, stьzà: stáz, óvca: ǫ́vьc, séstra; sę́stьr, konópļa: konǫ́pьļ, itd.

Među dva konsonanta na kraju umeće se često na a nasporen poluglas, a onda taj a dobije naglas ˆ: iglà: igâł, igrà: igâr, dьskà: dьsâk, próšńa: prošâń, óvca: ovâc, séstra: sestâr, zémļa: zemâļ, konópļa: konopâļ, itd.

Često primaju sve ovake riječi nov nastavak u gen. plur., naime -í od i-deklinacije, ili -á, i onda otega tematskoga vokala otpade, i naglas ´ stupi na novi nastavak: iglí iglá, žení žená, kozí kozá, ovcí ovcá, sestrí sestrá, dьskí dьská, itd.

Opaska. Ako H. *Hirt* među ostalim i iz otege kratkoga vokala u gen. plur. kao kǫ́z žę́n izvodi, da u praslavenštini nastavak toga padeža nije imao naglasa, to ja držim, da je takav zaključak odviše smion, jer izriče gotovo toliko, kao da nije ni glasio, jer inače

Digitized by Google

bi morao imati naglas bar u riječima, za koje se pravom uzima, da su u sing. nom. glasile dьskà r. доскá suknǫ̀ r. сукнó, * bobós itd., i bio bi nerazumļiv naglas ´ u slovenštini u riječima kao kǫ́z žę́n pás št. górā žénā pásā, ili slov. žení žená, bobǫ́v bogǫ́v itd. I kad je -ъ u gen. plur. još u stsl. glasio i slog činio, što dokazuje n. pr. gen. plur. telętъ, koji bi imao glasiti kao nom. sing. telę, da -ъ nije glasio, jer bi bio i -t ovako došavši na kraj onijemio i otpao, onda nema sumńe, da je i u praslavenštini nastavak gen. pl. glasio i činio slog, pa dakle mogao imati i naglas bar u riječima, koje imaju inače nastavak naglašen. Otega dakle kratkoga vokala u gen. plur. u slovenštini i hrvaštini (srpštini) ne visi baš o bezglasnosti toga padeža, niti može biti izvorna, već joj je uzrok veoma vjerojatno ono, što je kazano na početku ovoga otsjeka, a to sam prihvatio od T. *Maretića* za to, što stvari zbiļa više odgovara, nego i jedno meni dosele poznato tumačeńe.

Ima i drugi slučaj, gdje se kratak vokal oteže i u slovenštini i u hrvaštini (srpštini), naime u nom. (acc.) sing. riječi od jedinoga sloga. A. *Leskien* u već pohvaljenoj raspravi kod primarnih riječi od dva sloga s vokalom o u temi veli, da se o otegne onda, kad je izvorno bio na ńem naglas. On bo 534 (8 piše: „die Gesammtbetrachtung der Fälle führt auf die Vermuthung, dass diese Verschiedenheit ihren Grund nicht habe in der Beschaffenheit der auslautenden Consonanten, die allerlei Art sein können, sondern in der ursprünglichen Betontheit oder Unbetontheit der Wurzelsilbe: bei ursprünglicher Unbetontheit erhält die Wurzelsilbe der Regel nach ˘, bei ursprünglicher Betontheit tritt Dehnung (ˆ) ein.“ Što je *Leskien* čedno izustio kao „Vermuthung“, to je *Hirt* podigao na zakon, te ga sada u indogermanische Forschungen VII 135 kao „über jeden Zweifel sicher gestellt“ navodi za potvrdu zakona ob otegi u indogermanštini, koja se otega oslańa glavno o gubitak jednoga sloga, u tom slučaju dakle o gubitak poluglasa na kraju, pak dodaje, „dass absolut kein anderer Faktor zu spüren ist“. Ali ja držim, da ono što je Leskien izrekao doduše stoji, ali da nije dovoļno ispravno, jer, ako promotrim sing. nom. n. pr. bôg lêd čâst s jedne strane, a s druge vòđ kmĕt lăn, to nalazim, da imaju sve te riječi naglas izvorno na vokalu u temi (Wurzelsibe), a ipak je isti vokal u prve tri otegnut, a u druge tri kratak, i da je na kraju svima otpao ńekadańi poluglas, sve su dakle izgubile jedan slog. Ako je dakle naglašen vokal i izgubļen slog proizveo

Digitized by Google

u. prve tri riječi otegu, za što nije učinio isto i u druge tri riječi, kad su uvjeti isti? Ja držim, da je tuj za otegu zbiļa nuždan naglas na tematskom vokalu, ali da to nije dosta, nije sve, jerbo se kratki vokal otegne samo onda, kad dolazi u prvom po gubitku poluglasa na kraju jedinom i izvorno opadno naglašenom slogu: bôg, ali bȍga, lêd, ali lȅda, čâst, ali čȃsti itd., a kad je to tako, mogle bi se mirne duše smjestiti pod pravilo III. i *Leskienov* izriek bude doista zakon, izrekne li se ńekako ovako: „bei ursprünglich fallend betonter Wurzelsilbe tritt Dehnung (ˆ) ein", i ako se još dometne: „wird aber oder ist ein solches Wort zwei- oder mehrsilbig, so unterbleibt in der Regel die Dehnung, tritt jedoch gewöhnlich ein in letzter geschlossen auslautender Silbe: bôg, aber bȍga, kȍlo nȅbo prȍso zvȍno, aber gȍspōd kȍkōš jȅsēn usw."; onda bi se proteglo to pravilo na sve štokavske riječi s izvorno opadnim naglasom na vokalu u prvom slogu, gdje treba dodati, da se prijedlog, kad dođe tik pred ovaku riječ ili se s ńom sastavi, uzima za prvi ńezin slog, koji preuzme i opadni naglas: vȉjest: pȍvijest, prȉpovijest.

Da reknem još jednu: ja bih posve uklonio *Leskienovo* pravilo I 552: „die ursprünglichen Kürzen bleiben ohne Rücksicht auf den Hochton erhalten", jer u riječima kao gȍra žȅna stȁza, ȍkno čȅlo stȁklo, fem. bȍsa, bȍb gen. bȍba, čȅp gen. čȅpa, mȁč gen. mȁča itd. izvorna je kračina doduše uščuvana, ali je naglas ˝ u ńima kao ˋ stupio tako s predńega sloga, kao i ´ u onima s dugim vokalom: gȍra od gorȁ kao dúša od dūšȁ, kríva od krīvȁ, itd. Smjestio bih je dakle pod sadańe pravilo II. 541 15) malko raširenо: „die vor dem ursprünglichen Hochtone stehenden alten Längen und Kürzen werden erhalten und bekommen jene den ´, diese den ˋ". Sve još preostale riječi s izvorno kratkim vokalom metnuo bih pod sadašńe pravilo III. 550 (24 rašireno po prilici ovako: „Die in der Hochtonsilbe stehenden alten Längen werden verkürzt, während die Kürzen bleiben, wenn ursprünglich der Ton steigend war, war aber der Ton ursprünglich fallend, so bleiben die Längen erhalten, die Kürzen hingegen werden in erster und zugleich einziger Silbe gelängt, sonst meist kurz belassen: bôg, aber bȍga, kȍlo". Ja barem ne nalazim ńikakve razlike n. pr. a) između kȍža i bȁba, između krȅka i gȕba, između tȁšta i lȉpa, između vȍđ gen. vȍđa i rȁk gen. rȁka, između kmȅt gen. kmȅta i zȅt zȅta, između lȁn gen. lȁna i klȉn gen. klȉna; b) između môst kôst bôs i hlâd glâd mlâd, između lêd mêd pêć i plês pêd pêst, između bâr dân pâń

Digitized by Google

i dâr stân, itd. A iznimke mogu se tako smjestiti pod III., kako su smještene kod I.

c. U loc. plur. na -ę̀h od -ę̀hъ, što dolazi u substantiva s premičnim naglasom, to će reći u substantiva s naglasom izvorno na nastavku, i onih od jednoga sloga s ˆ u sing. nom. n. pr. pьs: pri pьsę̀h psę̀h, bòb: pri bobę̀h, bòj: v boję̀h, bôg: pri bogę̀h, zôb: v zobę̀h, kôst: v kostę̀h, itd.

č. Kod glagola

α) u indic. praes. u sing. osnovâ dad jěd věd, gdje je dám od dā(d)mъ, ję́m od jē(d)mь, vę́m od vē(d)mь, dáš od dāšь za dāsì, dá za dā(dtъ), ję́š za jē(d)šь, jé za jē(dtъ), vę́š za vē(d)šь, vé za vē(dtъ) — i svih treće vrste i onih četvrte, koji izlaze na -ím: letím lovím od *letīmь *lovīmь letíš loví od *letīšь *lovīšь, letí loví za letī(tъ) lovī(tъ) itd.

β) u 3. plur. praes. na -ǫ́ od -o-ntъ: pekǫ́: *pekontъ, pojǫ́: *pojontъ, berǫ́: *berontъ, itd.

γ) u 3. plur. praes. ind. na -ę́ od -e-ntъ: letę́: letentъ, lovę́: *loventъ, itd.

δ) u nom. sing. masc. partic. praes. act. na -ǫ́č od -o-ntjъ: mogǫ́č: mogontjъ, pekǫ́č: pekontjъ, berǫ́č: berontjъ, itd.

Tako je bilo i u sing. masc. partic. praes. na -ę́č, ali se je -ę́č oslabilo na -èč: ljubèč od ljubę́č: ljubentjъ.

ε) u nom. sing. masc. part. praet. pass. na -án od -ānъ: brán od brānъ, držán od držānъ, ravnán od ravnānъ, spoštován od spoštovānъ, itd. sravni stind. -āná u part. perf. pass. ririçāná.

d.) Prestupaṅe naglasa sa zadńega na predzadńi slog radi odpada ńekadašnjih poluglasova na kraju riječi biće vaļda povod ***prijestupu kratkoga opadnoga naglasa sa zadńega sloga na predzadńi i onda, kad zadńi slog ni ne otpada.***

Kod toga se prijestupa kratki vokali otežu, ali e i o ostaju široki glasovi é i ó. Ruština i čakavština čuvaju stari naglas ` na zadńem slogu, a štokavština se slaže sa slovenštinom, samo što se kratki ne otežu a primaju porasni kratki naglas (ˋ), koji slovenština i čakavština više nemaju; ali se bivstveno razlikuju u tome, što se je slovenština započete revolucije kao preplašila i stala na polak puta neodlučna što da čini, dok ju je štokavština junački izvela do kraja. Slovenština može samo kratki opadni naglas sa zadńega sloga prenijeti na predzadńi kao ´, dočim je štokavština daļe posegla i svaki izvorni naglas, gdje se je moglo to učiniti,

Digitized by Google

potisnula za slog natrag prama početku. Ńekadašńa riječ n. pr. suknò r. сукно́ slovenski glasi ili suknọ̀ ili súknọ, bilà r. была́ glasi bilà i bíla, a št. samo súkno bíla, a izvorno lisìca glasi slovenski samo lisíca, a št. samo lìsica, itd. Ovaka se nova akcentuacija može zvati pomlađena.

Da vidimo gdje tako dolazi.

a. U predzadńem slogu je vokal e ili o.

a) u ženskih substantiva na -a i to u sing. nom. dat. i loc. bérńa od berńà, méja č. mejà r. межа́ št. mèđa, métla č. metlà r. метла́ št. mètla, pérńa, séstra č. sestrà r. сестра́ št. sèstra, zémļa č. zemļà r. земля́ št. zèmļa, žéļa č. žeļà št. žèļa, žéna č. ženà r. жена́ št. žèna, góra č. gorà r. гора́ št. gòra, gróza č. grozà r. гроза́ št. gròza, gróžńa št. gròžńa, kópa č. kopà r. копа́, kóra, kósa č. kosà r. коса́ št. kòsa, kóšńa, kóza č. kozà r. коза́ št. kòza, lóvńa, lóza č. lozà r. лоза́ št. lòza, móra č. morà št. mòra, móšńa č. mošńà r. мошня́, nóga č. nogà r. нога́ št. nòga, nóšńa, ósa č. osà r. оса́ št. òsa, óvca č. ōvcà r. овца́ št. óvca (ó radi vc), póla r. пола́ št. pòla, próšńa št. pròšńa, rósa č. rosà r. роса́ št. ròsa, smóla č. smolà r. смола́ št. smòla, sóha r. соха́ št. sòha, sóva č. sovà r. сова́, ali št. sȍva, vóda č. vodà r. вода́ št. vòda, vójska č. vojskà št. vójska (ó radi jsk), vóžńa št. vòžńa; bółha č. buhà r. блоха́ št. bùha, sółza č. suzà r. слеза́ št. sùza, pa tako: óča ósla plóha slóva i gotovo sve riječi na -oba i -ota: gńusóba št. gńusòba, grdóba č. grdobà, hudóba r. худоба́ št. hudòba itd. bistróta r. быстрота́, gluhóta št. gluhòta, lẹpóta č. lepotà r. лѣпота́ št. ļepòta, lьhkóta r. легкота́, ostróta r. острота́, pustóta r. пустота́, slẹpóta r. слѣпота́ št. sļepòta, suhóta r. сухота́ št. suhòta, itd. ali analogijom po ńekadašńem accus. dobrộta gorkộta sirộta. Tako: konópļa r. конопля́, ali št. kònopļa, lobóda č. lobodà št. lobòda, dežéla.

b) u loc. sing. ovih substantiva muškoga i ženskoga roda od jednoga sloga s ^ u nom. sing.: brộd: na bródu, dộł: v dółu, dộm: na dómu, drộb: v dróbu, gnộj: na gnóju, gộd: po gódu, grộm: o grómu, hộd: po hódu, mộst: na móstu, nộs: po nósu, rộd: v ródu, rộg: na rógu, sộk: v sóku, vộz: na vózu, kộst: v kósti, mộč: po móči, nộč: po nóči, sộł: v sóli; lẹ̑d: na lédu, mẹ̑d: na médu. pẹ̑č: pri péči, rebâr: po rébri, dôłg: na dółgu; pa tako obično i u dativu osobito s prijedlogom: k vózu k péči, itd. Sravni ruski: на возу́, въ году́, въ ходу́, на

Digitized by Google

мостý, росписка въ долгѣ št. na dúgu, расхаживать по широкому двору́, itd.

c) u substantiva sredńega roda na o/e u cijelom singularu: bédrǫ č. bedrò r. бедро́ št. bèdro, čélǫ č. čelò r. чело́ št. čèlo, gréblǫ r. гребло́, jédrǫ r. ядро́ št. jèdro, pléče č. plećè r. плечо́ št. plèće, rébrǫ č. rebrò r. ребро́, ali št. rèbro, sédlǫ č. sedlò r. сѣдло́ št. sèdlo, sélǫ č. selò r. село́ št. sèlo, stégnǫ č. stegnò r. стегно́ št. stègno, véslǫ r. весло́ št. vèslo, rešétǫ r. решето́ št. rešèto, vreténǫ č. vretenò r. веретено́ št. vretèno; óknǫ č. oknò r. окно́ št. òkno, óklǫ ósǫ óstnǫ pó¦tnǫ, grézdnǫ jéklǫ pétrǫ plésmǫ št. plèsmo pšénǫ (u neutr. partic. k phati).

č) u substantiva sredńega roda na konsonant: -et: téle r. теля́ št. tèle, tére; — a na stsl. ę ne sudaraju se niti s ruskim niti s hrvatskim naglasom: bréme r. берéмя št. brëme, pléme r. плéмя št. plème, vréme r. врéмя št. vrijème.

ć) substantivi muškoga roda od jednoga sloga s ', koji su izvorno imali naglas na vokalu u nastavku, a nabrojeni su gore kod b. α) γ).

d) u substantiva muškoga roda, koji imaju u zadńem slogu poluglas, kao: klépьc: klépca č. klepäc klepcà št. klèpac, télьc č. teläc št. tèlac, tétьc č. tetäc, zdénьc č. zdenäc, klepétьc č. klepetäc, studénьc č. studenäc št. studénac (é za è analogijom po gen. studénca radi nc), tépьc térьc trépьc drgétьc škrebétьc, itd. bódьc č. bodäc r. бодéцъ št. bòdac, bórьc r. борéцъ št. bòrac, dvórьc r. дворéцъ št. dvórac, gółьc č. goläc r. голéцъ, gróbьc č. grobäc, hódьc r. ходéцъ, hrómьc r. хромéцъ, hrópьc č. hropäc, klópьc r. клопéцъ, kóbьc r. кобéцъ, kółьc č. koläc št. kòlac, kónьc č. konäc r. конéцъ št. kònac, kórьc r. корéцъ, kósьc č. kosäc r. косéцъ št. kòsac, kótьc št. kòtac, lónьc č. lonäc št. lònac, lóvьc č. loväc r. ловéцъ št. lòvac, nórьc, nósьc č. nosäc št. nòsac, nóvьc št. nòvac, ótьc č. otäc r. отéцъ št. òtac, plóvьc r. пловéцъ št. plóvac, prósьc č. prosäc št. pròsac, próstьc r. простéцъ, skópьc č. skopäc r. скопéцъ št. skòpac, škvórьc r. скворéцъ št. škvòrac, vódьc r. водéцъ, vózьc č. vozäc št. vòzac, zvónьc č. zvonäc, vdóvьc č. doväc r. вдовéцъ št. udòvac, pokróvьc č. pokroväc št. pokròvac; klóščьc kópьc króvьc nórьc ósьc rójьc róvьc, govórьc grdóbьc hudóbьc klokótьc klopótьc, itd. — ьk: grózdьk r. гроздóкъ, tórьk č. toräk a št. ùtorak útorak; pópьr č. popär;

Digitized by Google

čésьn č. česȃn št. čèsan, óvьn r. овéнъ št. òvan; ógьn č. ogâń r. огóнь št. ògań; čéšьļ č. česâl, ali št. čẽšaļ, nu gen. čèšļa i čẽšļa; kótьł č. kotâl št. kòtao, kózьł r. козёль, órьł r. орёлъ št. òrao, ósьł č. osâl r. осёль št. òsao, pósьł č. posâl r. посóлъ št. pòsao; óvьs č. ovȃs r. овёсъ št. òvas.

đ) samo u sing. nom. (acc.): jéčmen r. ячмéнь št. jèčam, jélen r. олéнь št. jèlen, jérmen r. ремéнъ, ali št. rẽmēn, ali rèmik, krémen r. кремéнъ, ali št. krẽmēn, pélin č. pelîn r. пелы́нъ št. pèlin, jézik č. zajîk r. язы́къ št. jèzik, médvęd č. medvẽd r. медвѣ́дь št. mèdvjed, želod č. želûd, ali r. жёлудь i št. žẽlūd; prérok r. пророкъ št. pròrok, préstor r. простóръ, présad č. presȃd, légen, lépen, šélin, petélin; spréhod sprévod césar péhar Jérnẹj, Grégor (Grgur); — bóžič č. božîć št. bòžić, nóžič č. nožîć št. nòžić, póličč. polîć, ali št. pòlić, človęk č. človẽk r. человѣкъ št. čòvjek, órẹh č. orẽh r. орѣхъ št. òrah, kóstań r. каштáнъ, ali št. kẽsten, kóžuh r. кожýхъ št. kòžuh, rógoz r. рогóзъ st. ròguz, tópor r. топóръ, tóvar r. товáръ št. tòvar, pókoj r. покóй št. pòkoj, pókrov r. покрóвъ št. pòkrov, pótok r. потóкъ št. pòtok, pórod č. pōrȍd št. pòrod, pórok č. pōrȕk št. pòruk, pósad r. посáдъ, sókoł č. sokȍl r. сокóлъ št. sòkô, pozóvič prezóvič; Móhor Macarius, Kóvor (selo u gorńoj Krańskoj), Póhor das Bacherngebirge u Štajerskoj, itd.

e) u adjektiva

α) u sing. nom. fem.: (bôs): bósa č. bosȃ r. 6ocá št. bòsa, (gòł): góla č. golȃ r. голá št. gòla, (nòv): nóva č. novȃ r. новá št. nòva, (hròm): hróma r. хромá, ali št. hrȍma, (spòr): spóra r. спорá, ali št. spȍra, (tròm): tróma, ali št. trȍma; — (dóbьr): dóbra č. dobrȃ št. dòbra, a ne slažu se sa štok.: (mǫ́dьr): módra št. mȍdra, (mǫ́kьr): mókra št. mȍkra, (ǫ́stьr): óstra, a št. ȍstra, (vę́dьr): védra, a št. vẽdra.

β) samo u sing. masc.: bógat i bogȁt č. bogȁt št. bògat, kósmat i kosmȁt č. kosmȁt št. kòsmat, rógat i rogȁt č. rogȁt št. rògat, zélen i zelȅn č. zelẽn št. zèlen, póšten i poštȅn št. pòšten, débeł št. dèbeo, vélik č. velîk, gótov i gotóv št. gòtov; bóbov št. bòbov, grófov č. grofôv, hrę́pav č. hrepâv, itd.

γ) u svim padežima od dva sloga: adjektivi s poluglasom u zadńem slogu: médьn médna uz medȁn medân mednà, smétьn smétna, žéļьn žéļna, méhьk méhka, téžьk téžka, tópьł tópla, rósьn rósna, skóčьn skóčna, móčьn móčna, vóļьn vóļna,

Digitized by Google

togótьn togótna, živótьn živótna, itd. Tako ńeki na -ski: dvórski št. dvòrskī, górski št. gòrskī, pǫ́ļski št. pòļskī.

f) u pronomina, i to

u gen. (acc.) i dat. sing.: méne sébe tébe č. menȅ sebȅ tebȅ. r. меня́ себя́ тебя́ št. mène sèbe tèbe; méni sébi tébi č. manȅ sebȅ tebȅ r. мнѣ́ себѣ́ тебѣ́ št. mèni sèbi tèbi; — ńéga č. ńegȁ r. его́ št. ńèga, ńému č. ńemù r. ему́ št. ńèmu.

u sing. fem. (òn): óna č. onȁ r. она́ št. òna; — (mǫ́j): mója č. mojȁ r. моя́ št. mòja, (svǫ́j): svója č. svojȁ r. своя́ št. svòja, (tvǫ́j): tvója č. tvojȁ r. твоя́ št. tvòja, pa tako u svim oblicima od dva sloga: móje, móji mójem mójim mójih.

f) kod broja, i to: édьn č. jedân r. одúнъ št. jèdan, éna č. jednȁ r. одна́ št. jèdna, itd.

g) u glagola:

α) infinitiv glagolâ prve vrste: brésti r. брести́ št. brèsti, gńésti r. гнести́ št. gńèsti, grébsti r. грести́ št. grèpsti, léči r. лечи́ št. lèći, mésti r. мести́ št. mèsti, nésti r. нести́ št. nèsti, péči r. печи́ št. pèći, plésti r. плести́ št. plèsti, réči r. речи́ št. rèći, téči r. течи́ št. tèći, tépsti r. тети́ тести́ št. tèpsti, vésti r. вести́ št. vèsti, vę́sti r. везти́ št. vèsti, bósti r. бости́ št. bòsti, móči r. мочи́ št. mòći, hrópsti sópsti.

β) kraći infinitiv: tónit r. тону́ть; — létęt č. letȅt r. лете́ть, léžat č. ležȁt r. лежа́ть, vélęt r. веле́ть, želęt č. želȅt, zelénęt r. зелене́ть; bólęt r. боле́ть, góręt č. gorȅt r. горе́ть, hótęt r. хоте́ть, osirótęt r. осиротѣ́ть, itd. — méjit, pepélit r. пепели́ть, sélit r. сели́ть, otélit se r. тели́ть ся, vesélit r. весели́ть, žénit r. жени́ть; — bródit r. броди́ть, gnójit r. гнои́ть, gódit r. годи́ть, gólit r. голи́ть, gónit r. гони́ть, góstit r. гости́ть, govórit r. говори́ть, grózit r. грози́ть, sklónit r. склони́ть, kósit r. коси́ть, kótit r. коти́ть, krójit r. кроить, krópit r. кропи́ть, lómit r. ломи́ть, lóvit r. лови́ть, lóžit r. ложи́ть, móčit r. мочи́ть, mólit r. моли́ть, mórit r. мори́ть, nóčit r. ночи́ть, nóvit r. нови́ть, óstrit r. остри́ть, plódit r. плоди́ть, pójit r. пои́ть, pótit, prósit r. проси́ть, ródit r. роди́ть, rójit r. рои́ть, rósit r. роси́ть, rótit r. роти́ть, skóčit r. скочи́ть, skópit r. скопи́ть, slobódit r. слободи́ть, blagoslóvit r. благослови́ть, smólit r. смоли́ть, sólit r. соли́ть, tóčit r. точи́ть, tólit r. толи́ть, tópit r. топи́ть, vódit r. води́ть, vózit r. вози́ть, znójit r. зноить, i tako gotovo svi s vokalom o u slogu ispred -ti. —

Digitized by Google

čésat č. česät r. чесáть, klépat r. клепáть, krésat č. kresät r. кресáть, métat r. метáть, tésat č. tesät r. тесáть, trépat r. трепáть, trepétat r. трепетáть, véslat r. весláть; glódat č. glodät r. глодáть, kónčat r. кончáть, kópat r. копáть, kóvat r. ковáть, lókat č. lokät r. локáть, mótat r. мотáть, órat r. орáть, snóvat r. сновáть, tróvat, zóbat č. zobät r. зобáть; — kraļévat č. krajevät, miróvat č. mirovät r. мировáть, modróvat r. мудровáть, itd.

γ) sing. praes. indic. glagola prve vrste: brédem brédeš bréde r. бредý бредёшь бредётъ č. bredên bredêš bredê št. *brèdem *brèdeš *brède, gńétem r. гнетý št. gńètem, grébem r. гребý гребёшь št. grèbem, métem (médem) r. метý метёшь št. mètem, nésem r. несý несёшь št. nèsem, péčem r. пекý печёшь č. pečên št. pèčēm, plétem r. плетý плетёшь št. plètem, réčem r. рекý речёшь št. rèčēm, téčem r. текý течёшь št. tèčem, tépem r. тепý тепёшь št. tèpēm, védem r. ведý ведёшь št. vèdēm, vézem r. везý везёшь št. vèzēm; bódem r. бодý бодёшь št. bòdēm, hrópem sópem. Pa tako i u dualu i pluralu: bredéva od bredevà, bredéta od bredetà, bredémo od bredemò, bredéte od bredetè č. nesēmò nesētè št. nesémo neséte itd.

Tako i: bérem r. берý берёшь ali št. bèrēm, dérem r. деру́ дерёшь, a št. dèrēm, pérem a št. pèrēm, órjem a št. òrēm i r. брешь, žénem ali št. žènēm, plóvem r. пловёшь, slóvem r. словý словёшь, rjóvem r. ревý ревёшь št. rèvēm, zóvem r. зовý зовёшь št. zòvēm.

u dualu i pluralu onih osnova, koji su u 1. praes. indic. od jednoga sloga: crèm: créva crévę, créta crétę, crémo créte, pa tako: mrèm: mréva, prèm se: préva se, odprèm: odpréva, spre-strèm: spre-stréva, vrèm: vréva, zrèm: zréva, žrèm: žréva; — čnèm: po-čnéva, otmèm: otméva, pnèm: pnéva, za-tnèm: za-tnéva, žmèm: žméva, spèm (suti): spéva, tkèm: tkéva, žgèm: žgéva, žvèm: žvéva.

δ) u 2. sing. imperativa glagola

prve i ńeki pete vrste: brédi r. бредú št. brèdi, gńéti r. гнетú št. gńèti, grébi č. grebî r. гребú št. grèbi, méti (médi) č. metî r. метú št. mèti, nési č. nesî r. несú št. nèsi, péci č. pecî r. пекú št. pèci, pléti (pledi) r. плетú št. plèti, réci r. рекú št. rèci, téci r. текú št. tèci, tépi č. tepî r. тепú št. tèpi, védi r. ведú št. vèdi, vézi r. везú št. vèzi; bódi r. бодú št. bòdi, mózi r. могú št. *mòzi, hrópi sópi; plóvi št. plòvi, slóvi; —

Digitized by Google

méļi r. мели́ št. mèļi; vzémi snémi, verjémi; ótmi št. òtmi; béri r. бери́ št. bèri, déri r. дери́ št. dèri, péri r. пери́ št. pèri, péļi póšļi, stéļi r. стели́, sérji št. sèri, žéni št. žèni (gnati); čéši št. čèši, klépļi št. klèpaj, kóļi r. коли́ št. kòļi, órji št. òri, zóbļi št. zòbaj: — druge vrste: tóni r. тони́ št. tòni, i s poluglasom u slogu pred -ni: bácni, bázni, cábni, dáhni št. dàhni, gáni št. gàni ógni vpógni, mágni, mákni št. màkni, páhni št. pàhni, sáhni št. sàhni, vtákni št. tàkni; — treće i četvrte vrste svi, koji imaju u slogu ispred -ęti -iti vokal e ili o: léti r. лети́ št. lèti, véli r. вели́ št. vèli, žéli št. žèli, léži r. лежи́ št. lèži, góri r. гори́ št. gòri, itd. — séli r. сели́ št. sèli, žéni r. жени́ št. žèni, veséli r. весели́ št. vesèli, bródi r. броди́ št. bròdi, gósti r. гости́ št. gòsti, govóri r. говори́ št. govòri, blagoslóvi št. blagoslòvi, itd.

ε) u part. praet. act. na -l, i to

αα) u svim oblicima osim sing. masc. u glagola prve vrste s osnovom na konsonant: nes: nésla néslǫ, nésli itd, r. несла́ несло́ несли́, č. neslà neslò neslì, št. nèsla nèslo, nèsli, itd. pak ovako: gnet: gnétla gnéla r. гнела́ št. gnèla, greb: grébla č. greblà r. гребла́ št. grèbla, leg: légla č. leglà r. легла́ št. lègla, pek: pékla č. peklà r. пекла́ št. pèkla, plet: plétla pléla č. plelà r. плела́ št. plèla, rek: rékla č. reklà r. рекла́ št. rèkla, tek: tékla č. teklà r. текла́ št. tèkla, ved: védla véla r. вела́ št. vèla, vez: vézla r. везла́ št. vèzla, pa tako: bred: brédla bréla, met: métla méla, tep: tépla; mog: mógla, č. moglà r. могла́ št. mògla, bod: bódla bóla, hrop: hrópla, sop: sópla.

ββ) samo u sing. masc. glagoli ostalih vrsta: tónił r. тонýлъ št. tònuo; — vélęł r. велѣлъ št. vèlio, léžał č. ležâl r. лежа́лъ št. lèžao, góręł č. gorêl r. горѣлъ št. gòrio, itd. — od glagola četvrte vrste samo oni, koji u indic. praes. ne izlaze na -ím: sǫ́lim: sélił r. сели́лъ št. sèlio, žǫ́nim: žénił r. жени́лъ št. žènio, hǫ́dim: hódił r. ходи́лъ št. hòdio, prǫ́sim: prósił č. prosîl r. проси́лъ št. pròsio, itd. — klépał r. клепа́лъ št. klèpao, métał r. мета́лъ št. mètao, česał r. чеса́лъ, ali št. čẽsao, tésał r. теса́лъ, ali št. tẽsao, trepétał r. трепета́лъ št. trepètao, pa tako: péļał trépał véļał véslał blebétał klepétał rešétał, itd. glódał č. glodâl r. глода́лъ, ali št. glòdao, zóbał r. зоба́лъ, ali št. zòbao, pa tako: kópał mótał grohótał klopótał ropótał, itd. kraļévał č. krajevâl št. kraļèvao, ļubóvał r. любова́лъ št. poļubòvao, itd. svi na -eváti -ováti.

Digitized by Google

ζ) u particip. praet. pass. na -en, i to u svim oblicima osim sing. masc. glagola prve vrste s osnovom na konsonant i svih onih četvrte vrste, koji u indic. praes. izlaze na -ím: plet: pleténa pleténǫ pleténi č. pletēnȁ pletēnȍ plētēnȉ r. плетенá плетенó плетеньí št. pletèna pletèno pletèni, itd. — zbudím: zbujéna zbujénǫ zbujéni č. zbujēnȁ zbujēnȍ zbujēnȉ, itd.

b. U predzadńem slogu je izvorno dug vokal.

a) u substantiva

a. -a-deklinacije: bráda č. brādȁ r. бородá št. bráda, brána r. боронá št. brána, brázda č. brāzdȁ r. бороздá št. brázda, gážńa gláva č. glāvȁ r. головá št. gláva, glávńa r. головня́ št. glávńa, hrána č. hrānȁ št. hrána, hvála č. fālȁ r. хвалá št. hvála, krádńa márńa párńa pážńa, plása č. plāsȁ r. полосá, slána bug. сланъ, a č. slána, snága č. snāgȁ mlr. снагá, ali r. снáга, št. snága, strána č. strānȁ r. сторонá št. strána, šála št. šála, šára št. šára, ali r. шáра, tláka r. толокá, tráva č. trāvȁ r. травá št. tráva, vláda št. vláda, ali č. vlȁda, zárja r. заря́; bę́da r. бѣдá št. bijèda, bę́gńa cę́na č. cēnȁ r. цѣнá št. cijèna, črę́da č. črēdȁ r. чередá, ję́zda r. ѣздá, klę́šče r. клещи́ št. klijèšte, lę́ha č. lēhȁ r. лехá (za лѣхá) št. lijèha, lę́ska št. lijèska bugar. лескъ, mę́na št. mijèna bug. менъ, ali r. мѣ́на, plę́na i plenȁ r. пеленá št. pelèna, prę́ma č. prēmȁ, prę́tńa št. prétńa, rę́ka č. rēkȁ r. рѣкá št. rijèka, rę́žńa, sę́čńa, srę́da č. srēdȁ r. середá št. srijèda, stę́na č. stēnȁ r. стѣнá št. stijèna, strę́la č. strēlȁ r стрѣлá št. strijèla, svę́ča č. svēćȁ r. свѣчá št. svijèća, zvę́zda č. zvēzdȁ r. звѣздá št. zvijèzda, žlę́za r. железá št. žlijèzda, tako prę́ča prę́ka, itd. díka č. dīkȁ št. díka, glísta č. glīstȁ r. глистá št. glísta, píla č. pīlȁ r. пилá št. píla, pízda č. pīzdȁ št. pízda, svíla č. svīlȁ št. svíla, víla č. vīlȁ št. víla, zíma č. zīmȁ r. зимá št. zíma; brúšńa, dúša č. dūšȁ r. душá št. dúša, júha č. jūhȁ r. ухá št. júha, kúna č. kūnȁ r. кунá i кýна št. kúna, kúpńa št. kúpńa, lúna č. lūnȁ r. лунá, múha bug. мухъ, ali č. mȕha r. мýха a št. mùha, rúda r. рудá št. rúda, slúga č. slūgȁ r. слугá št. slúga, slútńa št. slútńa, účńa, úzda r. уздá, ali č. gȕzda št. ùzda, žúpa št. žúpa, ali č. žȕpa; — gízda št. gízda, hítńa št. hítńa: — dę́sna r. деснá pl. десни́ št. dêsni (fem. pl.), grę́da č. grēdȁ r. грядá št. gréda, ję́zgra št. jézgra, krę́tńa, mę́zdra r. мяздрá мездрá, mę́zga r. мязгá št. mézga, péta č. pētȁ r. пятá št. péta, rę́sa mlr. рясá št. résa, tako: ję́za, šéga, šę́tńa

Digitized by Google

št. šétńa, vę́žńa; blǫ́dńa, dǫ́ga r. дугá št. dúga, lǫ́ka č. lūkä r. лукá št. lúka, mǫ́ka č. mūkä r. мукá št. múka, prǫ́ga št. prúga, ali r. пру́га, prǫ́gla vidi prǫ́glo, sǫ́mńa obično súmńa, tǫ́ga č. tūgä r. тугá št. túga, trǫ́ba r. трубá št. trúba.

NB. ǫ́=ą bude ó u ńekoliko riječi: róka č. rūkä r. рукá št. rúka, sódba r. судóá, tóžba č. tūžbä r. тяжóá št. tùžba, tróha r. трухá, stópńa sravni r. ступéнь št. stèpen; — dółbńa r. долóнá, žółna žúna č. žūnä r. желнá št. žúna; gŕdńa št. gŕdńa, kŕma č. krmä r. кормá št. kŕma, mŕžńa št. mŕžńa, sŕna č. srnä mlr. сернá ali r. сéрна št. sŕna, vŕba č. vrbä mlr. верóá, ali r. вéрóа, št. vŕba, vŕsta r. верстá. — Amo idu i ńeki substantivi na -ína od -īnä: bistrína r. быстринá, slabína č. slabīnä r. слабинá, starína č. starīnä, širína č. širīnä, visína r. вышинá, vročína č. vrućīnä, itd.

b) u substantiva neutra na -o/e, n. pr. plátnǫ č. plātnŏ r. полотнó št. plátno, rákǫ č. rāknŏ, vápǫ č. jāpnŏ mlr. вапнó ali r. вáпно, št. vápno, vlákǫ r. волокнó št. vlákno, vráta r. воротá č. vrātä bug. вратà št. vráta; čręślǫ št. črijèslo, dlętǫ č. dlētŏ r. долотó št. dlijèto, gńęzdǫ č. gnēzdŏ r. гнѣздó št. gńijèzdo, mlękǫ č. mlēkŏ r. молокó št. mlijèko, žrędlǫ št. ždrijèlo, ali r. жерéло; číslǫ r. числó št. číslo, krílǫ č. krīlŏ r. крылó št. krílo, líce č. līcĕ r. лицó št. líce, písmǫ č. pīsmŏ r. писмó št. písmo, vínǫ č. vīnŏ r. винó št. víno; rúnǫ č. rūnŏ r. рунó št. rúno, trúplǫ č. trūplŏ, ústa r. устá št. ústa; mítǫ č. mītŏ št. míto, ali r. мыто; lędja št. léđa, léglǫ št. léglo, męzdrǫ sravni męzdra, prędlǫ št. prélo; módǫ št. múdo, ali mlr. мýдо, ǫ́že št. úže, ali r. ýже, prǫ́glǫ št. prúglo, ali r. пру́гло. Tako: drękvce č. drēvcĕ, krílce č. krēlcĕ r. крыльцó, vínce r. винцó, lístje č. līšćĕ, ali št. lîšće, itd. Tako ńeki s nastavkom -je građeni od partic. na -n i -t: bráńe od brānjè, práńe spáńe; bítje r. бытьё št. bíće, pítje r. питié, itd. — pak na -et: máče od mācĕ, itd.

c) u substantiva muškoga roda od gen. sing. daļe: gáj: gája č. gājä, koláč: koláča č. kolāčä, itd. vidi gore kod c. a) i b).

č) u loc. sing. više substantiva muškoga i ženskoga roda od jednoga sloga s ˆ u sing. nom.: glâs: na glásu št. glásu, mrâk: v mráku št. mráku, smrâd: v smrádu št. smrádu, stân: v stánu št. stánu, vrât: na vrátu št. vrátu, mâst: v másti št. másti, stvâr: v stvári št. stvári, snȇg: po snęgu št. snijègu, žlȇb: po žlębu št. žlijèbu, rȇč: v ręči št. rijèči, svȇst: v svęsti

Digitized by Google

št. svijèsti, zǫ̂b: v zǫ́bu št. zúbu, dôłg: na dółgu št. dúgu, itd. sravni r. dat. по снѣгу́, въ кругу́, на долгу́, itd. Čakavština ima tuj ˆ na prvom slogu.

ć) u substantiva muškoga roda od dva i više sloga s poluglasom u zadńem: na -ьc: bę́lьc r. бѣле́цъ št. bijèlac, cę́lьc št. cijèlac, cę́рьc č. cēpȁc št. cijèpac, črę́рьc št. crijèpac, črę́vьc č. črēvȁc, čŕnьc č. čr̄nȁc št. cŕnac, grádьc č. gradȁc r. городе́цъ št. grádac, hlǫ́dьc r. хлуде́цъ, hválьc č. fālȁc, júnьc č. jūnȁc r. юне́цъ, klánьc č. klānȁc št. klánac, Kráńьc č. Krāńȁc št. Kráńac, krívьc št. krívac, krížьc, kúkьc č. kūkȁc, lǫ́čьc č. lūčȁc, mládьc r. молоде́цъ, mǫ́drьc r. мудре́цъ št. múdrac, pę́vьc r. пѣве́цъ št. pijèvac, plę́sьc č. plēsȁc, prásьc č. prāsȁc št. prásac, rǫ́bьc r. рубе́цъ št. rúbac, sámьc č. sāmȁc r. саме́цъ št. sámac, skǫ́рьc r. скупе́цъ št. skúpac, slę́рьc č. slēpȁc r. слѣпе́цъ št. slijèpac, stółрьc č. stūpȁc r. столпе́цъ št. stúpac, strę́łьc r. стрѣле́цъ, svę́tьc č. svētȁc št. svétac, ali r. свя́тецъ, svínьc r. свине́цъ, vábьc č. vābȁc št. vábac, vę́nьc č. vēnȁc r. вѣне́цъ št. vijènac, vółčьc č. vūčȁc, vrábьc č. rābȁc št. vrábac, vránьc č. vrānȁc št. vránac, zǫ́bьc r. зубе́цъ, žlę́bьc č. žlēbȁc, žrę́bьc č. ždrēbȁc r. жеребе́цъ št. ždrijèbac; bęgúnьc r. бѣгуне́цъ št. bjegúnac, edínьc č. jedīnȁc r. одине́цъ št. jedínac, golǫ́bьc r. голубе́цъ št. golúbac, mozǫ́lьc č. mozūlȁc, posránьc č. posrānȁc, rokávьc č. rukāvȁc št. rukávac a r. рука́вецъ (рукаво́къ), trpǫ́tьc č. trapūtȁc, itd. — na -ьk: brę́žьk (i brę̨žьk) č. brēžȁk r. бережёк, cvę́tьk (i cvetьk) č. cvētȁk r. цвѣто́къ št. cvijètak, glásьk r. голосо́къ, járьk č. jārȁk a št. jârak, máčьk č. māčȁk št. máčak, pę́sьk č. pēsȁk r. песо́къ št. pijèsak, pę́tьk č. pētȁk r. пято́къ št. pétak, pǫ́рьk r. пупо́къ št. púpak, sírьk č. sīrȁk št. sijèrak, svítьk č. svītȁk št. svítak, ščúrьk č. ščūrȁk, šípьk č. šīpȁk r. шипо́къ št. šípak, víšьk č. vīšȁk, vǫ́tьk r. уто́къ; počę́tьk č. počētȁk št. počéták, imę́tьk št. imútak, itd. — -ьm: járьm č. jārȁm št. járam (r. ярмо́); — -ьń: rážьń č. rāžȁń št. rážań, nážьń št. nážań.

d) samo u nom. sing. subst. m. i n.: dę́te št. dijète, sǫ́sęd č. sūsȅd r. сосѣ́дъ št. súsjed, sŕšen (gen. sršę́na) a č. sȑšen št. sȑšl̥ēn, strúmen (gen. strumę́na), práščič št. pràščić; náhod č. nahȍd r. нахо́дъ, nálog r. нало́гъ, národ č. nārȍd r. наро́дъ št. národ, prę́sad č. prēsȁd št. prijèsad, záhod č. zāhȍd, zákon č. zākȍn r. зако́нъ št. zákon, zárod č. zārȍd, itd. Ńekoji mogu ipak ´ držati na prvom slogu u svim oblicima: náuk náuka náuku

Digitized by Google

náukom itd. uz naúka naúku itd. prísad prísada, prȩ́laz prȩ́laza, národ národa, itd.

b. u adjektiva.

α) u sing. nom. fem. onih od jednoga sloga s ˆ u nom. sing. masc.: blâg fem. blága r. блага́ št. blága, drâg: drága č. drāgà r. дорога́ št. drága, jâk: jáka č. jākà št. jáka, jâr: jára, mlâd: mláda č. mlādà r. молода́ št. mláda, nâg: nága č. nāgà r. нага́ št. nága, plân: plána, slân: slána č. slānà r. солона́: bȩ́ł: bȩ́la č. bēlà r. бѣла́ št. bijèla, blȩ̑d: blȩ́da č. blēdà št. blijèda, cȩ̑ł: cȩ́la č. cēlà r. цѣла́ št cijèla, lȩ̑n: lȩ́na č. lēnà št. lijèna, lȩ̑p: lȩ́pa č. lēpà št. lijèpa, nȩ̑m: nȩ́ma r. нѣма́ št. nijèma č. néma, prȩ̑k: prȩ́ka št. prijèka, sȩ̑d: sȩ́da r. сѣда́ št. sijèda, sȩ̑r: sȩ́ra, slȩ̑p: slȩ́pa č. slēpà r. слѣпа́ št. slijèpa; gńíł: gńíla r. гнила́ št. gńíla, krîv: kríva č. krīvà r. крива́ št. kríva, žîv: žíva č. žīvà r. жива́ št. žíva; glûh: glúha č. glūhà r. глуха́ št. glúha, hûd: húda č. hūdà r. худа́ št. húda, lûd: lúda št. lúda, ali č. lūda, ļût: ļúta č. ļūtà r. люта́ št. ļúta, tûj: túja r. чужа́ št. túđa; čȩ̑st: čȩ́sta r. часта́, svȩ̑t: svȩ́ta r. свята́ št. svéta; gȩ̑st: gȩ́sta č. gūstà r. густа́ št. gústa, grȩ̑b: grȩ́ba č. grūbà r. груба́ št. grúba, kȩ̑s: kȩ́sa št. kúsa, krȩ̑t: krȩ́ta r. крута́, slȩ̑k: slȩ́ka, tȩ̑g: tȩ́ga, tȩ̑p: tȩ́pa č. tūpà r. тупа́ št. túpa; dȏłg: dółga r. долга́, ali št. dūg dūga, pȏłn: półna r. полна́, ali št. pūna, tȏłst: tółsta č. tūstà r. толста́ št. tústa, žȏłt: żółta č. žūtà r. желта́ št. žúta; bȓz: bŕza r. берза́, čŕn: čŕna č. čr̄nà r. черна́ št. cŕna, čvȓst: čvŕsta uz čŕstva č. čvr̄stà r. черства́ št. čvŕsta, gȓd: gŕda č. gr̄dà r. горда́, tȓd: tŕda č. tvr̄dà št. tvŕda, a r. твёрда, itd. Kad i kad je tako i u nom. sing. neutr.: bȩ́lǫ č. bēlò, čŕnǫ č. čr̄nò št. cŕno, itd.

β) u adjektiva od dva sloga s poluglasom u zadńem: dółżьn č. dūžàn, grȩ́šьn č. grēšân, krátьk č. krātàk, mlȩ́dьn č. mlēdàn, mǫ́čьn č. mūčân, mǫ́tьn č. mūtân, nǫ́jьn č. nūjân, ǫ́tьł č. ūtâl, prášьn č. prāšân, prázьn č. prāzàn, prȩ́sьn č. prēsàn, rávьn č. rāvân, rȩ́dьk č. rēdāk, tȩ́sьn č. tēsàn, tǫ́žьn č. tūžân, trȩ́zьn č. trēzàn, trúdьn č. trūdân, vrȩ́dьn č. vrēdân, žȩ́jьn č. žējân, itd.

Nominalno i složeno ali neodređeno može ovako dolaziti naglas ´ na prvom slogu u svim oblicima od dva sloga u adjektiva kod α) i β) navedenih prema naglasu na zadńem slogu u čakavštini evo ovako:

Digitized by Google

Sing.

nom.	(slân)	slána		slánǫ	č. (slân)	slānä	slānŏ
	rávьn	rávna		rávnǫ	č. rāvȁn	rāvnä	rāvnŏ
acc.	(slân)	sláno		slánǫ	č. (slân)	slānŭ	slānŏ
	rávьn	rávno		rávnǫ	č. rāvȁn	rāvnŭ	rāvnŏ
gen.		sláne	č.	slānê			
		rávne	č.	rāvnê			
dat.		sláni	č.	slānĕ			
		rávni	č.	rāvnĕ			
istr.	slánim	sláno	č.	slānên	slānûn		
	rávnim	rávno	č.	rāvnên	rāvnûn		
loc.	slánem	sláni	č.	slānên	slānĕ		
	rávnem	rávni	č.	rāvnên	rāvnĕ		

Plur.

nom.	sláni	sláne	slána	č. slānî	slānĕ	
	rávni	rávne	rávna	č. rāvnî	rāvnĕ	
acc.	sláne	sláne	slána	č. slānî	slānĕ	
	rávne	rávne	rávna	č. rāvnî	rāvnĕ	
		slánih	č. slānĕh			
gen.	i loc.	rávnih	č. rȁvnĕh			
		slánim	č. slānên			
		rávnim	č. rāvnên.			

đ. u glagola

α) u infinitivu glagola prve vrste s osnovom na konsonant: mę́sti r. мясти́ št. mésti, rásti r. расти́ št. rásti, skúbsti r. скусти́ št. skúpsti, tółči mlr. товчи́ št. túći, trę́sti r. трясти́ št. trésti, vę́zti r. вязти́ št. vésti, vlę́či vółči mlr. волочи́ a r. волочь, zę́bsti r. зябти́ št. zépsti, na-prę́či mlr. прячи́, do-sę́či r. досячи́.

β) u kraćem infinitivu glagola druge do pete vrste: máhnit r. махну́ть, natę́gnit č. natēgnût, zagŕnit č. zagr̄nût, vŕnit r. верну́ть; — bę́lęt r. бѣлѣ́ть, blę́dęt r. блѣдѣ́ть, čŕnęt r. чернѣ́ть, kípęt č. kīpĕt r. кипѣ́ть, tŕpęt č. tr̄pĕt r. терпѣ́ть, búčat r. бучáть, kríčat r. кричáть, mółčat č. mūčät r. молчáть; — bláznit r. блазни́ть, blážit r. блажи́ть, brázdit r. бороздѝть, drážit r. дорожи́ть, hládit r. холоди́ть, hválit č. falīt r. хвали́ть, klátit r. колоти́ть, krátit r. короти́ть, mlátit r. молоти́ть; bę́lit r. бѣли́ть, cę́lit cę́nit cę́pit dę́lit grę́šit lę́čit mę́nit mę́sit nę́tit plénit prétit rę́šit slę́dit slę́pit trę́bit; brúsit

Digitized by Google

búdit drúžit gnúsit gúlit krúšit kúpit ļúbit ļúščit ļútit múdit pústit slútit slúžit túlit žúļit; krívit mírit pílit šírit žívit; jẹ́zit krẹ́tit svẹ́tit tẹ́žit; blọ́dit lọ́čit kọ́sit mọ́tit pọ́dit prọ́žit rọ́bit poróčit smódit sọ́dit stọ́pit trọ́bit trọ́tit; pólnit sólzit r. слезúть, ali št. sũziti; sŕdit tŕžit vŕstit vŕšit; kázat r. казáть, máhat č. māhàt r. махáть, skákat č. skākàt r. скакáть, strádat r. страдáть, drẹ́mat r. дрѣмáть, mẹ́šat r. мѣшáть: lízat č. līzàt r. лизáть, písat r. писáть; strúgat č. strūgàt; bívat r. бывáть, umívat r. умывáть; plẹ́sat плясáть, vẹ́zat č. vēzàt r. вязáть, isprẹ́gat r. выпрягáть; stọ́pat r. ступáть, itd. itd.

γ) indic. praes. sing. glagola prve vrste: mẹ́dem mẹ́deš mẹ́de č. mētên mētêš mētê r. мятёшь мятётъ, pak analogijom onda ostaje ′ i u dualu i pluralu na prvom slogu: mẹ́deva mẹ́deta mẹ́demo mẹ́dete mẹ́dejo. Ovako: rástem r. ростёшь, skúbem č. skūbên r. скубёшь, trẹ́sem r. трясёшь, zaprẹ́žem r. запряжёшь, strẹ́žem r. стережёшь, vlẹ́čem r. волочёшь, dółbem č. dūbên, tółčem r. толчёшь, grízem r. грызёшь, kladem r. колодёшь, krádem r. крадёшь, pásem r. пасёшь, prẹ́dem r. прядёшь, sẹ́čem r. сѣчёшь, št. sijèčēm, strížem r. стрижёшь; — gníjem ali gníjéva gníjọ́ r. гніёшь, ali št. gníjēm, líjem r. льёшь, a št. lījēm, píjem r. пьёшь, ali č. pijèn št. pījēm, víjem r. вьёшь, ali št. vījēm.

δ) u 1. i 2. praes. duala i plurala onih glagola, u kojima indic. praes. izlazi na -ím: letím lovím: letíva lovíva od letīvà lovīvà, letíta lovíta od letītà lovītà, letímo lovímo od letīmò lovīmò, letíte lovíte od letītè lovītè, itd.

ε) u 2. sing. imperativa: dółbi č. dūbì, skúbi č. skūbì, mẹ́di r. мяти́ št. méti, rásti č. rāstì r. расти́, strẹ́zi r. стереги́, naprẹ́zi r. напрячи́, tółci č. tūcì r. толкú, trẹ́si r. трясú, vlẹ́ci r. волокú, grízi r. грызú, kládi r. кладú, krádi r. крадú, pási r. пасú, prẹ́di r. прядú, sẹ́ci r. сѣкú, strízi r. стригú; — máhni r. махни́, zagŕni č. zagrnì, vŕni r. верни́; — kípi č. kīpì r. кипи́, kríči č. krīčì r. кричи́, mółči č. mūčì r. молчи́, bẹ́ži r. бѣжи́, št. bjèži; — hváli č. falì r. хвали́ št. hváli; — píši r. пиши́ št. píši, skáči č. skāčì, líži č. līžì, víči č. vīčì, krẹ́či č. krēčì, itd.

ζ) u partic. praet. act. na -l

αα) osim sing. masc. u svim oblicima glagola prve vrste: rásla ráslọ, rásla ráslę, rásli rásle rásla č. rāslà rāslò rāslì r. ростлá ростлó ростлú št. rásla ráslo rásli itd. pa tako: mẹ́dla mẹ́la r.

Digitized by Google

мялá št. méla, dółbla č. dūblă, skúbla č. skūblă, strę́gla r. r. стерегла́, tółkla č. tūklă r. толкла́ št. túkla, trę́sla r. трясла́ št. trésla, krádla krála č. krālă, vlę́kla, obółkla r. волокла́ št. vúkla, napręgla r. напрягла́, itd.

ββ) samo u sing. masc.: máhnił r. махну́лъ, vŕnił r. верну́лъ; — kípęł č. kīpêl r. кипѣ́лъ, kríčał č. krīčâl r. крича́лъ št. kríčao; — hválił č. fālîl r. хвали́лъ št. hválio, kúpił č. kūpîl r. купи́лъ št. kúpio, potŕdił r. потверди́лъ; — kázał č. kāzâl r. каза́лъ št. kázao, lízał č. līzâl r. лиза́лъ št. lízao, krętał č. krētâl, itd.

γγ) samo u sing. fem. glagola, kojih sing. masc. ima opadni naglas: brála č. brālă r. бра́лá št. brála, dála č. dālă r. дала́, prála č. prālă r. пра́лá, scála, spála č. spālă r. спала́, zvála r. звала́, žgála; bíla č. bīlă r. бы́лá, líla r. лила́, píla č. pīlă r. пила́, díla klíla víla vžíla, vzę́la č. zēlă r. взяла́, klę́la č. kjēlă r. клята́, vmŕla r. умерла́, itd — u glagola četvrte vrste, koji u indic. izlaze na -ím: rodím: rodíla r. родила́. ali samo u toj osnovi, u ostalim samo -и́ла; pa tako svi ostali glagoli te vrste: budíla delíla gostíla pogostíla, itd. — u glagola pete vrste: dajála jemála kļьvála kovála majála orála pļьvála rvála sę́jála sijála smę́jála snovála sьvála ščьvála trovála.

η) u partic. praet. pass. na -an: br̥ána bráno, itd.

II. Promjene radi izvorno opadnoga tona staroga naglasa.

Izvorno *opadno* naglašen vokal u riječima po otpadu poluglasa na kraju od jedinoga sloga, ako je bio dug, ostaje dug, ako li je bio kratak, otegne se i dobije u oba slučaja opadni dugi naglas i u slovenštini i u štokavštini i čakavštini.

U temi je vokal a, ili slog ra la:

subst. masc.: čâr št. čâr, dâr št. dâr, jâł št. jâl, kâł št. kão = kâl, krâk št. krâk, kvâr št. kvâr, kvâs št. kvâs, mâr št. mâr, pâł r. па́лъ, pâr spâr r. па́ръ, sâd št. sâd, stân št. stân, strâh št. strâh, vâł št. vâl, znâk št. znâk, zrâk št. zrâk, žâr št. žâr; brâv r. бо́ровъ št. brâv, glâd r. го́лодъ št. glâd, glâs r. го́лосъ št. glâs, grâd r. го́родъ št. grâd, hlâd r. хо́лодъ št. hlâd, klâs r. ко́лосъ št. klâs, lâs r. во́лосъ št. vlâs, mlât r. мо́лотъ št. mlât, mrâk r. мо́рокъ št. mrâk, plât r.

Digitized by Google

пóлоть (fem.), plâz r. пóлозъ št. plâz, prâh r. пóрохъ št. prâh, slâk št. slâk, smrâd r. смóродъ št. smrâd, srâb r. свóробъ št. svrâb, srâm r. сóромъ št. srâm, trâk r. тóрокъ št. trâk, vlâk r. вóлскъ št. vlâk, vrâg mlr. вóрогъ št. vrâg, vrân r. вóронъ št. vrân.

subst. fem.: gât št. gât (masc.), gńât št. gnât (masc.), jâr št. jâr r. ярь я́ри, kâp št. kâp, lât r. вóлоть št. vlât (masc.), mâst št. mâst, plât r. пóлоть, râst št. râst (masc.), slâst št. slâst, strâst št. strâst, stvâr št. stvâr, tvâr št. tvâr.

adject.: blâg št. blâg, drâg r. дóрогъ št. drâg, jâk št. jâk, mlâd r. мóлодъ št. mlâd, nâg št. nâg, plân, slân r. сóлонъ št. slân — i pronomen: sâm št. sâm.

U temi je vokal ę = ě, rę lę:

subst. m.: bę̂g št. bĭjeg, bę̂s št. bĭjes, blę̂sk št. bl̥ësak, brę̂g št. brĭjeg r. бéрегъ, brę̂st, cę̂p št. cĭjep, cvę̂t št. cvĭjet, čl̥ę̂n, črę̂p št. crĭjep, gl̥ę̂n, ję̂d, ję̂z št. jâz, kl̥ę̂j, krę̂g, krę̂s št. krĭjes, l̥ę̂p št. lĭjep, l̥ę̂s št. lĭjes, l̥ę̂sk, l̥ę̂v, mę̂h št. mĭjeh, pl̥ę̂n št. plĭjen, sl̥ę̂d št. slĭjed, smę̂h (i smẹ́h) št. smĭjeh smĭjeha, snę̂g št. snĭjeg, svę̂t št. svĭjet, tę̂k št. tĭjek, trę̂sk št. trĭjesak, vę̂k št. vĭjek, vrę̂d št. vrĭjed, vrę̂s št. vrĭjes r. вéресъ, žl̥ę̂b št. žlĭjeb r. жóлобъ, žrę̂b št. ždrĭjeb r. жеребъ; — subst. i-dekl.: cę̂v št. cĭjev, kl̥ę̂t št. klĭjet, mrę̂st št. mrĭjest, zę̂v št. zĭjev; — adj.: bl̥ę̂d št. blĭjed, cę̂ł št. cĭjel, l̥ę̂n št. lĭjen, l̥ę̂p št. lĭjep, nẹ́m št. nĭjem, prę̂k št. prĭjek, sę̂d št sĭjed, sę̂r, sl̥ę̂p št. slĭjep, srę̂p za svirę̂p r. свирѣпый.

U temi je vokal i = i i y:

subst. m.: bîr št. bîr, brîd, čîn št. čîn, čîr št. čîr, glîb št. glîb, grîč št. grîč, grîz št. grîz (fem.), lîk št. lîk, lîs št. lîs, mîr a št. mîr míra, a i slov. mír, pîr št. pîr, pît, sîn št sîn, strîz, tîč, vîr a št. vîr víra, zîd št. zîd, žîr št. žîr; — i-dekl.: hît št. hît (masc.), lît št. lît, nîz št. nîz, vîs št. vîs; — adj: krîv št. krîv, žîv št. žîv.

U temi je vokal u:

bl̥ûšč št. bl̥ûšt, brûs št. brûs, čûk št. ćûk, drûg št. drûg, dûh št. dûh, gńûs št. gńûs, kl̥ûn št. kl̥ûn, kûm št. kûm, lûb št. lûb, mûl̥ št. mûl̥, strûg št. strûg, strûp št. strûp, ûk jûk št. ûk; — adj.: glûh št. glûh, hûd št. hûd, lûd št. lûd, l̥ût št. l̥ût, pûst št. pûst, sûh št. sûh, tûj ptûj št. tûđ.

Digitized by Google

U temi je vokal e=ę:

subst. masc.: j ę̂ k št. jêk, k n ę̂ z št. knêz, p l ę́ s št. plês, r ę̂ d št. rêd, t ę̂ g št. têg, t r ę̂ s št. três, v ę̂ z št. vêz; — i-decl.: p ę̂ d št. pêd, p ę̂ s t; — adj.: č ę̂ s t št. čêst, s v ę̂ t št. svêt.

U temi je vokal ǫ=ą:

subst. m.: d ǫ̂ b št. dûb, d r ǫ̂ g št. drûg, k r ǫ̂ g št. krûg, k ǫ̂ s št. kûs r. кусъ, l ǫ̂ g št. lûg, l ǫ̂ k št. lûk, m ǫ̂ ž št. mûž, p r ǫ̂ t št. prût, r ǫ̂ b št. rûb, r ǫ̂ g št. rûg, s ǫ̂ d (vas) št. sûd, t r ǫ̂ d št. trûd, t r ǫ̂ t št. trût, z ǫ̂ b št. zûb; — i-dekl.: g ǫ̂ s r. гусь, k l ǫ̂ p (št. klúpa); — adj.: g ǫ̂ s t št. gûst, g r ǫ̂ b št. grûb, k ǫ̂ s št. kûs, k r ǫ̂ t št. krût, s k ǫ̂ p št. skûp, t ǫ̂ p št. tûp.

U temi je slog: oł + konsonant:

subst. masc.: č ô ł n št. čûn, d ô ł g št. dûg, m ô ł k št. mûk, v ô ł k št. vûk; — i-dekl : d ô ł ž št. dûž, p ô ł t št. pût; — adj.: ž ô ł t št. žût.

U temi je vokal r:

subst. m.: b r̂ k št. brk, b r̂ s t št. brst, č r̂ v št. crv; — i-dekl.: b r̂ v št. brv, p r̂ t št. prt, s k r̂ b št. skrb, st r̂ d vr̂v, itd.; — adj.: b r̂ z št. brz, č v r̂ s t uz čŕstьv št. čvrst r. чéрствый, itd.

U temi je vokal e:

subst. m.: l ę̂ d št. lêd, m ę̂ d št. mêd; — i-dekl.: p ę̂ č št. pêč, pa tako: j ę̂ ł kl ę̂ č m ę̂ ł pl ę̂ st sm ę̂ t šč ę̂ t t ę̂ č, itd.

U temi je vokal o:

subst. m.: b ǫ̂ g št. bôg, b r ǫ̂ d št. brôd, d ǫ̂ ł št. dô, d ǫ̂ m št. dôm, d r ǫ̂ b št. drôb, g n ǫ̂ j št. gnôj, g ǫ̂ d št. gôd, g ǫ̂ s t št. gôst, h ǫ̂ d št. hôd, m ǫ̂ s t št. môst, n ǫ̂ h t št. nôkat, n ǫ̂ s št. nôs, ǫ̂ ł, pl ǫ̂ d št. plôd, pl ǫ̂ t št. plôt, p ǫ̂ t št. pôt, r ǫ̂ d št. rôd, r ǫ̂ g št. rôg, r ǫ̂ k št. rôk, sk ǫ̂ k št. skôk, s ǫ̂ k št. sôk, t v ǫ̂ r, v ǫ̂ z št. vôz, z n ǫ́ j št. znôj, z v ǫ̂ n č. zvôn (št. zvòno); — i-dekl.: k ǫ̂ s t št. kôst, m ǫ̂ č št. môć, n ǫ̂ č št. nôć, s ǫ̂ ł št. sô, z ǫ̂ b št. zôb, pa tako: h ǫ̂ t k ǫ̂ p k ǫ̂ v l ǫ̂ v mn ǫ̂ ž ǫ̂ r ǫ̂ s ǫ̂ st, itd.; — adj.: b ǫ̂ s št. bôs,

U temi je poluglas:

subst. masc.: b â r št. bâr, d â n št. dân, l â n, ali št. làn, m â h, p â ń št. pâń, s â t št. sât, t â s t št. tâst; — i-dekl.: č â s t št. čâst, l â ž št. lâž, s v â s t št. svâst, û š št. vâš i ûš; k â ł (Keim), v â s, (Dorf).

Izvorno *opadni* naglas u prvom slogu riječi uzrok je osobitoj promjeni stare kvantitete i vrste naglasa u slovenskom jeziku. On bo čini, da u riječi od dva i više glasa opadni naglas (^) stupi s prvoga u drugi slog, gdje se kratak ili skraćen vokal produlji:

Digitized by Google

bǫ̑g gen. bogâ dat. bogû nom. pl. bogǫ̑vi acc. pl. bogê, lę̑d: ledû, kǫ̑st: kostî, kolǫ̑ nebǫ̑ ravân: ravnî, jesę̑n gospǫ̑d, itd. Veoma su rijetke takove riječi, koje bi naglas držale svuda na prvom slogu, a ove imaju većinom poluglas u zadńem slogu nenasporen na a među dva krajńa konsonanta: vâtьl̀ vę̑tьr mę̑sьc mîsl̀ vǫ̑gl̀ rę̑bьr (ali s a: rebâr rebrî). Ima doduše i riječi, koje ˆ drže na prvom slogu, ali to je prividno prvi slog, jer je ispao ńekadašńi poluglas: svǫ̑ra za sъ̀vora, zmǫ̑ta za sъ̀mąta, zmę̑da za sъ̀mę̀ta, gen. dnê za dъ̀ne, itd. U štokavštini ostaje svuda naglas na prvom slogu, a u drugom i zadńem slogu dolazi pravilno kratki ili pokraćeni vokal, produl̥en samo onda, ako je taj slog zatvoren, to će reći, ako se završuje na konsonant: bȏg gen. bȍga, lêd gen. lȅda, čâst gen. čȁsti, kȍlo nȅbo kȁo brȁo, ali gȍspōd kȍkōš jȅsēn. Odatle se kad i kad mučno razabire, je li koji ˋ u prvom slogu izvorno opadnoga ili porasnoga tona: n. pr. gen. vȍđa i gen. pȍl̥a, jer je ˋ dvostruk po izvoru.

Jednaki odnošaji mogli su kašńe nastati i od dugoga vokala u drugom slogu, dakako s opadnim tonom. Držim, da je vokal u drugom slogu počeo djelovati na vokal u prvom slogu, te mu u hrvaštini podijelio svoj naglas pridržavši za se samo dul̥inu. Tako je n. pr. tvorka (Wortbildungssuffix) -aj uvijek duga: āj, i sve štokavske riječi od dva sloga s tom tvorkom imaju naglas ˋ na prvom slogu: lȉšāj nȏšāj vȓšāj, a slov. lišâj nošâj vršâj. Ovako postupańe se je za tim proteglo i na kratak ili skraćeni izvorno naglašeni vokal u drugom slogu n. pr.: pȍtpora r. подпóра, pȍsuda r. посу́да itd., koji se vokal gdje i gdje mogao i otegnuti, n. pr. čȅsāla čak. česȁla r. чеса́ла, glȍdāla č. glodȁla r. глода́ла, držȁla č. držȁla r. держа́ла, psȍvāla č. psovȁla, itd., to će reći: čak. glodâl je štok., gdje se svaki izvorni naglas pomakne za slog natrag, morao glasiti: glȍdāl glȍdao glȍdāla, itd. S ovim sravni slovenski ovo: kad poluglas nasporen na a stupi među dva konsonanta na kraju riječi, dobije taj a svuda ˆ: gen. plur: igâr od igr; nom. sing. lakât od lakt, ravân od ravn, nom. sing. masc. u adjektiva kao: bolân od boln, itd.

Kako hrvaština (srpština) drži naglas na prvom slogu, tako biva mjestimice i u kranjštini i to u govoru Pol̥anskom, kako prof. L. *Pintar* u letopisu slovenske matice za 1895. leto piše: „Kjer zaznamujemo v pismeni slovenščini tako zvani potisnjeni naglas, — naglaša poljanščina (vsaj kakor moje uho čuti) že predstoječi zlog in sicer z usečenim naglasom, da imamo tedaj dva naglašena,

Digitized by Google

a različno naglašena zloga. Prvi zlog z usečenim naglasom je krepkejši od naslednjega, tako da glas ostro zasajen do prihodnjega zloga nekako pojoč pojema ter pade in se unese. Podobno se mi to zdi naglaševanju superlativov, kjer ima tudi „naj“ vselej svoj posebni naglas n. pr. nàj lēpši . . . Poljanščina n. pr. naglaša: mèdēn (von Honig), mòčān (stark), mōst: mòstū (die Brücke,) grād gràdū (das Schloss), gōs gòsī (die Gans), kōst kòstī (das Bein), prèōza (Ueberband), pòdstāva (Unterlage). Kjer ima potisnjeni naglas prvi zlog v besedi, tedaj dobi usečenega (v bolj ali manj obilni meri) zadńi zlog predstoječe besede (oziroma predstoječa beseda, če je ta jednozložna) n. pr. nà mōst (auf die Brücke), prèd grād (vor das Schloss), svetà Jendērt (die h. Gertrud), dobrà mīsel (der Dosten) . . .“ Nu dočim je hrvaština i š ńome poljanština ostala ovđe, koraknula je slovenština naprijed i duljinu u drugom slogu zbiļa pretvorila u naglas, lišivši predńi slog svake sjene naglasa: bolȇst čeļûst jesȇn gospȏd kokȏš, bogâ sinû častî kolȏ itd. Tako je dakle to akcentovańe u slovenštini sekundarno, ni pošto izvorno, baš osobitost slovenska.

Kad se prijedlog s ovakom riječi složi u jedno, ili kad jednostavno dođe tik pred ńu, približi joj se toli tijesno, da joj čini *prvi* slog ma i sastojao od dva sloga i u hrvaštini on primi opadni naglas, dočim u slovenštini naglas dođe na sada drugi slog, i ako je riječ prije imala dva ili više sloga, dakle naglas ˆ u drugom slogu, to joj se pristupom prijedloga naglas povuče na sadašńi drugi slog: bȏg gen. bogâ, ali od bȏga, a št. bôg: bȍga ȍd boga, grâd gradû iz grâda, a št. grâd grâda ȍd grāda, grâd pred grâd a št. prȅd grād, môst na môst, a št. môst nȁ mōst, nebȏ: na nȇbo št. nȁ nebo, gradû: iza grâda št. ȉza grāda, acc. sing. vodȏ št. vȍdu: na vȏdo št. nȁ vodu; vȇst: povȇst pripȏvȇst št. vȉjest pȍvijest prȉpovijest, vȇd: povȇd zápȏvȇd št. zȁpovijed, itd. Tako biva u stanovitom slučaju i u ruskom jeziku, da prijedlog dobiva naglas n. pr. брать кого зá нос, ждать гостей со дня нá день, етого запаса хватить нá родъ, навалить нá бокъ, ѣхать пó лѣсу, расхаживать пó двору, ударить кого пó носу, и́зъ дому, и́зъ лѣсу и́зъ виду, зá руку, зá бороду, пóдъ гору, itd.

U štokavštini ima riječi sa ¨ i ˆ u prvom slogu, pred kojima prijedlog ne prima ¨, nego `, i prof. T. *Maretić* u vrsnoj raspravi štampanoj u LXVII. knjizi Rada 46 piše: „Ja ne vidim, čim se razlikuju riječi jȁto sȁlo sȉto jȅlo od riječi mȍre ȍko pȍļe kȍlo gȑlo, pa opet pred onima prijedlog ima slabi kratki akcenat, a

Digitized by Google

pred ovima jaki kratki: ù jato zà salo pòd sitom zà jelo — ȕ more nȁ oko ȕ polje ȕ kolo pȍd grlo . . . 55 I pred jakim dugim akcentom opažamo kod pojedinih riječi nejednako postupaće s prijedlogom: od riječi grâd glasi gen. sing. grâda, a od stârac je.gen. sing. stârca, a kad pred ta dva genitiva, koja su sasma jednako akcentovana, stupi prijedlog, onda imamo: òd grāda — òd stārca.“ Kako ćemo si tumačiti tu bifurkaciju u akcentovańu prijedloga ispred riječi s jednakim akcentima? Na to odgovaram, da jednostavno razlikom izvornoga akcenta: u jednijeh je u riječi prvi slog imao porasni, a u drugijeh opadni naglas, koji je prešao na prijedlog kao prvi slog riječi, i gdje ima prvi slog izvorno porasni naglas, tamo ostaje i u ruskom jeziku i u čakavštini prijedlog bez naglasa, pak ima *Maretić* posve pravo, kad veli, da su primjeri pò vodu òd grāda vrlo stari, stariji od primjera: òd brata, zà stārca, i da su se ova zadńa dva primjera razvila istom na štokavskom zemljištu, a ona prva dva da proizlaze iz predštokavskoga vremena.

A sada da vidimo gdje sve tako dolazi.

a. kod substantiva

a) ženskih na -a, gdje taj -a naglas ` ili još ima: dьskà gubà, ili je ` kao ´ stupio u predzadńi slog na vokal e ili o, ređe na koji dug vokal: žéna góra bráda zíma itd. i to samo u acc. sing. i u nom. i acc. duala i plurala, gdje ima obično i u štokavštini ˜ ili ˆ u prvom slogu a u ruskom jeziku naglas, dakle: vóda acc. sing. vodȍ št. vȍdu r. во́ду, nom. acc. duala: vodȇ plur. vodȇ št. vȍde. Tako biva i u gen. plur. kad se među dva konsonanta na kraju umetne poluglas nasporen na a: zémļa gen. plur. zemâļ i zémь. Tako dakle: bółha: bołhȍ bołhȇ bołhȇ, dróžja: drožjȍ drožjȇ drožjȇ, družbà: družbȍ družbȇ družbȇ, dьskà: dьskȍ dьskȇ dьskȇ dьsâk, góra: gorȍ gorȇ gorȇ, gróza: grozȍ grozȇ grozȇ, gróžńa: grožńȍ grožńȇ grožńȇ, gubà: gubȍ gubȇ gubȇ, iglà: iglȍ iglȇ iglȇ igâł, igrà: igrȍ igrȇ igrȇ igâr, izbà: izbȍ izbȇ izbȇ, kópa; kopȍ kopȇ kopȇ, kóra: korȍ korȇ korȇ. kósa: kosȍ kosȇ kosȇ, kóšńa: košńȍ košńȇ košńȇ košâń, kóza: kozȍ kozȇ kozȇ, lóza: lozȍ lozȇ lozȇ, lьžà: lьžȍ lьžȇ lьžȇ, méja: mejȍ mejȇ mejȇ, métla: metlȍ metlȇ metlȇ metâł, móra: morȍ morȇ morȇ, móšńa: mošńȍ mošńȇ mošńȇ mošâń, mrávļa: mravļȍ mravļȇ mravļȇ mravâļ, mьglà: mьglȍ mьglȇ mьglȇ mьgâł, mьzdà: mьzdȍ mьzdȇ mьzdȇ, nóga: nogȍ nogȇ nogȇ, nьčvȇ nьčvȇ nьčâv, óča: očȍ obično očȇta, ósa: osȍ osȇ osȇ, ósla: oslȍ oslȇ oslȇ osâł, óvca: ovcȍ ovcȇ ovcȇ ovâc, péta: petȍ petȇ petȇ, pétļa: petļȍ petļȇ petlȇ petâļ, plóha: plohȍ plohȇ plohȇ, póla: polȍ polȇ polȇ,

Digitized by Google

pólza: p o ł z ọ̑ połzę̑ połzę̑, próšńa: p r o š ń ọ̑ prošńę̑ prošńę̑ prošań, pьčkà: p ь č k ọ̑ pьčkę̑ pьčkę̑ pьčâk, róka: r o k ọ̑ rokę̑ rokę̑, rósa: r o s ọ̑ rosę̑ rosę̑, rjà: r j ọ̑, séstra: s e s t r ọ̑ sestrę̑ sestrę̑ sestâr, službà: s l u ž b ọ̑ službę̑ službę̑ službâb, smóla: s m o l ọ̑ smolę̑ smolę̑ sódba: s o d b ọ̑ sodbę̑ sodbę̑ sodâb, sółza: s o ł z ọ̑ sołzę̑ sołzę̑, sóva: s o v ọ̑ sovę̑ sovę̑, stópńa: s t o p ń ọ̑ stopńę̑ stopńę̑ stopâń, stьzà: s t ь z ọ̑ stьzę̑ stьzę̑, sьlà slà: s ь l ọ̑ sьlę̑ sьlę̑, šéga: š e g ọ̑ šegę̑ šegę̑, téta: t e t ọ̑ tetę̑ tetę̑, tóžba: t o ž b ọ̑ tožbę̑ tožbę̑ tožâb, tróha: t r o h ọ̑ trohę̑ trohę̑, trę̑skà: t r ę̑ s k ọ̑ trę̑skę̑ trę̑skę̑ trę̑sâk, tьmà: tьmọ̑, véža: v e ž ọ̑ vežę̑ vežę̑, vóda: v o d ọ̑ vodę̑ vodę̑, vójska: v o j s k ọ̑ vojskę̑ vojskę̑, vóžńa: v o ž ń ọ̑ vožńę̑ vožńę̑ vožâń, vrstà: v r s t ọ̑ vrstę̑ vrstę̑, vrvcà: v r v c ọ̑ vrvcę̑ vrvcę̑, zémļa: z e m ļ ọ̑ zemļę̑ zemļę̑ zemâļ, žéļa: ž e ļ ọ̑ žeļę̑ žeļę̑, žéna: ž e n ọ̑ ženę̑ ženę̑; bráda: b r a d ọ̑ bradę̑ bradę̑, gláva: g l a v ọ̑ r. гóлову glavę̑ glavę̑, ráma: r a m ọ̑ ramę̑ ramę̑, stę́na: s t ę n ọ̑ stęnę̑ stęnę̑, svíńa: s v i ń ọ̑ svińę̑ svińę̑, zíma: z i m ọ̑ zimę̑ zimę̑, itd.

Prijedlog obično povuče naglas na prvi slog riječi: gorọ̑: na gọ̑ro, gorę̑: v gọ̑re, nogę̑: na nọ̑ge, rokę̑: v rọ̑ke, glavọ̑: na glâvo, ramę̑: na râme, zemļọ̑: na zę̑mļo, zimọ̑: na zîmo, itd.

U dat. i instr. duala i u instr. plurala imaju ovake riječi završetak: -âma -âmi: z nogâma z nogâmi, ali ˆ tuj nije prešao s prvoga sloga, nego stoji prema čak. ˜: nogämi r. ногáми št. nȍgama.

Nekoč su imale takav naglas i riječi od tri i više sloga s naglasom ´ na e ili o u predzadńem slogu u sing. nom.: dežéla: d e ž e l ọ̑ deželę̑ deželę̑, konópļa: k o n o p ļ ọ̑ konopļę̑ konopļę̑ konopâļ, pak gotovo sve na -óba -óta: hudóba: h u d o b ọ̑ hudobę̑ hudobę̑, lępóta: l ę p o t ọ̑ lępotę̑ lępotę̑, itd. ali se danas gotovo sve u akcentu ravnaju analogijom po nom. sing.: dežélo konópļo hudóbo lępóto. Isto se tako već i riječi od dva sloga rado povode za nominativom sing.: góra góro górę góre itd., ali to ne vaļa i ne dolikuje govoru obrazovana čovjeka.

b. kod subst. masc. od jednoga sloga u sing. nom. i to danas osim nom. (acc.) sing. gotovo samo u gen. sing. i u nom. i acc. duala i plurala: grâd: gradû gradâ gradọ̑vi gradę̑ gradọ̑ve. U dat. sing. je obično tako još bogû možû svętû (savjetu). Kad ovaka riječ primi slog ov, ima taj slog na o ˆ: sinọ̑vi sinọ̑ve sinọ̑vom sь sinọ̑vi pri sinọ̑vih, osim u gen. plur.: sinọ́v. Koje ovake riječi izvorno pripadahu i-deklinaciji, one primaju u nom. plur. nastavak -je: -jȇ, kadšto u acc. plur. -î: ļudjȇ ļudî, u loc. plur. izlaze sve

Digitized by Google

na ę́h, a u instr. plur. na -í: z bogí, ili na -mí, koje su pripadale i- ili u-osnovama: z ļudmí sinmí. U ostalim padežima ima obično prvi slog ˆ. Najobičnije takove riječi jesu: brâv gen. bravâ št. brâva r. бóрова, bravâ bravǫ̂vi bravę̂, dâr: darû št. dâra, darǫ̂va, darǫ̂vi darę̂ i darî, glâd: gladû št. glâda r. гóлода, glâs: glasû št. glâsa r. гòлоса, glasâ glasǫ̂vi glasę̂, grâd: gradû št. grâda r. гóрода, gradâ gradǫ̂va gradǫ̂vi gradę̂ i gradî, hlâd: hladû št. hlâda r. хóлода, kâł: kalû, klâs: klasû št. klâsa r. кóлоса, klasâ klasǫ̂vi klasę̂, kvâr: kvarû št. kvâra kvarǫ̂vi kvarę̂, kvâs: kvasû št. kvâsa kvasâ kvasǫ̂vi kvasę̂, lâs: lasû št. vlâsa r. вóлоса, lasâ lasję́ lasę̂, mâł: malû malâ malǫ̂vi malę̂, mrâk: mrakû št. mrâka r. мóрока, mrakâ mrakǫ̂vi mrakę̂, pâł: palû, pâs: pasû pasâ pasǫ̂vi pasę̂ i pasî, plâz: plazû št. plâza r. пóлоза plazâ plazǫ̂vi plazę̂, sâd: sadû št. sâda, slâd: sladû r. сóлода, slâk: slakû št. slâka r. сóлока slakâ slakǫ̂vi slakę̂, slâp: slapû slapâ slapǫ̂vi slapę̂, smrâd: smradû št. smrâda r. смóрода, srâm: sramû št. srâma r. сóрома, stân: stanû št. stâna stanâ stanǫ̂vi stanę̂, strâh: strahû št. strâha strahǫ̂vi strahę̂, svâr: svarû, tât: tatû tatǫ̂va tatję̂ tatę̂, trâk: trakû št. trâka r. тóрока trakâ trakǫ̂vi trakę̂, trâm: tramû tramâ tramǫ̂vi tramę̂, vâł: valû št. vâla valǫ̂va valǫ̂vi valę̂ i valǫ̂ve, vlâk: vlakû št. vlâka r. вóлока vlakâ vlakǫ̂vi vlakę̂, vrân: vranû št. vrâna r. вóрона vranâ vranǫ̂vi vranę̂, vrât: vratû št. vrâta r. вóрота vratâ vratǫ̂vi vratę̂, žâr: žarû št. žâra; bę̂g: bęgû št. bȉjega, brę̂g: bręgâ št. brȉjega bręgâ bręgǫ̂vi bręgę̂, cę̂p: cępâ št. cȉjepa cępâ cępǫ̂vi cępę̂, cvę̂t: cvętû št. cvȉjeta cvętâ cvętǫ̂vi cvętę̂, črę̂p: črępâ št. crȉjepa r. чéрепа črępâ črępǫ̂vi črępę̂, ję̂z: jęzû št. jâza jęzâ jęzǫ̂vi jęzę̂, klę̂j: klęjâ, krę̂g: kręgû, krę̂s: kręsû št. krȉjesa kręsâ kręsǫ̂vi kręsę̂, lę̂p: lępâ št. lȉjepa, lę̂s: lęsâ št. lȉjesa, mę̂h: męhâ št. mȉjeha męhâ męhǫ̂vi męhę̂, plę̂n: plęnâ št. plȉjena, slę̂d: slędû št. slȉjeda slędâ slędǫ̂vi slędę̂, smę̂h: smęhû št. smȉjeha a č. smēhȁ i Škrabec akcentuje po tom smę́h smę́ha, snę̂g: snęgâ št. snȉjega snegǫ̂vi, spę̂h: spęhû, svę̂t: svętâ št. svȉjeta svętâ svętǫ̂vi svętę̂ svętǫ̂ve, vę̂k: vękâ št. vȉjeka vękâ vękǫ̂vi vękę̂ vękǫ̂ve, žlę̂b: žlębû št. žlȉjeba r. жóлоба žlębâ žlębǫ̂vi žlębę̂, žrę̂b: žrębâ št. ždrȉjeba r. жéреба žrębâ žrębǫ̂vi žrębę̂; lîst: listû št. lîsta listâ listǫ̂vi listę̂, mîr: mirû i míra št. míra, sîn: sinû št. sîna sinâ sinû i sinǫ̂va sinǫ̂vi sinǫ̂ve, zîd: zidû št. zîda zidâ zidǫ̂vi zidę̂; drûg: drugâ št. drûga drugâ drugǫ̂vi drugę̂, dûh: duhâ št. dûha duhâ duhǫ̂vi duhę̂, ļudję̂ št. ļûdi ļudî, strûg: strugâ št. strûga strugâ strugǫ̂vi strugę̂; plę̂s: plesû

Digitized by Google

plesâ plesǫ̑vi plesę̑, rǫ̑d: redû št. rêda redâ redǫ̑vi redę̑, trę̑s: tresû št. trêsa tresâ tresǫ̑vi tresę̑; vǫ̑k: vekû; drǫ̑g: drogû št. drûga drogâ drogǫ̑vi drogę̑, jǫ̑k: jokû, kǫ̑s: kosâ št. kûsa kosâ kosǫ̑vi kosę̑, krǫ̑g: krogâ št. krûga krogâ krogǫ̑vi krogę̑, lǫ̑g: logâ št. lûga logâ logǫ̑vi logę̑, mǫ̑ž: možâ št. mûža možâ dat. možû možâ možjȩ̑ možę̑, rǫ̑b: robû št. rûba robâ robǫ̑vi robę̑, zǫ̑b: zobâ št. zûba zobâ zobjȩ̑ zobę̑; čôłn: čołnâ št. čûna čołnâ čołnǫ̑vi čołnę̑, dôłg: dołgâ št. dûga dołgâ dołgǫ̑vi dołgę̑, vôłk: vołkâ št. vûka vołkâ vołcjȩ̑ vołkę̑; čŕv: črvâ št. crva črvâ črvjê črvę̑, kŕ̩: kr̩â kr̩â kr̩ę̑vi kr̩ę̑, sŕd: srdû, sŕp: srpâ št. sŕpa srpâ srpǫ̑vi srpę̑; lę̑d: ledû št. lèda, mę̑d: medû št. mèda; bǫ̑g: bogâ št. bȍga dat. bogû bogâ bogǫ̑vi bogę̑, bǫ̑r: borâ št. bȍra borâ borǫ̑vi borę̑, brǫ̑d: brodâ št. brȍda brodâbrodǫ̑vi brodę̑, dǫ̑ł: dolâ št. dȍla dolâ dolǫ̑vi dolę̑, dǫ̑m: domû št. dȍma domǫ̑va domǫ̑vi domę̑: domâ lat. domi št. dȍma domû lat. domum, drǫ̑b: drobâ št. drȍba, gnǫ̑j: gnojâ št. gnȍja, gôd: godû št. gȍda godâ godǫ̑vi godę̑, gǫ̑st: gostû št. gȍsta gostâ gostjȩ̑ gostę̑ i gostî, hǫ̑d: hodâ št. hȍda, lǫ̑v: lovâ št. lȍva, mǫ̑st: mostû št. mȍsta mostâ mostǫ̑vi mostę̑, nǫ̑s: nosâ št. nȍsa nosâ nosǫ̑vi nosę̑, ôł: olû, plǫ̑d: plodû št. plȍda plodâ plodǫ̑vi plodę̑, plǫ̑t: plotû št. plȍta plotâ plotǫ̑vi plotę̑, pǫ̑t: potû št. pȍta, rǫ̑d: rodû št. rȍda rodâ rodǫ̑vi rodę̑, rǫ̑g: rogâ št. rȍga rogâ rogǫ̑vi rogę̑, rǫ̑k: rokû št. rȍka rokâ rokǫ̑vi rokę̑, sǫ̑k: sokâ št. sȍka sokâ sokǫ̑vi sokę̑, tvǫ̑r: tvorû tvorâ tvorǫ̑vi tvorę̑, vǫ̑z: vozâ št. vȍza vozâ vozǫ̑vi vozę̑, znǫ̑j: znojâ št. znȍja, zvǫ̑n: zvonâ č. zvȍna zvonâ zvonǫ̑vi zvonę̑; bâr: barû št. bâra, dân: dnę̑ dat. loc. dnę̑vi instr. z dnę̑m, dual: dnę̑va acc. dnî, plur. dnę̑vi acc. dnî, dat. instr. duala dnę̑ma dat. plur. dnę̑m instr. z dnę̑mi loc. plur. dnę̑vih (dnę́h), mâh: mahû, pâń: pańû št. pâńa pańâ pańę̑vi pańę̑, sât: satû št. sâta satâ satǫ̑vi satę̑, tâst: tastû št. tâsta tastâ tastjȩ̑ tastî tastę̑.

Prijedlog obično povuče naglas na prvi slog riječi: grâd: gradû: od grâda, strâh strahû: brez strâha, bǫ̑g bogâ: brez bǫ̑ga, zobę̑: v zǫ̑be, dǫ̑m domû: z dǫ̑mu, lasę̑: za lâse itd.

Ali ima ovakih riječi, koje naglas ni ne miču s prvoga sloga: k̩ûn: gen. k̩ûna, plur. k̩ûni k̩ûnov k̩ûnom itd. Škrabec ih mnogo navodi, ali su među ńima ipak ńeke koje idu po pravilu. — Često se susreta u jeziku ńekakva težńa za uniformirańem s tipičnim oblikom riječi, ovdje dakle s nom. sing. tako da se i deminutiva grade polak toga: dârьk jer nom. dâr, cvętьk jer nom. cvęt, nǫ̑sьk jer nom. nǫ̑s, golǫ̑bьc jer nom. golǫ̑b itd., na mjesto darьk

Digitized by Google

ili dárьk, cvętьk ili cvętьk, nosьk ili nósьk, golǫ́bьc itd., ali je tako odviše na djetinski govor i ne dolikuje da uđe u lijepu knjigu.

c. kod substantiva srednjega roda na -o/e, i to

u nom. (acc.) i gen. sing. Još u XVI. vijeku su ovake riječi u svim padežima singulara prenosile naglas na drugi slog: mesǫ̑ mesâ mesû mesę̑ mesǫ̑m. Danas imaju dat. loc. i instr. naglas na prvom slogu: blagǫ̑ gen. blagâ št. blâga, klobkǫ̑: klobkâ št. klûpka, lajnǫ̑: lajnâ, mesǫ̑: mesâ št. mêso mêsa r. мя́со, morjǫ̑: morjâ št. mȍre mȍra, nebǫ̑: nebâ št. nȅbo nȅba, poļǫ̑: poļâ št. pȍļe pȍļa, prosǫ̑: prosâ št. prȍso prȍsa, sęnǫ̑: sęnâ št. sȉjeno sȉjena, srcǫ̑: srcâ št. sȓce sȓca, srebrǫ̑: srebrâ, ali št. srȅbro i r. серебро́, tęstǫ̑: tęstâ št. tȉjesto tȉjesta, zlatǫ̑: zlatâ št. zlâto zlâta r. зо́лото. — Prijedlog poteže naglas na prvi slog riječi: nebǫ̑: pod nębǫ, blagâ: brez blâga, mesâ: iz męsa, nebâ: do nęba, morjǫ̑: na mǫ̑rje, morjâ: sręd mǫ̑rja, poļǫ̑: na pǫ̑ļe, poļâ: s pǫ̑ļa, srcǫ̑: na sȓce, srcâ: od sȓca, itd.

č. kod nekih substantiva na -es -et -en u svim padežima u sva tri broja: črękvǫ̑: črękvǫ̑sa, ali št. crijèvo, a plur. črę́va; drękvǫ̑: drevǫ̑sa št. drȉjevo drȉjeva r. де́рево (u plur. se uz dŕva od drvǫ̑ št. dȓva r. дорва́ često govori drvâ), igǫ̑:ižǫ̑sa r. и́го, kolǫ̑: kolǫ̑sa št. kȍlo kȍla (okǫ̑li št. ȍkolo), ojǫ̑: ojǫ̑sa št. óje (ó radi j za ð), oļǫ̑ uļǫ̑: uļǫ̑sa, okǫ̑: očǫ̑sa št. ȍko ȍka, perǫ̑ perǫ̑sa, ali št. pèro i r. перо́ (vaļda za to slov. perǫ̑, što je riječ prešla među -es-osnove), slovǫ̑ slovǫ̑sa št. slȍvo slȍva, tęlǫ̑ tęlǫ̑sa št. tȉjelo tȉjela, trebjǫ̑ trebjǫ̑sa, uhǫ̑ št. ûho, gen. ušǫ̑sa za ušêsa, i u plur. ušǫ́sa; — imę̑ imę̑na št. ȉme ȉmena r. и́мя и́мени; — prasę̑ prasę̑ta št. prâse prȁseta, svinę̑ svinę̑ta, žrębę̑ žrębę̑ta št. ždrȉjebe, ali se danas običnije govori: prasè prasǫ́ta r. порося́ порося́ти, žrębè žrębǫ́ta r. жеребя́ жеребя́ти; u plur. žrebę̑ta. itd. Prijedlog i ovdje često povuče naglas riječi na prvi slog: okǫ̑: na ǫ̑ko, uhǫ̑: za ûho, slovǫ̑som: sь slǫ̑vesom, imę̑nu: po îmenu, ali se kod trosložnih riječi obično zanemaruje: po imênu, s perǫ̑som, z drevǫ̑som.

ć. kod ženskih substantiva i-deklinacije od jednoga sloga i to osim nom. i acc. sing. još u gen. sing., u nom. i acc. duala i plurala: stvâr gen. stvarî, nom i acc. duala i plur.: stvarî. Pa tako: dân: danî, gâz: gazî št. gâza masc., gnât: gnatî št. masc. gnâta, hrâst: hrastî, jâr: jarî, kâp: kapî št. kâpi, klâst: klastî, lâs: lasî, lât: latî i masc. latû št. vlâta r. во́лоти, mâst; mastî št. mâsti, mâz: mazî, mlâd: mladî, mrâv: mravî št.

Digitized by Google

mrâva masc., nât: natî, pâł: palî, pâst: pastî r. пáсти, plân: planî, plâst: plastî št. plâsta masc., plât: platî r. полóти, plâv: plavî št. splâv splâva masc., râł: ralî, a št. räl räli, prema čemu bi slovenski bilo: ràł ráli, râst: rastî i masc. rastû št. râsta, râšč: raščî, skrâń: skrańî, slâd: sladî, slâst: slastî št. slâsti, stâv: stav, strân: stranî, strâst: strastî št. strâsti, strâž: stražî, stvâr: stvarî št. stvâri, šklât: šklatî, trâp: trapî, tvâr: tvarî št. tvâri, vlâst: vlastî, vrâž: vražî; bę̂ł: bęlî, cępî (pl.), cę̂v: cęvî št. cïjevi, ję̂d: jędî, ję̂st: jęstî, klę̂t: klęti št. klïjeti, lę̂v: lęvî, mę̂d: mędî, ali št. mjëd mjëdi, mę̂r: męrî, mlę̂v: mlęvî, mlę̂z: mlęzî, mrę̂st: mręstî št. mrïjesti, rę̂č: ręčî št. rïječi, rę̂z: ręzî, sę̂č: sęčî, sę̂ł: sęlî, sę̂v: sęvî, slę̂d: slędî, snę̂t: snętî št. snïjeti, srę̂d: srędî, svę̂st: svę̂sti i svęstî št. svïjesti, vę̂d: vędî, vę̂st: vęstî št. vïjesti, vję̂d: vjędî, vję̂r: vjęrî, zmę̂s (=sъmě̀s): zmę̂si i zmęsî, zvę̂r: zvęrî št. zvïjeri; brîd: bridî, mîł: milî, nîz: nizî št. nîzi r. ни́зи, pît: pitî, skrîł: skrilî, slîz: slizî, strîz: strizî, šîr: širî, tîč: tičî, tîr: tirî, tîš: tišî; rûž: ružî, smûč: smučî, sûš: sušî; glę̂d: gledî, grę̂d: gredî, grę̂z: grezî r. гря́зи, mę̂č: mečî, mę̂t: metî, pę̂d: pedî št. pêdi r. пя́ди, pę̂st: pestî št. pèsti r. пя́сти, prę̂st: prestî, rę̂d: redî, vę̂z: vezî, žę̂ł: želî; gǫ̂s: gosî r. гу́си, gǫ̂ž: gožî, klǫ̂p: klopî, ǫ̂ž: ožî, pǫ̂č: počî; dôłž: dołžî št. dûži, kôłč: kołčî, pôłt: połtî št. pûti, slǫ̂č: sločî, tôłst: tolstî, žôłč: žołčî št. žûč žùči; brst: brstî, brv: brvî št. brvi r. бро́ви a č. brv brvi, dvrst: dvrstî, krn: krnî, krv: krvî št. krvi r. кро́ви, prst: prstî mlr. пе́рсти, prt: prtî, rьž rž: ržî rьžî št. räži, skrb: skrbî št. skrbi r. ско́рби, srd: srdî i srdû, srst: srstî, strd: strdî, strm: strmî, strn: strnî r. сте́рни, strv: strvî, strž: stržî, svrž: svržî, škrł: škrlî, trst: trstî, vrst: vrstî, vrš: vršî, vrv: vrvî, zmrz: zmrzi i zmrzî, žrd: žrdî, žrv: žrvî; bêr, berî, grę̂n: grenî, ję̂ł: jelî, mêł: melî, pę̂č: pečî št. pèći, plę̂st: plestî, smę̂t: smetî, ščę̂t: ščetî r. щéти, škę̂r: škerî, tę̂č: tečî, zę̂ł: zelî, zmę̂t: zmetî, znę̂s: znę̂si i znesî; drǫ̂b: drobî, drožî (pl.), glǫ̂t: glotî, gǫ̂ł: golî, gostî (pl.), hǫ̂t: hotî, klǫ̂p: kopî, kǫ̂st: kostî št. kòsti, kǫ̂t: kotî, kǫ̂v: kovî, lǫ̂v: lovî, mnǫ̂ž: množî, mǫ̂č: močî št. mòći, nǫ̂č: nočî št. nòći, očî (pl.) št. òči, ǫ̂s; osî št. ôsa, masc., ǫ̂st: ostî št. òsti (pl.), rǫ̂v: rovî, snǫ̂v: snovî, sôł: solî št. sòli, spôł: spolî, zgônt: zgontî, zǫ̂b: zobî št. zòbi, zvǫ̂z: zvǫ̂zi i zvozî; čâst: častî št. čâsti, kâł: kalî (Keim),

Digitized by Google

lâž: lьžî št. lâž lâži, lâst: lastî št. lâst lâsti, svâst: svastî št. svâst svâsti, vâs: vasî vsî, ûš: ušî št. vâš ûš vâši ûši, itd. Amo ide i: dlàn: dlanî, a št. dlân dlâna, i kàd: kadî (cadus). — Prijedlog obično i tuj povuče naglas na prvi slog riječi: jedî: brez jẹ̑di, nočî: do nọ̑či, očî: na ọ̑či naz ọ̑či, poltî: do pọ̑lti, skrbî: brez skr̥bi, itd.

d. kod muških substantiva od dva sloga, koji u gen. za slog narastu, i to u svim padežima: golọ̑b golọ̑ba golọ̑bu z golọ̑bom, golọ̑bje, itd. Ovako: čemẹ̑r št. čẽmēr, devẹ̑r št. dẽvēr, galẹ̑b št. gãlēb, golẹ̑b št. gõlūb r. го́лубъ го́луба, itd., gospọ̑d št. gõspōd, grebẹ̑n št. grẽbēn, jarẹ̑b št. jārēb, kokọ̑t št. kõkōt, komâd št. kõmād, kopûn št. kõpūn, korâk št. kõrāk, korẹ̑n št. kõrijen, kožẹ̑l r. ку́жель, možjâni št. mõžđāni, pavît št. pãvīt, pepẹ̑l št. pẽpeo, plamẹ̑n št. plãmēn, plẹvẹ̑l r. плéвель, sivọ̑r skomûk skralûp št. skõrūp, skrobọ̑t stremẹ̑n št. strẽmēn r. стре́мя, stržẹ̑n r. сте́ржень, tetrẹ̑v št. tẽtrēb, tujîn št. tũđīn, večẹ̑r št. vẽčēr; riječi s tvorkom -âj: lišâj št. lĩšāj, ratâj št. rãtāj, sežâj skakâj sprožâj sršâj stečâj stežâj stopâj streļâj tečâj, itd. Ovako složene riječi: nemâr št. nẽmār, nemîr št. nẽmīr, nemọ̑č nerâst št. nẽrāst, obâd (oestrus) št. õbād, oblâk št. õblāk, oblîk št. õblīk, oblọ̑k št. õblūk, obọ̑d št. õbōd, obrọ̑č št. õbrūč, obzîr št. õbzīr, okrọ̑g št. õkrūg, Osẹ̑k št. Õsijek, osvît št. õsvīt, poslûh št. põslūh, požâr št. põžār, precẹ̑p št. prõcijep, spomîn št. spõmēn, itd. Pa tako one riječi na -ọ̑n -ûn -în itd., ali su načińene većinom prema italijanskim (furlanskim) na -íno -íni -óne: cekîn; zecchíno, koštrûn: castróne itd., i premda se i domaćoj osnovi dodaje -in -on -un: starîn trpîn strgọ̑n tepûn vohûn itd., ovdje ih mimolazim.

Opet napomińem, da su ńekoč pripadale amo riječi na -èt i -òt, što je glasilo -ẹ̑t -ọ̑t, kako u Murkovu riječniku zbiļa dolazi: trepẹ̑t „trepét“, i još: kokọ̑t sopọ̑t. To svjedoče dotične ruske i štokavske riječi: trepèt št. trẽpēt r. трéпетъ, grohòt št. grõhōt r. грóхотъ, itd.

Prijedlog ovdje samo kad i kad povuče naglas na prvi slog: korẹ̑n: pod kọ̑ren, korẹ̑nom: pod kọ̑renom, nemâr: v nẹ̑mar, nemọ̑č: čez nẹ̑moč, oblâk: pod ọ̑blak, oplât: v ọ̑plat (vreči).

Riječ „govor“ imala bi glasiti govọ̑r govọ̑ra, ali glasi kao da je složena s prijedlogom: gọ̑vor št. gõvōr: dogọ̑vor št. dõgovōr, izgọ̑vor št. ĩzgovōr, nagọ̑vor št. nãgovōr, odgọ̑vor št. õdgovōr, ogọ̑vor pogọ̑vor predgọ̑vor pregọ̑vor št. prõgovōr, razgọ̑vor

Digitized by Google

ugǫvor zagǫvor. Narod je prvi slog „go“ uzeo za prijedlog, pa je zato naglas potegnuo na prvi slog.

đ. Ima ńekoliko muških substantiva, kojim osnova izlazi na dva konsonanta; kad se radi lakšega izgovora radi umetne među ńe poluglas nasporen na ā, onda dobije taj a naglas ˆ: â, koji često ostaje i u ostalim padežima. Tako hьbât gen. ńekada hьbtâ danas hьbâta, lakât št. lâkat gen. lahtû (masc.) i lahtî (fem.), locâń gen. ńegda locńâ danas locâńa, nohât (uz nǫht) št. nȍkat gen. nohtâ, osât gen. ńegda ostâ danas osâta, pedâń (št. pȅdaļ pêdļa) gen. ńegda pedńâ danas pedâńa, sęčâń št. sȉječań gen. ńegda sečńâ, riječ danas pučkom etimologijom glasi svęčân svęčâna; vihâr št. vȉhar, gen. ńegda vihrâ danas vihârja, vogâł št. ûgao, gen. ńegda voglâ danas vogâla ili prima poluglas ь pak drži naglas na prvom slogu: vǫgьł vǫgla, itd. Tako govori se sada uz vǫsk voskâ pretežnije vǫsьk vǫska, samo: vętьr vętra plur. vetrǫvi i vętri.

e. kod substantiva i-deklinacije od dva sloga u svim oblicima: čeļûst št. čȅļūst: čeļûsti s čeļûstjo, dve čeļûsti tri čeļûsti čeļûstim čeļûstmi čeļûstih, pa tako: četȓt št. čȅtvrt, golęn št. gȍlijen, ivęr št. ȉvēr (masc.), jesęn št. jȅsēn, kokǫš št. kȍkōš, korîst št. kȍrīst, nemǫč št. nȅmōć, objęst št. ȍbijest, obîst, oblâst št. ȍblāst, perǫt št. pȅrūt, pomǫč št. pȍmōć, povęst št. pȍvijest, prhût č. pȓhut, strmęn št. stȓmēn, svojât št svȍjāt, zelęn št. zȅlēn. — sve na -ad -jad: prhlâd št. pȓlād, zvęrâd št. zvjȅrād, živâd št. žȉvād, tako: gńilâd krhlâd lubâd močâd mrlâd perjâd plibâd rubâd starâd šušmâd, itd. — ńeke riječi na -ost -ȇst: bolęst št. bȍlēst, dobļęst gorjęst, hromǫst št. hrȍmōst, mladǫst št. mlȁdōst, modrǫst št. mȕdrōst, itd. i mnoge ine riječi kao: božjâst (iz: božja vlâst) cipȇł dežȇł drgâł drhâł gļohâst govȇd hrpǫt krdȇł lomâst močâł mrlȇd mrzkǫt piščâł (ili pȉščęł pȉščęli) plavǫt dobȉt št. dȍbīt, pomlâd pošâst povȇd pravǫč sladkâł slobǫd spodǫb spohǫt strmâł sьhâł svęčâv svirȇł šklabǫt štrkǫč trenǫt trščȇł zijât zmrzâł zobâł živâł, itd.

Prijedlog samo kad i kad potegne naglas na prvi slog: jesęn: na jȇsen, nemǫč: čez nȇmoč, oblâst: v ǫblast, spomlâd: na spǫmlad, dežȇł: v dȇžeł, povȇd izpǫvęd št. ȉspovijed, napǫvęd odpǫvęd prepǫvęd zapǫvęd, povȇst: pripǫvęst.

Pamti i: rebâr rebrî, v rębьr iz rębri, ravân: ravnî.

f. u ńekoliko substantiva od tri sloga kao: kolǫvrat št. kȍlovrāt, narǫčaj št. nȁručāj; — neutra na -ivo: kolîvo r. кóливо,

Digitized by Google

kresîvǫ št. krěsivo, kurîvǫ r. кýрево, melîvǫ r. мéливо, pecîvǫ r. пéчиво, predîvǫ št. prědīvo r. прядиво, sočîvǫ št. sȍčīvo, itd. — jezêrǫ št. jězero r. óзеро, ali danas često: jęzerǫ jęzera, itd.

u feminina na -a: slezęna č slězena, sirǫta št. sĭrota uz običnije sirȍta r. сиротá, i po ovima. dobrǫta gorkǫta toplǫta pak vdǫva za št. dobrȍta (nu sravni št. Dȍbrota, varoš kod Kotora), a r. добрóта, št. udȍva r. вдовá, i sijaset substantiva složenih s prijedlozima a građenih obično od glagolskih osnova kao: izdâja št. ĭzdaja, naslâda št. năslada, odgǫja št. ȍdgoja, oprâva št. ȍprava, pokǫra št. pȍkora, posǫda št. pȍsuda, prodâja št. prȍdaja, itd. itd. Ima ovakovih riječi i od dva sloga a s naglasom ˆ u prvom radi gubitka poluglasa najčešće od prijedloga: shrâna št. săhrana, svǫra sǫra od *sъvora, zmǫta od *sъmąta, pa tako: skâza sklâda skrękа skŕha slękа vklâda vklępe vlǫga vnęma vpręga zbîra zblǫda zblǫja zbûda zdrâha zdûha zgâga zgîba zgǫda zgrâda zgŕba zgrûda zgûba zlâka zlęga zmâga zmâma zmęna zmęsa zmǫka zmŕda zmûda znîka zręja zvâra zvęza, itd. — Prijedlog ovdje rijetko povlači naglas na prvi slog: posǫdo: na pǫsodo, porǫki: h pǫroki, prodâjo: na prǫdaj, bez o na kraju.

b. kod adjektiva

a) od jednoga sloga i to u nom. sing. masc. u nom. i acc. sing. neutr. osobito kad neutrum rabi adverbijalno, u acc. sing. fem., u nom. i acc. duala i plurala, n. pr.: slân št. slân r. сóлонъ slanǫ r. сóлоно, slanǫ r. сóлону, slanâ slanę, slanî slanę slanâ. Pa tako: blâg: blagǫ r. блáго, blędˀ: blędǫ r. блѣ́до, bǫs: bosǫ r. бóсо, cęl: cęlǫ r. цѣ́ло adv. cęlǫ, čęst: čestǫ r. чáсто, čvŕst: čvrstǫ r. чéрство, drâg: dragǫ r. дóрого, glûh: gluhǫ r. глýхо, gńîl: gńilǫ, gǫst: gostǫ r. гýсто, grd: grdǫ r. гóрдо, grǫb: grobǫ r. грýбо, hûd: hudǫ r. хýдо, kǫs: kosǫ št. kûso, krîv: krivǫ r. крúво, krǫt: krotǫ št. krûto, lęn: lęnǫ, lęp: lępǫ, mlâd: mladǫ r. мóлодо, nâg: nagǫ r. нáго, nęm: nęmǫ, plân: planǫ, pûst: pustǫ r. пýсто, sâm: samǫ, sędˀ: sędǫ, skǫp: skopǫ r. скýпо, slân: slanǫ r. сóлоно, slęp: slępǫ r. слѣ́по, slǫk: slokǫ, srębˀ: srępǫ, sûh: suhǫ r. сýхо, svęt: svetǫ r. свя́то, tâl: talǫ, tǫp: topǫ r. тýпо, trd: trdǫ r. твéрдо, zlât: zlatǫ r. зóлото, zvęst: zvęstǫ, žîv: živǫ r. жúво; gòl: golǫ, tôlst: tołstǫ r. тóлсто.

Digitized by Google

b) od dva sloga s poluglasom u zadńem, nasporenim u nom. sing. masc. na a: bolân št. bȍlan: bołnǫ̑ bołnǫ̑, bolnâ bołnę̑, bołnî bolnę̑ bolnâ. Tako: drobân št. drȍban drobnǫ̑ št. drȍbno, gnojân št. gnȍjan: gnojnǫ̑, godân št. gȍdan: godnǫ̑, gorâk št. gȍrak: gorkǫ̑, krępâk št. krȅpak: krępkǫ̑, krotâk št. krȍtak: krotkǫ̑, močân št. mȍćan: močnǫ̑, potân št. pȍtan: potnǫ̑, rosân št. rȍsan: rosnǫ̑, skrbân št. skr̂ban: skrbnǫ̑, sladâk št. slȁdak: sladkǫ̑, solzân št. sȕzan: sołznǫ̑, svętâł št. svȉjetao: svętlǫ̑, tьmân št. tâman: tьmnǫ̑, tьnâk št. tȁnak: tьnkǫ̑, voļân št. vȍļan: voļnǫ̑, znojân št. znȍjan: znojnǫ̑, žeļân št. žȅļan: žeļnǫ̑. Pa tako i mnogi drugi, koji u štok. nemaju u prvom slogu ni ˜ ni ˆ samo s uzroka, što je poluglas nasporen na â u drugom slogu umetnut među dva zadńa konsonanta: dolžân: dolžnǫ̑, glasân: glasnǫ̑, hladân: hladnǫ̑, mastân: mastnǫ̑, prašân: prašnǫ̑, strašân: strašnǫ̑, težâk: teškǫ̑, tęsân: tęsnǫ̑, mračân: mračnǫ̑, ravân: ravnǫ̑, itd.

Stupi li pred ovakav neutrum u adverbijalnom značeńu prijedlog, on mu bude prvi slog i ˆ se premjesti za slog natrag: gostǫ̑: po gǫ̑stǫ, hudǫ̑: na hûdǫ, suhǫ̑: na suhǫ.

Po nominalnoj deklinaciji dolazi kad što gen. sing. ovakovih adjektiva s prijedlogom adverbijalno: *cęlâ: iz cę̑la, *grdâ: iz gr̂da, *lępâ: iz lę̑pa, *mladâ: iz mlâda, *blizâ: iz blîza št. ïzbliza, *tihâ: iz tîha št. ïstiha, *lьhkâ: iz lâhka, *novâ: iz nǫ̑va, itd.

Kad se ovakav adjektiv od dva sloga složi s negacijom ne ili prijedlogom pre (nimis), onda naglas često stupi u slog tik iza ne ili pre: dołžьn: nedôłžьn št. nèdužan, voļьn: nevǫ̑ļьn št. nèvoļan, kьsьn: prekâsьn, drobân: predrǫ̑bьn, lьgьk: prelâhьk, tьmьn: pretâmьn, tьnьk: pretânьk, itd.

c) kod ńekoliko adjektiva od dva sloga, koji u fem. za slog narastu: gorjûp, krvâv št. kr̂vāv, opâk št. ȍpāk: opâkǫ: na ǫ̑pakǫ, vesę̑ł št. vèseo, sirǫ̑v št. sȉrov.

Tako adjektivi s tvorkom -en (-ѣнъ янъ): dьščę̑n št. dȁštan, koščę̑n št. kȍštan, rьžę́n št. rȁžan, rožę̑n št. rȍžan, snęžę̑n št. snjȅžan, voščǫ̑n št. vȍštan, itd.

kod numeralija:

dvâ dvę̑ št. dvâ dvȉje, obâ obę̑ št. ȍba ȍbje, trî št. trî, trijǫ̑, pę̑t šę̑st št. pêt šêst, devę̑t desę̑t št. dèvet dèsēt, stǫ̑ št. stô, četvę̑r petę̑r šestę̑r sedmę̑r osmę̑r št. čètver itd.

Prijedlog: črę̑z r. чéрезъ.

Digitized by Google

c. kod glagola, i to

a) u partic. praet. act. na -l osim u sing. fem.

α) u osnova od jednoga sloga danas potpuno samo još u najobičnijoj i svaki dan upotrebljavanoj osnovi bi (esse): bîł bilǫ, bilâ bilę, bilî bilę bilâ. U ostalih osnova samo sing. masc., a ostali oblici drže u prvom slogu naglas: dâł dâlǫ, dâla dâle, dâli dâle dâla. Pa tako: brâł brâlǫ, prâł prâlǫ, scâł scâlǫ, zvâł lzvâlǫ, žgâł žgâlǫ; pęł pęlǫ, plęł plęlǫ; gńîł gńîlǫ, klîł klîlǫ, lîł lîlǫ, pîł pîlǫ, vîł vîlǫ, vžîł vžîlǫ; čûł čûlǫ, plûł plûlǫ, rjûł rjûlǫ, vsûł vsûlǫ; počęł počêlǫ, jęł jęlǫ, verjęł vjęł vnęł otęł vzęł snęł: verjęlǫ vjęlǫ vnęlǫ otęlǫ zvęlǫ snęlǫ, klęł klęlǫ, zapęł zapęlǫ; cvfł cvflǫ, dfł dflǫ, mfł mflǫ, vpfł vpflǫ, zavfł zavflǫ, ozfł ozflǫ, požfł požflǫ. U ugarskoj slovenštini ima i drugih ostataka kao: dalou = dalǫ Küzm. ozn. 20. 13: vö je dalou mourje te mrtve ki so v ńem bilí i smrt i pekeo sta vö dalà tüdi te mrtve ki so v ńima bilí. Luk. 18. 43 vse lüstvo ka je tou vidilo, dalou je díko bougi. Trpl. pslm. 22. 13 vnogo bikouv me je okouli vzelou (= vzelǫ). Küzm. Mat. 6. 25 ne skrbte se za žitek vaš ka bodte jeli i ka bodte pilí. 20. 23 pehár istina moj bodete pilí. 24. 38 liki so bilí vu dnévi pred potopom, jeli so i pilí so. Mark. 16. 18 či smrtnoga kaj pilí bodo, ne bode ńim škoudilo. 1. Kor. 10. 4 i vsi so edno dühovno pítvino pilí. Mat. 25. 3 te noure so vzelè lampaše sebom a nejso vzelè ž ńimi olija te čedne so pa vzelè oli. Terpl. pslm. 116. 3 smrtne bolezni so mene obvzelé; Mat. 21. 7 pripelala sta to oselnico i žrbè i djalà sta na ńi dva gvant svoj. Djań. ap. 18. 26 k sebi sta ga vzelá. Trpl. psl. 140. 13 ár so me okouli vzelá hüdo brez račúna.

β) u osnova obično od dva, ređe od više sloga s vrsnim nastavkom -i, koje u indic. praes. izlaze na -ím: lovím: lovîł lovîlǫ, lovîla lovîlę, lovîli lovîle lovîla. Kad se ovakov glagol složi s prijedlogom, on potegne naglas natrag na slog tik iza prijedloga: nalǫvił nalǫvilǫ, nalǫvila nalǫvilę, nalǫvili nalǫvile nalǫvila.

Evo najobičnije osnove:

častím: častîł častîlǫ, počâstil, daní se: danîlo zadânilǫ, darím: darîł podâril, falím: falîł sfâlił, gasím: gasîł pogâsił, glasím: glasîł razglâsił, gradím: gradîł ogrâdił, hladím: hladîł prehlâdił, jasním: jasnîł razjâsnił, kadím: kadîł zakâdił, kalím: kalîł skâlił, kazím: kazîł skâził, lastím: lastîł

Digitized by Google

polâstił, mastím: mastîł omâstił, maším: mašîł zamâšił, mladím: mladîł pomlâdił, mračím: mračîł pomrâčił, praším: prašîł zaprâšił, sadím: sadîł zasâdił, slabím: slabîł oslâbił, svarím: svarîł posvârił, tajím: tajîł zatâjił, valím: valîł zavâlił, varím: varîł zvârił, zlatím: zlatîł pozlâtił, žarím: žarîł ožârił; blędím: blędîł oblędił, brestím: brestîł obrędstił, cędím: cędîł ocędił, dęlím: dęlîł podędlił, drevím: drevîł zadrędvił, greším: grešîł pogrędšił, jezím: jezîł zajędzil, lením: lenîł polędnił, lepím: lepîł polępił, levím: levîł zlędvił, pestím: pestîł napędstił, pretím: pretîł zaprętił, sledím: sledîł zasledił, slepím: slepîł zaslępił, sneží: snežîlǫ je zasnężilǫ, strelím: strelîł ustrędlił, svętlím: svętlîł osvętlił; bridím: bridîł nabrîdił, krivím: krivîł zakrîvił, miním: minîł premînił, mirím: mirîł pomîrił, šibím: šibîł ošîbił, živím: živîł požîvił; budím: budîł zbûdił, družím: družîł zdrûžił, durím: durîł odûrił, duším: dušîł zadûšił, gluším: glušîł zaglûšił, gubím: gubîł pogûbił, hudím: hudîł shûdił, lučím: lučîł zalûčił, mudím: mudîł zamûdił, suším: sušîł posûšił, učím: učîł naûčił; jezím: jezîł zjędził, mečím: mečîł omędčił, medím: medîł omędił, svetím: svetîł posvętił, težím: težîł otędžił; gostím: gostîł zgǫstił, možím: možîł omǫžił, otlím: otlîl izǫtlił, podím: podîł zapǫdił, zaročím: zarǫčił, smodím: smodîł prismǫdił; dolžím: dolžîł zadǫlžił, solzím: solzîł zasǫlził; grdím: grdîł nagŕdił, mrvím: mrvîł zmŕvił, mrtvím: mrtvîł zamŕtvił, srdím: srdîł razsŕdił, vrším: vršîł zavŕšił, vrstím: vrstîł razvŕstił, vrtím: vrtîł zavŕtił; jerím; jerîł razjęrił, mejím: mejîł omędjił, redím: redîł odrędił, smetím: smetîł nasmętił, vedrím: vedrîł razvędril, borím: borîł nabǫrił, bosím: bosîł izbǫsił, dobrím: dobrîł odǫbril, drobím: drobîł zdrǫbił, dvojím: dvojîł razdvǫjił, gnojím: gnojîł pognǫjił, godím: godîł pogǫdił, gojím: gojîł odgǫjił, golím: golîł nagǫlił, gostím: gostîł pogǫstił, grozím: grozîł zagrǫził, gvozdím: gvozdîł zagvǫzdił, korím: korîł ukǫrił, kosím: kosîł pokǫsił, kotím: kotîł okǫtił, krojím: krojîł skrǫjił, kropím: kropîł pokrǫpił, krotím: krotîł ukrǫtił, lojím: lojîł nalǫjił, lovím: lovîł nalǫvił, ložím: ložîł nalǫžił, molím: molîł pomǫlił, morím: morîł umǫrił, nočím: nočîł prenǫčił, norím: norîł znǫril, novím: novîł ponǫvił, ostrím: ostrîł naǫstril, plodím: plodîł naplǫdił, plotím: plotîł oplǫtił, potím: potîł spǫtił, prostím: prostîł oprǫstił, rodím: rodîł zarǫdił, rosím: rosîł porǫsił, rotím: rotîł zarǫtił, slovím: slovîł

Digitized by Google

poslȇvił, smolím: smolîł nasmȇlił, solím: solîł posȇlił, svojím: svojîł osvȇjił, točím: točîł potȇčił, topím: topîł stȇpił, zlobím: zlobîł ozlȇbił, znojím: znojîł oznȇjił, zvoním: zvonîł pozvȇnił; kьsním: kьsnîł zakâsnił, pьklim: pьklîł, tьmním: tьmnîł potâmnîł.

Osnova *bi* složena s prijedlogom *do* glasi i kao da nije složena: dobím: dobîł pridȇbił, i kao da je složena: dobȇm: dȇbił.

Samo složena je s prijedlogom *s* u navadi osnova tvori: stvorím: stvȇrił, i osnova roči s prijedlozima: izročím naročím poročim: izrȇčił narȇčił porȇčił vrȇčił zarȇčił.

Osnova pusti rabi kao da je složena s prijedlogom: pustím: pûstił popûstił. Sravni s time: gȇvor jẹ̑zerọ.

Ima ńekoliko osnova od tri sloga, kojih particip bi morao imati ˆ u drugom slogu, ali ga ima često u zadńem po analogiji ostalih glagola: pepelím: pepelîł mjesto pepȇlił, napepȇlił, veselím: veselîł razvesȇlił i razvȇselił, lepotím: lẹpotîł nalepȇtił, pokojím: pokojîł upokȇjił, oblastím: oblastł pooblâstił i poȇblastił, oblači se: oblačîł se je, pooblâčił i poȇblačił, sramotím: sramotîł posramȇtił i posrâmotił, togotím: togotîł stogȇtił, slobodím: slobodîł oslobȇdił i oslȇbodił; — ali samo: govorím: govȇrîł, pa nagovȇrił i nagȇvorił.

Tako dolazi u ńekim osnovama s nastavkom -a, koje u indic. izlaze na -jem obično s vokalom sprijeda:

dajem: dajâł dajâlọ, dajâla dajâlẹ, dajâli dajâle dajâla, razdâjał razdâjalọ, razdâjala razdâjalẹ, razdâjali razdâjale razdâjala. Pa tako:

bl̥ujem: bl̥ьvâł bl̥ьvâlọ izbl̥ûvał, jeml̥em: jemâł jemâlọ izjẹ́mał, kl̥ujem: kl̥ьvâł kl̥ьvâlọ izkl̥ûvał, kujem: kovâł kovâlọ okȇvał, majem: majâł majâlọ omâjał, orjem: orâł orâlọ izȇrał, pl̥ujem: pl̥ьvâł pl̥ьvâlọ zapl̥ûvał, rujem: rvâł rvâlọ zȓvał sẹjem: sẹjâł sejâlọ posẹ̑jał, sijem: sijâł sijâlọ posȋjał, smẹjem se: smẹjâł smẹjâlọ nasmȇjał, snujem: snovâł snovâlọ osnȇvał, sujem: sьvâł sьvâlọ nasûvał (sьm se ga), ščujem: ščьvâł ščьvâlọ naščûvał, trujem: trovâł trovâlọ otrȇvał. Sravni štok.: jẽmao jẽmālo, bl̥ũvao bl̥ũvālo, kl̥ũvao kl̥ũvālo, kȍvao kȍvālo, pl̥ũvao pl̥ũvālo, r̃vao r̃vālo, smȉjao smȉjālo se, snȍvao snȍvālo, trȍvao trȍvālo; ali št. i fem.: jẽmāla smȉjāla se, itd.

Digitized by Google

Amo pripada

a) sing. masc. part. praet. act. na -l ńekih glagola prve vrste s osnovom na konsonant, među koji i nastavak l umeće se poluglas: dôłbьł št. dûbao, gǫ̑dьł št. gûdao, grîzьł št. grîzao, grûdьł jẹ̑dьł klâdьł kradьł lẹ̑gьł št. lègao, lẹ̑zьł št. sl̀ezao, mẹ̑dьł, môłzьł št. mùzao, pâdьł pâsьł št. pâsao, prẹ̑dьł prẹ̑gьł št. nàprēgao, râsьł št. râstao, sẹ̑dьł sẹ̑gьł št. dòsēgao, sẹ̑kьł št. sjèkao, skûbьł št. skûbao, strẹ̑gьł strîgłь št. strîgao, tôłkьł št. tûkao, trǫ́sьł št. trêsao, tvẹ̑zьł, vẹ̑zьł št. vêzao, vlẹ̑kьł obôłkьł št. òbūkao, vſgьł, zẹ̑bьł št. zêbao. Sravni: vâtьł mîsьł, vętьr.

b) particip praet. pass. na -t: obût podplût posût pobît obrît spočît skrît zalît omît pripît razrît zašît zvît razvpît povžît; odẹ̑t pogrẹ̑t zmlẹ̑t zapẹ̑t oplẹ̑t poštẹ̑t, spočẹ̑t vjẹ̑t otẹ̑t snẹ̑t vnẹ̑t vzẹ̑t zaklẹ̑t omẹ̑t napẹ̑t požẹ̑t, ocvſt podſt zamſt pondſt opſt razprostſt potſt ovſt prezſt požſt. Sravni štok.: nȁsūt pȍlīt pȍdnapīt pȍvīt nȁčēt ȍtēt prȍklēt ȍbuzēt pȍžēt prȍdrt prȍstrt.

c) supin trajnih glagola

α) od jednoga sloga: brât klât plât scât spât stât zvât žgât; klâst krâst pâst râst; čût skûbst, bît brît krît lît mît pît rît vpît, ovrẹ̑t drẹ̑t grẹ̑t mlẹ̑t mrẹ̑t pẹ̑t plẹ̑t štẹ̑t trẹ̑t vẹ̑t vrẹ̑t zrẹ̑t, lẹ̑st mlẹ̑st sẹ̑st sẹ̑č strẹ̑č tlẹ̑č vlẹ̑č, klẹ̑t mẹ̑t žẹ̑t, mẹ̑st prẹ̑st trẹ̑st, dǫ̑łbst tôłč, nẹ̑st pẹ̑č plẹ̑st tẹ̑pst.

β) od dva (ređe više) sloga: glagola četvrte vrste, koji u praes. indic. izlaze na -ím: drobím: drobît, gnojím: gnojît, solím: solît, mejím: mejît, smętím: smetît, gasím: gasît, itd. — pete vrste: dajât majât jemât rvât pl̥vât sejât snovât, itd.

č) gerundiv na -e: gledẹ̑ gredẹ̑ klečẹ̑ ležẹ̑ mьžẹ̑ mołčẹ̑ sedẹ̑ stojẹ̑.

Između ostalih slavenskih jezika ima sličan prijestup naglasa iz prvoga u drugi slog riječi današńa bugarština, ali gotovo samo, kako se čini, kod substantiva muškoga roda, koji su u slovenštini od jedinoga sloga a imaju ˆ. Kad se ovakim substantivima dodaje član (artikel), onda dobiju dva sloga a naglas stupi u drugi slog. Taj prijestup potječe po svoj prilici od izvorno opadnoga naglasa, jer dolazi gotovo svuda tamo, gdje ima u slovenštini jedini slog naglas ˆ. B. *Cońev*, koji je bio ńekoliko i moj učenik u Zagrebu, priopćuje u VI. knizi periodičnoga lista: сборникъ за народни

Digitized by Google

умотворения, наука и книжевнина raspravu: за ударението въ бьлгарски евикъ, gdje ima mnoge ovake riječi ispoređene s dotičnim srpskima, kao: бегѣт: bȇg, брегѣт: brȇg, дарѣт: dâr, дългѣт: dȏlg, духѣт: dûh, гласѣт: glâs, гноитá: gnȍj, пънѣт: pân, itd. Naglašuje se doduše i злато́ месо́ море́ сло́во поле́ очи́ води́, itd., ali че́луст itd., što ne će biti sve radi izvorno opadnoga naglasa. Niti polapsko: māsȗ slūvȗ pūlí būgó (bogâ) medéu (medû) ne će biti toga izvora.

III. Naglas na sažetom vokalu.

Vokal sašet od dva vokala dobije opadni dugi naglas, ako je prije stege prvi, a porasni, ako je prije stege drugi vokal nosio naglas.

a. Prije stege imao je prvi vokal naglas.

pâs od pójas *póas *páas r. пóясъ št. pȍjās, smȇm od smèjem smèem št. smȉjēm, smȇš od smèješ smèeš št. smȉjēš, itd. umȇm od umèjem umèem št. ùmijēm, bȏm od bòdem bòem št. bȕdēm. Ovamo ide indic. praes. glagola pete vrste, kojim se prezens završuje na -âm od -àjem -àem -àam:

igrâm: igràjem igràem igràam,
igrâš: igràješ igràeš igràaš r. игра́ешь,
igrâ: igràje igràe igràa r. игра́ешь,
igrâva: igràjeva igràeva igràava,
igrâta: igràjeta igràeta igràata,
igrâmo: igràjemo igràemo igràamo r. играемъ,
igrâte: igràjete igràete igràate r. игра́ете,
igrâjo: igràjejo igràejo igràajo.

3. pl. igrâjo ne odgovara ruskomu obliku игра́ют niti stsl. igrajątъ. Zato piše *Škrabec:* „v 3. plur. igrâjo morebiti, ker je bil nekedaj zlog dolg pa je pozneje polovico svoje dolgosti oddal sprednjemu: pred končnicami z dolgimi samoglasniki se namreč nekedanji kratki naglas pri nas spreminja v ˆ: rîbo rîbar ribič rîbnik rîbji iz: rìbō rìbār rìbīč (prim. hudíč) rìbnik rìbjī". Ali gen. sing. ne glasi rîbe kako instr. rîbo, nego ríbe, u gen. bo je još danas u hrvaštini -e na kraju dugo: rȉbē. A kako n. pr. z rîbico z vȇveričico z lâstavičico s štrîgalico? je li zadńi slog -co preko tri četiri sloga natrag oddao polovicu svoje ńekadańe duljine prvomu slogu -ri -vę -la -štri-, koji ipak nijesu prednji slogovi slogu -co? Drukčije to treba stilizovati. Ja mislim, da ovdje ˆ stoji radi

Digitized by Google

izvorno porasno naglašenoga zadńega sloga, pa se onda tako može ˆ u 3. plur. igrâjo tumačiti. Nu ja držim, da je vjerojatnije od igrájejo prema ostalim licima, kad pomislim n. pr. na pojéjo itd.

b. Prije stege imao je naglas drugi vokal.

Gospá od gospojà gospoà gospaà r. госпожá, gospę̂ od gospojè gospoè gospeè r. госпожé, itd.; — svák od svojàk svoàk svaàk r. своякъ št. gen. sváka; — bál stál od bojàł boàł baàł r. боялъ, stojàł stoàł staàł r. стоялъ, strîc od strijьc striьc striìc, grę̂m od gredèm greèm.

Obzirom na to, što dugi porasni naglas (') dolazi gotovo samo na izvorno dugom slogu ispred izvorno naglašena sloga: dúša č. dūšä, mislim da

gen. i instr. sing. onih riječi a-deklinacije, koje ili još imaju ili su ńegda imale naglas na zadńem slogu, n. pr. gen. zemļ́ nastaje od *zemļejè zemļeè, a instr. z gorǫ́ od *gorojò goroò, premda ti oblici zbiļa ne dolaze. Po *Leskienovu* članku: „die Partikel -am in der Declination“ u „Berichte der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften phil. hist. Classe Sitz. 10. Mai 1884.“ bio bi genetivni nastavak -ō + om ili -m: *rybōm rybōn rybūn rybū = ryby, zemļōm zemļēm zemļēn = zemlję otkle slov. zemļe i analogijom ribe. Ali tim nije protumačen naglas ´ u zemļ́. Zato uzimam, da je osnova rašírena pronominalnim slogom -oj -jej u toję jeję: ryby od *rybajōm, zemļę od zemļajōm. U stsl. ne dolazi oblik *ryboję prema pronom. toję, niti *zemljeję prema pronom. jeję, ali da nemoguć nije, dokazuje baš jȩ uz jeję (Mikl. III. 51), pa je mogao postojati i oblik *ty uz toję. Tako bi dakako samo moglo biti, ali da li je zbiļa tako, toga ne mogu ustvrditi, jer se takovu tumačeńu upire ńekako i to, što se naglas ´ u temi ne mijeńa na ˆ u slovenštini, kako bi se očekivalo prema instr. sing., genetiv bo ne glasi rîbe jâgode, već ríbe jágode, dočim instr. glasi z rîbo jâgodo, itd.

Tako uzimam da je i

instr. sing. gorǫ́ od *gorojò goroò prema pronom. tǫ́ od *tojò stsl. tojǫ = stind. tayā sa česticom -m od -am: *tayām, i zemļǫ́ od *zemljojò zemljoò prema pronom. z ńǫ́ od *jejò = stsl. jejǫ (= *yayā́ + m). U stsl. dolazi i oblik bez pronominalnoga dodatka -oj -jej: rybǫ od *rybā-m, dočim slovenština poznaje samo stegnuti oblik.

Miklošić Lautlehre 193 piše: „wie die assimilation des oa zu aa, a, des oe zu ee, e, und des oo zu oo dem aslov. fremd sind, so

Digitized by Google

scheint auch diejenige, durch welche ją zu ą wird, dem aslov. unbekannt zu sein, indem sich rąką und rąkją zu einander verhalten, wie rabu zu toju, wie nsl. te aus tę zu aslov. toję, usw.“ Prema tim riječima bio bi oblik rąkją uz rąką novotarija, kojoj ne uviđam ni uzroka ni potrebe. Nešto slična doduše dolazi i u arijštini: Brugmann Gr. II. 629 piše: „im Ved. erscheint beim Nomen seltener als -ā der Ausgang -ayā, in der spätern Sprache die einzig übliche Form . . ., -ayā war vom Pronomen übertragen (táyā), wol um dem gleichen Ausgang im instr. und nom. sing. auszuweichen.“ Bilo tako! Nu može li se pomisliti, da je oblik rąkją za to nastao, da stari oblik rąką ne bi jednako izlazio s acc. sing. rąką? To nije mnogo vjerojatno, nu bilo i to! Ali u kranjskoj i književnoj slovenštini se ta dva padeža završuju jednako: roko = stsl. rąką, pa za ńih ne može vrijediti isti razlog, i take novotarije možda nema za to, što se ta dva padeža razlikuju donekle naglasom: acc. ríbo a instr. rîbo, acc. rokọ̑ a instr. rokọ́. Sve to ima malo vjerojatnosti, jer, da instr. rokọ́ odgovara stsl. obliku rąką, glasio bi kao acc. rokọ̑; ali dugo i s naglasom ´ naglašeno -ọ́ sluti na stegu dvaju -o: -oò, dakle na stsl. oblik rąkją. Kad vidim, da stsl. oblik na -ą u najboljim spomenicima ili nikako ne dolazi ili toli rijetko (u ev. mar. i euchol. sin. nema ni jednoga, u ev. zogr. ev. assem. u glag. cloz. i psalt. sin. ima ih ukupno do 10), to oblik na -ą gtovo ni ne broji prema obliku na -ją -ją; kad pomislim, da najviše oblika na -ą dolazi u cod. suprasl. (36 na -ą a 274 na -ją -ją), gdje ima i drugih novotarija; kad pomislim, da instr. českí rybou, poljački rybą, ugarsko-slovenski ribov više govore za -ją nego li za -ą: to se ne mogu otresti misli, da oblik -ą tamo, gdje dolazi, ili nije ispravno bud napisan bud prepisan, ili je unesen kasnije iz živih dijalekatskih govora, da je dakle pravi stsl. oblik jedino onaj na -ją, a od ńega da potječe asimilacijom i stegom vokala i slovenski i češki i poljački oblik ribo rybou rybą.

Tako će biti i

gen. plur. substantiva i-deklinacije: kostí od kostijъ kostijь kostiь kostii. Ako to stoji, a ja mislim da stoji, onda je pogrješno pisańe: kostíj. Koji tako pišu, oni misle na ruski oblik костéй, koji sa slovenskim i hrvatskim (srpskim) oblikom kostí kòsti nema nikakva posla. Ipak bi oblik kostíj mogao tko tim opravdati, da ga dovodi od *kostijъ tako, da je naglas ` kod otpada poluglasa na kraju jednostavno stupio u predńi sada zadńi slog: kostìj, te

Digitized by Google

se je ì produļio na î radi j iza sebe i za tim ˆ promijenio na ´: kostíj tako, kako dolazi mój tvój svój od môj tvôj svôj za izvorno mòj tvòj svòj, sravni št. môj tvôj svôj za mȍj tvȍj svȍj, râj za rȁj, itd.

Škrabec je ovako tumačio i substantive sredńega roda s nastavkom -je i -stvo, pišući:

„a) V primerih kaker zeleńé zeleńá zeleńé zeleńém si moramo misliti, da se je končni samoglasnik spred raztegnil v nadomeščeńe, ker je pred ńim izpadel ĭ, torej zeleńé, to je zeleńeè iz zelenьjè . . . Tako mnogi večinoma iz deležnikov izpeļani samostavniki: cvętjé koreńé snętjé spočetjé vpitjé zvońeńé, itd., pa staro tudi orožjé veseļé, itd. Nekod se govori -jè nam. -jé.“ — Rado priznajem, da mi je bilo tako naglašavańe kao Goreńcu iz naroda nepoznato; znao sam samo iz *Mažuranićeve* hrvatske slovnice, da je u hrvaštini sufiks -je i dug: bítjē zdrâvjē vèsēļē, itd., čega u *Vuka* nema, i da *Nemanić* navodi: grmjé hotjé perjé zeljé zrnjé kamenjé ugljevjé, i od nekoga si učenika Čakavca imam zabiļeženo: zdraví = zdrâvje. Još piše *Škrabec*: „imena keterih prvotna končnica -ije (ali -ьje) je pri nas skrčena v -je, imajo, ako to končnico povdarjajo, naglas ´ (kaker gospá): cvrtjé spočetjé veseļé zeleńé, in ta naglas hranijo po staro v vseh padežih: gen. zeleńá dat. zeleńú loc. zeleńé instr. zeleném. Ali zdaj se ´ navadniše krajša v `: barjè barjà, sadjè sadjà, in ta naglas se po tem seli na zlog spred: sádje sádja, veséļe veséļa, itd.“

„b) Po staro (v čakavščini) ima tudi končnica -stvọ dolg o; nastala je menda iz -stvoje (kombinacije stsl. oblik -ĭstvo in ьstvije). Nekedaj se je brez dvojbe naglašalo: ļudstvọ rojstvọ ženstvọ gospostvọ gen. ļudstvá, itd.“ Tom prilikom i mene, dakako pravom, ispravļa: „Dalmatinovo rojstvum se more le rojstvọm brati, ne z Valjavcem: rojstvòm; v posledńem primeru bi se bil o ohranil.“ Po *Mažuraniću* je i -stvō: ļùdstvō trójstvō, *Vuk* ni toga nema. — Sada *Škrabec* piše: „Tudi končnica -stvo, menda ker iz -ьstvo, je imela po staro brez dvojbe ´: gospostvọ moštvọ: gospostvá moštvá; pozneje se je ´ skrčil v `: ļudstvọ ļudstvà in ` je prestopil ko ´ na spredńi zlog: rójstvọ rójstva, itd.“

Meni se čini, da je naglašeno -je i -stvọ za to glasilo -jé -stvọ, jer je po ispadu ńekadašńega poluglasa slog je i stvo quasi stegnut od dva sloga, te je ` sa zadńega sloga došao u predńi sada opet zadńi slog: -jé od -ьjè, -stvọ od -ьstvọ.

Digitized by Google

Isto si tako tumačim i završetak

instr. plur. -mí od -ъmì -ьmì: sinmí od sinъmì stsl. synъmi lit. sūnumìs, nočmí od nočьmì stsl. noštьmi lit. naktimìs. — Ili možda naglašen izvorno dug vokal na kraju dobiva u slovenštini naglas ´.

Tako će biti i u nastavku

instr. plur. -í (od -y): z bogís pьsí z grobí nastalo analogijom prema -mí, kad taj nastavak u govoru obično zamjeńuje nastavak -í, a još se ni ne zna, otkle potječe u stsl. -y (Brugmann Gr. II. 718), i nije li možda slična postańa s -y u gen. sing.: ryby. Po *Hirtu* bilo bi vlъky od *vl̥kǒm.

U svem je tom još puno nejasnosti i hipoteze.

Porasni dugi naglas na vokalu u zadńem slogu dolazi i u ńekim riječima, većinom u takvim, u kojima je pronomen kъ, u upitnom značeńu, kao: kьdǫ́ gdǫ́? káj? kogá? čemú? kǫ́m? čę́m? čigá? čigáv? kakǫ́? kьdáj? kám? kǫ́d? doklę́? itd. *Škrabec* misli, da će tomu biti uzrok upitno značeńe.

Evo ovo držim da su glavne stvari slovenskoga naglašavańa i da se odavle može pogoditi gotovo sve, što još preostaje, a da ne treba na pose razlagati. Što sam kazao, bit će dostatno, da se upozna u opće narav akcenta književne slovenštine, očištene grubih dialektizama, lokalizama i nevaļalih analogija nakupļenih u mome prinosu.

Jedno imam, što ne mogu da ovdje mukom mimolazim, a to je dojakošńe često rđavo rimovańe u pjesmama. Do sele se rimovalo više za oko, koje gleda na pismena i slova, nego li za uho, koje glasove prima. Ako je pjesma inače dobra i po mislima i izvedbom, bit će svakako boļa, ako ima pravilne rime iliti slikove, to je takove, koje imaju vokale i jednakoga glasa i jednakoga naglasa, da se n. pr. ę́ rimuje opet sa ę́, a ne sa ę́ ili tja sa ę̂; ǫ́ sa ǫ́, ne sa ǫ́ ili tja sa ǫ̂, itd.

Ništa ne vrijede ovakove rime: O Sava, kako ti derǫ́č postàl je val nocǫ́j to nǫ̂č; ispravi bar ovako: O Sava, koliko ti vâł derǫ́čnost je čez nǫč pribrâł. U istoj pjesmici ne vrijede rime: brǫ̂d — tǫ́d, kvâr — denár, strân — prepę́ļán, vę́š — grę́š, tǫ̂ — žerǫ́. A po pjesmi nedavno baš radi rima pohvaļenoj: „Sestrę Zora in Sonca“ sve vrve hrapave rime; i ako se je žeļa izrekla, da bi se iznova preštampala, to se to ne smije učiniti barem bez ispravka tih slabih rima. Tako se ima n. pr. kitica: Pa si vesę̂ł in sam ne vę́š — kakǫ́ je prišlǫ, ję̂ž al' pę̂š, — od kǫ́d je príšlǫ, s kterih

Digitized by Google

strán, — za káj je prišlǫ, da ta dân — od vsega bivaš radován", prije nego može opet izaći, ispraviti ńekako ovako: Pa si vesẹ̑l ko mladi máj — a sam ne vẹ́š, čemú, zakáj; — ta dan cẹdí ti pélin mẹ̑d, — nažáńeš rǫ̑ž, če drač greš žẹ̑t, — v zlatǫ̑ zmení se vsaka smẹ̑t... Ne vrijede rime u kitici: „Pa je na skoraj to zapázil — da vzeti dobro je mladẹ́nko — si iz Slovenskega za žénko, — da kdǫr ožẹ́ni se s Slovẹ̑nko — ne bo zabrẹ́dil in zagázil. To da se ispravi ovako: Pa se je brž spoznàł z resnîco, — da je zvẹstóba čudna cvẹ̑tka, — da so povsǫ́d sejáni z rẹ̑dka — zakǫ́ni brez kьsà naslẹ̑dka — iznẹ̑t le zákon je s Krańîco.

Toliko budi dosta i svaki će razumjeti, što hoće ove riječi da kažu, i da su izrečene iz žeļe za sve čišćom i ļepšom slovenštinom.

Digitized by Google